

О. М. Ніколенко, Т. М. Конєва, О. В. Орлова

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 7 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Грамота»
2015

УДК 821(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я721

З-35

Авторський колектив:

О. М. Ніколенко – професор, доктор філологічних наук, заслужений діяч науки і техніки України (керівник авторського колективу); **Т. М. Кішова** – доцент, кандидат філологічних наук; **О. В. Орлова** – доцент, кандидат педагогічних наук; **М. О. Зукма** – доцент, кандидат філологічних наук; **О. І. Кобзар** – професор, доктор філологічних наук.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(згідно з МОН України від 20.07.2015 р. № 777)*

Умова поширення:

— робота з текстом;

— класні до твору;

— творче читання;

— порівняння;

— Україна і світ;

— література і мистецтво;

— культура різних народів;

— словник термінів;

— для тих, хто володіє іноземною мовою.

Ніколенко О. М.

З-35 Зарубіжна література : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Ніколенко, Т. М. Кішова, О. В. Орлова та ін. — К. : Грамота, 2015. — 272 с.

ISBN 978-966-349-518-7

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та новій програмі із зарубіжної літератури. У ньому вміщено інформацію про зарубіжних письменників, художні твори в класичних і сучасних перекладах, відомості про зв'язки літератури та культури різних країн. Застосовувало інтерактивні технології вивчення літературних творів, різноманітні рубрики, що розширюють кругозір художньої галузі. Підручник також має залучення унікальну дробувку художньої літератури, підвищення мотивації вивчення української та іноземних мов.

УДК 821(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я721

ISBN 978-966-349-518-7

© Ніколенко О. М., Кішова Т. М.

Орлова О. В., Зукма М. О., Кобзар О. І., 2015

© Видавництво «Грамота», 2015

ЛИЦАРЯМ ХХІ СТОЛІТТЯ

Україна жде лицарів духу!

Іван Франко

Кожна епоха породжує своїх героїв. У добу античності люди захоплювалися мужністю Прометея й Геракла, майстерністю Дедала та Пігмаліона, сміливістю Ікара й Орфея... На зміну їм в епоху Середньовіччя прийшли Робін Гуд і його товариші, хоробрі лицарі й прекрасні дами... У ХХІ ст. теж потрібні герої — справжні лицарі, віддані своїй батьківщині й ідеалам справедливості, честі, краси та добра. Дух лицарства нині палає в серцях тих, хто любить Україну й прагне бути корисним. Ми всі лицарі (чи лицарки), коли йдеться про захист рідної країни. Її незалежність і процвітання.

Лицарська культура далеких часів залишила нам чудові вірші й романи, полотна художників і собори. А що залишимо після себе ми, лицарі ХХІ ст.? Якими ми станемо й що зробимо для нашої України? Спробуємо разом сформулювати Кодекс сучасного лицаря.

1. Лицар любить свою Вітчизну понад усе, її свобода й процвітання — його головна мета.

2. Лицар вільний у своєму мисленні, не схиляється у творчому пошуку.

3. Лицар не боїться випробувань, уміє ставити високі цілі й досягати їх.

4. Лицар допомагає знедоленим і скривдженим.

5. Лицар поважає позицію інших і вміє підстоювати власну думку.

6. Лицар не має у своєму серці зла, ненависті, заздрощів, жорстокості.

7. Лицар цінує дружбу, кохання, милосердя, совість, честь, правду.

8. Лицар не може ані дня прожити без книги, бо вона кличе його до нових подвигів і прокладає шлях у майбутнє.

Сильно з учителем і однокласниками придумайте ще кілька правил для Кодексу сучасного лицаря. Віримо, що художні твори, які ви прочитаете в 7 класі, допоможуть вам стати справжніми лицарями незалежної України!

Автори

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ

Підручник із зарубіжної літератури — ваш добрий друг і компас в океані світової літератури. У ньому ви знайдете тлумачення літературознавчих понять («Словник термінів»), найновішу інформацію про митців («Сторінки життя та творчості»), про зв'язки української та інших національних літератур і культур («України і світ»), про особливості культури різних країн («Культури різних народів»), про втілення творів словесності у видах мистецтва («Література і мистецтво»). Для того щоб ви добре зрозуміли ідейно-художню своєрідність літературних творів, уведено спеціальні рубрики — «Ключі до твору» і «Коментарі». Оскільки ви стали старшими, рубрика «Робота з текстом» (з нею ви працювали в попередніх класах) стала розгалуженішою й цікавішою, вона дає можливість отримати чудолі враження від прочитаних творів. У цій рубриці ви знайдете різноманітні завдання: «Осмилюємо прочитане», «Порівнюємо», «Для обговорення», «Творче завдання», «Для самостійного опрацювання», «Робота в групах», «Книжка і комп'ютер». Ми живемо в умовах сучасного інформаційного суспільства, тому не забуваймо використовувати можливості Інтернету для збагачення кола читання!

Для того щоб ви звернули увагу на найпажливіші аспекти розділів, уведено рубрику «Задумайте». У рубриці «Мудра думка» зібрано висловлювання відомих людей, що дасть поштовх для вашого мислення. Рубрика «Цікаво знати» доповнить ваші уявлення про митців і їхню творчість. Рубрика «Краса слова» виявляє специфіку літератури як мистецтва слова, розкриває секрети майстерності письменників. Кожен розділ завершують підсумкові запитання та завдання («Перевірте себе») і список рекомендованої літератури для читання («Радимо прочитати»).

Програмні художні твори подано в рубриці «Творче читання» в найкращих українських перекладах (повністю або в ключових епізодах чи фрагментах, передбачених для опрацювання в класі). Деякі художні тексти поміщено мовами оригіналів — англійською та німецькою («Для тих, хто володіє іноземною мовою»). Це сприятиме кращому застосуванню не тільки літератури, а й іноземних мов. У всьому світі люди, які хочуть досконало знати іноземні мови, читають художні тексти мовами оригіналів.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. м. Київ

Однак навіть найкращий підручник не може замінити художніх творів, які потрібно читати повністю для отримання найповнішого уявлення про сюжет і образи. Тому за деякими книжками вам доведеться звернутися до найближчої бібліотеки або Інтернету. Ми переконані, що ви знайдете потрібні книжки й прочитаєте їх із великим інтересом, а необхідну інформацію про них і їхніх авторів ви знайдете в підручнику.

Французький учитель і письменник Даніель Пеннак слушно зауважив: «Хороша книжка — це добрий друг, спілкування з яким не може бути обмежено сторінками підручника. До книжки-друзя хочеться приходити в різні періоди життя. Власне, вік людини можна рахувати прочитаними книжками. Хтось залишається “маленьким” на все життя, обмежившись казками й пригодами фантастичних героїв, а хтось доростає до хороших і серйозної літератури, що вчить думати й співпереживати».

Бажаємо вам успішного дорослішання разом із книжками!

ВСТУП

ОРИГІНАЛ І ПЕРЕКЛАД

Культура — найкоротший шлях до порозуміння між народами.

Микола Лукаш

Переклад та його значення у світі. Сучасний світ апучить на різні голоси. Ми збагачуємося, долучаючись до духовних здобутків інших народів. Утім, щоб їх опанувати, потрібно знати іноземні мови, тоді ми зможемо пільно мандрувати, спілкуватися, дружити й здобувати ціннішу інформацію. Проте жодна людина не може знати всі мови світу, тому для того, щоб ми могли ознайомитися з надбаннями інших країн і народів, є люди, які досконало володіють іноземними мовами й професійно роблять дуже важливу справу — перекладають тексти з однієї мови іншою. Такі люди називаються *перекладачами*.

Переклад — це відтворення тексту (усного чи писемного) засобами іншої мови. За словами Й. В. Гессе, це «один із найважливіших і найсуттєвіших засобів спілкування між людьми». А *художній переклад* виконує особливо важливу роль у процесі культурного обміну й взаємозбагачення народів, у справі утвердження миру на Землі.

Специфіка художнього перекладу. Художній текст суттєво відрізняється від нашого практичного мовлення. Найголовніша різниця полягає в тому, що практичне мовлення виконує передовсім функцію передавання інформації, а в художньому тексті до цього додається й естетична функція.

Щоб зробити переклад художнього твору, мало знати мову оригіналу й мову перекладу. Треба знати життя обох народів, спосіб їхнього мислення, історію, традиції і звичаї. Художній переклад є явищем одразу двох літератур — народу, мовою якого створювався оригінал, і народу, мовою якого він перекладається. Цей твір має зберігати колорит іноземності, але водночас бути зрозумілим іномовному читачеві.

Види перекладів. Переклади бувають різними. Їх види виокремлюють залежно від того, наскільки близько до оригіналу перекладач відтворив текст іншою мовою. Переклад, здійснений з оригінального першотвору, називають *прямим*. Він може бути *буквальним*

Зауважте
Художній переклад вимагає збереження не тільки змісту й форми першоджерела, а й естетичної функції, такого ж емоційного впливу, який забезпечує текст оригіналу.

(або *дослівним*), коли зберігаються чужомовні конструкції. Утім, дуже часто мови різних народів відрізняються своїми лексичними, граматичними чи синтаксичними особливостями. Відмінне культурне тло зумовлює пошук аналогів там, де неможливо абсолютно зберегти чужомовні структури. Тому щоб відтворити певні слова чи вирази іншою мовою, перекладач шукає подібні (близькі за змістом і формою) відповідники (еквіваленти) в іншій мові.

Переклад, створений на основі джереломіжних текстів (а не першоджерела), називають *перекладом*. Наприклад, Леся Українка здійснила низку перекладів давньої індійської поезії, послуговуючись французькими та німецькими текстами.

Нерідко прямиий переклад плутають із точним перекладом. Однак це різні поняття. *Точний переклад* має на меті відтворення не лише змісту, а й формальних ознак першоджерела, дає повне уявлення про систему художніх засобів і стиль оригіналу. Однак, на відміну від дослівного, точний переклад є вже пристосованим до мови, якою він здійснюється, відповідаючи її літературним нормам. Точний переклад художнього твору відтворює, крім змісту та формальних ознак, його образність, емоційну атмосферу, нюанси смислу. А неточний переклад має відхилення як від змісту, так і від форми оригіналу.

Повний переклад — це переклад усього обсягу тексту до найменших дрібниць і нюансів. А *неповний переклад* — відтворення лише основних положень тексту, його окремих частин та елементів.

Вільний переклад — це відтворення загального змісту іноземного тексту без збереження деталей і емоційно-експресивних відтінків.

Переклад і переспів. В українській перекладацькій традиції існує такий вид творчої діяльності, як *переспів*. Це вже не переклад, а авторський твір (як правило, віршований), у якому митець, відштовхуючись від іноземного джерела й спираючись на нього (у змісті та формі), висловлює власні погляди. Фактично це повний самостійний текст, створений за мотивами оригіналу. У переспіві можуть зберігатися деякі образи, мотиви, формальні особливості оригіналу, проте ідейно-

Мудра думка

Переклад тим відрізняється від оригіналу, що оригінал — один, він існує в остаточній і незмінній формі, а єдино можливого перекладу не буває, як не буває, скажімо, єдиного виконання музичного твору: кожен виконавець надає своїй інтерпретації власних відтінків, своєрідних рис.

Григорій Кочур

художній зміст переспіву відрізняється від першоджерела. Метою переспіву є створення національного варіанта відомого сюжету чи мотиву, висловлення авторської позиції, утвердження певної ідеї.

Відмінності перекладу й переспіву

Переклад (художній)	Переспів
Відтворення змістових і формальних домінант першоджерела - іншомовного оригіналу.	Подібність до оригіналу в окремих елементах (сказки, мотиви, образи тощо), але це цілком самостійний твір.
Висловлення позиції автора іншомовного оригіналу.	Висловлення власної позиції автора переспіву.
Збереження колориту іпоземності (зв'язку з епохою, життям іншої країни, її традиціями, звичаями).	Виразний національний колорит, наближення до духовних потреб країни й народу автора переспіву.

Оригінал (художнього твору) (латин. *peractum*) — текст, створений тією мовою, якою володіє і яку обрав автор.

Переклад — відтворення змісту усного висловлювання чи писемного тексту засобами іншої мови.

Переспів — твір (як правило, віршований), написаний за мотивами твору іншого автора з елементами наслідування складників першоджерела, наближений до перекладу й подібний до нього, але все ж таки відмінний за змістом і формою, з яскраво вираженою авторською позицією.

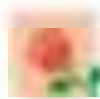

Мистецтво перекладу було здавна відомо в Київській державі, де з часів прийняття християнства (988) перекладали біблійні й богослужбові книги, твори церковних діячів тощо. Важливий внесок у розвиток перекладу зробив великий князь київський *Ярослав Мудрий* (близько 983 – 1054), при дворі якого була заснована школа перекладачів книг із різних мов. До Києва були запрошені знавці різних мов, які ставали викладачами цієї школи. З поширенням друкарства в Україні літературні твори перекладали не лише в монастирях, а й в університетах. При Університеті святого Володимира вченими був організований гурток, який забезпечував друкарів перекладами богословських і навчальних текстів. Великий внесок у справу прилучення України до духовних здобутків світу зробила Києво-Могилянська академія, заснована в XVII ст.

Ярослав Мудрий.
Мініатюра.
1672 р.

Перекладацькою діяльністю плітно займалися такі українські письменники, як І. Франко, Леся Українка, П. Куліш, Марко Вовчок, М. Рильський, М. Зернов, М. Драй-Хмара, М. Вершин та ін. Багатий внесок у розвиток українського перекладознавства зробили Борис Тен, І. Кочур, М. Лукаш, П. Цервомайський.

Краса слова

Основні принципи аналізу й інтерпретації художнього перекладу. Зрозуміло, що в сфері художнього перекладу неможливо абсолютно точно відтворити всі ознаки оригіналу через різницю між мовами, а також через відміння в культурі, способі життя, традиціях народів. Як же оцінити вартість художнього перекладу? Підказкою слугує текст оригіналу. У ньому завжди є певні домінанти — ключові елементи, які визначають зміст і форму твору, його художній смисл. На їх відтворення спрямовані зусилля перекладачів. Однак важливими є й нюанси, емоційно-експресивні відтінки художнього тексту. Отже, художній переклад має відповідати таким принципам: 1) точність відтворення основного змісту, форми й відтінків (домінант оригіналу); 2) літературність (відповідність нормам літературної мови); 3) урахування традицій і звичаїв народів, специфіки їхнього життя, епохи, мови; 4) художня цілісність, гармонійність, що мають естетичний вплив на читача. Принципом Кочур уважав, що перекладні твори повинні мати такий самий емоційний вплив на читача, як і оригінал рідною для нього мовою. Разом із тим перекладні твори мають приносити щось нове: збагачувати рідну літературу новим поетичним змістом, іншою образністю, новими ритмами.

БІБЛІЯ. СТАРИЙ ЗАПОВІТ

Книга Псалмів

Коментарі. З давньоєврейської слово *псалом* означає «похвала, похвальна пісня Господу». Здавна біблійні тексти не тільки читали, а й співали в храмах, що мало велике повчальне значення. У Книзі Псалмів (Псалтир) розміщено псалми, які належать біблійним героям — Давиду, Мойсею та іншим пророкам. Багато письменників зверталися до художньої зображенні біблійних текстів. Серед них і Т. Шевченко, який написав декілька перекладів із Псалтиря. З дитинства він добре знав Псалтир, учився за ним і захоплювався його поетичністю. У своїх переспівах поет уобразив зміст біблійних текстів і наблизив їх до проблем нації.

Псалом 1

Блажен¹ муж, що за радою несправедливих не ходить², і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків, та в Законі³ Господнім його насолода, і про Закон Його вдень і вночі він роздумує! І він буде,

¹ *Блажен* — щасливий.

² *Ходить* — живе.

³ *Закон* — П'ятикнижжя Мойсееве, Закон Божий.

як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєчасно, і що листя не п'яне його, — і все, що він чинить, — щаститься йому!

Не так ті безбожні, — вони як солома, що вітер її розвіває! Ось тому-то не встануть безбожні на суді, ані грішними в зборі праведних, — дорогу¹, бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Давидові псалми (1845)

1

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не саде.
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається, і стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,

Плодом перите. Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, печетивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахав.
І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.

Робота з текстом

Осмыслення прочитане. 1. Визначте ознаки переспіву у вірші Т. Шевченка.

2. Які ідеї вплинули в перекладі українського поета?

Порівняємо. Чим подібні й чим відрізняються подані тексти?

Для обговорення. Яким, на вашу думку, має бути якісний (вдалий) художній переклад? Сформулюйте висновки до нього.

Творче завдання. 1. Познайте певеличкий творчість на тему «Діла добрих оновляться. Діла злих загинуть» (8–10 речень) 2. Підготуйте разом з учителем і своїми однокласниками виставку ваших улюблених книжок зарубіжних авторів, розкажіть про перекладачів, які їх перекладали, про особливості їхніх перекладів.

Перевірте себе

1. Дайте визначення понять «оригінал» і «переклад». У чому полягає специфіка художнього перекладу? 2. Які види перекладу ви знаєте? Розкрийте їх своєрідність. 3. Чим відрізняється переклад від перекладу? 4. Які події вплинули на розвиток української перекладацької традиції? 5. Назвіть імена відомих українських перекладачів. Які їхні переклади ви знаєте?

¹ Дорога — тут: життя, шлях, життєвий путь.

БИЛИНА ЯК ЖАНР ДАВНЬОРУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І великими, і малими ділами можна заслужити милість Божу.

Володимир Мономах. «Повчання дітям»

Постичасне відображення історії Київської держави в билинах. Понад десять століть тому в Києві, столиці Русі-України, як і тепер, виблискували на сонці куполи церков і було чути малахольні дзвони... Біля палацу князя Володимира збиралися гості з різних земель, кушці й простий народ. Вулиці й площі наповнювалися людьми, для якого гусларі тогочасно співали пісні про перемогу княжої дружини над воротами, героїчні діяння руських воїнів і мудре правління князем. Ці пісні називали *билинами* (з давньорос. *быль* — те, що було), або *старинками*, чи *старинками*.

У билинах трапляються імена реальних історичних діячів. В образі билинного князя Володимира (Володимир Красне Сонечко) поєдналися риси київських князів — Володимира Святославича (бл. 960–1015, за його правління в 988 р. відбулося хрещення Русі) і Володимира Мономаха (1053–1125, під час його правління відбулося зміцнення держави).

«Ліцна ж те»

Билини передавали з вуст в уста, від покоління до покоління. Днями минули ті часи, а в билинах назавжди закарбувалися історичні події, пов'язані зі зміцненням Київської держави, а також дух наших пращурів, які прагнули свободи, миру та світлого ідеалу.

Собор Святої Софії. м. Київ

В. Васнетов. Хрещення Русі.
1885–1896 рр.

У билинному стилі також діють реальні князі — Вольга (Олег) Святославич, Добриня, Гліб, Всеслав Полоцький, бояри Ставр і Путята, купець Садко та ін. Згадуються половецькі хани — Шарукан (Шарк-великан, Кудрепан), його син Отрак і вилук Копчак (Коньшак), хан Суґра, Тугоркан (Тугарин-Змій), татарські хани — Батий і Калин-цар. Ці імена історичних діячів уможливили визначення хронологічних меж сюжетів билин — приблизно 975–1240-і роки. У билинах ідеться про військові походи київських князів, їхню боротьбу з кочовими племенами, що загрожували Київській державі (печеніги, половці, татари та ін.), а також про інші аспекти тогочасного буття — працю, торгівлю, мистецтво. Билини мали на меті укріпити дух народу, об'єднати людей різних соціальних станів довкола рідної держави.

Географія билин досить широка й конкретна. Київ, Чернігів, Новгород, Муром і південні краї — місця дії в багатьох билинах. Інколи в них згадуються «заморські землі» — Царград (або Візантія, Константинополь, пізні

Стамбул), Єрусалим. Однак які б історичні події не були взяті за основу билин, які б реальні імена й місця не згадувалися, вони обов'язково пересемантизувалися народними співцями, котрі давали легендарне трактування тому, що колись відбувалося в Київській державі.

Характерні ознаки билин. Билини стали втіленням історичного митологічного, народного духу, думок і прагнень людей Київської держави. У билинах у казковій, напівфантастичній формі знайшли відтворення уявлення народу про добро і зло, війну і мир, ідеальних героїв, працю, державну владу, місце людини на землі. Не випадково персонажі билин, як і в казках, поділяються на позитивних і негативних. Позитивні герої (Ілля Муромець, Микула Селянинович, Альоша Попович, Добриня та ін.) підстоюють добро й справедливість. Вони не прагнуть воювати, але за необхідності беруть у руки меч і захищають Руську землю. Негативні персонажі (Калин-цар, Соловей-Розбійник, Змій Горинич та ін.), навпаки, несуть зло: вони загрожують миру й спокою людей, заважають їхній вільній праці, а тому однозначно засуджуються билинними співцями.

Героями давньоруських билин стали богатирі (Ілля Муромець, Альона Попович, Добриня та ін.) або люди з винятковими здібностями (наприклад, Садко, Василина Микулівна, Микула Селяннович та ін.). Народ поетизує й ідеалізує їх, наділяючи великою внутрішньою силою та позитивними моральними рисами. Ратний і трудовий подвиги є однаково величними для давніх співців. Сила героїв не тільки в їхніх фізичних можливостях або зброї, а в глибинах їхнього духу, моралі й патріотизмі. Міць билинних героїв усіяляко вшляхується, примножується за допомогою гіперболи. Вони долають страшні перешкоди, б'ються з численними ворогами, а нерідко й з фантастичними персонажами (у цьому теж виявляється гіпербола). Як уважали безіменні автори, людина має бути вірним сином своєї землі, служити їй вірою й працею, захищати від загарбників, мечем і плугом горувати шлях своєму народові до щасливого майбуття.

У билинах також відображено роздуми людей того часу про державність та ідеального правителя. Ім'я билинного князя Володимира оповите серпанком легенд, народною любов'ю й теплом. Герої вірно служать йому і, хоча інколи ображаються на нього, ніколи не йдуть проти Володимира. Служити йому — означало бути відданим рідній землі. Тому в момент важких випробувань герої забувають про особисті образи й ідуть у бій із ворогами.

Зперімо увагу на те, що більшість билинних персонажів — прості люди незнатного походження. Вони подолюють не тільки силою, а й знають працю (як Ілля Муромець), уміють грати на гуслих і складати пісні (як Добриня, Ставр Годінович, Садко), можуть навіть грати шахи (як Василина Микулівна) і творити всілякі дива. У зображенні численних талантів билинних героїв виявилися бажання народу прославити просту людину свого часу, віра в її творчий розвиток.

У фіналі билин, як і в народних казках, завжди перемагає добро, мудрість, праця, любов і справедливість.

Милозвучності билинам надає особливий *билинний вірш* без рими й без поділу на строфи. Кількість складів у рядках є різною, довкола сильних наголосів в одному рядку

У творах цього періоду відлено гостре прагнення до свободи, що було обумовлено численними набігами кочових племен на Київську державу й боротьбою народу з ними. Тому билинні герої не терплять будь-якого насильства, вони скостивають не тільки власну гідність, а й честь, і незалежність своєї землі.

О. Кішченко. Додоцький з'їзд князів (побачення Володимира Мономаха зі Святославом). 2007 р.

Г. Спірін. Садко. 2014 р.

сконцентровано слабші, а піснний характер билин затинився з тих часів, коли слово й музика були нерозривні. Тому в текстах билин так багато додаткових слів — вигуків, епітетичних, прийменничих тощо.

Основні цикли билин. Давньоруські билини поділяють на цикли відповідно до тематики, персонажів і місця дії. За тематикою билини бувають *героїчними*, або *богатырськими* (про подвиги героїв, які захищали рідну землю), і *соціально-побутовими* (про працю та інші аспекти життя народу в Київській державі). За типами персонажів виокремлюють такі билини: про старших богатырів (Воля, Святогор, Микула, Сузман, Дунай), молодших богатырів (Ілля Муромець, Добриця, Альона Попович, Василь Буслаєв та ін.) і про людей, наділених надзвичайними здібностями (Микула Селянинович, Садко, Василина Микулівна та ін.).

За місцем історичних подій билини поділяють на два основні цикли: *київський* і *новгородський*. У билинах київського циклу йдеться переважно про князя Володимира, про богатырів, які захищають вітчизну під паротів. А Великий Новгород став центром торгівлі й ремесел, а також угніенням особливий «вольниці» (бо новгородці створили першу підляту республіку на території феодальної Русі й не хотіли підкорятися ані владі Києва, ані загарбникам). У билинах новгородського циклу розповідається про воєлюбного Василя Буслаєва, купця Садка (талянопитого представника торгової частини Новгорода), багатого боярина Сталра, який насміхається над київськими князями, та інших новгородців. Цявність різних варіантів билин інколи утруднює визначення їхньої належності до певного циклу.

Русь-Україна в період IX–XIII ст. була високорозвинутою державою, яка відіграла значну роль у долі Заходу й Сходу. У Київській державі не тільки вживали із зовнішніми державами, а й швидко овладіли грамотою. Були знайдені берестяні грамоти, що засвідчують поширення грамотності серед населення. Уявлення про рівень знань і культури того часу дають також тодішні літописні збірки, багата архітектура й живопис.

Билини — епічні пісні про історичні події в Київській державі (IX–XIII ст.), які переосмислені й легендаризовані відповідно до уявлень та ідеалів давніх людей. Їх виконували народні співці — тусоврі, скоморохи, а також кобзари. Унаслідок татаро-монгольської навали в XIII–XIV ст. билини поширилися в далекі окраїнні землі княжої держави. Згодом вони втратили піснню основу.

Спільні ознаки народних казок і білин

1. Падібність до знайомих жанрів (фольклору).
2. Реконструєна система подій.
3. Предмання реальності та художньої вигадки, фантастики.
4. Боротьба добра і зла, життя і смерті, війни і миру, кохання та ненависті з обов'язковою перемогою добрих сил.
5. Поділ героїв на позитивних і негативних.
6. Утілення народних уявлень про ідеал (героя, держани, правління, сім'ї).
7. Первісне побутування в усній формі, наявність різних варіантів.
8. Використання характерних фольклорних прийомів (зачин, кінцівка, повтори, гіпербола, чарівність, постійні епітети, метафори, символи тощо).

Відмінності народних казок і білин

Народні казки (чарівні)	Білини
Герої — звичайні люди, які потрапили в чарівний світ.	Герої — білястри, наділені величезною силою, або прості люди, наділені надзвичайними якостями.
Зміст — життєві події, перетворені народною фантазією.	Зміст — важливі події національно-історичного значення, які відтворюються в легендарній або казковій формі.
Казка сприймається як вигадка.	Білини сприймаються як події реальної історії, відображені засобами художньої уяви.
Місце дії не визначено.	Місце дії чітко визначено в конкретних назвах.
Головна мета — розважити слухачів і дати їм моральний урок.	Головна мета — передати емоційне ставлення до реальних історичних подій, утілити ідеї служіння державі, добру, свободі, миру.
Існує у формі розповіді.	Особливий білинний вірш, пісенна форма.

Ілля Муромець і Соловей-Розбійник

м. Муром (Росія).
Сучасна фото

Коментарі. З давніх-давен мешканці російського міста Муром вважали богатиря Іллю, який задується в баладах кийвського циклу, своїм земляком. Цілком імовірно, ще жились у Муромі жив чоловік, наділений надзвичайною силою. Однак чим же він був? За однією версією, він був селянином, за другою — кнївським князем Олегом, а за третьою — воїном, наприкінці Чювкиток, який через важке поранення залишив поле брані й прийняв сан священника.

А з ним і нове ім'я — Ілля. У 1643 р. православна церква зарахувала його до лику святих під ім'ям Преподобний Ілля Муромець. Його мощі зберігались в Києво-Печерській лаврі. Утім, було б великою помилкою приписувати риси баладного богатиря одній історичній особі. Ілля Муромець — це художній образ, який утілює уявлення народу про ідеального героя.

А хто ж такий Соловей-Розбійник? У цьому фантастичному твірсонаженні відображено боротьбу Київської держави з кочовими племенами, зокрема з племенем *жюада*, що завважало зв'язкам Києва з північними землями. Княжа дружина здобула перемогу в цій боротьбі. Це історична основа балади.

В образі князя Володимира втілено риси князя Володимира Святославича, за часів правління якого Київська держава прийняла християнську віру.

Гей, у славному та у городі у Муромлі,
Та у тому оселі та Карачаєві
Гей, то не старий дуб к землі нагинається,
Ой то добрий молодець Ілля Муромець
Батьку-матері уклоняється:
«Благослови, батьку та матір рідна,
У слашний город Київ з'їздити,
Сонечку стольво кнївському
Князю Володимирі служити.
Віри християнської та боронити!»
Сам на доброго коня сїдав,
У чисте поле виїжджав,
Озера-річки переплывав,
Лїс ламав,
Під город, під Чернігів, під'їжджав,
Під городом, під Чернітовом,
Не ворон чорний небо укриває,
Не туман намагає,
Стоїть сила-силешная,

Днем від куряви сонця красного,
 Пірлю місяця ясного
 Не подати.
 Стоять три царевичі,
 Мурзи¹ погані, татарове²,
 З корнем³ сили до сорока тисяч,
 Хотуть город Чернігів узяти,
 Всіх уцень рубати,
 Церкви Божі скидом пускати.
 Тоді ж то старий козак
 Ілля Муромець добре дбав,
 Меча в руки брав,
 Почав піп гуляти,
 Поганих мурзів-татарів найжджати:
 Куди їде —
 Туди пулиця,
 Куди верне —
 Туди провулок.
 Не стільки сам бив,
 Скільки конем топтав,
 Ні один мурза, ні татарин
 Не міг втекти і спастися.
 Трьох царевичів живими виймав,
 Словами промовляв:
 «Бій ви, царевичі та царенята,
 Чи мені вас у полон брати,
 Чи мені вам буйні голови в пліч аняти?
 А то краще їдьте в свої царства
 Та по всьому світу розкажіть,
 Що свята Русь не пуста стоїть.
 Що святу Русь могутні богатири березуть».
 Тут відкриваються ворота
 У Чернігів-город,
 Виходять чернігівці,
 Низько вклоняються,
 До козака Іллі Муромця
 Словами промовляють:

Ю. Чистяков. Ілюстрація
 до білини «Ілля Муромець
 і Соловей-Розбійник». 1987 р.

¹ *Мурза* — титул знатного татарина.

² *Татарове* — татари; загальна назва степових кочівників у білинах.

³ *Корнь* — військовий загін.

«Живи-то у нашому городі
 Чернігіві востодоту,
 Суди всіх по-правильному,
 Вісі тобі попигупатись будемо».
 Старий козак таксе промовляє:
 «Не хочу я жити у вас востодоту,
 Покажіть мені пряму дорогу
 У славний столыйний Київ-город».
 Тоді ж то чернігівці слова промовляють:
 «Ой то пряма дорога у славен город Київ
 Заросла лісами Брицелькими,
 Уже тридцять літ пристою дорогою
 В Київ не їзджено.
 Сидить Соловей-Розбійник
 На семи дубах.
 На миль¹ тридцять
 Ні кішному, ні пішому
 Прядуску немає.
 Як засвистить Соловей по-солов'їному,
 Як закричить він по-звіриному,
 Як зашипить по-змійному,
 Так усі трави-мурави в'януть,
 Усі квіти обсипаються.
 А хто близько з людей,
 Так всі мертві лежать». (...)

Бере зрий лук²,
 Бере стрілу калену,
 Натягнув тугиву шовкову,
 Сам до стріли словами промовляє:
 «Лети, моя стріло калена,
 Вище лісу стоящого,
 Нижче облака ходящого,
 Та полади, стріло, Соловєю в праве око!»
 Як вилетіла стріла вище лісу стоящого,
 Нижче облака ходящого,
 А попала Соловєю в праве око,
 А вилетіла стріла ліпим вухом.

Ю. Чистяков. Ілюстрація
 до вилни «Ілля Муромець
 і Соловей-Розбійник». 1987 р.

¹ *Миль* — в Україні до метричної системи побутувала козацька миль — міра довжини, що дорівнювала 8,35 км.

² *Зрий лук* — бойовий лук.

Упав Соловей зо семи дубів,
Та Ілля Муромець його придбав,
Соловоя стрімко в кайдани кував,
А до булатного стременя в'язав,
Сам простою дорогою
У город Київ вирушав.
Гей, як приїхав Ілля Муромець у город, у Київ,
Приїхав до сонечка-князя у широкий двір,
Славив коня серед двору княжого,
Соловоя-Розбійнику наказував:
«Гляди ж, Соловєю, не відступай від доброго коня,
Бережи ти коня мого богатирського,
Від мене тобі, знай, нікуди не втекти».
А сам доброму коню наказував:
«Гей, ти, мій добрий коню богатирський,
Бережи проклятого Соловоя,
Щоб він не відв'язався від стременя булатного мого».
Сам ввійшов він у палату князії,
Хрест-то він клав на-писаному,
Послів-то він по-ученому,
Вклонявся на чотири сторони
Сонечку-князю з княжною Апраксією.
Говорить Володимир князь столынокиївський:
«Звідкіля ти, славний молодце,
З якої землі, якої матері,
Якого роду-племени си?»
Промовив Ілля:
«Сть я із городя із Муромля,
Із села із Карачаста,
Ілля Муромець ти син Іванович,
А приїхав я у стольний город Київ
Послужити бідляце, князю мій, пірою-правдою,
Оборонять Русь спятую,
Віру християнськую православную».
Говорить тут князь Володимир столынокиївський:
«А якою, добрий молодце, дорогою ти їхав
В стольний город Київ,
Прямійжджою чи окружною?»
Промовить Ілля Муромець такії слова:
«Сьогодні рано з рідним батьком і щепською прощався,

На полудник хотілось мені у тебе правувати
 А прилучилось мені три причини:
 Що перша причина — Чернігів-город від облоги виручати,
 Що друга причина: на п'ятнадцять верст
 Мости через річку Самородну мостити,
 А що вже третя причина — Соловоя-Розбійника
 З сімох дубів збивати,
 У город Київ проложати,
 Тобі, князю, гостинця дарувати.
 Так уже прямою дорогою
 Приїхав я із города Муромля
 У слашний город Київ, князю».

Так тут князь Володимир стольнокиївський
 Зі своїми князями та боярами —
 Виходили вони на широкий двір
 Подивитися на Соловоя-Розбійника.
 Говорить Володимир-князь:
 «Ой, ти, Соловєю-Розбійнику,
 Засвищи ти по-солов'їному,
 Закричи ти по-звіринному,
 Засничи ти по-зміїному».

Говорить йому Соловей-Розбійник:
 «Ой, князю Володимир стольнокиївський,
 Не твій я слуга,
 Не у тебе і хліб іт
 Та зелен-вино пив,
 А Іллі мені розказувать».

Так тут промовив Ілля Муромець:
 «Засвищи, Соловєю, напівсвисту,
 Закричи ти та напівкрику,
 Зашипи ти та нанівшину!»

Говорить Соловей-Розбійник:
 «Запечаталась мої кроваві рани,
 Налийте мені чару вина зеленого!»

Так тут налили чару зелен-вина
 На півтора підра.
 Випив Соловей чару зелен-вина —
 Як заспице Соловей на цілий спнет,

Ю. Чистяков. Ілюстрація
 до балади «Ілля
 Муромець
 і Соловей-Розбійник».
 1987 р.

Як закричить він на повен крик,
Як захищить він на повен щип,
Всі трави-мурвали зоп'яли,
Листя з дерев посицалось,
А в князя з теремів високих криші зривало,
Всі хрустальні скельця повипадали,
По всьому городу, по Києву
Всі вагітні кобили ожеребились,
Всі гості на княжому дворі,
Всі бояри та воєводи
На землі, як снопи, лежать.
Сам князь Володимир столярнокиївський
По двору кругом біжить,
Куньовою щубою вкривається.
Каже Ілля Муромець:
«Чого ж ти, Соловей-Розбійнику,
Мого наказу не послухав,
Я ж пеліп тобі свистіти напіпетисту
І кричати напівкрику,
Шипіти напівшипю».
Говорить йому Соловей-Розбійник:
«Уже, либонь, проручав я свій кінець.
І тому посвистнув на повний свист,
Крикнув на повний крик
Та захищів на повний щип».
Тут старий козак Ілля Муромець
Брав Соловея за білі руки,
Повів його на поле Куликове
Та відрубав йому буйну голову.
Так з тої пори не стало
Соловея-Розбійника на святій Русі.
Тут-то славному козаку Іллі Муромцю
Славу співають,
По всіх землях,
По всіх ордах,
Однині й довіку,
А вам на многі літа!

*(Записано від кобзаря З. Штокалка.
переклад Валерія Шисюка)*

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. Розкажіть версії про походження Іллі Муромця.

2. Куди і з якою метою він вирушає з рідної домівки?
3. Як Ілля Муромець захистив Чирюгів?
4. Чому він відмовився стати там вояводою?
5. Перекажіть фрагмент про поєдинок Іллі Муромця й Солов'я-Розбійника.
6. Як Володимир зустрів Іллю Муромця в Києві?

Для обговорення. Які моральні якості втілено в образі Іллі Муромця?

Творче завдання. Доведіть, що події в білчині «Ілля Муромець і Соловей-Розбійник» відбуваються в період після хрещення Київської держави, тобто після 988 р. Як Ілля Муромець ставиться до віри? Як він її захищає? У яких словах і вчинках героя це відображено?

Краса слова

Особливу виразність білчинам надають традиційні прийоми фольклору. Серед них — постійні епітети, повтори, просторічна народна лексика, однаковий початок рядків (анафора), а також гіпербола (зображення билинних героїв і їхніх ворогів, що дає змогу підкреслити подвиг богатирів).

- Знайдіть у тексті білчини «Ілля Муромець і Соловей-Розбійник» фольклорні засоби, наведіть відповідні цитати.

Роздивіться ілюстрації до білчини «Ілля Муромець і Соловей-Розбійник» художників В. Васнецова й М. Шемарова. Яким постає билинний герой у зображенні митців? Як кожен із них уобразив утілення в ньому рис ідеального героя?

В. Васнецов. Ілля Муромець.
1914 р.

М. Шемаров. Ілля Муромець. 1974 р.

Перевірте себе

1. Розкрийте зв'язок білчин з історією Київської держави.
2. Дайте визначення жанру «білчина» і назвіть його характерні ознаки.
3. Назвіть життєві цикли білчин.
4. Визначте подібності і відмінності білчин і народних казок.
5. Які фольклорні прийоми використовуються в білчинах? Доведіть це, прочитавши текст.
6. Охарактеризуйте свого улюбленого билинного героя. Які ідеали в ньому втілено?

Українські балади: Історико-літературне вивчення східнослов'янського епо-су / упорядкування, передмова, примітки й обробка українських народних казок і легенд на баладні теми В. Шевчука. — К., 2003.

БАЛАДА ЯК ЖАНР ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У старих баладах чуємо биття схвильованого людського серця й розповідь про події, перетворені народною фантазією.

Іван Франко

Виникнення жанру балади. Колись на півдні Франції, у місцевості Прованс, виникли танцювальні пісні про кохання, які називали *баладами*. Вони дуже швидко стали популярними у виконанні мандрішних співців (менестрелів) серед різних верств населення. Французькі народні балади мали усталену форму (постійні три строфи, приспів, повтори, звернення до певної особи, римування, зв'язок із танцем, рухами), але поступово стапали більш пільними за своєю будовою, поширюючись у європейських країнах. Згодом у фольклорних баладах, що втратили танцювальну основу, уже йшлося не тільки про кохання, а й про подвиги героїв, історичні події та всілякі неймовірні ситуації, що робило сюжет напруженим і захоплюючим.

Різновиди балад. За тематикою літературні балади бувають *фантастичними, історичними (або історико-геройськими), соціально-побутовими* тощо.

Фольклор є потужним джерелом художньої літератури, що засвідчує жанр балади. Його використовували письменники різних часів і народів: у Франції — Ф. Війон; в Англії — Р. Бернс, Дж. Кітс, С. Колрідж, Дж. Байрон, Р. Л. Стівенсон, Дж. Р. Кітлінг; у Росії — В. Жуковський, О. Пушкін, М. Лермонтов; у Німеччині — Й. В. Гете, Ф. Шіллер, Г. Гейне; у Польщі — А. Міцкевич; в Україні — П. Гулак-Артемовський, Т. Шевченко, Б. Грінченко та багато інших. Жанр балади розвивається й нині. Його використовують сучасні письменники, наприклад Д. Павличко, І. Драч, Л. Костенко та ін.

В українській літературі балада виникла спорідненою із такими народними жанрами, як дума й романс.

Балади (з фр. *ballade*, прован. *ballar* — танцювати) — жанр фольклору й літератури, у якому органічно поєдналися розповідь (епос) і людські почуття (лірика). Тому баладу називають *ліро-епічним жанром* (або *ліро-епосом*).

Характерні ознаки балади:

- невеликий обсяг; напружений драматичний сюжет; невелика кількість подій і персонажів; поєднання епосу (зображення зовнішніх подій) і лірики (зображення почуттів героїв, емоційне ставлення автора до подій); тісний зв'язок із фольклором (мотиви, образи, художні засоби, мова); можливі використання фантастики; невелика роль епітелів, пейзажів.

Перевірте себе

1. Дайте визначення жанру балади. Назвіть його провідні ознаки. 2. Доведіть зв'язок жанру балади з традиціями фольклору. 3. Визначте відмінності й подібність народної і літературної балади, використовуючи таблицю «Ознаки народної і літературної балади» (див. форми).

Король Лір і його дочки

(Старовинні балади)

Коментарі. Хто такий король Лір? Це ім'я словить серпанком легенд. Його образ зустрічається в кельтських міфах, де Лір зображений як правитель моря. Він також згадується в старовинному літописі «Історія Британії» (*"Historia Britonum"*) XII ст. Легендарний король Лайр Бриганський (Lair) мав трьох дочок. Доживши до старості, він вирішив поділити королівство між ними, зваживши на їхні обіцянки доглядати його в майбутньому. Дві старші дочки Регана й Гонорелла успішно підступилися до батька, а третя, Корделія, була скромною у висловлюванні своїх почуттів. Тому король поділив своє королівство між старшими дочками. А Корделія, не знайшовши притулку в Англії, поїхала до Франції й вийшла заміж за короля Атанілла, котрий, згідно з легендою, шлюбним її за добро серце. Згодом старші дочки не виконали своїх обіцянок і залишили батька без належного піклування. Тому йому довелося звернутися до Корделії. У цей час король Лір знайшов справжню любов, милосердя її допомогло. Як свідчить легенда, батько разом із Корделією зібрав війська й відвоював Англію в злих старших дочок. Незабаром Корделія померла. Через деякий час пішов у небуття й батько.

Дж. Герберт. Король Лір і його дочки. XIX ст.

У Англії колись був король Лір
І папуляв собі на честь і славу,
Мав повагу він, і в сусідів мир,
І забезпечену державу.
Між іншими достатками його
Були також три доні гарні,
Престарні й свіжі, що перевищали
Красою три червоні рожі.

Та королю подобалось старому
Раз їм питання предложити:
«Котра з дочок моїх найбільш
Мене потрапить ублажити,
Потіха старості моєї — ти,
То ж по черзі хай кожна скаже,
Яку найбільшу любов мені
Вона ділами своїми докаже».

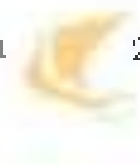
Регана, з них найстарша, рекла:
«Мій отче, як мені вас не любити?
Якби яка пригода надійшла,
Готова я за вас і кров пролити.
А хот і серце би моє криваво
На штуки посікти хотіли,
Воліла б я, ніж маюць допустити,
Аби яку ви прикрість потерпіли».

«І я, — сказала друга на те, —
Волю хоч би найтяжче бідувати,
Приймати муки й татїбу, ніж би ви
Біди якої мали зазнавати.
Я день і ніч готова вам служити,
Стать вам найменшою слугою,
Щоб віку свого ви могли дожити
У радощах та супокою».

«Тепер мені, — король старий сказав, —
Якшою будучність стала.
Та ще ти, наймолодша моя,
Свогого слова не сказала». —
«Я рада, — мовила Корделія, —

*П. Татарняков.
Ілюстрація до балади
«Король Лір і його дочка».
2002 р.*

Свій довг дитячий все сповняти,
Послушна бути там у всім,
А більш не в силі я нічого вам сказати».

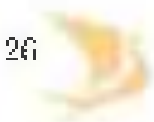
«Так ти, — рік віп, — не можеш більш нічого
Дати, ніж повинність попелить дитяча?
То подю, що твоя любов до мене
Не так-то вірна та гарна.
То ж будь прогнана з мого двору!
Не хочу знать нелюбої дитини.
З мого царства не дістанеш ти
Ні моєї смерті ні частини.

Лиш твоїм сестрам, що за мене раді
Хоч голови свої покласти,
Розділю я свою державу й дам
Обом по рівній частині.
Дарую їм предківську корону,
І внасть, і корольовську подобу,
Аби мене в любові своїй за те
Прямильнували аж до гробу».

Отак дві старші сестри підійшли
Старого короля облесними словами,
Найменшу ж через королівський гнів
Сей час з двора протурено за брами.
Мов сирота, пішла Корделія,
Блукуючи від міста до села,
Щі в Англії в селі, ні в місті жаднім
Собі пригулку не знайшла.

Аж як до Франції дісталася,
Скінчилася її недолія;
На кращім ґрунті зацвідалася,
Мов гарний цвіт з чужого поля.
Король французький як пізнав її,
Не дбаючи на гнів вітця старого,
За королеву взяв її до себе
На радість королівства свого.

В дочці найстаршої живе
Старий король тим часом;

Що зразу там було мов медове,
Та незадовго стало квасом.
Регана при своїм дорі його
Держати з пелеликим почтом мала,
Та почет той у скорому часі
Увесь від нього відібрала. (...)

«Чи се ж така твоя заплата
За те, що царство все своє
Я вам віддав? Тепер донька для тата
Й малої дрібки того не дає!
О ні! Ще до своєї Гонореллі,
Сестри твоєї меншої піду.
Вона не буде так, як ти, лукава
І зглянетесь на батькову біду».

Поїхав чвалом він у двір її
Та показівся на свою пригоду.
«Так вам і слід! — почув від лютої змії. —
Сестра вам жадну не пчинила шкоду.
У мене захисту для вас нема,
Хіба що з слугами на кухні жити
Захочете та тес їсти й пити,
Що не доїм та не доп'ю сама».

Почувши се, король заплакав гірко,
Бо голод докучав йому і сирага:
«О най же світ увесь почує, до чого
Веде батьківська нерозпата!
Та верну до Регани я ще раз,
А чей вона людськєє має серце,
Раз відпихнувши, схаменеться в час
І приятний прийме мене, як перше».

Та як лише прибув, вона весіла
З двора свого геть його прогнати
І мовила: «Не ліпший буде він тепер,
Кали пперед не вмів себе тут панувати».
До Гонореллі знов вернув король,
Згодився з слугами на кухні жити,

*Дж. Гілберт.
Ілюстрація до балади
«Король Лар і його
донька». ХІХ ст.*

І їсти все, що подадуть йому,
Аби лиш вік свій продовжити!

Та надаремно й того він благав,
Чого і жебракам ніхто не відмовляє.
«Не хотів за першим разом те прийняти,
Тепер і доступу до мене вже немає!»
Так обі донечки по двічі
Його відпрапили без жодного пардону;
Жебрацький кий узав у руки той,
Що королівську носив корону.

Тоді про наймолодшої дочки
Слопа агадав і заповіт гарячий:
Завсіди будь послушною йому
І сповняти вірно довг дитячий.
Та він не пажився тікати до неї,
Бо королівства мучило похмілля,
Що він ганьбно так прогнав її, —
Йї перемогло його, нарешті, божевілья.

На голові сніжно вололося рвав,
І в груди бивсь, і дер лице до крові,
І на дочок він помсту визирав
За брак у них дитячої любові.
Долинам, горам, рісам плачав
Палії про невдячність їх промови,
Аж ріки, гори та тверді скали
З ним разом, бачилось, ридали і зітхали.

Нарешті хворого в тяжкій знесилі
Його до Франції прихильні лавтали
Йї тут у Корделії та короля
І захист, і підмогу ще знайшли.
Дочка, як лиш про горе батька вчула,
Сей час йому в підмогу прийшла,
Свою апелагу давню забула,
Йому потіху й радість принесла.

На Атаніа королівський двір
Його всла рицарськам дружина,

*Г. В. Джой. Корделія втішує
свого батька, короля Ліра,
у в'язниці. 1886 р.*

А перед короля за руку привела
Його пайменша вірна дитина.
І ласкаво прийняв його король,
Велів кликнуть по краю всіх окожих,
Хто для відзискання держави Лірові
Підняться хоче до помочи.

В товаристві Корделії вернув
Король до Англії з дочками воювати,
І всів собі в недовгим часі
Їх із престолів та столиць прогнати.
І Лір прийняв на старості своїй
Знов королівську корону.
Та в одній битві замордовано
Корделію, його постіху й оборону.

Та скоро про ту передчасну смерть
Корделії до нього вість прийшла,
Що в нерозважнім запалі за нього
Сама у бій пішла,
Впал неpritомний і оглушений
На її груди б'ли
І вмер з тяжким зітханням
Той самої хвилі.

Вельможі краю серед жалощів
На тіла обоїх гаділи
І обох сестер одноголосно
На кару смерті засудили.
Хто там запанував по них,
У хроніці читайте,
А поієсть про дитячу нещадність
Собі запам'ятайте!

(Переклад Івана Франка)

Пародну баладу «Король Лір і його дочка» у 1914 р. переклав І. Франко. У передмові до збірки перекладів він зазначив, що староанглійські й старонімецькі балади є витворами не селянської й не міщанської, а саме лицарської верстви. Їх героями є вняткові королі, лорди та члени їхніх родин.

Мудра думка

Можна сю народну поезію назвати вповні аристократичною... Деяку подібність до тої аристократичної поезії можна побачити хіба у великоруських билинах, героями яких є переважно князі та богатирі. Та подібність неловна вже тим, що деякі з тих богатирів, а особливо найважливіший із них Ілля Муромець, походять із селянського роду, а інші являються багатими купцями або навіть «каліками перехожими» та розбійниками. Ще одна відмінність староанглійських і старошотландських балад від давньоруських билин полягає в тому, що перші не мають такого виразного історичного й національного змісту, як другі. Так, у баладі «Король Лір і його дочки» йдеться не про історичні, а загальнолюдські події.

Іван Франко

Робота з текстом

Осмыслюємо прочитане. 1. Визначте експозицію твору. Як у ній зображено головних персонажів? 2. Знайдіть епітети й порівняння, які характеризують дочок короля Ліра (в експозиції). 3. Виразне прочитайте та перекажіть зав'язку балади. 4. Як кожна з дочок відповідає королю? 5. Охарактеризуйте образи Регани, Гонімеллі та Корделії, пригадайте за їхніми змінами, використовуючи текст. 6. Як король Лір поплатився за свою довірливість? Розкажіть про його покаяння. 7. Визначте кульмінаційний момент твору. 8. Знайдіть рядки, у яких утілено ідея балади.

Порівнюємо. Пригадайте народні та літературні казки, у яких батько випробовує своїх дітей (дочок, синів, невісток). Порівняйте один із казкових творів із баладою «Король Лір і його дочки».

Для обговорення. 1. Скільки разів і в чому помилявся король Лір? У чому була, на вашу думку, його найбільша помилка? 2. Чи можна уникнути такої ситуації, у яку потрапив король Лір? Як?

Творче завдання. Поясніть значення метафор в українському перекладі балади: 1) «Що зразу там було медом, Те нещастя стало комом»; 2) «Жобрацький кий увів у руки свої, Що королівську висок корою». Прямі каги й про які перетворення йдеться в цих рядках?

Краса слова

Характерні особливості староанглійської балади. У британській культурі балада є поширеним жанром, який має національну своєрідність, а саме: 1) різноманітні сюжетні (переважно загальнолюдських); 2) широкє використання монологів і діалогів; 3) балада не містить прямого почаття, кожен робить для себе власні висновки; 4) поєднє на строфи, милозвучність яких утворює чергування наголошених і ненаголошених складів; 5) традиційні образи (морє, квіти, палац, брама, корона та ін.) тощо.

Вічний образ (у художній літературі) — літературний образ, який за глибиною художнього уявлення виходить за межі конкретних творів і зображеної в них історичної доби, містить певні чіткі можливості для філософського осмислення буття.

Образ легендарного короля Ліра став вічним. Він описаний не тільки в міфах, літописках і староанглійській баладі, а й у в'єлі відомого англійського драматурга В. Шекспіра «Король Лір» (1608). Ця історія час від часу відраджується в різних видах мистецтва — літературі, живописі, кіно та ін.

Перевірте себе

1. Визначте характерні ознаки балади у творі «Король Лір і його дочки». Наведіть приклади з тексту.
2. Порівняйте староанглійську баладу «Король Лір і його дочки» з прочитаною давньоруською баладою, використовуючи міркування І. Франка.
3. Чому, на вашу думку, історія про короля Ліра завжди є актуальною?
4. Які висновки ви зробили для себе, презентавши баладу?

Балади про Робіна Гуда

Він доблесно і чесно жив,
Він криєди серцем не любив.
Із староанглійської балади

Робін Гуд — національний герой. У кожного народу є свої національні герої, пам'ять про яких віками зберігається у фольклорі. Ми добре знаємо наших добротворців — це Котиторошико, Кирило Кожум'яка, козак Мамарига, мудрий Іванко та багато інших. А в англійських народних баладах таким традиційним образом став захисник усіх бідних і скридженних людей Робін Гуд.

Слово *hood* з англійської означає «капюшон», «каптур» і вказує на елемент одягу Робіна Гуда. До речі, *hood* може означати й інші подібні теплоі убори — башлик, отішок, клобук, шолом (тобто вбрання, що прикриває або захищає голову). Однак слово *hood* має й перепочне значення — приховувати (накривати капюшоном). Слово *robin* перекладається як «піявчак», але, можливо, що ім'я героя виникло в процесі переосмислення виразу *Rob in hood* і означає «Роб (Роберт) (до речі, *rob*, *robber* також означає «грабіжник») у каптурі». Так Робіна назвала його кохана дівчина

Англійський актор Майкл Фассбендер — виконавець ролі Робіна Гуда

Усього існує майже 40 балад про Робіна Гуда. Їх об'єднує одна спільна тема — боротьба народу з несправедливістю й покарання тих, хто несе зло й насильство, порушує Божі заповіді.

Маріан, коли він виграв турнір лучників і проголосив її королевою турніру.

Коли виникли балади про Робіна Гуда. Щато достеменно не знає, чи мають балади про цього герцога історичне підґрунтя, чи жив чоловік на ім'я Робін Гуд насправді. Перекази про нього з'явилися в XIV–XV ст., тоді ж їх стали й записувати. Уперше всі фольклорні твори про Робіна Гуда були надруковані в «Збірці англійських і шотландських балад» (1882).

За версією англійського письменника В. Скотта, Робін Гуд жив у другій половині XII ст., тобто він міг бути сучасником реального короля Річарда Левове Серце (правив в Англії протягом 1189–1199 рр.). Проте за іншою версією, Робін Гуд жив у XIV чи на початку XV ст., за часів правління короля Едуарда II або навіть пізніше, оскільки в одній із балад діє королева Кетрін, яку ототожнюють з Катериною Арагонською (1485–1536). Деякі дослідники стверджують, що змагання зі стрільби з лука стали проводитися в Англії не раніше XIII ст., тож не всі поділяють версію В. Скотта.

Ким був Робін Гуд? Щодо цього також існує чимало припущень. В одних баладах він змальовується ремісником або селянином, а в інших — несправедливо знедоленим дворянином. Батьківщиною Робіна Гуда було селище Локслі, за назвою якого іноді називають і самого Робіна. Рано втративши батьків і позбавлений ворогами майна, він став ватажком лісових розбійників, які відбирали гроші та добро в багатих і відавали бідним людям.

Основні події в старозанлійських баладах про Робіна Гуда відбуваються в Шервудському лісі неподалік від міста Ноттінгема. Тим лісом їздило чимало заможних людей, і всі вони боялися, що Робін Гуд зі своєю ватагою покарає їх за гріхи. Лісова армія Робіна Гуда складалася з кількох десятків вільних стрільців. Усі вони були виправними лучниками, сміливими й по-своєму шляхетними людьми.

Образ народного захисника. Робін Гуд і його товариші дотримувалися кодексу лицаря. Вони поклялися захищати знедолених і сирітджених, із повагою ставитися до жінок. Билися тільки в тих випадках, коли було потрібно відновити справедливість.

Робін Гуд і його товариші обстоювали ідеали моралі, честі й справедливості. Цікаво, що, помираючи на руках свого товариша Маленького Джона, Робін Гуд не дозволив мститися за себе. Тобто мужньо приймаючи смерть, він не хотів, щоб через нього гинули інші.

Робін Гуд зображений не тільки як захисник бідного люду, але і як вірний християнин. Він поважав короля, бо той був обраний Богом,

і ставав перед своїм правителем на коліно. Але чому ж Робін Гуд напад-
дав на священників? Річ у тім, що в ті часи церковники володіли великими
багатствами, землями й тисячами слуг. Тому деякі священнослужителі
сприймалися простими людьми не як провідники Божої волі, а як
жорстокі багатії. Тому Робін Гуд відбирав у них гроші, як і в інших
вельмож, щоб віддати бідним. Він був вірним християнській вірі й за-
хищав простих людей.

Найпопулярнішими героями англійських балад поряд із Робінном
Гудом є його вірні помічники: Маленький Джон, Брат Тук, Вілл Стюарт,
Мал, син мірошника, і дружина Робіна — Маріан. Головними супротив-
никами лісових розбійників були шериф¹ Ноттінгемський, єпископ
Герфорда, граф Фітцвотер, лицар Гай Гібборт.

Як Робін Гуд став розбійником

Хто щастя зичить біднякам
І волелюбний сам,
Сідайте в коло — розповім
Про Робін Гуда вам.

Він за найкращих друзів мав
Знедолених усіх,
А бігачів на смерть лякав
Його мисливський ріг.

Тринадцять літ Роб славно жив
У лісовій лузі.
Розбійник долею він був
І лицар — у душі.

Було це давно, ще за Генріха II², який після запеклої боротьби зі
своїми братами зійшов на престол Англії. За тих часів північ країни
вкривали великі заповідні ліси, у яких полювати міг тільки король,
а всім іншим під страхом смерті заборонялося вбити бодяї одного
олена. Ці ліси охороняли королівські лісники, і головний лісничий
у кожному лісі мав таку ж саму владу, як шериф в оточеному мурами
місті чи навіть єпископ у своєму абатстві.

Найбільші королівські заповідники — Шервудський і Бернесдейль-
ський ліси — прилягали до двох міст — Шервуда та Бернесдейли. Про-
тягом кількох років головним лісничим там був один чоловік, на ймення
Х'ю Фітзу. Він мав тиху, лагідну дружину й маленького сина Роберта.

¹ *Шериф* — у деяких країнах виборна або призначувана королям, наприклад в
Англії, службова особа, яка здійснює поліцейські та судові функції.

² *Генрік II* — англійський король у XII ст.

Шервудський ліс. Сучасна фото

Хлопчик, як свідчить запис в актовій книзі, народився 1160 р. в місті Локслі, — через те його часто й називали Локслі або Роб із Локслі. Гарненький, з пружним і міцним тільцем, Роб, як тільки міцно зіп'явся на ноги, одразу й понад усе влюбовався блукати з батьком по лісі. А коли змужніла його рука, він навчився спритно натягати лук і пускати нехибну стрілу. Довгими зимовими вечорами найбільшою радістю для Роба було

слухати батькові розповіді про хороброго Зеленого Віллі-розбійника. Цей Віллі зовсім не боявся королівських лісників і багато років гуляв по заповідниках, стріляючи оленів і бенкетуючи зі своїми друзями.

Коли надворі стояла весна, Роб цілими днями стругав рівняські стріли для дощезалізного лука й прив'язував до них сірі гусячі пера.

Дивлячись, як світяться синове обличчя, коли той слухає розповіді про вільне лісове життя розбійників, любляча мати тільки зітхала. Вона походила з благородної родини й мріяла побачити Роба значною особою при дворі короля або в абатстві. Вона вчила його читати й писати, прищеплювала йому добрі манери, учила бути правдивим і чесним як із сановитими лордами, так і з простими селянами. Та хоч яка була присяга хлопчикопі материня наука, проте він почувал себе прасливішим, коли з луком у руках вільно блукав по лісових нетрях, прислухаючись до таємничої мови дерев.

У ті радісні й безтурботні дні Роб мав двох друзів: один був Віллі Геймвелл, син батькового брата, який жив у Геймвелл-Лоджі, біля Ноттінгема, а друга — Маріан Фітцуолтер, єдина дочка графа Хантінгдона.

Замок Хантінгдон добре було видно з одного високого дерева, яких багато в Шервудському лісі, і кожного весного дня біла Рובהва хустинка сповіщала з цього дерева Маріан, що він уже чекає на неї. У замок до дівчини Роб не ходив, бо їхні батьки ворогували. Поміж людьми ходили чутки, що нібито законний граф Хантінгдон був Х'ю Фітзу, але його землі підступно прибрали собі до рук Фітцуолтер, улюбленець короля. Однак ані Роб, ані Маріан аніскільки не зважали на ворожнечу своїх батьків, хоча вона з кожним днем і поглиблювалася. Вони тільки знали, що великий зелений ліс відкритий для них і що цей широкій-преширокій світ наповнений пахощами квітів і спокійний пташиними піснями.

Дні дитячих розваг пролітали швидко й непомітно, та надто скоро над головами Роба й Маріан зібрався грозові хмари.

У Рובהвого батька, крім Фітцуолтера, були ще два непримиренні вороги: сухоробрий шериф Ноттінгема і гладкий єпископ Герфорда.

Ці троє ворогів змовилися між собою й нашенотіли на вухи королеві таке, що Х'ю Фітзу відразу втратив посаду королівського лісничого. Холодного зимового вечора батька, матір і Роба вигнали без попередження на вулицю, позбавивши будь-яких прап на майно. Шериф заарештував лісничого за зраду, про яку бідлашній Х'ю Фітзу не мав навіть гадки, і запроторив його до поттінгемської в'язниці. Першу ніч Роб із матір'ю також перебували у в'язниці, але вранці їх вигнали геть. Тоді вони звернулися по допомогу до свого єдиного родича, сквайра¹ Джорджа Геймвелла, який радо надав їм притулок.

Англійський хлопець грає в Робіна Гуда.
Сузана Фіто

Однак страпне хвилювання і все, що їм довелося пережити цієї зимової ночі, згубно вплинуло на місис Фітзу. Вона слабувала й тоді, як вони ще жили в лісі. Менш ніж за два місяці матері в Роба не стало. У хлопця від цієї втрати паче обірвалося серце. Та не встигли зацвісти на материній могилі перші весняні квіти, як на Роба впадо нове горе: не стало й батька. Цей суворий, незламний волі чоловік помер у в'язниці раніше, ніж його вороги змогли вигадати обвинувачення, за яким його можна було б віддати до суду.

Минуло два роки. Двоюрідний брат Роба, Вільї, учився в школі далеко від дому; Маріан батько відіслав до двору королеви Елеонори, коли довідався про дружбу дочки з Робом. Отже, цілих два роки осиротілий хлопець був зовсім самотній. Грубувато-добродушний старенький сквайр ставився до нього з щирою ніжністю, але нічим не міг допомогти своєму племінникові, який не знаходив собі місця, увесь час напружено над чимось думав і ніби шукав щось утрачене. А Роб просто пудьгував за колишнім життям у лісі не менше, ніж за ласкою матері й товариством батька. Кожного разу, коли він брався за тремтливу тятиву² лука і, посилаючи довгу стрілу, чув свист сірих гусячих пер, у його уяві оживали цілісні дні, яких він уже не міг повернути.

Та якось уранці, коли Роб прийшов на сніданок, дядько, замість прип'ятання, зустрів його такими словами:

— Я маю для тебе полигу, мій хлопчику!

Старий щиросердий сквайр долив останній кавток пива й тримнув об стіл олов'яним кухлем.

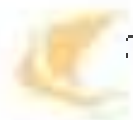
— Що ж це за новина, дідечку Джордж? — із цікавістю запитав юнак.

— С добра нагода випробувати твій лук і здобути гарненький приз!

У Поттінгемі тепер ярмарок, і шериф оголосив змагання лучників.

¹ *Сквайр (ескойр)* — англійський дворянський титул.

² *Тятива* — ремінь, мотузка, струна, що туго стягує кілки лука.

Найкращі з них стануть королівськими лісниками, а того, хто стрілятиме найвлучніше, чекає ще й нагорода — золота стріла. Звісно, така п'яцка тобі ні до чого. Але ж хіба це не те, що потрібно володарці твого серця? Га, Робе? Що скажеш, мій хлопчику?

Скнайр голосно засміявся й зипну вдариш кухлем об стіл.

У Роба засвітилися очі.

— За це справді варто помагатися, дядечку, — сказав піт. — Я з великою радістю поміряюся силами з ким завгодно. Та й про місце лісника я вже давненько мрію. Ви мені дозволите спробувати щастя?

— Авжеж! — палко вигукнув дядько. — Твоя мати, пером їй земля, хотіла зробити з тебе п'ясарчука. Та я добре бачу: твоє життя мине в зеленому лісі. Хай пощастить тобі на цих змаганнях!

Важкий олов'яний кухоль утретє тримнув об стіл.

Юнак подякував дядькові за добрі побажання й почав лягнатися в дорогу. Він не брав із собою ніяких речей, одиак подбав, щоб у його тисового лука була нова титива, а в широкому сагайдаку¹ — найнряміші й найдзвінкіші стріли.

За кілька днів, ясного погожого ранку, Роб вирушив із Локелі й подался через Шервудський ліс до Ноттінгема. Через плече в нього висів довгий тисовий лук, при боці погойдувався сагайдак, ущерть наповнений стрілами, а в руці юнак міцно стискав добесий цішок. Ставний і гнкий, він був убраний із голови до п'ят у все зелене й ішов швидким, бадьорим кроком. Серце його стівало: юнак був сповнений великих надій і не мав жодного порога у світі. Та це був останній ранок у житті Роба, коли в нього не було порогів. Продираючись крізь хащі Шервудського лісу й насвистуючи трайливу мелодію, він раптом наскочив на гурт лісників, що влаштували бучний бенкет під розлогими шагами столітнього дуба. Перед ними лежав величезний шпіт із м'ясом, і вони його пожадливо їли, зашиваючи кожний кусень густим чорним пивом.

Роб тільки глянув на патажка лісників і миттю зрозумів, що перед ним — порог. Це був той самий чоловік, який незаконно посів батькове місце головного лісничого й безжалюно витіснював їхню сім'ю на стіл. Одиак Роб не сказав йому жодного слова й мирно пішов би далі, коли б ватажок лісників, промивши горлянку неймовірно великим ковтком пива, не загорлав у його бік:

— Слово честі, оте хлоп'я влажає себе стрільцем! Куди поспішаєш, парубче, зі своїм іграшковим луком і стрілами? Йй-бо, він чалатзе в Ноттінгем на змагання!

Лісники зустріли ці дотепи громом образливого реготу. Роб скливі. Він справді влажає себе добрим лучником і тому глибоко гукнув у відповідь:

¹ *Сагайдак* — футляр для лука та стріл.

— Мій лук не гірший від вашого, а стріли мої летять далеко й влучно, — отже, не вам мене вчати!

Почувши такі слова, лісники знову гучно зареготали, а патажок погрознаво звів брови й сказав:

— Ну що ж, покажи нам свій хист. Якщо влучиш у ціль — двадцять срібних монет від мене, а як не влучиш — протухан.

— Де ваша ціль? — із гарячковим закликом вигукнув Роб. — Кладу свою голову проти паних троней, якщо я схиблю.

— Гаррад, нехай буде по-твоєму, — сердито відповів лісничий, — за хвастощі накладеш головою, якщо не влучиш у мою ціль.

Тієї миті з лісової гущавини, поскубуючи траву, вийшов табун оленів. До них було не менше як сто кроків. Це були королівські олені, але на такій відстані їм, здавалось, гірше не могло запрожувати. Голопний лісничий показав пальцем у бік тварин.

— Якщо твоя хилява рука пошле стрілу хоча б на піввідстані до них, я буду з тобою закладатись.

— Годі! — вигукнув Роб. — Кладу свою голову проти двадцяти пенні¹, що отой ваш красень ватажок робить зараз останній свій подих!

Нічого більше не кажучи, він помацав тятиву, наклав стрілу й відтягнув праву руку до скроні. Мить — і співуча стріла променем сяйнула через пірроку галлявину. Це мить — і олень-патажок високо підскочив на місці, а потім, як підтятий, упав додолу.

Лісники від подиву тільки зойкнули, а тоді сердито почали ренету-вати. Найбільше лютував той, що сам же таки запропонував битися об заклад.

— Ти знаєш, дурна твоя голова, що ти наробив? — кричав головний лісничий. — Ти вбив королівського оленя! За такі витівки наш король Генріх карає смертю. Ні слова про троні! Мерщій забирайся геть, і щоб мої очі більше тебе не бачили!

Хвиля обурення здійнялася в Робоких грудях.

— Я йду, бо твоя лнка вже замуляла мені очі, любий лісничий. На тобі недописки мого батька! — вигукнув він і, відперигутились, пішов спокоею дорогою.

Лісничий сприйняв ці слова як нищюзу. Налившигь кров'ю від лкгі, він схопив свій лук і вистрілив у спину Робоі. На хлопцеве щастя, в останню мить лісничий, настунивши на суху гілку, заточився: стріла просвістіла біля самісінького Робоого вуха й лише вирвала кілька полосинок на голові. Роб затремтів від гніпу й рвучко обернувся до порога, який стояв кроків за сорок від нього.

¹ *Penні (penn)* — розмішна монета в Англії.

— Ха! — вигукнув він. — Хвастати майстер, а стріляти не вмієш! Ось тобі з мого іграшкового лука!

У повітря шугнула стріла. Головний лісничий зойкнув і впав долілиць. З лютими криками лісники стовпилися навколо свого начальника, але побачили, що допомога йому вже не потрібна.

Так помстився Роб за смерть батька, хоча тепер сам опинився поза законом.

Поки лісники ще не отямались, він кинувся тікати й біг усе далі й далі в зелену лісову гущавину. Деревна, розгойдуючись проти вітру, гостинно розкривали перед ним обійми гілок, ніби вітали з поверненням додому.

Надвечір, голодний і стомлений, Роб прибився до хатини, що стояла на далекому узліссі. Там жила одна бідна вдова, яка знала Роба ще хлопчиком; вона не раз годувала його й поїла, коли він забивався до неї після своїх лісових прогулянок. Тому й тепер Роб сміливо переступив поріг удовиної хатини.

Стара жінка радо зустріла гостя, швиденько напекла йому коржів, а потім поклала спочити й змусила розповісти все, що з ним сталося.

— Пекельний вітер гуляє по Шервуду, — сумно похитавши головою, мовила стара. — Багатії зовсім розперезались і грабують бідноту, як самі знають. У мене трос синів, і всіх їх отоломили різбійниками тільки за те, що вони минулої зими вбили одного королівського оленя, аби не померти з голоду. Тепер вони ховаються в лісі. Сини ж і казали мені, що разом із ними там переховується ще десятків чотири добрих людей, які не дадуть себе скривдяти — у них проти кривдників завжди напоготові луки.

— Бабуся, а де вони? — вигукнув Роб. — Слово честі, я пристатку до них!

— Ні, ні, — почала було відмовляти стара жінка, однак, розміркувавши, що іншої ради для хлопця немає, сказала: — Сьогодні ввечері сини навідають мене. Залинайся тут і побалакай з ними, коли тобі треба.

Роб із радістю залишився, а темної ночі вже мав розмову з трьома вдовиченками, з трьома підлажними молодцями, які відразу припали йому до серця.

Упевнившись, що всі Рубові наміри збігаються з їхніми волелюбними пориваннями, вони взяли з нього присягу на вірність і тільки тоді розповіли, де схованка їхньої патати. Це місце Роб знав дуже добре.

Наостанку один з вдовиченків сказав:

— Але в нас досі немає ватажка, у якого б голова працювала так само добре, як і рука. І ми домовились обрати собі ватажком такого розбійника, у якого стане кебети, щоб пробратися непоміченим у Поттінгем і здобути винагороду на змаганнях лучників.

Роб скочив на ноги.

— Вчасно сказано! — вигукнув він. — Бо я ж саме зібрався на ярмарок, і ніякі лісники, ніякі шерифові посіпаки не завадять мені влучити в самісіньке яблучко цілі!

Хоч Роб і був іще дуже юний, проте тримався він так сміливо, а очі його палали таким вогнем, що всі троє братів схопили його за руку й в один голос гукнули:

— Браво, Локслі! Браво! Якщо здобудеш золоту стрілу на змаганнях, ти станеш патажком усіх розбійників Шервудського лісу!

Роб довго обмізковував, як йому краще замаскуватись, щоб непомітно прослизнути в Ноттінгем. Він був певен, що лісники вже встигли призначити ціну за його голову й що про це оголошено на базарному майдані.

Пробиваючись крізь густий натовп до місця змагань, Роб вийшов на широкий базарний майдан. Політря стрягали закличчі алуки сурм, і людські потоки швидко заповнювали площу перед старовинною рагушею. Роб проштовхався сюди саме тоді, коли урядовець почав голосно зачитувати таку відозву шерифа графства Ноттінгем:

— «Молодик на ім'я Роберт, племінник сквайра Геймвелла з Геймвелл-Холла, убив головного лісничого його величності короля й оголошується поза законом. Сто фунтів стерлінгів¹ винагороди тому, хто знайде пущезначеного Роберта живим або мертвим».

Знов урочисто пролунали сурми, урядовець із своїм почтом пішов геть, і веселий настрій охопив увесь натовп.

Люди, які поспішали того дня на ярмарок, часто зупинялися купками на вулицях, щоб іще раз перечитати відозву шерифа, розклеєну майже по всіх будинках, та обмінятися думками з приводу смерті головного лісничого.

Та з появою лучників, борців на киях і мандрівних менестрелів з'явилася стільки нових тем для розмов, що про винагороду за голову Робфа всі якось умовно забули, і тільки лісники та шерифові люди пиляють стежки за міськими брамами, а сам шериф підіривав їхнє завзяття, обіцяючи від себе ще збільшити винагороду. Його негавність до батька тепер цілком перейшла на сина.

Великі змагання почалися після полудня. Двадцять лучників вийшли на поле для турнірів і пригукувалися до бородатби за золоту стрілу. Серед них упадав в око жалюгідний на вигляд жебрак, одягнений у строкате лахміття, із засмаглими до чорного й подряпаними обличчям і руками. Кошицю рудуватого волосся прикривав каптур, дуже подібний до тих, які носить ченці. Жебрак повільно прокультав за стрільцями й неквапли-

¹ *Фунт стерлінгів* — грошова одиниця Англії, поділяється на сто пенсів.

во зайняв місце в їхньому ряду. З наговну почувлися глузливі вигукки. Та оскільки за умовами змагання в них міг узяти участь кожен, ніхто не вимагав, щоб жебрака прогнали.

Пліт-о-пліт із Робом, — бо це, звісно, був він, — стояв м'язистий смагляволиий парубіітко із зеленою перев'яззю на лівому оці. З нього теж ретоталися, але пліт зовсім не звертав на те уваги й мовчки випробовував свій лук виправними, звичними до стрілецької зброї руками.

Трибуни для глядачів, що величезною підковою оточували стрільбище, були переповнені. Там дібралася дрібна шляхта й поспільство з навколишніх сіл і містечок. Усі нетерпляче чекали початку змагань.

У центральній ложі¹ сидів кістлявий бундючний шериф, його обвішана коштовностями дружина й дочка, яка всім своїм виглядом показувала, що вона сподівається одержати золоту стрілу з рук переможця й стати королевою дня.

У сусідній ложі розсівся товстий епископ Герфорд, а в ложі з другого боку сиділа дівчина, чия темна волосся, карі очі й витончені риси обличчя примусили Робове серце радісно стрепенутися. То була Маріан! Вона приїхала потостигвати з Лондона від двору королеви й тепер сором'язливо торнулася до свого батька, графа Хантінгдона.

Якщо й раніше Роб поклав собі будь-що завойовати золоту стрілу, то тепер, коли він побачив любе обличчя Маріан, це рішення стократ зміцніло. Він відчував, як мимоволі напружуються м'язи його рук у чеканні вирішальної миті. Та водночас Робове серце шалено стукотіло, і все тіло його пробирав незрозумілий дрок.

Проклівали сурми, і наговн зазмер. Герольди² ще раз оголосили умови змагання. У ньому могли взяти участь усі охочі. Першу ціль буде поставлено за тридцять елів³. Ті, що влучать у яблучко, стрілятимуть у другу ціль, пересунуту на десять елів далі. Третю ціль поставлять ще далі, і так аж поки визначиться переможець. Він отримуватиме золоту стрілу й посаду королівського лесника, а також завойовує право обрати королеву дня.

Ф. Годвін. Ілюстрація до балади «Як Робін Гуд став розбійником». 1932 р.

¹ *Ложа* — відзначені територіально місця для великих глядачів.

² *Герольд* — гласний-оголошувач на лицарських турнірах.

³ *Ель* — давня міра довжини, майже 113 см.

Знову заграли сурми, і лучники приготувалися стріляти. Роб востаннє плягнув на тятиву свого лука. Натопп усе ще сміявся й переніптувався, тицючи пальцями на його недоладну постань, убрану в строкате танцір'я й куций чернечий каптур. Та ось вистрілила перший лучник, і всі затамували подих.

Ціль стояла не дуже далеко, і всі двадцять стрільців удружили п'ямі-сіньке яблучко.

Роб стріляв шостий. Чоловік із зеленою перев'яззю на оші зустрів його постріл схвальною бурмотінням. Сам же він пустив свою стрілу з видимою недбалістю, проте також удручів у середину, де було кружальце не більше за бичаче око.

Натопп шаленим ревом і вигуками «ура» вітав переможців першого туру змагання. Знову заспівали сурми, і другу ціль було вже поставлено за сорок еліп.

Перші три лучники й цього разу послали стріли у внутрішнє коло. Це були загальні улюбленці публіки, і їх нагородили гучними оклюсками, гадаючи, що саме вони вийдуть переможцями. Однак глядачі переніптувались, що кожен із цих трьох має свого покровителя серед присутніх тут трьох високопоставлених людей.

Четвертий і п'ятий лучники ледве зачепили краєток кола. Роб спокійно пустив свою стрілу, і вона впевнено лягла п'сяючу п'ятю.

— Жебрак! Дивіться, що виробляє жебрак! — шаленів розпалений натопп. — Знову йому пощастило!

І справді, Робова стріла стриміла набагато ближче до середини, ніж будь-чия інша. Влучніше за нього вистріли тільки «Одинокий», як охрестив натопп парубійка з перев'язаним оком. На його постріл глядачі підповіли одностайним ревом. Таку стрільбу можна було побачити п' Наттіптемі не подія.

Решта лучників або розгубилися, побачивши влучні постріли тих, хто стріляв попередю, або ж просто не змогли витримати темпу змагання. Вони один за одним схилили й похвильлено відійшли назад.

Тим часом сурми сповістили про початок третього туру. Ціль установили на відстані п'ятдесяти еліп. (...)

Лучники знову приготувалися до стрільби. Видно було, що вони трохи нервуються. Третя ціль була менша, ніж саме яблучко першої.

Л. Ф. Перков. Ілюстрація до баллади «Як Робін Гуа став розбійником». 1923 р.

Стріли перших трьох претендентів на приз ледь зачепили краєчок внутрішнього кола.

(...) Роб упевненою рукою натягнув лук і, вибравши мить між поривами вітру, пустив стрілу. Вога співуче пролетіла через поле й уп'ялася в самісіньку середину цілі.

— Жебрак! Жебрак! Ура йому, ура! — запоптав збуджений патопп, перейшовши з глузування на безоглядну прихильність до Роба. — Ну що, поб'єш його, Одноокий?

Парубійко із зеленою пов'язкою на очі зневажливо посміхнувся й став до бою. Невимушеною граційним рухом він натягнув лук і, ніби й не дивлячись на цілі, пустив крилату стрілу. Вога зі світлом пугнула до цілі; сотні застиглих очей проводжали її в польоті. І напою дикий рев наговцу розітнув глибоку тишу. Стріла Одноокого лише трішечки не плутила в середину, але обчухрала пір'я на Робовій стрілі. Придивившись до цілі й зрозумівши свою помилку, невідомий лучник здивовано знизав плечима. (...) Та, незважаючи на свою поразку, він перший привітав Роба з перемогою.

— Сподіваюсь, ми ще колись позмагаємся, — сказав він. — Але правді, мені зовсім не потрібна ця золота цшська; я просто хотів довести проклятому шерифові. Що ж, тепер короноуй обраницю свого серця.

І, несподівано попергупившись спиною, він зник у патоппі раніше, ніж Роб спромігся сказати, що й він при нагоді охоче б із ним позмагався.

Герольд запрошив Роба до шерифової лоді, де його чекала винагорода.

— Дивний ти хлопцє. — промовив шериф, знервовано кусаючи губи, — але стріляєш добре. Як тебе звати?

Маріан підсунулася ближче й уважно дослухалася, чекаючи відповіді.

— Я Роб Мандрівник, мілорде шериф, — відповів лучник-жебрак.

Маріан підхилилася назад і засміялася.

— Ну от про, Робе Мандрівнику, — мовив шериф, — хоч ти й не дуже дбаєш про своє тіло й одяг, але до пуття тебе можна довести. Хочеш до мене на службу?

— Роб Мандрівник завжди був вільний, мілорде, і не бажає нікому служити.

Шерифові брови погрозово зіїшлися на переніссі, але заради дочки та золотї стріли він удав, що пустив відповідь жебрака поза вуха.

— Робе Мандрівнику, — сказав він, — ось золота стріла, яка належить кращому лучникові нинішнього дня. І ти виборюєш цей приз. Подаруй його тїй, яка цього справді гідна.

Одряду ж герольд підштовхнув Роба ліктем і майже силоміць повернув його до дочки шерифа, яка сиділа з піснотою уємішкою на вустах.

Та Роб не звернув на те уваги. Він узяв золоту стрілу й підійшов просто до ложі, де сиділа прекрасна Маріан.

— Леді, — сказав до неї Роб, — прошу вас, прийміть оцей маленький подарунок від бідного мандрівника, готового завжди вам служити найкращими стрілами зі свого сагайдака.

— Дякую вам, Робс в каптурі, — відповіла дівчина, лукаво звівши брівку й устроївши сміоту стрілу у своє темне волосся.

Патови голосно гукав:

— Слава нашій королеві! Слава!

Шериф тільки зиркав спідлюба на голодранця-лучника, який відмовився від служби в нього, без слова подяки забрав прияз та ще й на очах у всіх принизив його дочку. Він хотів був щось сказати, але чванлива дочка стримала його. Тоді шериф покликів свою сторожку й наказав стежити за жебракком. Але Роб спритно крутнувся і, загубившись у патові, швидко подався до міської брами.

Того ж таки вечора посеред широкій галлявини в Шервудському лісі навколо яскравого багаття сиділо сорок молодців, обляганих у все зелене. Вони смажили на вогні оленину й весело гомоніли. Раптом десь поблизу хруснула гілка. Тієї ж миті всі скочили на ноги й схопилися за зброю.

— Це бійтеся, це — друг, — пролунав із хаші дзвінкий голос. — Я шукаю удовиних синів.

Наперед виступило три удовиченки.

— Та це ж Роб! — вигукнули вони. — Ласкаво просимо в Шервудський ліс, Робс!

Решта лісовиків теж підійшли до Роба й гаряче тисли йому руку, бо всі вони вже знали його історію.

Після цього один із трьох синів удови, на прізвищеко Дебелній Вілл, вийшов наперед і промовив:

— Друзі, усі ви знаєте, що напшому затонопі досі бракувало справжнього ватажка — шльхетного, добре вихованого, розумного, спритного й сміливого. Здається, тепер ми знайшли отамана в особі цього юнака. Я і мої брати сказали йому, що ви оберете собі у ватажки того, хто пошле сьогодні шерифа в дурні, здобувши його золоту стрілу. Правду я кажу?

Усі погодилися, і Вілл обернувся до Роба.

— Які новини принесли ви з Понтінгема? — запитав він.

Роб засміявся.

Ф. Гудвін. Ілюстрація до балади «Як Робін Гуд став рабійняком». 1932 р.

— Можу сказати, що я таки справді пошив шерифа в дурні, а на додачу ще й забрав у нього золоту стрілу. Однак щодо приза, ви мусяте повірити мені на слово, бо я подарував його одній дівчині.

Та побачивши, що слова його здалися не дуже переконливими, Роб додав:

— Я буду радий, коли ви приймете мене у вашу сім'ю простим лучником, бо тут, я бачу, є старші й досвідченіші люди, ніж я.

По цих словах із гурту лісовиків вийшов наперед високий смугляволицій чоловік, і Роб відразу впізнав у ньому лучника із зеленою пов'язкою на оці; тільки пов'язку тепер він зняв і дивився на світ обома очима — сміливими й чесними.

Він сказав:

— Роб у кептурі — так, здається, назвала вас леді, — я можу підтвердити ваші слова. Ви добре збили пиху з шерифа, ще гірше, ніж це зробив би я. Ми не вимагатимемо від вас золоті стріли, бо вона потрапила в тарненькі ручки. А хто з нас краше стріляє, ви чи я, це нехай покаже майбутнє. Однак я, Вілл Стюарт, при всіх заявляю, що не виснаю ніякого іншого ватажка, крім вас.

Того вечора ще довго навколо багаття думали бадьорі пісні й точилися веселі розмови. Ватага подарувала Робінові Гуду ріжок, яким він мав селюкати своїх бійців. Усі прочисто поклялися, що, забираючи гроші та добро в багатіїв, вони всіляко допомагатимуть бідним і знедоленим і ніколи не заповідють лиха жінці, — нехай то буде дівчина, заміжня молодиця чи вдова. Клятву давали під розлогим пишнелистим деревом, при багрових спалахах полум'я, за доброю вечерсю й кувалем пива. Так Робін Гуд став розбійником.

(Переклад) Керіа Юри, переклад віршів Леоніда Славенки)

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. Розкажіть про походження й дитячі роки Робіна Гуда. 2. Назвіть порогів батька Робіна Гуда. Як вони аруйнували життя сім'ї Реба? 3. Назвіть друзів Робіна Гуда. 4. Як батько коханої дівчини Робіна Гуда вирішив розлучити мовчух, коли дізнався про їхню дружбу? 5. Чому Робін Гуд вирішив вирушити до Нотлінгема на змагання лучників? 6. Як Робін Гуд помстився за смерть свого батька? 7. Перекажіть епізод про змагання лучників у Нотлінгемі. Якими були умови змагаль? 8. Як Робін Гуд одержав золоту стрілу і як Маріан стала королевою дня? 9. Чому саме Робіна Гуда було обрано ватажком лісових розбійників?

Для обговорення. 1. У які моменти Робін Гуд виявив свої чесноти: а) відвагу; б) виласхідливість; в) вірність у коханні; г) уміння розбиратися в людях; д) бажання захищати знедолених; е) скромність; є) шанобливість до простих людей; ж) гідність? Намалуйте відповідні цитати. 2. Знайдіть у тексті всі імена Робіна Гуда. Поясніть їх.

Творче завдання. Уявіть, що у вас опинилися предмети, які тримав у руках Робін Гуд: лук, золота стріла, різак. Розкажіть про те, як їх здобув герой і про їх значення в його долі.

Робота в групах. У баладі йдеться про клятву лісових розбійників в під проводом Робіна Гуда, але текст самої клятви не наведено. Відтворіть цей текст (6–7 речень).

Краса слів

У баладі «Як Робін Гуд став розбійником» використані багато діалогів і монологів персонажів. У них якнайкраще упирається риси головного героя й подивляє ставлення до нього інших. Так, наприклад, дядечко Джордж висловлює віру в майбутнє Робіна Гуда, спонукаючи його до першого подвигу. Добрий Віллі і Віллі Стюглі дають оцінку героїчному вчинкові Робіна Гуда й визнають його перевагу над іншими лісовими розбійниками.

- Як характеризують Робіна Гуда його слова? Прочитайте й прокоментуйте відповідні цитати.
- Що говорять про нього вороги? Як їм відповідає Роб?

За мотивами балад про Робіна Гуда знято десятки кінофільмів у різних країнах. Фільм «Пригоди Робіна Гуда» (режисери М. Кертіс, В. Каллі, США, 1938 р.) отримав три премії «Оскар». У фільмі відтворено історичний дух доби. Скажемо не завжди збігається з текстом балад, але досить життєрадісний. Правильно в цьому фільмі є тема лицарства. На Ризькій кіностудії було знято фільм «Стріли Робіна Гуда» (режисер С. Тарасов, 1975 р.). У фільмі класні балади на мотиви легенд про Робіна Гуда виконав відомий актор і співак В. Висоцький.

Кадр із кінофільму «Стріли Робіна Гуда». СРСР, 1975 р.
Режисер С. Тарасов

- За допомогою Інтернету ознайомтеся з кіноверсіями про Робіна Гуда, висловіть своє враження про них.

Поєдинок Робіна Гуда з Гаєм Гізборном

Коментарі. Прізвище Гізборн походить від назви маленького містечка Гізборн, що знаходиться в Північному Йоркширі (Англія). Гізборн із старонормандійської *gysel* + *burva* означає «швидкий (квапливий) струмок». Гай Гізборн згадується в баладах екстимпльної поезії XV ст., у більш ранніх його ще немає. Робін Гуд і його протистник Гай Гізборн носять головні убори, що називаються одним і тим же англійським словом *hoked*, — капюшон і лицарський похід. У такий спосіб народна імантація ставила Робіна Гуда на один рівень із представником лицарської верстви. В англійських баладах Гай Гізборн зображений як підступний лицар, якого наймає шериф Ноттінгемський для того, щоб він убив Робіна Гуда.

Робота з текстом

Осмілюємо прочитати. 1. Хто такий Гая Гізборн? Знайдіть його характеристику на початку твору. 2. Перекажіть розмову Гая Гізборна з шерифом. Як у цій розмові проявляється характер Гая? 3. Як Маленького Джона захопили люди шерифа? Перекажіть цей епізод. Що завадило шерифові покарати Маленького Джона? 4. Розкажіть про зустріч Робіна Гуда з незнайомцем. Який вигляд мав останній? Чому його мова видалася Робітові «спляхотливішою» за його збриння? 5. Як Робін Гуд змусив Гая Гізборна назвати себе ім'я? 6. Прочитайте в особі діалог наляканого лісового розбійника і підступного лицаря. Які риси характерів персонажів виявляються в цьому діалозі? 7. Розкажіть про поединок героїв. Хто з них був чеснішим у двобій?

Порівнюємо. Порівняйте образи Робіна Гуда та Гая Гізборна.

Для обговорення. 1. Яким цілям слугує різьок у руках Робіна Гуда й Гая Гізборна? 2. Що зрубало Гая Гізборна?

Творче завдання. Успішніше поретреть Гая Гізборна та Робіна Гуда (1 за вибором).

Для самостійного опрацювання. Складіть план балади, підготуйте її переклад.

Краса слова

У старовангліійських баладах про Робіна Гуда приречені їм неживі предмети нерідко заводяться, вони піби співчують лісовим розбійникам, допомагають у їхній боротьбі за свободу. Наприклад, ліс стає для них добрим другом, гостинним господарем, який завжди дає їм притулок. Шервудський ліс взагалі в баладах про Робіна Гуда є втіленням свободи й стихії народного життя.

- Знайдіть у тексті підтвердження того, що ліс допомагає героям, а вони почувалось в ньому, як удома.

Перевірте себе

1. Де й коли виникли народні балади про Робіна Гуда? 2. Які існують версії про походження героя? 3. Назвіть ворогів і друзів Робіна Гуда. 4. Охарактеризуйте героя на прикладі прочитаної вами балади. Доведіть, що в його образі втілено ідеал народного захисника. 5. Назвіть ключові моменти в прочитаній вами баладі. Як у ключових моментах виявляється риси героя, увиражняється ідея твору? 6. Назвіть ознаки фольклору в прочитаній баладі.

Радимо прочитати

Робін Гуд: переказ старовангліійських народних балад / Переклад з англійської Юрія Юри; переклад віршів Леопіда Солоцька. — К., 1993.

Фрідріх ШІЛЛЕР

1759–1805

Уявляй людей такими, якими вони повинні бути, якщо ти бажати на них впливати, проте уявляй їх такими, якими вони є насправді, якщо тобі треба діяти поруч із ними.

Фрідріх Шиллер

Сторінки життя та творчості

Ім'я Фрідріха Шиллера є символом мужності та творчої свободи.

Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер народився 10 листопада 1759 р. в м. Мірбіху (Німеччина). Його мати була дочкою сільського цекаря, батько — військовим фельдшером. У дитинстві Фрідріха віддали на навчання до загальної школи, проте він був байдужим до латини, але дуже любив читати художні твори.

Подальшу долю Ф. Шиллера визначив герцог Вюртембергський, який був жорстоким правителем, але грав роль «осліпеного монарха». Він створив воєнну школу Карлсшule в м. Штутгарті, перетворену згодом на академію. Уся система навчання полягала в різках, якими карали за найменшу провинку. На лихо сім'ї Шиллерів, герцог примітив Фрідріха й змусив його піти до академії на вісім років. 1780 р. юнак закінчив медичний факультет академії і став військовим лікарем із мізерною платнею. Єдиною радодю були книжки, тоді ж він почав писати й власні твори — вірші та п'єси. Проте герцог заборонив йому писати будь-що, крім медичних документів. За порушення наказу Ф. Шиллерові потрібно було в'язницю, і тоді він надумав утекти. На щастя, йому це вдалося! Так почалися мандрі митця Скрипою. Письменник багато працював, серйозно випчав філософію, історію й культуру. У його творчості поступово утверджується образ сильної особистості, яка вступає в боротьбу з несправедливим ладом, утверджує ідеали добра, честі й правди у світі.

м. Штутгарт. Старий замок.
(Німеччина). Сучасне фото

Шиллер називав себе «грамадничим світу», прагнучи слугувати своїм мистецтвом усього людству.

Улітку 1787 р. митець оселився в м. Веймарі. Це невеличке місто на той час стало центром німецької літератури. Там жив і письменник Йоганн Вольфганг Гете, а також композитори Ференц Ліст, Йоганн Штраус, Ріхард Вагнер, Йоганн Себастьян Бах та ін.

1797 рік у житті Й. В. Гете і Ф. Шиллера називають «роком балад». Поети неначе вступили у спосереднє змагання. Листуючись, вони обп'язково додавали до своїх листів віршовані твори. Так, у 1797 р. з'явилися чудові балади Ф. Шиллера «Рукавичка», «Нуретц», «Іпівкові журавлі», «Лицар Тогенбург» та ін.

Письменник помер 9 травня 1805 р. у м. Веймарі. Йому було лише 45 років, але він зробив дуже багато для світової літератури. Його безсмертні образи є зразком для всіх, хто любить красу й свободу.

Символ (з грец. *symbolon* — умовний знак, п'ятак) — предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища. Символ має завжди переносне значення. Символічними у творі можуть бути окремі предмети (навіть деталі), образи, художній простір і час та інші елементи тексту.

Рукавичка (1797)

Історія створення

За основу твору взято подію, яка нібито відбулася при дворі французького короля Франциска I (1515–1547). Прототипом героя балади Ф. Шиллера став лицар Делорж, про подвиги якого збереглося багато легенд і фольклорних переказів.

Ждучи на гризці й забави,
В звіринці своїм величаво
Король Франциск сидів;
Тіптілись вельможі при троні,
А кругом, на високім балконі,
Дам барвистий вінок процвів.

Король дав знак рукою —
І з ґрат сторожкою стопою
Виходить лев;
Але не лунає рел:

Пустої друг
Зором пішм обводить круг
Арени —
І випростав з позіхом члени,
І гривною страє густою,
І ліг самотою.

І знову владар маше рукою —
На знак царський
Тигр жаський
З клітки рине тісної
Скоком потужним;
Лева він бачить і вніє,
Напружус шипо,
Кола страшні вибиває хвостом
І лиже рот язиком;
І кроком несміло-пружним
Лева обходить він
І, волі невольний син,
Повнить арсену риком
Хрипким і диким. —
Погас його рев луною,
І осторонь хижий ліг.

І знову владар маше рукою —
І зіво дперей вивертає їх:
Двох леопардів прудких;
В буянні мужнього палу
Тигра вони папали;
Той лапою б'є їх тяжкою,
І вже підподиться лев;
Його могутній рев
Прогримів — і став спокій;
І, не давши волі злобі рвучкій,
Люті лягли по короткім бою.

Нової жде битви вельможне гроно.
І раптом ушала з балкона
Рукавичка красної дами
Між хижаксами.

*Г. Рамберг. Ілюстрація до балачки
Ф. Шіллера «Рукавичка». 1809 р.*

І мовить лицарю юна
Купігунда, глузлява красуня:
«Щодня, щогодини, лицарю мій,
Присягаєтесь ви в любові своїй —
Принести рукавичку пропну я вас!»

І лицар Делорж поспішас і праз
Збігає вниз безстрашно,
І кроком твердим
Ступас між звіром тим,
І бере рукавичку відважно.

І, повні подиву й жаху німого,
Лицарі, й дами глядять на нього,
А він, спокійний, назад іде —
І гомін безмежний навколо росте
На честь його перемоги.
Купігунда героя очима вітас —
Той погляд щастя йому обіцяє, —
Але, зішовши під крики бучні,
Він рукавичку в лице їй кинув:
«Подяки, дамо, не треба мені!» —
Сказав і її покинув.

(Переклад Михайлом Орестом)

Коментарі. У баладі Ф. Шиллера «Рукавичка» немає нічого фантастичного. Історична легенда наближена до реального життя. У творі чітко визначено два світи: світ звірів (лев, тигр, два леопарди) і світ людей (король Франциск, придворні, лицар Делорж, Кунігунда, дами). У тваринному світі триває боротьба не за життя, а за смерть. Проте така сама жорстока гра триває й серед людей. Король Франциск розважається, улаштувавши бійки у своєму звіринці. Кунігунда заради власного задоволення здатна позвати на смерть люкохатого в неї лицаря Делоржа, не думавши про наслідки. Рукавичка — лише привід для розваги. Кунігунда змушує Делоржа пітияти її, а присутні мовчки споглядають за жорстокою грою, як нещодавно вони споглядали бій звірів.

Робота з текстом

Осмыслимо прочитане. 1. Яке враження справила на вас балада? 2. Які два світи можна виокремити в баладі? Як вони пов'язані між собою — за принципом антитези чи взаємодоповнення (паралелізму)? 3. Поділіть баладу на частини, дайте їм назви. Складіть план твору. 4. Який момент можна назвати кульмінаційним? Аргументуйте свою думку. 5. Хто з персонажів змінюється протягом твору? Наведіть цитати на підтвердження своєї думки. 6. Що засуджується й що прославляється в баладі? 7. Назвіть символи, використані в баладі Ф. Шиллера. Розкрийте їх зміст і роль у творі.

Для обговорення. 1. Чи випадково вийшла рукавичка Кунігунди в центр звіринця? 2. Чи не порушив Делорж кодекс лицаря? Доведіть свою думку.

Творче завдання. Створіть (усна) портрет Делоржа, королів Франциска, Кунігунди.

Книжка і комп'ютер. 1. Якщо ви володієте німецькою мовою, знайдіть за допомогою Інтернету і ознайомтеся з оригіналом балади Ф. Шиллера «Рукавичка». 2. За допомогою Інтернету знайдіть і прочитайте інші переклади (1 за вибором) балади «Рукавичка». Визначте художні особливості прочитаних текстів.

Краса слова

В образі лицаря Делоржа втілено ідеал сміливості, честі, внутрішньої незалежності, людської гідності. За допомогою цього образу автор засуджує хижі закони суспільства, утверджуючи духовні цінності. Тому у фіналі балади перемагає Делорж.

- Скільки, на вашу думку, перемог здобув лицар Делорж у баладі? Наведіть відповідні цитати.

Перевірте себе

1. Що ви дізналися про Ф. Шиллера? 2. Визначте тему й ідею балади «Рукавичка». 3. Розкрийте її історичний зміст. 4. Назвіть частини сюжету балади. 5. Розкрийте значення символів у творі. 6. Фрідріх Шиллер розробляв теорію «естетичного виховання» (тобто виховання за допомогою мистецтва). Які чесноти, на вашу думку, виховує балада «Рукавичка»? 7. Поясніть епіграф до розповіді. 8. Підготуйте усну розповідь на тему «Делорж — справжній лицар».

Адам МІЦКЕВИЧ

1798–1855

Писати про Міцкєвича — значить говорити про прекрасне, про справедливність, якої він був жовніром¹, про обов'язок, якого був героєм, про свободу, якої був апостолом, про визволення, якого був пророком.

Віктор Гого

Сторінки життя та творчості

Політичне становище Польщі в XIX ст. було дуже складним. На той час вона втратила самостійність і була розділена між Австрією, Пруссією та Росією. Свої інтереси в Польщі мала також Франція, що виявилось під час воєнної кампанії в Європі під проповідом Наполеона Бонапарта. Польські аристократи, побоюючись народних рухів і повстань, укладали угоди з урядами інших держав. А польське населення потерпало під утиском своїх і чужих патріотів. Тому боротьба за незалежність і національну єдність — основна тема польської літератури того часу. Поет Адам Міцкєвич був виразником ідеї свободи. Його творчість стала могутнім засобом духовного пробудження та єднання польського народу в боротьбі за волю. Слово митця звучало як заклик для народів, що прагнули визволитися з-під гніту, зокрема для українців.

Адам Бернард Міцкєвич народився 24 грудня 1798 р. на хуторі *Захєся* поблизу м. *Новоградка* (тоді воно належало до Литовської губернії, а нині — територія Білорусі). Протягом 1815–1819 рр. навчався у Вільнюському університеті. Там став одним з організаторів таємних студентських товариств, пов'язаних із польським національно-визвольним рухом. За це 1824 р. його заарештували, а потім за рішенням суду вислали з Литви до Росії. Адам Міцкєвич побував у різних місцях, у тому числі тих, що розташовані на території нинішньої України: Києві,

Музей А. Міцкєвича.
м. *Новоградка* (Білорусь)

¹ *Жовнір* — тут: солдат, воєн. захисник.

Мудра думка

Свобода — єдина характерна ознака цивілізації.

Адам Міцкевич

Стеблеві (нині село Черкаської області), Єлисаветграді (нині Кіровоград), Одесі, Харкові, на Волині, у Криму та ін. Митець підтримував дружні й творчі зв'язки з російськими й українськими письменниками — О. Пушкіним, В. Жуковським, П. Гулаком-Артемовським і збірцями фольклору — П. Киресевським, М. Максимовичем.

1829 р. А. Міцкевич виїхав за кордон, відвідав Німеччину, Швейцарію, Італію. Там він зустрічався з письменником Й. В. Гете, філософами Ф. Шлегелем, Г. Гегелем. У 1830–1831 рр. у Польщі спалахнуло велике народне повстання. Не маючи змоги приєднатися до нього, поет, перебуваючи за кордоном, стежив за подіями на батьківщині й закликав співвітчизників не припиняти боротьби.

Тривалий час жив у Франції. Викладав літературу в Локанській академії, Колежі де Франс (Париж), видавав у Парижі газету «Трибуна народів», патко обстоюючи ідеї свободи. 1855 р. виїхав до м. Константинополь (нині м. Стамбул), щоб організувати там польські легіони (у тому числі з українських козаків) для боротьби за незалежність Польщі, але не встиг завершити цю справу — помер від хвороби 26 листопада 1855 р. Згодом прах А. Міцкевича було перевезено до Польщі й поховано в м. Кракові.

Найвідоміші твори А. Міцкевича — збірка «Кримські сонети» (1826), поеми «Конрад Валленродт» (1828), «Нап Тадеуш» (1831), «Дядя» (1823–1832) та ін. Поет використовував у своїх творах фольклор, що знайшло відображення в баладах «Святяць», «Рибак», «Чотири», «Неспориття батька» та ін.

Пам'ятник А. Міцкевичу.
м. Краків (Польща)

Починаючи з 1820-х років твори А. Міцкевича набули великої популярності в Україні. Творчість поета високо цінували Т. Шевченко, Леся Українка, П. Грабовський, М. Коцюбинський, В. Стефаник. Іван Франко назвав його «найвизначнішим поетом польської нації». Твори митця перекладали й переспівували П. Гулак-Артемовський, Л. Барониківський, П. Куліш, М. Старицький, І. Франко, Леся Українка, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський, М. Лукаш, М. Пригара та ін. Значну частину творчої спадщини А. Міцкевича переклав М. Рильський. У 1904 р. у м. Львові споруджено пам'ятник поету (скульптор А. Попель).

Світязь (1820–1821)

Коментарі. Озеро Світязь — одне з найпрекрасніших місць на батьківщині А. Міцкевича. Зі Світязем пов'язано багато легенд, переказів і повір'їв.

За основу балади А. Міцкевич узяв легенду, згідно з якою колись багате місто зникло під водою, а його мешканці перетворилися на водорості, що карали мужицтвом. Так небесні сили допомогли народкові уникнути рабства, не стати на коліна перед пансько-князями.

Ю. Фалет. Світязь, 1888 р.

Михайло Верещак¹

Хто, в Новоградському мандруючи краї,
Прагне на все надивнитись,
Хай у Плузінському² бору побуває,
Гляне на озеро Світязь.

В луці дрімучій розкинулись води —
Ясна і чиста рівнина,
Пуща їх тісно густою обводить,
Озеро — ніби крижина.

А як нічною пройдеш порою —
Станеш, затримавши подих:
Зорі побачиш угорі й під собою,
Місяць у небі і в водах.

Чи то із небом злилися безодні,
Водяна дика пустеля,
А чи склящина у сяйві холоднім
Небо, ввігнувшись, стеле?

Гей береги, мов розтали пополі,
Смевом срібним повині,
Наче ти в синім пляпелі видноколі,
В тихій бездонній блакиті.

Вабить це озеро, тихе й пожеже,
В нітьмі чаруючи очі;

¹ Михайло Верещак — брат Іоанні А. Міцкевича, Марії Верещак.

² Плузі́ны — маєток, де проживав Михайло Верещак.

Та лиш сміливець нестуваний може
Іхати туди опішочі.

Кажуть, там сила нечиста гуляє,
Бешкети в озері править.
Хто проти ночі про це повідає —
Страшно і слухати навіть.

Часом пори там почувеш вічної
Поклики й грім під водою,
Стогін жіночий і брязкання зброї,
Вигуки дикого бови.

Гамір цей грізний вщуха за хвилину,
Бір прибережний шепоче.
Тільки молитва над озером лине,
Тужне благання діпоче.

Що воно значить? І хто відгадає?
Хто ту безодню прогляне?
Річне про теє народ повідає,
Правди ж не знають селяни.

Дідичів Свізьмає славних нащадок,
Пап у Плучинах багатий,
Ці таємниці діставши у сладок,
Вирішив їх розгадати.

Тож попелів він у ближньому місці
Довгі човни будувати,
Невід заглибники аршинів на двісті
Кращим рибалкам п'язати.

Я остеріг, що тут Божої волі
Спершу спитатися треба, —
Дзвони гудуть не в одному костьолі,
Линуть молитви до неба.

Ксьонда¹ із Цирина² прибув на цосвяту,
Благословення складає,

¹ Ксьонда — католицький священик.

² Цирин — містечко поблизу Новогрудка.

Ловлю за пановим гаслом почато,
Невід у воду пірнає.

Тоне, потяг поплавиці за собою,
Вглиб — нескінченна дорога.
Стелиться слід за ним піщий стятий...
Певне, не заовлять нічого!

Ось підтягають до берета крила,
Мокрі зближаються сні...
Що за страхопище хвиля укрила?
Хто б то повірив у світі!

Ні, не страхопище — жінку впіймали
Десь у підводній ясині:
Кучері білі, уста, мов корали,
Очі великі і сині.

Пливе до берега дивна істота.
Люди стоять остовнілі,
Дехто й тікати лантується потай, —
Жінка підводиться з хвилі,

Каже: «Чи знаєте ви, що допині
Всіх, хто тут плавав зухвало,
Озеро, знівши вали білопінні,
В прірві підводній ховало?»

То ж за цісапість пусту в нагороду
Всім вам загинути б ині, —
Тільки ж бо нашого, лане, ти роду,
Славного в рідній країні!

Кадр
із музичного
«Нагублене місто
Свіязь».
Польща, 2011 р.

Тим, що цей розшук почавши без гми,
Бога ви все ж не забути,
Бог вам сьогодні моїми устами
Давне повіда митице.

Тут, де сумні простягаються піски,
Лір¹ росте та кунава²,
Місто колись було, сповнене блиску,
Пинша Туганів держала.

Світали, ясною багата красою,
Мужньою силою воїв,
Під можновладних державців рукою
Квітла у славі й спокій.

Там, де цей ліс простягнувся похмурий,
Ниви стелилися здавна,
Ген Повогородок здіймав свої мури,
Древня столиця преславна.

Раз по Литві³ покотилась трипогас
Цар із Русі наступає,
Військо його оточило Мендота⁴,
Сили ж у князя немає.

З дальніх кордонів він кличе дружину,
Пинше до князя Тугана:
«Княже, рятуй! Поможь, бо загину!
Сила іде нездоланна».

Батько мій, те прочитавши послання,
Кличе: «Збирайтеся, вої!»
От і зійшлися вони на світанні,
Вояк при коні та при зброї.

¹ Лір — трав'яниста рослина з довгим, подібним до меча листям, яка росте в річках і ставках біля беретів.

² Куната — водяна ліля, латаття.

³ Литви — так у середньовіччі називали й Білорусь — одна зі складових частин Речі Посполитої, утворена А. Міцкевича. Поет, власне, жана у Білорусі, що в XIII–XIX ст. була захоплена литовськими князями.

⁴ Мендот — князь Литви, який правив у XIII ст. й об'єднав литовські племена.

Гримнули сурми, дружина рушає,
Князь виїжджає в дїброву.
Раптом стає він і руки ламає,
В замок зпертаючи злобу.

Каже до мене: «Як плаєтих підданців
Сам на поталу я кину?
Спітять, не має ні мурів, ні шанців¹,
Тільки-но смілу дружину.

Як розділю своє військо надвое,
Князю не дам оборони,
А коли всі ми підем до бою, —
Як будуть діти і жони?»

«Батьку, — кажу я, — спитав і хистом
Допоможи батьківщині!
Бог захистить нас. Вночі я над містом
Ангела бачила нині».

Свіязь мечем він укрив на хвилину,
Мовив, прекрасний, як сонце:
«Поки мужі захищають країну,
Я буду вам оборонцем!»

Батько послухав, рунає до бою,
Ніч наступає в трипові.
Раптом ми чуємо брякання зброї,
Крики «ура» на дорозі.

Гримнув таран, завалилися брами,
Спилюється градом уламки,
Сиві діди і жіноцтво з дітками
Товпляться в плачем до замку.

«Леле! — гукують. — Он сунеться пійсько!
Русь за ворітьми лютує!
Вбиймо себе, бо загибель вже близько.
Смерть від ганьби урятує!»

Люті погасила тремтіння трипові!
Люди жалю вже не просять,

¹ Шанці — окопи.

Золото, шати жбурляють під ноги
І смолоскипи приносять.

«Хто не умре — буде проклят назавше!»
Бачу, рятунку немає:
Той запімів, до порога припазиви,
Той же спкиру здійсмас.

Що нам — неволю ганьбну прийняти,
Військо впустивши порожче?
А як у себе життя відібрати?
«Поже, — гукнула я, — Боже!

Як не втекти нам від лютої кари,
Нас захисти перед нею.
Громом убий із високої хмари
Чи заховай під земляцю!»

Ледве осталис я мовила слово —
Біле нас щось огортає.
Очі втопила я в землю раптопо —
Бачу: землі вже немає.

Так врятувалася народ безборонний,
Так ми уникли неслави.
Бачили квітки? То дівчата і жони,
Змінені в білі купаки.

Мов сніжно-білі метелички, літають
Скрізь над подою німою,
В листі зеленім, як віття ялини,
Всипане стігом зимою.

Кадр
із мультфільму
«Загублене
місто Світязь».
Пальну,
2011 р.

Образ чарівний дівочої цноти
Барви кліток заїдали,
Тут їх життя обминають турботи,
Смерті незборної сили.

Царські війська, роззнавшись у битві,
Владу їх летигли спізнати.
Тут зупинялись вони по гонитві,
Цвітом клітчаючи лати.

Хто липи сягнув там рукою у поду,
Вирвав вологі стеблини,
Раптом, хворобою побитий страшною,
Згинув тієї ж хвилини.

Давню подію забуто, здається,
Є тільки відгомін жаря:
Цвіт цей «цар-зілля» в народі зветься,
Так його вшановано чаря».

Мовила її зникла княжна під водою,
З нею човни всі та сіті,
З плескотом враз розійшлися надвоє
Води, туманом повиті.

Клекотом хвиля стрясас дібропу,
З хвилі ніхто не зринає.
Води розгойдані сходяться знову,
Дівчини й сліду немає.

(Переклад Марії Пригари)

Робота з текстом

Осмыслено прочитале. 1. Розкажіть про таємницю озера Світязь. 2. Хто вирішив розгадати цю таємницю? 3. Про що розповіла гостя з минулого? 4. Як урятувалися мешканці Туталової держави? 5. Які фантастичні події введено в текст балади? 6. Знайдіть у творі християнські образи та символи. Розкрийте їх роль у тексті.

Порівняємо. Які елементи чарівної казки використав А. Міцкевич у баладі «Світязь»?

Для обговорення. Як ви розумієте поняттяні слова й вирази в баладі А. Міцкевича: *неволя ганебна* («Що нам — неволю ганебну прийняти...»); *неслава* («Так ми уникли неслави...»); *загибель* («Вбиймо себе, бо загибель вже близька...»); *лята кари* («Як не вкляти нам од людскої кари...»)?

Творче завдання. 1. Розкажіть від імені жінки «із хвилі» про трагедію її народу. 2. Поділіть твір на частини. Назвіть кожну з них.

Робота в групах. Знайдіть, виразно прочитайте й прокоментуйте цитати, у яких: а) розповідається про небезпеку, що загрожувала Тугановій державі; б) зображуються вороги; в) змальовуються страждання народу; г) виявляється патріотизм героїні; ґ) описується порятунок народу.

Краса слова

Фольклорні символи у творі. У баладі «Світязь» А. Міцкевича використані традиційні образи-символи, які є багатозначними. Вода — символ чистоти, початку й кінця всього сушого на Землі; у християнстві — це символ очищення від гріхів, смерті й поховання, життя й воскресіння з мертвих, чесності та правди, сили. У баладі «Світязь» із води (окром) пов'язана тема смерті й відродження народу, його духовної сили. *Синій (блакитний) колір* символізує довіру, безкінечність, сум. Це колір неба й води. У християнській культурі він асоціюється з божественною істиною. Означає також добротність, добру славу, вірність. *Білий колір* — символ невинності, чистоти, добротності, світла, сонця, життя, святості. У християнській традиції біле означає спорідненість із Богом. Водночас білий колір має й протилежне значення: це знак смерті, порожнечі, мовчання. Поет використав різні значення білого кольору в баладі «Світязь». Парка Туганової держави до приходу ворогів жив щасливо й радісно. Однак із приходом гнобителів («чорної сили») життя земцїв загрожую небезпека: «*біле має цюжь смерть...*» Білі квіти, на які перетворилися дівчата й жінки Світязя, уособлюють духовну чистоту та невинність, життя згідно з Божими заповідями. Однак тим, хто загрожую всьому «білому» (тобто чистому, вільному, добродетельному), квіти несуть смерть. Лілія (купава) — символічно з'єднання чистоти та краси. Водночас вона — і символ смерті, відданості, помсти покійника, квітка Пресвятої Діви. Білі купави в баладі А. Міцкевича «Світязь» уособлюють духовну красу народу, який бореться за свою волю. *Зелений колір* — символ природи, м'якості, недовічності, краси, радості, життя. Білі купави в «листі зеленім» утілюють віру поета у свій народ, у продовження його життя, нове відродження, вільне існування. *Зілля* — символ смерті й відродження; магичної впливу на природу, уминок людщини, її долі; оберета від нещастя. У перекладі балади А. Міцкевича «Світязь» перекладачка М. Пришара використовує метафору «*цар-зілля*», підкреслюючи думку про те, що прагнення до свободи — найбільша й найчарівніша сила, що живе в народі.

Перевірте себе

1. Розкрийте особливості балади на прикладі твору А. Міцкевича «Світязь».
2. Охарактеризуйте образ головної героїні твору.
3. Визначте провідні ідеї твору. Назвіть цитати, у яких вони утверджуються.
4. Назвіть епізоди балади, у яких використовується фантастика. Визначте роль фантастичних елементів у розкритті змісту балади.
5. Які традиції фольклору виявилися в баладі «Світязь»?
6. Які символи сприяють утвердженню ідей свободи та єдності народу?

Роберт Льюїс СТВЕНСОН

1850–1894

Без свободи немає народу.

Леся Українка

Сторінки життя та творчості

Погал усе письменник Р. Л. Стивенсон цінував свободу, яку осцідував у своїх творах. В історії і фольклорі його припаблюпали такі сюжети й образи, у яких утілено одлічне прагнення народу до волі. Це знайшло відображення у відомій баладі «Вересовий трунок».

Роберт Льюїс Стивенсон народився 13 листопада 1850 р. в м. Единбурзі (Шотландія), де провів дитинство

та юність. Він прекрасно знав про історичне минуле свого народу, про багаторічну боротьбу Шотландії за незалежність. Одним із найдавніших племен, що паселяли Шотландію, були пикти. Вони розселилися на землях Шотландії ще в перші століття нашої ери й завжди чинили опір завойовникам. За легендою, пикти були маленькі на зріст, але дуже працьовиті й волелюбні. Коли частина земель Шотландії була захоплена Римом, вони разом з іншими племенами боролися проти римської навали. У VIII ст. створили самостійну державу — Королівство пиктів. Згодом унаслідок об'єднання пиктів і скоттів у IX ст. з'явилося Королівство Шотландія. Це об'єднання виявилось згубним для пиктів, вони втратили незалежність і перестали існувати як окремий народ. Проте кожній шотландець пам'ятає їхню героїчну історію. Роберт Стивенсон став співцем свого народу, який здавна борювся за незалежність.

Письменник відомий притодницькими романами («Острів скарбів», «Чорна старіла», «Володар Баллантре» та ін.). Проте він написав і багато віршів. Перша збірка «Дитячий квітник віршів» була опублікована в 1885 р., друга книжка «Нідлісок» — у 1887 р., третя збірка «Балади» — у 1890 р. Наступна й остання збірка поезій митим «Лісні мандрів» була надрукована після його смерті в 1896 р.

Шотландія. Сучасне фото

У баладі «Вересовий трунок» утверджуються ідеї, що не отратили спосіб актуальності й нині, ідеї волю, патріотизму й честі.

не випадково, що у своїй творчості поет звернувся до жанру балади. Як правило, митець брав за основу якусь старовинну легенду й поетично обробляв її в дусі того часу.

Вересовий трунок (1890)

Цвітіння вересу в Шотландії

Коментарі. Назва твору в оригіналі звучить як "Peat and Ale (*A Gallinsey Legend*)". Ідеться про напій ель, який у давнину варили з вересу — рослини, що рясно виростає кущами землі Шотландії. Згідно з давніми уявленнями, ель давав силу й мужність людині. Існувала легенда про те, що пикти були напрочу з мішпими завдяки саме вересовому трунку. Тому запобіжники хотіли дізнатися про цей секрет, але пикти не викрадали його, свято зберігаючи свої традиції і вільне життя.

Із вересового квіту
Пикти варили давно
Трунок, за мед солодкий,
Міцніший, аніж вино.
Варили і вишвали
Той чарівний напій
І в темрявих підземеллях
Долі раділи своїй.

Та ось володар шотландський —
Жахались його пораги! —
Пішов на пиктів оружно,
Щоб знищить їх до щогли.

Він гуляв їх, непаче лапай,
По вересових горбах,
Мчав по тілах споторда,
Сіяв і смерть, і жах.

І знову настало літо,
Верес ілює червоноі,
Та трунок медовий варити
Вже більше ніхто не вмів.
В могилках, немов дитячих,
На кожній червоній горі,
Лежали під квітом червоном
Посиулі навіть броварі.

Їхав король шотландський
По вересовій землі;
Дзинчали завязго бджоли,
Курликали журавлі.
Та був можновладець похмурий,
Думу він думав свою:
«Владар вересового краю —
Чом з вересу трунку не п'ю?»

Раптом васал королівський
Натрапив на дивний схов:
В розколинні між камінням
Двох броварів знайшов.
Витягли бідних пиктів
Миттю на білий світ —
Батька старого і сина,
Хлопця отрочих літ.

Дивився король на бранців,
Сидячи у сідлі;
Мовчки дивлявсь на нього
Ті броварі малі.
Король наказав їх поставити
На кручі й мовити: — Старий,
Ти сина й себе порятуєш,
Лиш тайну трунку відкрий.

Глянули вниз і вгору
Батько старий і син:
Довкола — червоний верес,
Під ним — клекіт пучин.
І пикта голос тоненький
Почув шотландський король:
— Два слова лише, володарю,
Тобі сказати дозволя!

Старість життя цінує,
Щоб жити, я все зроблю
І тайну трунку відкрию, —
Так він сказав королю.
Немог горобчик цірінькав,
Мова лилася давінка:
— Відкрив би тобі таємницю,
Боюся лише синця.

Смерть його не лякає,
Життя не цінує він.
Не смію я честь продавати,
Як в очі дивишься син.
Зв'яжіть його міцно, владарю,
І киньте в кинучі пурти,
І я таємницю відкрию,
Що клявся полік беретти.

А. Харламак. Ілюстрація до балади Р. Л. Стівенсона «Вересовий трюнок». 1980 р.

І хлопця скрутили міцно,
І дужий пояс розгойдав
Мале, мов дитяче тіло,
І в бурюни посплав.
Крик бідолахи останній
Ноплинули хвили алі.
А батько стояв на кручі —
Останній пикт на землі.

— Владарю, казав я правду:
Від сина чекав біди.
Не вірив у мужність хлопця,
Який ще не мав борода.
Мене ж не алякає тортура,
Смерть мені не страшна,
І вересового ґрунку
Зі мною помре тайта!

(Переклад Євгена Крижевича)

Робота з текстом

Значенням прочитане. 1. Виділяйте частини сюжету балади. Дайте їм назву, перекажіть, коментуючи вчинки персонажів. 2. Як ви думаете, чому у творі поведінково вираджується цвітіння вересу, його черваний колір? Яке символічне значення він має? 3. Назвіть образи, що пов'язані за принципом контрасту (антитези). Чому, на вашу думку, вони протиставляються? 4. Охарактеризуйте персонажів твору (король, батько, син). 5. Розкрийте символічне значення образу вересового ґрунку. 6. Визначте тему й ідею твору.

Порівнюємо. 1. Які традиційні для фольклору засоби художньої виразності використав письменник? Наведіть відповідні цитати. 2. Доведіть відмінність літературного твору Р. Л. Стівенсона від фольклорного.

Для обговорення. 1. Як ви думаете, чи справді батько не вірив у мужність сина? 2. Дайте своє тлумачення фіналу твору. За ким залишається моральна перемога? Аргументуйте свою думку.

Книжка і комп'ютер. Якщо ви володієте англійською мовою, за допомогою Інтернету знайдіть і прочитайте оригінал твору. Порівняйте його з українським.

Виразно прочитайте й перекладіть (дослівно) останні рядки твору.

"True was the word I told you:
Only my son I feared;

For I doubt the sapling courage
That goes without the beard.

But now in vain is the torture,
Fire shall never avail:
Here dies in my bosom
The secret of Heather Ale”.

- Як ви зрозуміли вислів “*The secret of Heather Ale*”? Розкрийте його пряме і переносне (символічне) значення.

Краса слова

Символіка пшурю. На початку балади автор поступово розповідає про те, як із малинських дзвіночків вересу варили чудовий напій, що був солодшим за мед і міцнішим за вино. Письменник підкреслює, що цей папій варили разом (*together*) і разом пили, благословляючи його в піснях. Тобто *вересовий пшурою* — це не тільки дання традиції, а й символ духовної сили та єдності народу. Квіти вересу в баладі змальовані як «милі» (*bonny heather*), а його дзвіночки «червоні» (*red was the heather bell*). Червоний колір неодноразово з’являється у творі, стаючи символічним. Король целавав на пиктів на червоній горі, тобто вкритій червоними квітами (*red mountain*). Вересові пелюстки вкривали тіла померлих і помиравих (*And strewn the dwarfish bodies of the dying and the dead*). Проте наступного літа земля знову була червоною від вересових дзвіночків (*Red was the heather bell*). Верес був також свідком героїчної загибелі батька й сина (*The heather was red around them*). Отже, червоний верес — багатозначний символ, який утілює любов до рідної землі, ідеї свободи та життя, і водночас це символ пролитої крові в боротьбі за незалежність. Верес цвіте різними кольорами — білим, рожевим, червоним квітом. Час його цвітіння — кінець серпня — початок вересня. Ця квітка в Шотландії є символом удачі, захисту, краси та чистоти.

- Які образи також стали символами? Розкрийте їх зміст у творі.

Червирте себе

1. Доведіть зв’язок балади Р. Л. Стівенсона з історією Шотландії. 2. Яка легенда поступово відтворена у творі? 3. За допомогою яких художніх засобів утверджується ідея свободи в ньому? 4. Розкрийте значення символів у баладі.

Вальтер СКОТТ

1771–1832

Свобода і шляхетність мають найкращих захисників у тих, хто називає себе лицарями.

Вальтер Скотт

Сторінки життя та творчості

1814 рік — визначна дата в історії світової літератури. Цього року з'явився перший історичний роман під назвою «*Везерай*» й одразу привернув увагу англійської публіки. Хто ж був автором цього твору? Письменник довго не відкривав свого імені, анонімно випускав у світ роман за романом, а читачі дивувалися новим пригодам і подіям з історичного минулого. Лише через кілька років автор розкрив таємницю. Під псевдонімом *Невідомий* приховав своє справжнє ім'я британський письменник шотландського походження Вальтер Скотт.

Вальтер Скотт народився 15 серпня 1771 р. в м. Едінбурзі (Шотландія) в сім'ї юриста. З дитинства цікавився минулим країни, старовинними легендами й піснями. У 1792 р. юнак склав екзамен на звання адвоката в Едінбурзькому університеті. 1799 р. став шерифом

у м. Селкірширі, а з 1806 р. виконував обов'язки секретаря суду.

У 1800 р. вийшов друком його перший оригінальний твір — балада «*Венір Святого Іоанна*». З того часу він почав збирати шотландські народні балади, уключивши їх до збірки «*Пісні менестрелів із шотландського кордону*» (1802–1803). Вальтер Скотт створює й власні балади та поеми в народному стилі. У його поетичних творах читачі знаходили неповторну атмосферу середньовіччя, незвичайних героїв, піднесені почуття й захопливі пригоди. Усе це принесло йому славу визнаного поета.

У спосмі родовому маєтку — у замку Абботсфорд, що в Шотландії, опинивши себе предметами в середньовічному стилі, В. Скотт задумав створити роман нового типу. І такий твір нарешті з'явився. «*Бевеґі*» (1814) відкрив цілу низку історичних романів В. Скотта, які до 1827 р. виходили друком анонімно: «*Пуритани*» (1816), «*Роб Рой*» (1818), «*Айвенго*» (1819–1820), «*Квентін Дорвард*» (1823), «*Вудсток*» (1826), «*Чертська красуня*» (1828) та ін.

За 18 років митець написав 26 романів. Чому ж він до того не відкривав свого авторства? По-перше, написання романів не відповідало його державній посаді — він був секретарем вишого суду. По-друге, боявся, що новий жанр не буде мати успіху в публіки, тому до певного часу приховував своє ім'я. А по-третє, любив усілякі таємниці, вигадки й легенди. Анонімість давала йому можливість, не розкриваючи себе, брати участь в обговоренні власних творів, чути неупереджені думки й оцінки. Серед сучасників митця тільки Дж. Байрон здогадався, хто ж був справжнім творцем історичних романів. Однак він не розголошував таємниці В. Скотта, допоки той сам не зізнався в усьому читачам.

Слава про нього поширилася по всій Європі. Завдяки його таланту європейські читачі по-новому відкрили для себе Шотландію. Слідом за В. Скоттом шло нове покоління романістів: П. Меріме, В. Гюґо, О. де Бальзак. В українській літературі традиції письменника розвивали П. Куліш, П. Затребельний та ін.

Вальтер Скотт помер 21 вересня 1832 р. в замку Абботсфорд, проте слава митця пережила його на віки. Жанр історичного роману, відкритий ним, невичерпний і нині.

Легенда про Вальтера Скотта

Вальтер Скотт мав великий інтерес до народної творчості й історії своєї батьківщини протягом усього життя. Подорожі шляхами Шотландії збагатили його знаннями звичаїв і традицій свого народу.

м. Единбург (Шотландія).
Сучасна фото

Історичний роман — різновид роману, побудований на історичному сюжеті, який підпорює в художній формі якусь епоху, певний період історії. У цьому жанрі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт — з художнім вигадом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи.

Перший історичний роман створив В. Скотт. У його творчості виявилися характерні ознаки цього жанру. Тому тин роману, який розробляв митець, отримав назву *валльтер-скоттівський*.

Спосрідність історичних романів В. Скотта

Складники роману	Виявлення в тексті
Сюжет	Поєднання історичних фактів із художньою вигадкою. Широка палорама життя минулих віків. Показ історії через долі окремих людей.
Герої	Історичні особи й вигадані персонажі. Представники різних соціальних класів, вищих і вищих верств суспільства.
Конфлікти	Історичні конфлікти посягаються із соціальними, національними й моральними.
Історичний підхід	Обумовленість подій і характерів соціально-історичними чинниками. Історію показано в розвитку.
Авторська позиція	Автор загальною об'єктивною відбірюєжає хід подій, виражає свої думки через дещо ідеалізованих персонажів.
Мова	Паблизження до епохи, але зрозуміла сучасному читачеві.

Художній простір — місце, виміри, де відбуваються події літературного твору. Художній простір може бути реальним, історичним, фантастичним і символічним та ін. Залежно від задуму автора художній простір буває детально прописаним або, навпаки, ледь окресленим. В одному творі можуть поєднуватися різні види простору.

Художній час — послідовність подій у творі, їх організація й послідування. У реальному вимірі події відбуваються від минулого до теперішнього й майбутнього — це так званий фабульний час (фабула — пряма послідовність подій у творі, якими вони відбулися наспраді). Але в літературному творі не завжди виявляється прямий порядок подій (автор може повертатися в минуле, поєднувати різні підрізики часу тощо) — це сюжетний час.

Айвенго (1819–1820)

Історична основа та художній пимисел. У романі «Айвенго» В. Скотт зображує епоху раннього Середньовіччя, зокрема події XII ст. Це була доба, коли в Англії утверджувалися феодальні відносини, завершувався процес закріпачення селянства. Цей процес ускладнювався вторгненням племен норманнів¹. Іноземні феодалі, підкоривши країну, захопили кращі землі. Дія роману розпочинається з останніх років XII ст. (приблизно 1194 р.) і пов'язана з поверненням короля Річарда I після трипалої відсутності до Англії, його боротьбою проти брата Джона (який намагався захопити престол) і свавільних феодалів.

У романі разом із випаданими персонажами діють реальні історичні особи, але їхні образи переосмислені автором. Річард I (1157–1199) — англійський король з 1189 р. Від свого батька, Генріха II Плантагенета з Анжу, отримав володіння на півдні Франції, де він вивів і засвоїв лицарські звичаї. Більшу частину свого недовгого правління провів за межами Англії, де в той час посилюлися феодальні заворушення. Річард I був учасником Третього хрестового походу (1189–1192), який завершився невдахо. На шляху до Англії потрапив у полон до австрійського герцога й звільнився лише тоді, коли сплатив викуп. Реальний король Річард I був досить жорстоким і грубим. Однак в історичному романі В. Скотт децю ідеалізує Річарда. У фольклорі Річард — утілення народної мрії про мудрого й справедливого короля. Письменник теж звеличує образ правителя, який сприяв об'єднанню англійської нації і утілював ідею визволення від іноземних загарбників.

Прототипом принца Джона в романі став реальний принц Джон (1167–1216) — англійський король з 1199 р. Він обійняв престол після смерті свого брата, Річарда I. Утратив більшу частину англійських володінь у Франції, за що його прозвали Безземельним. Своєю жорстокістю й утисками викликав невдоволення народу, лицарства й навіть феодалів, які відкрито повстали проти нього. У романі «Айвенго» принц Джон зображений хитрим, жорстоким і підступним. Якщо Річард I — ідеал народного короля, то принц Джон — утілення правителя, який суверен-

У романі В. Скотт використав принцип, що зробив його дуже цікавим і захоплюючим для широкої публіки, — він змалював історію через наказ життя окремих людей, серед яких вирізняється образ лицаря Айвенго. Хоча він цілком випаданий автором, цей герой став утіленням самого духу середньовічного лицарства й найкращих людських якостей.

¹ *Нормани* (або *нормани*, *вікінги*) — так мешканці Західної Європи називали скандинавські племена, які здійснювали напівні набіги на європейські країни.

І. Кусков. Ілюстрація до роману В. Скотта «Айвенго». 1988 р.

чить народним інтересам. У творі згадуються й інші історичні особи: Вільгельм II — англійський король (1070–1100), другий син Вільгельма I, а також Едуард III (1312–1377) — англійський король з 1327 р., який спричинив початок Столітньої війни. Вони також переосмислені творчою уявою автора.

Утілення кодексу лицаря в образі Айвенго. Айвенго був сином англосаксонського феодала Седріка Роттерлудського, який пишається давністю й честю свого старовинного роду. Седрік мав намір одружити леді Ровену з Ательстаном Конінгсбурзьким, щоб об'єднати англосаксонські політичні партії для опору норманам. Кохання Айвенго до леді Ровени та її прихильність до нього заважали здійснити ці наміри. Айвенго служив королю Річарду I, але це не подобалося

Седріку, оскільки Річард теж був норманом, хоча й здобув прихильність народу хоробрістю та справедливістю. Однак Айвенго здійснив багато полетів і препі-репінт заслужив прощення свого батька й винагороджується щастям із леді Ровеною.

В образі Айвенго втілено кодекс лицаря — служіння своєму королю, честь, шляхетність, воделюбність, підданість у коханні, прире базання допомогти бідним і скривдженим.

Зіткнення добра й справедливості з жорстокістю та підступністю. На сторінках роману триває вічна боротьба добра і зла, справедливості й підступності, душевної краси та моральної ницості.

Історичний роман В. Скотта вирізняється яскравими образами, влучністю характеристик, проникливістю змалюваних ситуацій. Письменник з великою майстерністю викриває вади й недоліки людей, але він завжди залишається об'єктивним, помічаючи в людині як добре, так і погане. Він закликає боротися не проти людей, а проти зла, що є в них. Людському й суспільному злу мистець протиставив вічні цінності, які втілено в його найкращих героях. І хоча в реальному житті добро не завжди перемагає, однак у творі В. Скотта духовну темряву долас світло високих ідеалів. Так письменник утверджував свою гуманістичну позицію.

Два лицарі — дві моральні позиції (Айвенго й Бріан де Буагильбер). Бріан де Буагильбер належав до ордену лицарів Храму (або ордену тамп'єрів). Це був напіввійськовий чернечий орден, заснований 1119 р. в Палестині для захисту володінь хрестоносців.

Уже під час першого знайомства з героями стає зрозуміло, що вони дуже не схожі. Бріан де Буагильбер з'являється в багатому вбранні, а Айвенго — як простий палігрим, хоча має більше прав на дім Седріка, ніж норман-тужоземець. Бріан де Буагильбер вихваляється перемогами норманів перед леді Ровеною. Однак Айвенго, завжди чесний і безкомпромісний, викриває брехню. Побившись об заклад, кожний із них виставляє різні речі: Бріан де Буагильбер — золотий ланцюг, а Айвенго — справжню святиню, частину хреста Господа, яку він привіз із Монт-Кармельського монастиря. У такий спосіб автор показує, що в кожного з них є свої цінності.

Айвенго був абсолютно байдужим до багатства. Це підтверджує факт підмоги героя від зброї та коня суперника після першого дня турніру. Він хотів чесно здобути перемогу, не позбавляючи шансів свого ворога.

У зображенні турніру письменник акцентує увагу читачів на гербах лицарів, які теж протиставлені за контрастом. На щиті Буагильбера зображено емблему ордену Храму — двох лицарів, які йдуть на одному коні. Це мало слугувати символом бідності та смирення. Однак усі знали, що лицарі Храму були пихаті й користоловні. На противагу Буагильберу, на щиті Айвенго написано «Позбавлений спадку» — і герой із гідністю несе цей девіз, ніколи не вдаючись до ганебних учинків із метою збагачення.

Айвенго завжди вірний законам лицарства. Він схиляється на допомогу ображенним, хто б вони не були. Коли Буагильбер задумав таємно схопити сврея Ісаака, Айвенго рятує нещасного старого, незважаючи на тогочасні забобони.

Буагильбер бере участь в операції, не гідній звання лицаря, — захоплення Седріка та його челяді. Своєю силою Бріан де Буагильбер разом з іншими норманами використав не в чесному бою, а проти старих людей (Седріка й Ісаака), двох жінок (Ровени та Ребекки), одного пораненого лицаря (Айвенго) та невеличкої групи слуг. Хоча в Буагильбера ще не повсім утрачені поняття про лицарську честь (наприклад, він пропонує до остатнього захищати замок Фрон де Бефа, щоб ніхто не звинуватив норманів у бонгузві), але він здатен поступитися законами ордену задля своїх інтересів.

Айвенго й Бріан де Буагильбер — два найкращі лицарі в романі «Айвенго». Обидва вони наділені великою силою, мужністю й хоробрістю. Обидва не один раз показували свою майстерність і на полі бою, і на турнірах. Однак вони не лише служать різним правителям (Айвенго королю Річарду, а Бріан де Буагильбер — принцу Джону), вони відрізняються і своїми моральними якостями.

І. Куржон. Ілюстрація до роману В. Скотта «Айвенго». 1988 р.

Зображення кохання Буагильбера до Ребекки, полонянки-єврейки, допомагає розкрити образ лицаря як людини. Можливо, уперше він покохав по-справжньому, з великою силою пристрасті. Але якщо Айвенго кохає віддано, не сподіваючись на відповідь, то Буагильбер не здатний бути самовідданим у коханні. Йому обов'язково потрібна взаємність Ребекки. Він вимагає відповіді на свої почуття силою. Однак фізичній силі Буагильбера автор протиставив моральну стійкість, внутрішню свободу Ребекки. Тендітня її ніжна дівчина виявилася сильнішою за одного з найкращих лицарів Храму. Навіть коли відбувався суд над Ребеккою, Буагильбер торгувався за її почуття, і відмова Ребекки була йому не зрозуміла: як вона може вибрати смерть, а не життя з ним?

Айвенго, залишаючись вірним королю Річарду й законам лицарської честі, здійснив багато подвигів, за які народ прославив його ім'я в піснях і баладах. А Бріан де Буагильбер помер безславно: не від меча противника, а від розриву серця, не витримавши боротьби суперечностей у душі.

Образи Ровени та Ребекки. У романі «Айвенго» є надзвичайно привабливі образи двох жінок — Ровени й Ребекки. Олександр Пушкін, прочитавши роман В. Скотта, писав в одному з листів, що в душі леді Ровени горить «чистий палючий вогонь святості й шляхетності», а Ребекку підкріплює «палка віра й високе почуття плавної підлості». Художник утверджує найкращі якості своїх героїнь, постизує ці образи, показуючи різні долі, проте, як би це поверталось життя до цих жінок, вони залишалися втіленням ідеалів письменника.

Історичний колорит роману. Роман В. Скотта «Айвенго» програвом багатьох років захоплює читачів напруженим сюжетом, сповненим несподіваних поворотів і пригод, а також неповторним історичним колоритом, який дає змогу відчувати атмосферу середньовічної Шотландії. Історичний колорит у романі «Айвенго» створено передовсім за допомогою лексичних засобів вираження мовлення. До них належать архаїзми, історизми, парларизми, ескітизми. Окрім лексичних засобів, історичний колорит твору створено детальними описами вбрання, помешкання героїв, їхнього побуту, звичаїв і традицій. Вальтер Скотт — майстер історичних подробиць. Він надзвичайно точний у всьому, що стосується історичної епохи. Милець писав: «Ураховуючи смаки

публіки, яка, сподіваюся, жадібно накинеться на цю книжку, я спробував так переказати старі звичай мовою сучасності й так докладно розвинути характери та почуття моїх героїв, щоб сучасний читач не відчував ніякої втоми під сухою зображення неприкрашеної старовини. Той, хто хоче наслідувати старовинну мову, повинен усвідомити лише загальний характер її граматичних форм, висловів, звертін, принципи сполучення слів, а не вводити надмірно в текст рідкісні й застарілі слова. Співвідношення між застарілими й загальноживаними словами становить приблизно один до десяти, а почасти й більше...»

Динаміка сюжету та гумор. У романі В. Скотта «Айвенго» події розвиваються дуже швидко й непередбачувано. Автор постійно тримає читачів у напруженні: а що ж буде далі, як складеться доля героїв твору? Стрімка зміна художніх просторів, мотиви мандрівки та руху, надання переламу дії, а не описовості — усе це створює динамізм роману, що надзвичайно подобається читачам.

Мудра думка

Публіка хотіла читати не сухий переказ давніх подій, а чути дзвін списів, бачити небезпечні битви, стежити за гуркотом історії. А ще — співпереживати, сміятися й плакати.

Роберт Льюїс Стивенсон

Захоплюючий характер роману забезпечує не лише динаміка сюжету, а й постійна зміна інтонацій, стилю твору. Зображення подій і образів сповнене піднесеністю, урочистістю, трагічністю, іноді й живим гумором, що обумовлює життєствердженісний пафос твору.

Робота з текстом

Осмыслено прочтано. 1. Визначте пряму послідовність подій у романі «Айвенго» (фабульний час). 2. Визначте частини сюжету роману. Дайте їм назви. 3. Чи збігаються події у фабульному часі й у сюжетному? У яких моментах вони не збігаються? 4. Де відбуваються ключові події твору? 5. У якому художньому просторі найбільш виразно виявляються літарські якості Айвенго? 6. Які чотири життєві виходи люди Ровени? 7. Доведіть, що Робекка навіть у складних обставинах не відмовлялася від своєї віри.

Порівняємо. 1. Складіть план порівняльної характеристики Айвенго й Бріана де Буалільбера. 2. Доберіть із тексту відповідні цитати до характеристики образів. Підготуйте розповідь (усно) про героїв.

Для обговорення. 1. Доведіть, що для Айвенго головне — літарська честь, а не злочиц. 2. Що викривав автор в образах норманських завойовників? Що протиставляв їм?

Творче завдання. 1. Усно опишіть турнір в Ешбі: хто проводив його, хто брав у ньому участь, правила турніру, хто з героїв роману був присутній на турнірі і як поведінся. 2. Від імені одного з лицарів роману (*за вибором*) розкажіть про його долю: Айвенго, Біріан де Буатильбер, Фроп де Беф, Ательстан, Моріс де Брасі.

Робота в групах. 1. Прочитайте правила турніру (розділ VIII) і визначте історизми в цьому уривку. 2. Назвіть історизми, що використовувалися для характеристики соціальної належності персонажів роману «Айвенго». 3. Прочитайте звернення принца Джона до «Лицаря, позбавленого спадку» (розділ IX). Знайдіть тут архаїзми. 4. Прочитайте розмову Айвенго зі зброєносцями переможених ним лицарів. Знайдіть тут архаїзми й історизми. Перекладіть їх гучасною мовою. Що не піддається перекладу? 5. Прочитайте опис портрета Ребекки (розділ VII). Які екзотизми використовує автор? Яке їх значення в тексті? 6. Перекладіть і прокоментуйте 1–2 епізоди роману, де виявляється гумор. Поясніть роль елементів комічного в епізодах.

Для самостійного опрацювання. 1. Якого значення набуває в устах блязця Тамби вислів "Рах уайісенті", коли він перетворився на ченця й у такий спосіб потрапив у замок Фрэн де Беїфа? Що означає цей вислів? 2. Які фольклорні елементи чи стилізовані під фольклор уведені до тексту роману? З якою метою?

Книжка і комп'ютер. За допомогою Інтернету знайдіть інформацію про середньовічні турніри й лицарів. Чи відповідає зображення епохи в романі В. Скотта історичним реаліям? Аргументуйте свою думку.

Перевірте себе

1. Розкажіть про значення творчості В. Скотта в історії світової літератури. 2. Назвіть риси історичного роману й розкрийте їх на прикладі роману В. Скотта «Айвенго». 3. Які ідеї утверджувалися у творі? В образах яких героїв вони втілюються? 4. Які засоби створення історичного колориту використовує письменник? 5. *Літературна гра «Кому належать ці речі?»*. Визначте роль виразних деталей у з'явленні сюжету й розкритті образів персонажів: мідний опийник, біла рукавичка, цит з написом "Deslichadn", мисливський ріг, скринька з капиштовістями, золотий ланцюг, уламок дерев'яного хреста.

Радимо прочитати

Скотт В. Айвенго / Переклад Ірини Манцук. — Львів, 2001.

Скотт В. Айвенго / Переклад Ірини Черновік. — Х., 2011.

Скотт В. Айвенго / Переклад І. Давиденко. — К., 2012.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Історія — це не тільки дуже далеке минуле, а й те, що трапалося з нашою країною, її містами й селами, дідами й прадідами. Нале життя й життя наших батьків — це теж історія, яка відбувається на наших очах. Щоб не повторити історичних помилок, ми повинні знати про ті події, які в середині ХХ ст. сколихнули все людство. Друга світова війна... Немає такої родини в Україні чи в Європі, якої б особисто не торкнулася ця кривава подія. Вона принесла десятки мільйонів жертв, концтабори, національну ворожнечу. Війна випалювала тисячі населених пунктів, примушувала цілі народи порушити біблійну заповідь «Не вбий!». Навіть у жахливих умовах багато людей не втрачали почуття людяності, милосердя, прагнення миру й добра. У різних частинах Європи люди страждали й умирали, але разом з тим і любляли свою батьківщину, і пірили в краще майбутнє, і кохали... Їхні думки й почуття закарбовані у творах того часу. Це документи минулого, про які ми мусимо пам'ятати.

Константи Ільдефонс ГАЛЧИНСЬКИЙ

1905–1953

Його доля була трагічною не тільки тому, що він поет, а ще й тому, що він був поляком першої половини ХХ ст.

Давид Самойлов

Сторінки життя та творчості

У польській поезії символом цілої епохи є ім'я Констатини Ільдефонса Галчинського. Він має два імені: справжнє, як у батька, — Константи й поетичне — Ільдефонс. *Констатини Ільдефонс Галчинський* народився 23 січня 1905 р. п.м. Варшаві (Польща) в сім'ї залізничного майстра.

У Варшавському університеті вивчав класичну англійську філософію, світову культуру й літературу. Дуже любив музику, тому через усю його творчість проходить образ скрипки. До початку Другої світової війни К. І. Галчинський писав вірші, служив в армії, виконував обов'язки помічника з питань культури в

польському консульстві в Берліні. У 1934–1936 рр. поет із сім'єю жив у м. Вільнюсі (тоді Польща, нині Литва), де теж багато займався поетичною творчістю. На початку війни в 1939 р. поета було призвано до армії, а 17 вересня того ж року він потрапив до німецького полону й понад цілий ріків працював у таборі для військовополонених. Про ці жахи того часу поет розповів у віршах *«Пісня про солдатів з Вестерплатте»* (1939), *«Листи із полону»* (1942), *«Пісні про притор»* (1944) та інших творах. Тільки на початку 1943 р. поет повернувся на батьківщину.

Пісня про солдатів з Вестерплатте (1939)

Коментарі. Вестерплатте – півострів на польському березі Балтійського моря неподалік від м. Гданська, де у вересні 1939 р. проходила героїчна оборона польських укріплень.

Пастали літні дні, коли
судилося вмирати:
і маршем просто в небо йшли
солдати з Вестерплатте
(А літо було гарне того року).

Вони співаки: — О, забудь,
що так боліли рани,
яка ж веде солодка путь
на ті небесні поляни.

(А на землі того року було
стільки вересу на букети).

Ми в Гданську прийняли удар —
що нам ті швабські гармати!
Тепер возносимось поміж хмар,
солдати з Вестерплатте.

Чий вір і слух сяга вірок, —
не плач, не зойк прокльону, —
а чули в хмарах рівний крок
морського батальйону.

І чули спів такий: «Якби
нам більше днів чудесних,
ми б собі грілись без журби
на вересах небесних.

Пам'ятник польським
захисникам Вестерплатте.
м. Гданськ (Польща)

Коли ж повіє зимний бриз,
світ буде смутком кружляти,
у центр Варшави сиплємо вниз,
солдати з Вестерплатте».

(*Переклад* Річчана Лубківського)

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. У якій фірмі написана вірш? Поясніть її значення. 2. Знайдіть у тексті контрасти. Визначте їх роль у творі. 3. Яка ідея утверджується у вірші?

Для обговорення. 1. Поясніть використання в тексті займенника *ми*. 2. Поясніть значення повтору у вірші.

Лист із полону (1942)

Коментарі. Вірш присвячено дружині письменника Наталії. Тоді він перебував у концтаборі Альтенграбов. Їхні кохання пережило війну. Вийшовши з неволі, К. І. Галчинський зустріється зі своєю дружиною в м. Кракові. Ця зустріч, подібна до виходу Орфея з підземного царства її зустріч з його Еврідікою, дає новий імпульс до творчості митця.

Кохана моя, кохана!
Ти спиш уже? На добраніч!
У ніч неспяну, духмяну
В півтмі я твій образ бачу.

Для мене єдина в світі!
Ім'я твоє хай сплятиться!
Вода ти для мене плітку,
А взимку — моя рукавиця.

Ти щастя моє весняне,
Осіenne, зимове, літнє...
Прийди уні спі, кохана!
Скажи мені: «Спи спокійно!»

За що мені все це щастя
З тобою в раю у Бога?
Світліша за сонце ясне,
Ти — пісня моєї дороги.

(Переклад Івана Вишняка)

К. І. Галчинський
із дружиною
Наталією.
м. Краків. 1947 р.

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. Визначте провідну тему вірша. 2. Як автор звертається до коханої? Знайдіть відповідні епітети, метафори й порівняння. Розкрийте їх значення. 3. За допомогою яких художніх засобів утверджується невидимий зв'язок ліричного героя та його коханої?

Для обговорення. Поясніть останній рядок вірша: «Ти — пісня моєї дороги». Про яку дорогу йдеться?

Альфред МАРГУЛ-ШПЕРБЕР

1898–1967

Моя любов — Буковина,
Мій біль — Німеччина...
І все це в одному серці.

Альфред Маргул-Шпербер

Сторінки життя та творчості

Поет, який писав пірні німецькою, народився на *Буковині* (тоді *Австро-Угорщина*, нині *Україна*) в єврейській родині. Завчався в м. Чернівцях. 1914 р. разом із батьками переїхав до м. Відня. Коли почалася Перша світова війна, його мобілізували. Після завершення війни жив у м. Чернівцях, Парижі, Нью-Йорку. У 1940 р. після окупації Північної Буковини радянськими військами переїхав до м. Бухареста (Румунія). Працював учителем іноземних мов у румунських школах. Уклав антології буковинської німецько-єврейської поезії. У творах А. Маргула-Шпербера знаходимо трагічні сторінки історії Європи й велику любов до рідної землі.

Про назву концтабору Бухенвальд

Коментарі. Бухенвальд (з нім. *Buchen Wald* — буковий ліс) — один із найбільших концтаборів на території фашистської Німеччини, що був розташований неподалік м. Веймара. З 1937 по 1945 р. у таборі перебувало майже чверть мільйона людей. Кількість жертв становить приблизно 60 тисяч чоловік.

Як близько зпідси Веймар гомоні!
А тут — навіки мовкли голоси...
Мене проймас невимолний гнів,
Бо й край мій зветься: Букові ліси.

Давно було це килим з ніжних трав,
Ліс буковий, так пам'ятний мені...
Хлопчиськом на поляні я лежав,
Пливали біліві хмари в вишні.

О лютий час, що сон дитячий стер
І кожен спомина взяв у колію!..

Пам'ятник тим, хто постав
проти нацизму.
Бухенвальд (Німеччина)

Кови я чую слово це тепер —
Не можу юність згадувати спок.

Бо п'єспомини мої впопла кошмар,
Який виїмає серце із грудей:
А чи оте біляпе пасмо хмар
Було не димом спалених людей?

(Переклад Петро Рильо)

Auf den Namen eines Vernichtungslagers

Dass es bei Weimar liegt, vergaß ich lang.
Ich weiß nur: man hat Menschen dort verbrannt.
Für mich hat dieser Ort besondern Klang,
Denn meine Heimat heißt: das Buchenland.

Entrücktes Leben, unvergeßner Tag;
Der Buchenwald — ich weiß es noch genau,
Wie ich als Bub in seiner Lichtung lag,
Und eine weiße Wolke schwamm ins Blau...

O Schmach der Zeit, die meinen Traum zerstört!
Erinnern, so verhext in ihrem Bann,
Dass, wenn mein Ohr jetzt diesen Namen hört,
Ich nicht mehr an die Kindheit denken kann,

Weil sich ein Alpdruck in meinen Träumen schleicht,
Ein Schreckgedanke, jeden Sinnes bar:
Ou jene weiße Wolke dort vielleicht
Nicht auch der Rauch verbrannter Menschen war?

Робота з текстом

Осмислімо прочитане. 1. Знайдіть у тексті художні деталі й символи, які свідчать про трагизм Другої світової війни. 2. Охарактеризуйте образ ліричного героя.

Порівнюємо. Порівняйте оригінал і переклад твору. Які домінанти оригіналу збережено в художньому перекладі?

Творче завдання. Яка жвава думка крме серце ліричного героя? Сформулюйте цю думку прозово.

Книжка і комп'ютер. За допомогою Інтернету зберіть основні відомості про місто Веймар. Творчість яких митців пов'язана з цим містом? На підставі зібраної інформації визначте символічне значення цього міста у вірші.

Іммануель ВАЙСГЛАС

1920–1979

Серця поринають у забуття, і лише
Дюрер стулить долоні, щоб благосло-
вити твоє чоло...

Іммануель Вайсглас

Сторінки життя та творчості

Виходець з єврейської родини з духовними інтересами, *Іммануель Вайсглас* народився п.м. *Чернівцях (Україна)*. Разом з іншими мешканцями Західної України пережив жахливі роки радянського терору (1940–1941). У 1942 р. його з батьками депортували в трудовий табір Транскістрії (окупована румунськими військами територія між Південним Бугом і Дністром). Повернутися до м. Бухареста (Румунія) йому вдалося лише в 1945 р.

Працював видавцем, редактором, перекладачем. Іммануель Вайсглас писав вірші німецькою мовою. Жахи Другої світової війни є однією з тем його творчості.

Круки (1942)

Нема надії вже покінутись муки.
Та хоч би висвятись в останню мить,
Що то не небо шле нам чорних круків,
Як тільки знову густь засніжити.

О, скільки круків в'ється понад нами!
Як моторошно, коли чорний птах
Кружляє над душею, над думками,
Веселячи якийсь незнаний жах.

А хто із нас відстане по дорозі,
Того уже вважають неживим,
Він тихо ляже, щоб спочити в Гвіні,
Вдихляючись у атраї чорний дим.

І креслячи, немовби у тумані,
Холодний простір змахом кюльих рук...
Ще трохи, і ми будем бездиханні,
І смерть прокряче нам, як чорний крук.

(Переклад) Петру Рівко)

abc
we

Die Raben

Trotzdem wir keine Zukunft vor uns haben,
so vergewissern wir uns doch zuletzt,
ob nicht der Himmel diese schwarzen Raben,
sobald es schneit, auf unser Leben hetzt.

So viele Raben geben uns zu denken,
unheimlich ist's, wenn so ein Vogel schwirrt,
der uns, wenn wir auch plötzlich seitwärts schwenken,
zu Haupten wie die Sorge folgen wird.

Und wer von uns zurückbleibt auf den Wegen,
will sich den Lebenden nicht anvertraun;
sie werden sich bald auf den Rücken legen
und schweigend auf den Schwarm der Raben schau'n.

Sie ab und zu bedrohend mit den Händen,
wie man gewöhnlich nach dem Nebel greift,
wo alle, die noch leben, einmal enden
und selbst der Tod uns wie ein Rabe streift.

Робота з текстом

Осмыслимо прочитане. 1. Назвіть центральний образ вірша. Розкрийте його символічне значення. 2. Які мотиви пов'язані з цим образом? 3. За яких обставин був написаний цей вірш? 4. Яким постає образ ліричного героя?

Порівнюємо. У яких моментах перекладач відступив від тексту оригіналу? Яких нюансів це надало тексту?

Для обговорення. 1. Знайдіть у тексті оригіналу метафори, що розкривають стан ліричного героя. Використайте їх переносне значення. 2. Ліричний герой говорить від себе особисто чи від імені багатьох? Як це допомагає у виразити ідею вірша?

В епіграфі до рихелі угадується видатний живописець XVI ст. Альбрехт Дюрер. Його творчість утілює дух німецького Відродження, сповненого великої віри в людину.

- Прочитайте ще раз епіграф і подумайте, чому в словах І. Вайсгласа, сповненого оптимізму, водночас ідеться й про А. Дюрера. Визначте провідну думку висловлювання.

Булат ОКУДЖАВА

1924–1997

Його поетична пам'ять увібрала в себе долю кількох поколінь — довоєнного, воєнного й повоєнного... У кожного з цих поколінь була своя правда і своя трагедія.

Євген Євтушенко

Сторінки життя та творчості

Булат Окуджава — поет, прозаїк, композитор і сценарист. писав російською мовою. Відомий як один з яскравих представників авторської пісні 1950–1980-х років (разом із Володимиром Висоцьким, Олександром Галичем та ін.). Пісні, покладені на його пірні, живуть і нині.

Булат Шалвашич Окуджава народився 9 травня 1924 р. в м. Москві. Його батько, Шалва, був грузинцем, а мати, Ашкен, походила з вірменської родини. У 1937 р., під час сталінських репресій, батько був заарештований і невдовзі розстріляний. У 1938 р. матір відправили на заслання, де вона перебувала до 1947 р. Булат Окуджава вимушений був переїхати до родичів у Тбілісі, де працював на заводі до початку Другої світової війни. Коли йому виповнилося 18 років, він домовився того, щоб його взяли на фронт добровольцем. Після поразення в 1944 р. був демобілізований і повернувся в Тбілісі, де навчався на філологічному факультеті Тбіліського університету.

Б. Окуджава

Після закінчення навчання працював учителем, а часом професійно займався літературою. Перші вірші написав у роки Другої світової війни, згодом переклав їх на музику. Відтоді не припиняв поетичної та композиторської діяльності. Усі знають вірні-пісні Б. Окуджави: «*Нам потрібна тільки перемога...*» (рос. «*А только нам нужна одна победа...*»), «*Любов і розлука*» та ін. Його пісні звучать у багатьох кінофільмах 1960–1980-х років («Білоруський поїзд», «Біле сонце пустелі» тощо).

Булат Окуджава завжди мав незалежну, волелюбну позицію, яка суперечила офіційній владі. Виступав проти сталінізму, комунізму й імперської політики уряду. Засуджував війну в будь-яких проявах.

Помер 12 червня 1997 р. п.м. Парижі (Франція).

До побачення, хлопчики (1958)

Ох, війна, що ж ти, підла, накоїла:
стали тихими панні двори,
підняли панні хлопчики голови —
і змужніли вони до щори,
на порозі прощалися похатцем —
і пішли за солдатом солдат...
До побачення, хлопчики! Хлопчики,
повертайтеся швидше назад.
Не ховайтеся, будьте високими,
не шкодуйте ні куль, ні гранат
і себе не жалійте... І щори все
повертайтеся швидше назад.

Ох, війна, що ж ти, підла, накоїла:
не весілля — розлуки і дим!
І дівчатка всі платтячка білії
піддали своїм сестрам малим.
Форма й тобоги... Де ж від них дітися?
Два зелених на плечах крила...
Пліткарів ви, дівчатка, не бійтеся!
З них спитаємо потім сповна.
Хай говорять, що віру розтрачено,
що йдете по війні назад...
До побачення, панні дівчаточка!
Повертайтеся швидше назад!

(Переклад Олени Тимченко)

Робота з текстом

Осмыслимо прочитане. 1. Про яке покоління пише автор? 2. За допомогою яких епітетів і метафор поет змальовує трагедію людей? 3. Розкрийте значення пошторів у вірші.

Творче завдання. Підготуйте розповідь про те, як Друга світова війна вплинула на історію вашої родини. Розпитайте про це ваших батьків, бабусь і дідусів.

ЗОБРАЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна знайшла підображення не тільки в поезії, а й в інших жанрах — оповіданнях, повістях, романах і п'єсах, популярність яких не згасла й тепері. Серед визнаних майстрів воєнної прози — письменники різних країн світу: Генріх Белль (Німеччина), Олесь Гончар (Україна), Юрій Бондарев (Росія), Василь Биков (Білорусь) і багато інших. І скільки б не минуло років, пам'ять про криваві події минулого століття ніколи не згасне.

Василь БИКОВ

1924–2003

Подвиг... Він був не тільки на лінії вогню, а й у тилу, у полоні, у бурхливому житті тих, на чийо долю випала війна.

Василь Биков

Сторінки життя та творчості

Василь Биков — відомий білоруський письменник, учасник Другої світової війни.

Василь Володимирович Биков народився 19 червня 1924 р. у с. *Бичках* (Білорусь) у сільській родині. Навчався в сільській школі, а потім у Вітебському художньому училищі, хотів стати скульптором. Однак не судилося: через скрутне матеріальне становище був змушений залишити навчання.

Війна застала юнака в Україні, де він мав намір продовжити навчання. У 1942 р. потрапив на фронт, пройшовши навчання в Саратовському піхотному училищі. Василь Биков воював у лавах 2-го Українського фронту, брав участь у боях за Кривий Ріг, Олександрію, Знаменку й багато інших українських місць. Під час Кіровоградської операції був важкопоранений, а його матері помилково направили «похоронку». Проте він вижив і продовжував брати участь у боротьбі з фашизмом у Румунії, Болгарії та інших країнах Європи.

Мудра думка

Я представник убитого покоління. З кожної сотні моїх однолітків, які пішли на фронт, живими залишилося лише троє...

Василь Биков

Письменник почав шукати прозу про війну в період 1950–1960-х років. У 1959 р. вийшла друком його повість «Журналістський крик», у 1961 р. — повість «Третя ракета». Згодом з'явилися нові твори: «Сонник» (1970), «Обеліск» (1971), «Дожити до світанку» (1972), «Вовча зграя» (1974), «Піти й не повернутися» (1978), «Знак віди» (1982), «Кар'єр» (1986) та ін. В його прозі порушуються проблеми громадянського обов'язку, морального вибору, здатності зберегти особисту гідність, совість і честь під час важких випробувань країни та світу. Маючи великий фронтний досвід, письменник намагається максимально наблизити свої сюжети до читачів. Щиро й проникливо він пише про долю різних людей, які опинилися на війні. На прикладі одного-двох постатих епізодів і незначної кількості персонажів він розгортає художню картину великої трагедії. Проте й у скрутних обставинах його найкращі герої не втрачають здатності пірнати, кохати, бути людьми.

Василь Биков помер 22 червня 2003 р. в м. Бороклянах. Поховали митця на Східному цвинтарі в м. Мінську.

Василь Биков. 1944 р.

Першим перекладачем повістей В. Бикова українською мовою був М. Шумило («Третя ракета», 1964). Згодом українські переклади творів В. Бикова зробили Г. Вігурська («Альпійська балада», 1965), М. Цвіган («Обеліск», «Дожити до світанку», «Сонник», 1975–1976), О. Жолдак («Вовча зграя», 1975), М. Шудря («Своє», 1979) та ін.

Альпійська балада (1963)

Коментарі. Повість має дві сюжетні лінії. Перша — це історія втечі й переслідування фанатичними втікачів із концтабору: білоруського солдата Івана Герешки й італійської ув'язненої Джулії; друга лінія — любовна. Переплетення двох сюжетних ліній сприяє уявленню протиприродності війни й утвердженню загальнолюдських цінностей.

Художній час повісті не завжди є лінійним. Події розгортаються як у хронологічному порядку (утеча Івана й Джулії, історія їхнього кохання), так і в ретроспективному плані, тобто з поверненням у минуле. Отже, картини

Кадр із фільму
«Альпійська баллада».
СРСР, 1965 р.
Режисер Б. Степанов

воєнної життя героїв перенісся з їхнім довосним минулим. Твір миттєво переносить читача з одного місця в інше, де одночасно відбуваються різні події. Така «фрагментарність» композиційної побудови повісті, просторові переміщення відбуваються дуже швидко завдяки епізодичності, який є посередником між зображуванім світом і читачем.

Композиція та сюжет твору підпорядковані розкриттю характерів героїв, їхніх людських якостей. Від їхнього морального вибору, як уважає письменник, залежить їхня доля, а від таких, як вони, і доля всього світу.

Ретроспективний (час) — звернений у минуле, присвячений розгляду минулого.

Робота з текстом розділу 1

- Осмислюємо прочитане. 1. Розкажіть, де й коли відбуваються події повісті. 2. За яких умов читач уперше знайомиться з головним героєм твору? 3. Які труднощі спіткали Івана під час утечі з полону? 4. Від яких думок серце його «боліло аж до нутрощів»? Як це характеризує героя? 5. Від якої склянки вудеться жемовідь у творі?

Розділи 2–3

За якихось п'ять хвилин він уже був у лісі й біг удовж вируючого струмка з прозорою водою. Ліс тут був чистий, без ломачки, проте бігти заважали густі бриви скель. Підйом теж був крутий, й Іван швидко згасилився. Чекаючи й боячись нового переслідування, він скочив було до струмка, щоб збити вівчарок із сліду, але крижана вода холодом ударила в ноги, і, пробігши якихось двадцять кроків, він вискочив знову на берег. Видряпанвшись на скелясту кручу, струснув, пересариджавши, пістолет, — затвор викинув на каміння перекошений патрон. Іван нагнувся, щоб підняти його, і раптом обімлів — крізь гомінке булькотіння струмка десь позаду долинула розмова. Одразу забувши про патрон, він шпарко подався вгору, трохи вбік од струмка, на схил яруги, проліз крізь гушавину молодого ялиничка й, ледве гамуючи дихання, поліз рачки.

Спочатку йому здалося, що навкруги було тихо, тільки жабовів струмок і шуміло перхвіття ялині. Подув фен¹, і в небі а-за гір виплила скуйовджений краєчок хмари — швидко насувався дощ. Іван сторожкими очима оглядівся довкола, зазирнув униз на каміння під ялинами — наче ніде нікого. Він уже рушив був далі, коли позад нього залунало трохи притишено, але наполегливо:

— Русо!

Він схилився нижче, притнув голову — ні, то був не німець, а мабуть, якийсь гефтілінг². Іракувало ще клопоту чекати на когось, тут хоча б самому видертися — знав із власного досвіду, як це важко. Німці, певно, зчинили вже трипогу й наздоганяють — не так це просто втекти.

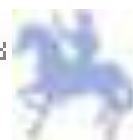
І він подуху подався далі, продираючись між камінням і ялинами вище, навкосо гористим лісовим схилом. Струмок завшиявся десь осторонь, днорчання його притихло, дужче й виразніше почали шуміти ялини; свіжий вітер скрізь тойдав верховіття; сонце сховалося; спохмурніле небо чимраз далі й ширше обливало сіра хмара. Було парко, куртка на спині змокла від поту, смугастий берет Іван десь затупив і обличчя витирав рукавами, невпинно оглядаючись навкруги та прислухаючись. Одного разу, відхекуючись, він почув далеке ще, але настирливе стрекотіння мотоциклів: тут десь проходила дорога, і німці, напевне, уже оточували місцевість. Охоплений сумовитим передчуттям, Іван дослухався, міркуючи, як тікати далі, і водночас на якомусь невольному звукові збагнув, що позаду хтось біжить. Це вже було але: може, то зовсім не гефтілінг, а німець! Іван одскочив за моховитий окоренок ялини й клацнув запобіжником пістолета. Тим часом мотоцикли з чимраз дужчою тріскотнявою наблизалися. «Оточують, сполота...» — майнула думка. Іван озирнувся, укляснув за ялиною на одне коліно й звів стиснутий у кулаці пістолет. Знов унизу застукотіли по камінню кроки. Він придивився, виразно відчуваючи в тушавині місце, де з'явиться людина. Якийсь час там нікого не було видно, й Іван напружено чекав. За мить унизу на галювину між дерев вибігла легка смугаста постать, на вигляд ніби підліток, озирнулася, жваво скинула очима вгору й побачила його.

— Русо!

Жінка?! Це його здивувало й збентежило, він мало не вилаявся з досади, але рев мотоциклів одвернув його увагу — вона вже була тут, тільки пище над ним. Іван крутнувся на землі, не знаючи, куди податися: між деревами, які росли рідко, його легко могли побачити зверху. І він метнувся до неглибокої виїмки-ніші під досить крутою скелею,

¹ Фен — теплий вітер у горах.

² Гефтілінг — ун'яцеший.

приткнувся — увесь утілений щільності й остороги. Смугаста постать упираю на мить зникла за краєм урвища, і він не дивився куди, — побіжною чиєю мотоциклів, напружено слухав. Та ось ітичку, з-за каменя, з'явилася дівчина в довгій, не на її зріст куртці з підкасаними рукавами й червоним трикутником на грудях. Вона швидко зиркнула собі в бік, і він помітив, як під колищею чорного, давно не стриженого волосся радісно блиснули такі самі чорні, мов малярні, очі.

— Чао!¹

Іван чув уже це слово й зрозумів його — так завжди віталися гефтілінги-італійці. Однак тепер, прислухаючись до тріскотняви над головою, він промовчав, чекаючи, що дівчина ось-ось плягне кудись у схованку. Але вона була зовсім байдужа до небезпеки, знов озирнулася і квапливо загомоніла по-німецькому, як збавлює Іван, когось проганяючи від себе. Він глинув у підлісок — там, звідки вискокнула дівчина, припадав навколішках іще хтось у смугастому, але той одразу ж шмигнув назад і щея у тьотому ялишичку. Іван уже хотів був кинутися кудись далі від цих гефтілінгів, як дівчина легко вискочила на білу, нагнулася, спритно сунула ноги в колодки, що їх досі тримала в руках, і, захвативши ними, подалася до нього.

Іван аж зіщулювався з остраху. Мотоцикли ревли мало не в тих над головою, і її недоречна, напоказ, відвага гнівом шмагнула його напружене до болю відчуття: їх же легко могли виявити. Він, притупившись, стрибнув до дівчини й, ухопивши за руку, сердито рванув під скелю. При цьому він тихо, але розлючено лайнувся. Вона піддажливо й легенько, мало не впавши, майнула за ним, одна колодка впадала з її ноги, — стукнувши по камінню, покотилася геть.

— Ой, ксумпес!²! — прислушено скрикнула вона. Оглушливо тріскотючи, мотоцикли один за одним проносилися десь угорі, зовсім близько, а вона, неважкуючи ані на них, ані на його неприховану лють, вирвала руку й кинулася по колодці. Іван не встиг її підтримати, лише секретотнув зубами. Тим часом дівчина, спритно вхопивши колодку, метнулася назад, мигцем, ніби випнутого, зиркнула на нього. В її очах блиснув азарт і неслухняність збитої пустої дівчанки. Тоді Іван, не стримавши напруження й гніпу, лягнув її по щоді.

Дівчина зойкнула, але не відсахнулася, тільки впадала під скелю пируч і з-під ліктя стрельнула на нього втору очима, сповненими якогось трайливого подиву.

Мотоцикли — було чути — віддалялися, й Іван одразу ж пошкодував, що не стримався. Дівчина на мить зосередилася, округлила очі, дослу-

¹ Чао! (Итал.) — вітання.

² Ксумпес — дерев'яне вузля (колодка).

хаючись, і, здавалося, тільки тепер усвідомила, що тут їм зарожувало. Підібгання коліно в такій же смугастій, як і в нього, холщій, насупила на ступню колодку. Потім знову глянула на нього й, по-дитячому невміло вимовляючи слова, ніби шкиряючи, повторила його лайку.

Це, як і його ляпас, було так несподівано й незвичайно, що в Івана щось стрепенулося, зрушило — щось людине на мить винуватию його закоруцалу під горя дупу, і він уперше за сьогоднішній день здивовано й широко розкрив очі.

— Ого!

— Ого, — повторила, ніби передражнила вона, певно, виказуючи тим свою вдавану образу, і навіть із дозкою цікавістю глянула на нього. Осяйна пруда цієї дівчини й незвичайна її сміливість у такому біллі ніж складному становищі збивали його з пантелику.

— Ти куди біжиш? — швидко й суворо зронив він, зиркаючи додолу на її цибаті в колодках ноги.

— Вас?¹

— Вас, вас! Куди біжиш?

— Русо безкін — їх² бескін.

Іван спіддоба кильнув її сердитим поглядом, однак на її обличчі підбивалась уява й намагання зрозуміти його — густі чорні брови, що зрослися над переніссям, високо злетіли.

— Ти знаєш, куди я біжу? Я Русланд біжу. Зловлять — мені буде нуф, нуф. А тобі оце, — він черкнув себе пальцем по горлянці й показав угору.

Вона зрозуміла, усміхнулася, навіть, адалось йому, пхиснула: молдав, що мені шибениця. І ця її безтурботність розвіяла його.

— Відважна! Розхрибрилася! Ну й біжи. Тільки без мене.

— Ковачю! — примирливо веміхнулася дівчина, й Іван подумав, що вона не зрозуміла його. Він хотів було заперечити, але в цю мить від містечка залунали постріли, вигуки, собаче гавкання. Мабуть, там когось ловили. «Біє із ним, з цим дівчиськом», — треба було пробиратися далі, і він кинувся схилом.

(...) Позаду тим часом усе змовкло, застукана дощем небезпека десь причаїлася, відстала, за ними поки що не було чути ніякого переслідування.

Кадр із кінофільму
«Альпійська балада».
СРСР, 1965 р. Режисер Б. Стенітис

¹ Що? (Ніж.)

² Я (нім.).

Але воно повинне було озватися. Іван знав, що німці так їх не залишать, певно, вони поставили вже на ноги все охорону, поліцію, собак. О, це було дуже нелегко — утекти, хіба що їм допоможє дощ приховає, заглушить кроки, змисє сліди. Гострим першовим поглядом Іван усе вдивлявся крізь ріденький, ще затуманений серпанок дощу й дуже стерігся, аби не потрапити на якусь засідку. Час від часу він іще доливав позаду стукіт кроків своєї супутниці, вона відставала, губила з ніг то одну, то другу «клубочес» і потім підтюпцем наздоганяла його. Тоді кілька хвилин чулося поруч її урипчаєте під утоми дихання, але незабаром воно знову зникало.

Іван намагався не зважати на неї: коли б вона відставала зовсім, піт, мабуть, зітхнув би полегшено, але, поки вона була тут, поблизу, не міг кинути чи прогнати її й піти самому. Він тільки думав: «І звідки її, на лиха, принесло до цього! Диви ти — вирпалася із заводу, наздогнала, уже на що він шпарко йшов, а ось не відставала. Хоч він і чимало змарнував часу на собак, іще добре, що німці загаялися, не налетіли на ту яругу». Дощ тим часом усе густішав, усе щільніше опопипав лієсті гори теший туман — це тішило Івана, так легше було заховатися в лісі, якнайдалі відійти від містечка. (...)

(...) Так минула година чи й більше, коли, продираючись крізь мокрій хпийній підлісок із туго нап'ятими поміж гіллям струнами паветиння, на якому тремтіли дрібненькі капельки води, Іван побачив дорілку. Гладенька, блискуча від вологи стрічка її легко згиналася на повороті й зникала в горах. Іван спинився, дослухавчись, — здається, дорога безлюдна. Тоді він озирнувся — дівчина, одхальючи від обличчя мокрі гілочки ялинок, оддалік пробиралася до нього. Треба було зачекати її й перейти дорогу разом, бо сама вона ще зробить щось, не так і викаже обох.

Дівчина підійшла й стомлено спинилася поруч, теж помітивши дорілку, уже з більшою обережністю, ніж на початку, поставилася до небезпеки. Він швидко ковзнув поглядом по її мокрій смугастій куртці, яка щільно обліпила гнучкий тоненький стан, маленькі гострі перся, і знову спохмурнів — так це не пасувало до того ризикованого становища, у якому вони опинилися. А вона, видно, зраділа зупинці, відпочивала. Узавшись рукою за вершечок сосонки, другою вилила з колодок воду й стомлено, хоч і не дуже заклопотано, зітхнула.

Іван, підчуваючи поруч її рухи, терпляче переждав, поки вона все опорядить, і годі рушив ближче до дороги. Принишкела і, певно, зморена, дівчина попленталася за ним.

Біля дороги він став навколішки за каменем, приглядівся, потім спритно вскочив у застопованній квіст, тукнувши: «Іди своди!», подав

їй руку. Дівчина мовчки вхопилася за його пальці, стрибнула, туго ступаючи об бетон колодкию. Він різко звелів: «Схидай!» Дівчина здогадалася, скинула колодки й підхитила їх вільною рукою.

Так, узявшись за руки, вони пібігли на мокрі бетонювані плити дороги. Моросив дощ і тут же змивав їхні мокрі сліди. (...)

(Переклад Галини Вігурської)

Робота з текстом розділів 2–3

Осмыслено прочитане. 1. Розкажіть, які почуття в Івана викликала неочікувана зустріч із дівчиною. Прочитайте портрет героїні. 2. Як вона себе поведла? Чому, на вашу думку, автор не називає її імені? 3. Прогляньте, як змішуються почуття Івана до дівчини. Чим це можна пояснити?

Творче завдання. На підставі прочитаних розділів назвіть події, які є експозицією й зав'язкою твору.

Коментарі. Хронологічно епізоду «Вісена» передують епізод «Пам'ять», де чітко окреслюються такі якості характеру Івана, як совість, гідність і мужність. Совість обертається людяністю, гідність — твердістю познаних, мужність — учинком.

Розділ 4

Того дня зранку п'ятеро їх у напівзруйнованому пічнім паллятом цеху викопували бомбу, що чомусь не вибухнула.

Вони були гефльїнги. (...) Падіння вижити тут, у таборі смерті, майже покинула їх, і єдине, що їх ще хвилювало, — це бажання остаточно раз ризикнути вирпатися на поле, чи, як казав найязисатішній із них — маленький чорнявий солдат на прізвисько Жук, — якщо вже залишатися цей світ, то раніше грюкнути дверима.

Дуже нелегка й небезпечна праця, однак, посудалася до кінця. Підпавуючи бомбу ломами, вони, наренті, видобули її з-під брухту й, пригримувачи за покарлючений стабілізатор, обережно поклали на дно ями. Далі мало бути найризикованіше й найважливіше. Поки інші, затамувавши піддих, зазмерли докося, вдоровило в великими ручицьками в смугастій, як і в усіх, куртці з кольоровими кружечками на грудях і єшні, косянній чорноморській маіроє Галадаї, накинув на запальник спеціальний ключ і наліг усім тілом. На його оголених до ліктів м'язистих руках надулися жили, на скронях набушли вени, і запальник грохи подався. Галадаї ще разів два наужно повернув ключем, а потім сіп напочіпся й швидко почав пикручупати запальник руками. Він, певна річ, був непридатний, бо дуже погнутвся при падінні на землю й у такому стані не міг пригодитися бомбі в її страшному ділі. Бомбу

минулої ночі скинули з американського «Б-29» чи з англійського «Ланкастера», котрі мало не доценту рознесли це затиснуте в Альпах австрійське містечко. Проте й з бракованим запальником бомба була справна й усе ще таїла в собі п'ятсот кілограмів тротиллової сили, на які й розрахували п'ятеро смертників. Як тільки вогнір у бомбі підкринся, до Галадая нахилився Жук. Він дістав з-під поли куртки новенький на вигляд запальник, якого вони вчора дітали від пошкодженої, з відбитим стабілізатором бомби, і худими перполивими пальцями почав укручувати його на місце попереднього.

Але хлопець квапився, не потрапляв у різьбу, залізо скреготіло, й Іван, щоб хтось не застукав їх, зі'явившись палпіниньки у своїх колодках, виглянув угору.

Поблизу, здається, усе було тихо. Зверху над ними понависали покороблені балки, а безлічі пробіи у даху падали на долівку екіпі промені світла, було задушливо й курно. За рядом бетонних підпор, у підсвіченій сонцем куряві, чувся пригнущений гомін, там, зрідка перегукуючись, ворухнулись, спували десятки людей, які розбирали завали й руїни. Там же були й есеївці, які не дуже полюбляли дивитись, як знищують бомби, і, звичайно, трималися на відстані.

— Ну, сволота, тепер начувайтесь! — стиха, ледве стримуючи гнів, вимовив Жук.

Галадай, підводячись од бомби, буркнув:

— Помоля. Не кажи гош, поки це перескочили.

— Нічого, браточко, нічого, — витираючи спітнілого лоба, озвався з кутка Янушка, колишній колгоспний бригадир, а тепер одноклнй гефтлінг, одоблений мішенями за три спроби втекти на полію. За вдачею він був оптимістом, якщо тільки могли бути оптимістами полонені в таборах, і незважаючи на скалічене око та відбиту селесінку, завжди всіх підбадьорював — і тоді, коли підмопляв людей утекти, і тоді, коли в пошарпаній вівчарками одежі під конвоем повертався до табору.

Так пшелювали вони спос ставлення до того, на що зважилися, крім хіба Сребникова, який, за звичкою покашлюючи, стояв осторонь, біля земляної стіни, і ще Івана. Сребников із самого початку сприйняв весь цей задум без захоплення, бо йому не принесла б радості й щаслива втеча — швидше, пікс табірний режим. Сребникова добирав туберкульоз. А Іван Терешка був собі мовчуном і не полюбив зайвий раз озиватися там, де й без того було все ясно.

Галадай тим часом обтер долоні об смутасті штани й глянув на людей — звичайно, він тут був заводієм.

— Хто ударить?

На мить усі знітилися, опустивши в долівку погляди, нікково обмачуючи ними довгий корпус півтонної бомби з різномісними подряпинами на зелених боках. Від цього, мабуть, найважливішого запитання всім стало незручно. Замислився невеселий, із сивою щетинною на запальних цюках Янушка; замерла перинна рішучість у зірких очах Жук; Сребников навіть капляти перестав, опустивши вдовж плаского, як дошка, тіла руки, і погляд його зробився тужливий-тужливий. Було очевидно, що це запитання, про яке всі думали, непокоїлись і мовчали із самого початку, з мукою вирішуючи його кожний для себе, викликало тепер у душі болючий, тривожний сум.

Буйновице Галадаєве обличчя виражало суворість і незламну рішучість.

— Охочих немає, — похмуро озвався він. — Тоді кинемо жеребок.

— Звичайно. Так краще, — стрепенувся й підступив ближче до заповідя Жук.

— Що ж, кинемо, — погодився і Янушка.

Стримано, але, здається, полегшено кашлянув Сребников. Іван мовчки одним махом увігнав у землю кінець лома. Але Галадай, плеснувши себе по стегну, сказав:

— Кинеш тут... Ані сірника тобі, ані соломинки.

Він уважно роздивився й схопив у кутку важку, з довгим держакон кувалди.

— Так-от. Пери пице.

І, сівши навпочіпки, узявся обіруч за держакно біля самої кувалди. Четверо інших теж наблизилися до нього, похилилися головами. За Галадаєм ухилився рукою Жук, за ним зімкнулися вуздюваті Янушкові пальці, потім — долоня Сребникова, за нею широка Іванова п'ятірка, потім знову Галадаєва, Жукова, Янушкова. І коли над плетивом рук залишився малесенький кінчик держака, за нього повільно взялася тремтлива п'яна рука Сребникова.

Усі полегшено зітхнули, підвелася й, поставивши попід стінами, якусь мить намагалися не дивитися один на одного.

Галадай простягнув кувалду тому, хто повинен був із нею померти.

— Так що справедливо, без обману, — як і перше трубувати, але з ледь помітним співчуттям озвався він.

Сребников чомусь перестав капляти, похитнувся, узяв держак кувалди, мовчки повернув його в руках, спробував переставити й поклав. Його сумні очі звернені на хвищів.

— Не розіб'ю я, — тихо, голосом засудженого вимовив він. — Не по-дукаю.

Усі знову припинили. Галадай гнівним поглядом блиснув на смертника.

— Ти що?

— Не розіб'ю. Сили вже... нема, — сумно пояснив Сребников і важко, надсадно закашлявся.

— Ну й ну! — сплюгуп Жук. — Сукати-сукати мотузочку...

— Що ж... Звичайно, де там йому розбити... Знесилів, — ладен був погодитися з тим, що відбулось, Янушка.

В Івана всередині мовби перевернулося щось: хоч він і розумів, що Сребников каже правду, але така несподіванка викликала в хлопцеві гнів. Якусь мить Іван уважно й презирливо спідлоба дивився на педла-ху Сребникова, щось вирішуючи в думці. Помирати, звісно, він не хотів, завжди прагнув жити, тричі пробував пирватися на полі (одного разу дійшов майже до Житомира). І разом з тим у житті, виявляється, бувають моменти, коли замало всієї, набутої роками витримки, щоб подолати якусь мить образливої ніяковості.

І він рушив до Сребникова.

— Дай сюди...

Сребников здивовано блингуп сумними очима, слухляко розняв пальці на держаку. Іван переставив кувалду до себе й раптом скоман-дував сторожким голосом:

— Ну, чого поставали? Берімо. Нічого витікувати!

Суворий Галадай, перловий Жук, заклопотаний Янушка розгубле-но зиркнули на Івана і, пошкваліщавши, наблизилися до бомби.

— Узяли! Жук, мотузку! Ломи давайте! Куди ломи поділи? — з на-рочитою метушливістю розпоряджався Іван і, шукуючи заздалегідь наготовлені палиці, вигинув з ями. Хлопці, мабуть, помітили, як він здригнувся, бо раптом заперли поруч, а Іван, передчуваючи лихо, поспішно вирізнявся на весь пріст і сям'янів.

Остеронь від ями в курному потоці скісного проміння стояв коман-дофірер Зандлер і пильно вдивлявся сюди. Їхні погляди зустрілися, і Зандлер кинув головою:

— Ком!

Іван шинком видався, поставив під стіну кувалду й мерцій (за-тримуватися в таких випадках було небезпечно) положив краєм висів на розкидану довкола ями землю. Позаду занепокоєно пригнали, за-тайлися хлопці.

У затилемому, порожньому в цьому кінці цеху (боячись, що бомба вибухне, німіці передусім повитягували зідси перетати) було парко, крізь побитий дах струменіло курне проміння сонця. А в другому зруйнованому кінці цієї велетенської, як антар, будівлі, де розбирала завал команда жінок із сектора «С», снували, рухалися люди з ломач-ням, ношами, по настиглу з дощок котили навантажені бруктом тачки.

Зандлер стояв у проході, осторонь од великої смуги світила на бетонній долівці, й, позакладавши палад руки, чекав. Іван швидко збіг із купи землі, дерев'яні колодки його лунко заляскали й стихли. Насупивши широкі руські брови, він спинився за кілька кроків од Зандлера, на освітленому місці долівки. Есесівець смикнув пальцями широкій козирок капюшета.

— Ві іст міг дер бомбе?¹

— Скоро. Бальд, глейх.² — насуплено відповів Іван.

— Шпелер гінаустратен!³

Зандлер підозріло глянув у бік ями, з якої стирчали голови хлопців, потім допитливо — на Івана. Той стояв по-солдатеькому виструнченим, готовий до всього: мінени на куртці свідчили, що можна сподіватися будь-чого. Очіма він ушався у виголосне, засмагле обличчя есесівця, який був, мабуть, неабатато старший за нього, але сповнений усвідомлення своєї влади й арійської гідності. У той же час скісним настроєним поглядом хлопець стежив за кожним порухом загрозливих рук німця. Віддалік, на другій половині цеху, дві жінки в смугастій одежі поставили на долівку ноші й, напевне зацікавившись, переможано чекали, що буде далі. Проте німець, ковзнувши поглядом по Івановій виструнченій постаті, яка зовні свідчила про готовність до дій, очевидно, зрозумів це по-своєму, бо не виказав підозри. (...) Есесівець приставив до Івана шойно запорошений чобіт.

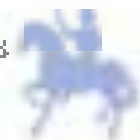
— Чісто! — перештутавши наголос, кивнув він на чобіт. Іван, звісно, збагнув, чого від нього хотіли (це було тут не вперше), але на мить розгубився від несподіванки й завагався. Та Зандлер чекав із погрозливым спокоєм на обличчі з широкими щелепами, довго лялїкати не випадало. І хлопець уклакнув біля його ніг. Це була відверта паруга, і в душі він ледве вгамував, ніби коліном притис, бурхливий, такий недоречний тут гнів.

Низько схилившись, Іван чистив чобіт патаггутими рукавами своєї смугастої куртки. Чоботи були нові, хромові, певно, ретельно наваксопані вранці, бо носок першого швидко почав яскраво відбивати сонце. Певдовзі чобіт увесь заблищав, тільки ще рани залишався запорошений та на самому носку ніяк не відтиралися свіжа подрянина. Тим часом командофюрер, чиркнувши сірником, закурив, сховав у кишеню портсигар, і на Івана вийшло запахом сигарети — це до болю роздратувало йому шох. Потім він, здається, струєнь попїл — на стрижжену голову хлопцеві посипались іскри, якась недотліла порошоканка жагуче обпекла шню.

¹ Ну, як там бомба? (Нім.)

² Швидко (нім.).

³ Мершій вамсьте! (Нім.)

Гнів опанував Івана, і він ледве стримував себе так коротко скочити, ударити, збити з ніг, розтоптати цього потанця. Але хлопець чистив, переборюючи себе, щоб якомога швидше спекатися німця. Той, однак, не квапився, тримав виставлений чобіт доти, поки він не заблещав увесь від носка до коліна. Потім одставив ногу назад, щоб поставити другу.

Іван трохи розігнувся й у цю коротеньку мить перепочинку вперше зиркнув повз чобіт туди, де стояли, спостерігаючи їх, кілька жінок-гефтлінгів. Глянув якимсь безтурботно, без усякої уваги, але раптом щось примусило його схаменутися. Тоді він подивився пильніше, пам'ятаючи збагнути, у чому річ, і збагнув. Лише тепер відчув, що краще б згинутидесь, аніж зустрітися з таким нищівним презирством у таких великих очах. Чомусь Іван не встиг помітити нічого іншого — він навіть не зауважив, було то молоде чи, може, старе обличчя, — той погляд нестерпним докором запап йому в душу. Тим часом до його колін ступив другий заперошений чобіт із білою валняною піямною на халляві. Іван не поспішав, тоді німець нестерпляче буркнув і носком тирцював йому в груди. Щось із того, що дозволяло ще контролювати себе, зрушилося, пальці випустили рукави й у мертвій хватці втілися нігтями в домотні. Відчайдушним ривком він звівся на ноги, підхоплений гнівною силою, від якої нестерпним тягарем налилися кулаки, й оскаженіло зайхав німцеві в щелепу. Це сталося так несподівано й блискавично, що Іван аж здивувався, побачивши, як майнула перед ним біле, з великим кадиком підборіддя Зандлера, як злетів із голови кашкет, мигнув у повітрі блискучий чобіт, і есесівець глухо гелнув на бетонну долівку цеху.

Усе це не тямлячи, що сталося, Іван, пригнувши голову й широко розставивши ноги, з кулаками стояв перед німцем. Він чекав, що Зандлер зараз же скочить і кинеься на нього. У цю мить звідкись іздалека долинули схпильовані вигуки, тільки Іван не розбирав уже, докоряли вони чи застерігали. Проте есесівець не кинувся, він спроквола, ніби перемагаючи біль, повернувся на бік, сів, повагом підняв кашкет, струсив із нього порох. Здається, він не квапився підводитися, сидів, широко розставивши ноги, в одному блискучому, а в другому нечищеному чоботі, потім приладив рукою волосся, старанно надів кашкет. Звівши на очманілого гефтлінга важкий загрозливий погляд, рішуче рвонув шкряпний язичок кобури.

В Івановій голові блискачкою майнула думка, що все загинуло, та відчуття прикрість від цього він не встиг — поруч клацнув затвор пістолета, і німець із несподіваною рвучкістю скочив на поти. Це відразу вивело Івана з хвилинного остовіння, і, щоб немарно померти, він ринувся головою на ворога.

Однак ударили він не витримав: раптовий громовий вибух одкинув його бік, оглушив; земля задвигтіла, підскочила й ринула з-під ніг у чорну прірву безодні. Німця й усе довкола накрило хмарою рудої куряви.

За якусь мить Іван відчуп себе долі, напекло ще щось падало, сипалося, чадно, зі смородом шкварчало, йому запекло спину, чомусь із запізненням поруч гепнула й на шматки розлетілася цеглина. Відчувши себе живим, Іван прудко крутнувся, одягнувся — поблизу на бетонній дощівці шкріб землю знайомий, з подряпинною на носку чобіт, у потюках куряви тіпалася, силкуючись кудись одползти, постать верога. Іван ухопив біля себе важкий кавалок бетону і, розмахнувшись, ударив німця по спині. Зандлер тріснувся, зойкнув, мотнув у повітрі рукою. Це нагадало Іванові про пістолет. Він навколїпках переліз через німця, вихопив з його знесилених пальців зброю й з шаленим стукотом у грудях кинувся в руду, клубчасту хмару куряви.

(Переклад Галини Вігурської)

Робота з текстом розділу 4

Осмыслимо прочитане. 1. Охарактеризуйте військовополонених, які працювали на заводі. 2. Що вам відомо про їхнє довоєнне життя? 3. До яких дій вони вирішили вдатися, перебуваючи в полоні? 4. Як ви розумієте слова солдата на прізвище Жук, що «якщо вже залишити цей світ, то рятівне епікхулати енергією»? 5. Перекажіть епізод, у якому Іван чистить чобітки Зандлеру. 6. Які риси характеру Терешки виявилися в цьому епізоді? 7. Які прийоми допомагають авторові розкрити стан внутрішнього опору Івана?

Робота з текстом розділів 5–14

Осмыслимо прочитане. 1. Що вам стало відомо про довоєнне життя Івана? 2. Як він опинився в полоні? 3. Прочитайте роздуми героя про полон. Як вони характеризують Івана? 4. Що сталося з ним на Волині? 5. Які почуття переживали душу Івана, коли він ховався в сільській хаті? 6. Чому він знову опинився в полоні? 7. Який тип постійно переслідував героя? 8. Розкажіть про зустріч Івана з австрійцем. 9. Як поставився Іван до божевільного уп'язаного? 10. Розкажіть про довоєнне життя Джулії. 11. Чому вона опинилася в концтаборі? 12. Розкажіть про важкий шлях героїв, коли вони разом долали труднощі після втечі з полону. 13. Поясніть значення епізоду «Медсанбат» у повісті.

Коментарі. Зображуючи трагедію війни, яка руйнує людські долі, мимодість, майбутнє, письменник разом із тим поетизує кохання, показує еволюцію цього почуття в образах головних героїв твору. Коли розпочалася війна, для Івана більш важливим був захист рідної Батьківщини, а не скажбите життя. Проте, зустрівши на сніжному шляху Джулію, він починає відчувати бажання людського життя в коханні. Терешка валяко йде до свого щастя. Спочатку Івана

оховальне жах, що дівчина може виказати його. Цей жах, який навіть перекладається у злобу («не стримавши напруження її злістю, ляснув її по щоді»), злоба межує з байдужістю («біла їй твоя, з цим дівчиною») її прикритістю («ви не міг кинути чи прожити її й ніти скільки»). Але поступово в героя виникає почуття жалю («вона виглядала змореною, утомленою, безглуздо затинувши в цю уцілюнку») і принані дві дівчини, яких Джулія вистежила з його п'яти копійку («Гаррад... Ходімо»). Згодом Іван відчуває до дівчини дружню турботу («Іван уперся ногою й подав їй руку») і радість під усвідомлення того, що не один («І моді невил, утерше, ймо цюйкляти тако уйдість, від твоя, що твоя ірлінова невідкілість ір він не самотній і поруч є модіта»). А надалі він відчуває острах утратити її («Іван боявся тепер утратити свою сунутицю»; «Колиште прагнення кинути її тепер злякали Івана, і він, вимжа стуканки казодіями, толіє до перевалу»). Досліджуючи тайни людської душі, письменник фіксує увагу на виразі своєї героїнь, їхніх жестах, що свідчать про виникнення порозуміння й симпатії, хоча вони це кажуть при цьому жодного слова про кохання.

Через напружені сюжетні колізії автор підводить нас до думки про те, що Іван не злимав героя духовно. Іван керується законами людської совісті. Саме тому він відчуває велику потребу в Джулії (не менше, ніж вона в ньому), бо дівчина здатна укріпити в ньому почуття лояльності, яке намагалися викорувати у в'язні в фашисти. Тема самовіддання й вкорупційного кохання, що склалихнуло в тяжкий час війни, — одна з центральних у творчості В. Бикова.

Розділ 15

(...) Іван позитнувся, одкинув руку й несподівано відчув долонсю прохолоду росяної трави. Це здивувало його. Хлопець спроквола розплющив очі й перше, що побачив, була яскраво-червона клітка біля обличчя. Звернена до світла, вона захопано підстапляла сонцю свої чотирри широкі атласні пелюстки, скраєчку на одній пелюстці виравала веселково, пютова ось-ось упасти, чистенька, мов сльоза, крапля. Легкий, певно, ранковий вітерець ледь погойдував тоненьку стеблину цієї квітки. Десь далі, у барвистій гушавині трави, довго гудів джміль; його шилке басовите гудіння обірвалося зненацька, і тоді Іван збачу- нул, що запала цілковица на весь світ тупа. Від тині він одвик уже, вона лякала. Не усвідомлюючи, де він, хлопець підхопився, сіп, широкі розплющив червоної після сну очі й замилувався невимовно, майже казковим красом.

Альпійська долина

Усеньке розлоге, залите сонцем узгір'я сльом широким, мов озеро, яскраво-червоним плесом альпійського маку.

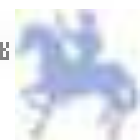
Буйні, листаті, викохані щедротою природи мільйони квіток леліли прочистою червоною барвою, стіха потойдувалися на легенькому вітерці й збігали далеко вниз, на всю широчінь цієї відородженої горами луки, — аж під самісіп'якій темно-зеленій масня хвойного лісу. Та Іван глянув удалину, уперед, куди треба було йти, і враз спохмурнів. Попереду, за долиною, сніговими розлодами снігів той самий височенний Ведмежий хребет. Мабуть, він був набагато вищий за перейдений, що вже стирчав позаду, бо тінь од нього прозорим сиповатим серпанком закричала половину неширокої долини. Не застужений тепер нічим, він, майже як і вчора, залишався далеким, райдужним і недосяжним.

Раптом Іван схаменувся — тільки тепер усвідомив, чому так тихо, — у голові сійнула звичана думка: де Джулія? Він знову крутнувся на траві, глянув туди-сюди — навкруги нікого. Поруч на прим'ятому серед маків місці самітно лежала розстелена шкірянка. Іван плюснув себе по пазусі — там було порожньо, поли куртки де-не-де повисмикупалися з штанів. Але ця тривога відразу ж минулася — пістолет і об'ямана гретина бухання, накриті, певно, від сонця рукавом шкірянки, лежали в траві. Тоді він звівся на ноги, гарячковим зором почав оглядати схил униз, почуття туги й самотності огорнуло його — де вона? Дупку потьмарив недобрій здогад, однак він не повірив. Йому хотілося бачити її, чути, відчувати поруч. Несподівана самотність зажурила його дужче, ніж якась невдача.

Іван ухопив пістолет, хліб, узяв під пахву шкірянку й кинувся по траві вниз. Рослинні високі квітки залоскотали його розпухлі, позбивані ноги. Згадавши про колодки, він попукав очима, але їх ніде не було. Знову неспокій огорнув його. Невже?!. Босоніж Іван кинувся лукою вниз, борсаючись у суцільному розливі маків. Одійшовши далеченько, він раптом оглянувся — позаду в густих заростях квітів позначився його слід, а довкола лежало ніким не займане черпоне море.

Це напело його на здогад. Хлопець поправив під пахвою шкірянку й чимдуж повернувся на попереднє місце.

Справді, у росляній траві було помітно шнурок іншого сліду — він вився кудись убік, де — звідси було видно — замикалась ущелина. Іван клапавно подався туди. Його лятки й холони швидко змокли від роси, а довкола скрізь буяли на веселі чарівною красою маки. Духмяні пахощі п'янили голову. Як завжди, хотілося їсти, від утоми та вкпалості тямало в очах. Це було звичне підчуття. Міцше від природи, загартоване в злигоднях Іванове тіло опиралося цьому. Хлопець почував, що сила в нього ще є.

Занепокоєний, він оббіг колючі рододендронів¹ зарості, обсіпани завбільшки з кулак червоними квітками, як раптом попереду з невеликої ущелини до нього долити шум води. Він мерицій пихотився на трав'янистий пагорбок, шум зовсім наблизився: чорним, блискучим від сирості камінним жолобом, розбиваючись об скелю, падав райдужний струмінь. Навколо нього в туманному мареві мерехтіли дрібнепалкі бризки, трохи осторонь від них, на похмурому скелястому тлі, висів у повітрі барвистий шматочок справжнісінької веселки. Байдужний, однак, до цієї несподіваної гірської краси, Іван поліз пагорком вище і, раптом ахнувши, присів і завмер. За якихось півсотні кроків од нього під дощопним розсипом сиплюю до нього стояла на камені її милася Джулія.

Він одразу впізнав її, хоча на дівчині не було ніякого п'брання. Без одягу вона втратила кляті ознаки гефгінга й на самоті з природою стала зовсім іншою у своїй полохливій дівочій цюгливості, сповнена таємниці й краси. Діпчина, звичайно, не бачила його і, сторожко зачаївшись, терпляче підставляла своє худорляве, летенське тіло під густі ціпки струменів, ладна, здавалося, при першому ж порусі стрепенутись і зникнути. На її мерехтливих од бризків гостреньких плечах блукав райдужний відблиск веселки.

Неспроможний подолати в собі чогось сором'язливо-радісного, хлопець тихенько ліг у трапі горілиць, потім перевернувся, — над ним так само перевернулося чистеньке, без єдиної хмаринки небо. Волога прілість землі хмільною братою шугнула в голову, запаморочила. Іван ліг крижес, простягнувся на тустій прохолодній траві й від чередутім чогось неусвідомлено-радісного шипком сам до себе засміявся.

Деся у глибинах у його душі жепрів неспокій: попереду був недосльжний хребет, позаду... Звісно, чого можна було чекати позаду від свого сліду з табору. Але зараз, у цьому заповіднику краси, біля доротої йому людини, Іванові зробилося так по-дитячому радісно й гарно, як не було, певно, ні разу за все його недовге життя. І він спрагло, серцем ушивався цією несподіваною радістю, не замислюючись, звідки вона і що з ним скоїлось — просто він по-людському став щасливий. Правда, незабаром підчув, що то непадовго: щось прикрє й тяжке не далипало його й у цю щасливу мить. Але зараз Іван погамував його, приглушив: адже було так добре.

Хлопець біляше не визирав із макіп і жодного разу не глягнув на неї. Соромлива делікатність заважала йому робити це, хоч і дуже кортіло;

¹ *Rhododendron* — рід рослин родини вересових, інколи для назви роду використовується назва однієї з його підгруп — азалія.

лежати нищ, Іван зривав біля себе маки й мимоволі складав у букет. Захоплений цією роботою, сповнений невимовної радості, він раптом почув недалеко кляптливі кроки й підвів з трави голову — під подоспадом уже нікого не було. Джулія, на ходу натягаючи смугасту куртку, бігла туди, де покинула його. Іван знову нишком засміявся, побачивши її нетерплячий, стривожений, спрямований удалину погляд, але не тукнув, а, узявши шкірянку, підвівся й немалу рушив слідом.

Поблизкуючи на сонці мокрим, чорним, як смола, волоссям, вона чимдуж оббігла зарості рододендрону й спинилася мов уколана біля прим'ятих маків. Навіть здалеку неважко було помітити її переляк і збентеженість; вона плянула в один бік, у другий і подалася схилком униз. Але біжачи озирнулася і стала.

— Іване!!!

Переляк, біль і радість водночас назвучали в її голосі. Сплеснувши в долоні, вона пташкою полинула йому назустріч. Іван спинився, йому здалося, що цілу вічність не бачив опіх променистих, радісних очей, ніжно-смуглявого обличчя, скуйовдженого, коротко підстриженого волосся. Усе його єство прагнуло її, але він потамував у собі це почуття й не рушив з місця. Джулія, підминаючи колодками маки, підткотила до хлопця, обіруч обвила його за шию, облекла несподіваним п'яним поцілунком.

Іван загатамував віддих, а вона, усе ще обіймаючи його, рвучко відкинула голову й засміялася пристрастно та безтурботно, захопано віддяляючись йому в обличчя, яке палало від гарячого поцілунку її прохолодних уст. Потім, усе ще сміючись, розчепила пальці, легенько відштовхнула його й сіла в траві навпроти. Очі в неї променилися грайливо-пустотливим сміхом. Куртка, недбало застебнута на один гудзик-пальчик, розхлилася, і в куточку між персами сяйнув маленький синій емальований хрестик. Цей хрестик несподівано зацікавив хлопця й прикупав його погляд. Дівчина помітила це і, схаменувшись, спроквола застебнула куртку, як і перше, сміючись очима, обличчям, великим білозубим ротом, кожною часточкою свого свіжо-прохолодного після кунання тіла.

Кадр із відеофільму
«Альпійська балада»,
СРСР, 1965 р.
Режисер Б. Степанюк

Іван, однак, був зовсім інший: він раптом спохмурнів, збентежився, бо за якусь мить, стоячи отак, відчув, як щось у ньому руйнується, щось гине, ніби якась невідома сила підкоряє собі його волю.

Похмурий і дліяковидий, він ступив до неї. Дівчина раптом обірпала сміх і підхопилася назустріч.

— Іване! — сплеснула вона в долоні, побачивши квітки в його руках. — Сто ест скоририз сньюборина? Да? Да?

Хлопець і сам тільки тепер помітив у своїй руці букет маків, без-
тямно глянувши на нього й засміявся. Джулія теж засміялася, погочала квітки, утопивши в букеті все своє маленьке зграбне личко. Потім поклала букет на траві й почала похапцем зривати біля себе маки.

— Джулія благодаріт Іван. Благодаріт очси, очси...

— Не треба, що ти! — зніяковівши, озвався він.

— Очси, очси благодаріт надо. Іван спасат сньюборину. Русо спасат італьяно. Сто ест інтернаціональ. братство, — ніби жартома щебетала вона, зриваючи й зриваючи маки. Потім із добрим оберемком квіток підбігла до Івана й випустила їх усі йому на груди.

— Що ти робиш? — здивувався хлопець. — Для того?

— Надо! Надо! — кумедно вимовляючи російські слова, умовляла вона, і хлопець обхопив разом з оберемком маків і шкірянку із загорнутим у ній хлібом. Дівчина, певно, підчула в шкірянці бухагачиса, бо раптом спохмурніла.

— Хліб?

— А вжеж, давай поїмо, — похпатішав Іван, поклав усе долі й сів.

Джулія швидкопрямостилася поруч.

(Переклад Галини Вігурської)

Роботи з текстом розділу 15

Осмыслимо прочитане. 1. Прочитайте пейзажні замальовки в розділі й визначте їх емоційність, вид і функції в тексті. 2. Поясніть, як вони співвідносяться з настроями героїв? 3. Як ви розумієте слова автора, що «...просило Іван по-людському стави щастливий»? 4. Чому в глибинах душі героїв жевріє неспокій? 5. Приведіть цитати, що розкривають динаміку любовного почуття в душі героїв.

Робота з текстом розділів 16–24

Осмыслимо прочитане. 1. Поміркуйте, завдяки чому головні герої знайшли справжнє кохання. 2. Назвіть епізоди життя Джулії, які описані особливо. 3. Поясніть, чому герої по-різному оцінювали історичні події 1930-х років. 4. Знайдіть у тлумачному словнику значення слова *інтернаціональний*. Доберіть до нього синоніми. 5. Як ви розумієте слова

Івана: «*Та який я герой? Звичайний солдат*»? 6. Як досягається емоційне напруження в епізодах переслідування німцями втікачів? 7. Як наводили собі герої, зустрівшись віч-на-віч із ворогом? 8. Про що дізнається читач з епілогу твору? 9. Визначте події, які є кульмінацією й розв'язкою твору.

Для обговорення. 1. Про яке «альпійське диво» розповідається у творі?

2. Чому письменник назвав твір «Альпійська балада»? Розкрийте символічний зміст назви повісті.

Книжка і комп'ютер. За мотивами повісті знято художній фільм «Альпійська балада» (*«Білорусьфільм», режисер В. Степанов, 1965 р.*). За допомогою Інтернету порівняйте фільм, визначте його подібність і відмінності від книжки.

Краса слова

Художній стиль В. Бикова відзначається лаконізмом і стриманістю виражальних засобів. Сувора правда війни потребувала цілковитої конкретності, реалістичності деталей і ситуацій, але разом із тим дія повісті відбувається на лоні прекрасної природи Альп. Мандруючи альпійськими луками й узвишсями, герої ніби набираються сил від самої природи, вони на деякий час забувають усе те жахливе, що з ними відбулося, і повертаються до своєї сутності. Пейзажі в повісті «Альпійська балада» суголосні переживанням героїв, вони є різким контрастом до їхньої трагічної долі, а також долі встановленого під час Другої світової війни.

- Прочитайте за змінами пейзажів у повісті В. Бикова. Як вони співвідносяться з настроями, почуттями героїв?

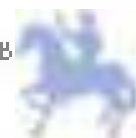
Перевірте себе

1. Охарактеризуйте образ Івана Терешки, порівнюючи з образом Джулії, виявляючи схожість і відмінності між ними. 2. Розкрийте особливості художняк часу й художнього простору в повісті. 3. Назвіть ідеї, що утверджуються у творі В. Бикова. 4. Визначте засоби вираження авторської позиції в «Альпійській баладі». 5. Розкрийте роль описів природи в повісті. 6. Назвіть ознаки повісті та балади у творі. Доведіть їх поєднання прикладами з тексту.

Радимо прочитати

Биков В. Альпійська балада / Переклад Галини Вігурської. — К., 1965.

Биков В. Обеліск Повісті / Переклад Миколи Цвілин. — К., 1978.

Джеймс ОЛДРІДЖ

1918–2015

Останній джойм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи.

Джеймс Олдрідж

Сторінки життя та творчості

Англійський письменник Джеймс Олдрідж створив чимало книжок про сильних духом, мужніх і рішучих людей. Він і сам був схожий на них: майстерно керував літаком, пірнав з аквалангом, володів зброєю. Сучасники згадують, що в характері письменника поєдналися мужність і ніжність: у нього було обличчя мрійника й статура боксера. Зовнішня сила й внутрішня делікатність притаманні й героям Дж. Олдріджа. Вони розуміли, що в складних життєвих ситуаціях головне — залишатися людиною.

Джеймс Олдрідж народився в м. Сван-хіллі (Австралія). Батьки Джеймса були родом із Великої Британії і намагалися зберегти аlicaй своєї батьківщини в далекій Австралії. Батько працював редактором місцевої газети і своїми статтями й промовами пристрасно боровся за

моральність співромадян. Мати на згадку про батьківщину створила чудовий квітник із троянд, а своїх п'ятих дітей батьки виховували в повазі до навчання й праці. У родині багато читали, цінували красу справжніх почуттів.

У 1938 р. після закінчення Мельбурнського комерційного коледжу, юнак поїхав продовжувати навчання в Англію, де вступив до одного з найпрестижніших університетів світу — Оксфорда. Потім закінчив курси для пілотів, займався журналістською діяльністю в лондонських газетах.

Під час Другої світової війни письменник працював військовим кореспондентом. Восни подій спостерігав у Греції, Іспанії, Італії, Єгипті, Радянському Союзі. Боротьба з фашизмом визначила теми його творів, які з'явилися в цей час, — романи *«Справа честі»* (1942), *«Морський орел»* (1944), *«Дипломат»* (1949). З горнила війни Дж. Олдрідж вийшов справжнім письменником, який майстерно володів напруженим сюжетом, глибоким баченням людських стосунків і характерів. У своїх творах він шукав вирішення проблем сучасного суспільства, звертаючись до історичного або міфологічного минулого.

Симптом дитинства письменник утілює у творах про австралійську природу, дитячі пригоди, учасниками яких нерідко ставали тварини, зокрема коні. Ці благородні тварини є героями творів *«Дивовижний монголець»* (1974), *«Їзда на диких коні»* (1976), *«Розбите сідло»* (1982).

У 1950-х роках письменник побував у Криму й на Кавказі. Враження під морських подорожей Дж. Олдрідж відобразив в оповіданнях, серед яких один із найвідоміших творів письменника — *«Останній дюйм¹»* (1957), а також у його продовженні — *«Клітка для акули»* (1957).

Творчість і діяльність письменника відзначено високими міжнародними нагородами за боротьбу за мир, за журналістську працю, за твори для дітей.

Письменник неодноразово бував в Україні, у м. Києві, зустрічався з читачами, давав інтерв'ю, одне з них було надруковане під назвою «І в мені частка України». Джеймс Олдрідж писав: «Україна пагадус мені країну мені дитинства в Австралії. На мою думку, будь-який український хлопець зможе впізнати себе в героях моїх дитячих оповідань». Оповідання «Останній дюйм» було перекладено українською В. Гнатюк-Світлицьким одразу після його публікації англійською мовою.

¹ Дюйм — одиниця довжини в системі англійських мір, що становить 2,54 см.

Останній двійм (1957)

Історія створення

Кораловий риф

спіту й секретами полювання. Враження під Чорного моря й епітети про Червоне море, зокрема Акулячу бухту, знайшли відтворення в оповіданні «Останній двійм».

Добре, коли після двадцяти років роботи льотчиком ти і в сорок ще відчуваєш задоволення від польоту; добре, коли ти ще можеш радіти з того, як артистично тязно посадити машину: легенько натиснеш ручку, піднімеш невеличку хмарку куряви й швидко відвоюєш останній двійм над землею! Особливо коли приземляєшся на спіг. Спіг — чудова підстилка під колеса, і добре сісти на спіг — це так само приємно, як пройтися босими ногами по пухлястому килиму в готелі. (...)

Отак він і залишився з порожніми руками, коли не брав до уваги байдужу дружину, якій він був не потрібний, і десятирічного сина, що народився надто пізно і, — Бен розумів десь у глибині душі, — чужого їм обом, самотнього, неприкаяного хлопчика, який у десять років розумів,

що мати ним не цікавиться, а батько — стороння людина, яка не знає, про що з ним говорити, різка й небагатослівна в ті лічені хвилини, коли вони бували разом.

От і ця хвилинка не була кращою за інші. Бен узяв із собою хлопчика на «Остер»¹, який страшенно кидало на висоті двох тисяч футів над узбережжям Червоного моря, і чекав, що сина ось-ось зачепить.

Спортивний літак «Остер»

¹ «Остер» — американський леткий одномоторний літак 1930–1940-х років.

— Коли тебе занудить, — сказав Бен, — нагни голову нижче, щоб не забруднити всю машинку.

— Добре. — Хлопчик мав дуже нещасний вигляд.

— Бойнся?

Маленький «Остер» нещадно кидало в розлюченому повітрі то в один, то в другий бік, але переляканий хлопчина все ж не губиться і, відчайдушно смокнувши цукерку, розглядав прилади, компас, рухливий зліаторизонт.

— Трохи, — підповів хлопець тихим і несміливим голоском, не схожим на грубуваті голоси американських дітей. — А літак не зламається під цих поштовхів?

Бен не вмів заспокоювати сина, він сказав правду:

— Якщо машину не доглядати, вона неодмінно зламається.

— А ця... — почав хлопчик, але його дуже гудило й він не закінчив.

— Ця в порядку, — роздратовано сказав батько. — Цілком справний літак.

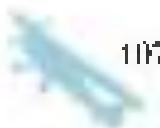
Хлопчик опустив голову й тихенько заплакав.

Бен пожалкував, що взяв із собою сина. Усі великодушні поривання в них у сім'ї завжди закінчувалися невдачею, їм обом давно бракувало цього почуття — черствії, плаксивії, провінційній матері й різкому, первозакому батькові. Якось під час одного з таких нападів пелікодушності Бен спробував повити хлопчика вести літак, і хоча син виявився дуже вміливим і досить швидко засвоїв основні правила, кожен окрик доводив хлопця до сліз...

— Не плач! — наказував йому тепер Бен. — Нічого тобі плакати. Підведи голову, чуст, Деві!.. Підведи зараз же!

Але Деві сидів похитопившись, а Бен більше й більше жалкував, що взяв його, і сумовито поглядав на величезну мертву пустелю узбережжя Червоного моря, котра розстилалася під крилом літака, — суцільну смугу на тисячу миль, якою підокремлювалися пікно розміті акварельні фарби суходолу від бляклої зелені моря. Усе було нерухоме й мертве. Сонце випалювало тут усе живе, а весною вітри підіймали в повітря маси піску на тисячах квадратних миль і відносили його на той бік Індійського океану, де він і залишався навіки; пустеля зливалася з дном морським.

— Сядь прямо, — коли хочеш навчитися, як іти на посадку. (...) Найголовніше — це правильно розрахувати. — сказав Бен. — Коли вирівнюєш літак, треба, щоб відстань до землі була шість дюймів. Не фут і не три, а ріпно шість дюймів! Якщо пице — стукнешся під час посадки, і літак буде пошкоджено. Палто низько — наскочиш на горбик і перекинешся. Головне — останній дюйм.

Деві кивнув. Він уже знав, він бачив, як в Ель-Бабі, де вони брали напрокат машину, одного разу перекинувся такий «Остер». Учень, який літав на ньому, загинув.

— Бачиш! — закричав батько. — Шість дюймів. Коли він почне сідати, я беру назад ручку. Тягну її на себе. Оттак! — сказав він, і літак торкнувся землі легко, мов спіжника. — Останній дюйм! — Бен сразу ж викинув мотор і натиснув на ножні гальма. Після літака задерся вгору, а гальма не дали йому зануритись у воду — до неї залишилося шість чи сім футів.

Двоє льотчиків повітряної лінії, які відкрили цю бухту, назвали її Акулячию — не через форму, а через її мешканців. У ній завжди водилася сила-силенна великих акул. Вони заплитали сюди з Червоного моря, ганяючись за косяками оселедців і кафалі, які час від часу шукали собі тут захисту. Бен і прилетів сюди, власне, заради акул, а тепер, коли потрапив у бухту, зовсім забув про хлопчика й тільки часом давав йому розпорядження: допомогти розвантажувати речі, закрити мішок із продуктами в мокрий пісок, змочити пісок морською водою, подавати інструменти й усякі дрібниці, потрібні для акваланга й камер.

— А сюди хтось заходить коли-небудь? — запитав Деві.

Бен був надто зайнятий, щоб звертати увагу на те, що питає хлопчик, але все ж, почувши запитання, похитав головою:

— Ніхто! Ніхто не може сюди потрапити інакше, як легким літаком. Припеси мені два зелених мішки, що стоять у машині, і прикрий голову від сонця. Не вистачає тільки, щоб ти схопив сонячний удар.

Вільше Деві ні про що не питав. Коли він про що-небудь запитував батька, голова його сразу ставав сумним: він наперед чекав різкої відповіді. Тепер хлопчик уже й не пробував розмовляти й мовчки виконував те, що йому наказували. Він уважно спостерігав, як батько готує свій акваланг і кіноапарат для підводних зйомок, збираючись опуститися в напрохід прозору воду, щоб знімати акул. (...)

(Переклад Володимири Гаштатської)

Робота з текстом

- Осмысливемо прочитане.** 1. Розкажіть про те, що хвилювало ліжника Бена. 2. Чому він узяв із собою сина в політ? 3. Яким ви уявляєте Бена? 4. А яким потрапав у ваніті уяві хлопчик Деві? 5. Чий послід сформував вані вряження про хлопчика?

Деві поглядав на море, яке поглинуло його батька, гаче міг у ньому що-небудь побачити. Але дивитися не було на що, хіба на пухирці повітря, які з'являлися час від часу на поверхні.

Нічого не було видно ні на морі, яке вдалині зливалось з горизонтом, ні на безкраїх просторах випаленого сонцем узбережжя. А коли піп виліз на ряспечений піщаний горб біля п'ятнадцятого краю бухти, то не побачив позад себе нічого, крім пустелі, то рівної, то грози хвилястої. Виблизкуючи на сонці, вона тягнулася вдалину, де в гарячому серпанку невразно вималювалися обриси червоноуватих пагорбів, таких же голих, як і все довкола.

Під ним був тільки літак, маленький сріблястий «Остер». Він ще потріскував, бо мотор ніяк не охолоджувався. Деві відчув свободу. Кругом на цілих сто миль не було нікого, і він міг посидіти в літаку та добре його роздивитися. Але запах, що йшов під літака, знову запаморочив йому голову. Хлопцень виліз і облив водою пісок, де лежала їжа, а потім сів і став дивитися, чи не з'являться акули, яких змігав його батько. Під водою нічого не було видно, і в розпеченій тиші, залипитишесь сам-одня, — про що він не жалкував, хоч і гостро відчував свою самотність, — хлопчик роздумував, що ж з ним буде, якщо батько так ніколи й не вишляне з морської глибини.

(Переклад Володимира Гнатівського)

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. Як зміюється авторська оповідь у цій частині твору? Чиї думки й почуття стають головними? 2. Які почуття й страхи переживав хлопчик?

Боя, притулюючись спиною до корала, мучився з клапаном, що регулює подачу повітря. Він опустився неглибоко, не більше як на двадцять футів, але клапан працював нерівномірно, і йому доводилося й зусиллям утягувати повітря. А це дуже несприятливо й було не зовсім безпечно.

Акул було багато, але вони трималися на відстані. Вони ніколи не підпливали так близько, щоб на них можна було як слід націлити об'єктив. Доведеться після обіду приманити їх до себе. Для цього він узяв у літак половину кіньської ноги; загорюта в целофан, вона лежала закопана в піску.

Акула-кінка

«Цього разу, — сказав він собі, шумно випускаючи пухирці повітря, — я вже назнамаю їх не менше як на три тисячі доларів!».

Телевізійна компанія платила йому по тисячі доларів за кожні п'ятсот метрів фільму про акулу і тисячу доларів окремо за зйомку молота-риби. Але в цих водах молот-риба не водиться. Були тут дві чи три нешкідливі акули-велетні й досить

велика плямиста акула-кінка¹, що бродила біля самого сріблястого дна, далі під коралового берега. Бен знав, що зараз він надто рухливий, щоб привабити до себе акулу, але його цікавив великий орляк², який жив під навісом коралового рифу. За нього теж платили п'ятсот доларів, їм потрібен був кадр з орляком на відповідному фоні. Підводний кораловий світ, що кишів тисячами риб, був добрим фоном, а сам орляк лежав у своїй кораловій печері.

— Ага, ти ще тут! — сказав Бен тихенько.

Риба була чотири фути завдовжки, а важила — один Бог знає скільки. Вона поглядала на Бена зі своєї схованки, як і минулого разу — тиждень тому. Жила вона тут, мабуть, не менше ста років. Лягнувши в неї перед зордовою ластами, Бен примусив її податися назад і зробив добрий кадр із панорами, коли риба, не поспіваючи, але сердито, пішла головою вниз, на дно.

Поки що це було все, чого він добився. Акули нікуди не дінуться й після обіду. Йому треба берегти повітря, тому що балони ніяк не перезарядити тут на березі. Обернувшись, Бен відчув, як повз його ноги прощелестіла плавниками акула. Поки він знімав орляка, акули зайшли йому в тил.

— Ану, геть звідси, капосні дупи! — закричав він, випускаючи величезні пухирці повітря.(...)

— Зривається вітер, — сказав Деві, як завжди тихо й надто серйозно.

— Знаю. Я пробуду під водою лише півгодини. Потім піднімусь, заряджу нову пилвку й опущуся ще хвилину на десять. Займись тут чим-небудь. Шкода, що ти не захопив із собою вудочки.

«Треба було йому про це нагадати», — подумав Бен, занурюючись у воду разом із припасами л копилки. Припаду він поклав на добре

¹ *Акула-пляшка* — риба з родини акулівих, має яскравий окрас у вигляді плям, сітчасту формуку очей і голови нагадує кінку.

² *Орляк* — риба-скат із трикутним тілом і довгим хвостом, назву отримала за великі плавники, подібні до крил птаха.

освітлену коралову гілку, а камеру встановив на виступі. Потім він міцно прип'язав м'ясо телефонним дротом до корала, щоб акулам важче було його підірпати.

Закінчивши цю справу, Бен відступив у невелику нішу на якихось десять футів від прилади, щоб захистити себе ззаду. Він знав, що акул не довведеться довго чекати.

У сріблястому просторі, там, де корали переходили в пісок, їх було вже п'ять. Він мав рацію. Акули прийшли аразу ж, почувши запах крові. Бен замер, а коли видахав повітря, то притискував кіпан до корала за спиною, щоб пухирці повітря, лопаючись, не сполохали акул.

— Підходьте! Ближче! — захоплював він риб.

Але їх і не треба було запрошувати.

Вони кинулися прямо на пматок копипи. Попереду йшла знайома плямиста акула-кішка, а за нею дві чи три акули тієї ж породи, але менші. Вони не плили й навіть не порушили плавниками; вони летіли вперед із великою швидкістю, наче сірі ракети. Підійшовши до м'яса, акули трохи звернули вбік, на ходу відрипаючи пматис.

Він зняв на плівку все: наближення акул до цілі, якусь дереляну манеру розвивляти пащу, наче в них боліли зуби, пожадлиий пакоєний укує — найогидливіше видовиєько, яке йому доводилося бачити в житті.

— Ах ви гади! — сказав він, не розкриваючи губ.

Як і кожен пдводник, він їх ненавидів і дуже боявся, але не міг не захоплюватися ними.

Вони з'явилися знову, хоча ролик його плівки був уже майже цілком використаний. Отже, йому доведеться піднятися на сушу, перезарядити камеру й швидко повернутися назад. Бен плянув на камеру й пересвідчився, що плівка закінчилася. Підвіпив очі, він побачив, що воружжє настроєна акула-кішка пливе просто на нього.

— Геть! Геть! Геть! — загорлав Бен у дубку.

Кішка на ходу повернулася на бік, і Бен зрозумів, що вона зараз киється на нього. Тільки в цю мить він помітив, що руки й груди в нього вимазані кров'ю під кіньського м'яса. Бен прокляп свою необережність, але докоряти собі було безглуздо й пізно, і він почав відбипатися під акули кіноапаратом.

Орляк

Кішка випередила його, і камера тільки злетка ковзнула по ній. Бокові різці з розмаху схопили праву руку Бена, ледве не зачепили грудей і пройшли крізь його руку, наче бритва. Від страху й болю Бен почав розмахувати руками; кров його сразу ж скаламутила воду, але він уже нічого не бачив і тільки відчував, що акула зараз нападе знову. Одбипаючись ногами, Бен посувався назад і раптом відчув, що його різонувло по ногах. Судорожно кидаячись, він залутовався в тіллястих заростях; Бен тримав трубку в правій руці, боячись випустити її. І цієї миті, коли він побачив, що на нього напала ще одна акула, трохи менша, він ударив її ногами й сам одкинувся назад.

Бен ударився спиною об надводний край рифу, якимсь пикотипся з води і, вель у крові, повалився на пісок, як спіл.

(Переклад Володимира Гнатюка)

Роботи з текстом

- Замислюємо прочитане. 1. Перекажіть епізод про підводну зіткнку акул.
2. Знайдіть в описах акул порівняння й епітети. Доведіть, що картини підводного нападу передають «страх і захоплення» мислявця.

Для обговорення. Якої помилки припустився Бен, зважаючи на підводку?

Коментарі. Дія твору відбувається у двох стихіях – глибоко під водою й високо в повітрі. У 1950-х роках рівень технічного оснащення був слабким і не пристосованим для збох просторів. До того ж Червоне море вважається небезпечним для підводного плавання. Найбільш загрозливі з тих, що зображені у творі, – пішані акули, які можуть напасти на людину. Акули-кішки, які покалічили Бена, зазвичай не агресивні.

Опан'явшись, Бен одразу ж згадав усе, що сталося, хоч і не розумів, чн довго він був неспритомний і що було потім: усе тепер, здавалося, уже не корилося його пладі.

– Деві! – закричав він.

Десь зверху почувся приглушений голос хлопця, але в очах у Бена було темно – він знав, що ще не минув шок. Але він побачив сіна, його нахилене, сповнене жаху обличчя й зрозумів, що був без пам'яті лише кілька секунд. Рухатися він майже не мі.

– Що мені робити? – кричав Деві. – Бачиш, що з тобою сталося?

Бен заплотницяв очі, щоб зібратися з думками. Він згад, що вже не зможе вести літак: руки горіли, як у вогні, і були важкі, наче свинець, ноги не рухалися, а в голові стояв туман.

— Деві, — ледве-ледве вимовив Бен із заплаченими очима, — що в мене з ногами?

— У тебе руки... — почув він невиразний голос Деві, — руки майже порізані, просто жах!

— Знати! — сердито сказав Бен, не розгублюючи зубів. — А що в мене з ногами?

— Ноги в крові, теж порізані...

— Дуже?

— Дуже, але не так, як руки. **Що мені робити?**

Тоді Бен глянув на руки й побачив, що права майже зовсім одірвана, — він бачив м'язи, сухожилля, крові майже не було. Ліпа була схожа до пматка пожованого м'яса й сильно кровоточила; він зігнув її, підтягнув кисть до плеча, щоб зупинити кров, і застогнав від болю.

Бен знав, що справи його дуже погані, але тут же змірсував, що треба щось робити: коли його не стане, хлопцень залишиться сам, і про це страшно було навіть думати. Це було ще гірше, ніж його власне становище. Хлопця не скоро знайдуть у цій спаленій сонцем країні, якщо взагалі його знайдуть.

— Деві, — сказав він рішуче, ледве володіючи недомладними думками, — слухай-но... Візьми мою сорочку, розірви й перев'яжи мені праву руку. Чувси?

— Чую.

— Міцно обв'яжи мені ліву руку пише ранг, щоб зупинити кров. Потім якимось прип'яжи кисть до плеча. Так міцно, як тільки зможеш. Зрозумів? Перев'яжи обидві руки.

— Зрозумів.

— Перев'яжи дуже міцно. Спочатку праву руку, але закрій рангу. Зрозумів? Ти зрозумів...

Бен не почув відповіді, тому що знову знепритомнів; цього разу він був без пам'яті довше й опам'ятовувався тоді, коли хлопчик перев'язував йому ліву руку. Серйозне, напружене, бліде личко сина скривилося від жаху, але він із відчайдушною мужністю старався виконати своє завдання.

— Це ти, Деві? — сказав Бен, чуючи сам, як невиразно вимовляє слова. — Послухай, хлопчику, — говорив він через силу, — я тобі повинен сказати все відразу на випадок, якщо знову знепритомнію. Перев'яжи мені руки, щоб я не втрачав надто багато крові. Приведи в порядок ноги й витягни мене з акваланта. Він мене душить.

Кадр із кінофільму
«Останній день». СРСР, 1958 р.
Режисери Н. Курнаїн,
Т. Вурмафова

— Я хотів тебе витягнути, — сказав Деві сумним голосом. — Не можу, не знаю як.

— Ти мусиш мене витягнути, ясно? — прикрикнув Бен за своєю звичкою, але тут же зрозумів, що єдина надія прятуватись і хлопчикові, і йому — це примусити Деві самотійно думати, упевнено робити те, що він повинен зробити. Треба якось переконати в цьому хлопчика. — Я тобі скажу, синку, а ти постарайся зрозуміти. Чуєш? — Бен ледве чув сам себе й на секунду навіть забув про біль. — Тобі, бідолаці, доведеться все робити самому, так уже сталося. Не сердися, коли я на тебе гримну. Тут уже не до образ. На це не треба зважати, зрозумій?

— Зрозумій, — Деві перев'язував ліву руку й не слухав його.

— Молодець! — Бен хотів підбадьорити дитину, але це в нього якось не виходило. Віп ще не знав, як підійти до хлопчика, але розумів, що це необхідно. Десятирічна дитина мала виконати надзвичайно складну справу. Якщо вона хоче вижити. Але все повинно йти по порядку. (...)

(Переклад) Володимира Гнатюк-Скеля)

Робота з текстом

Змислимо прочитане. 1. Розкажіть про складність ситуації, у якій опинився батько та син. 2. Чому Бен вирішив, що становить сина гірше, аніж його?

Порівнюємо. Що змінилося в стосунках батька й сина під час випробування?

Краса слова

Оповідання Дж. Оларіджа містить усі ознаки пригодницького твору. Тут є і надзвичайні обставини, і стрімкий розвиток сюжету, й екзотична природа. Проте найбільше автор приділяє увагу не захопливим пригодам, а змінам у душі героїв. Це визначає психологізм твору, який можна назвати не тільки пригодницьким, а й психологічним оповіданням. У кожному новому епізоді головними персонажами по черзі стають то батько, то син. Це дає змогу авторові зазирнути у внутрішній світ обох героїв і показати ситуацію з різних поглядів. На початку твору між батьком і сином існує стіна непорозуміння, вони не вміють навіть спокійно розмовляти — батько погугкає й гримасує, а хлопчик б'ється й плаче. Усе змінило поранення батька, адже від Деві залежала їхня подальша доля. Передчуваючи велику біду, батько по-іншому починає дивитися на сина, і, хоча він ще не знаходить потрібних слів, зближення відбулося. Бен думав про те, щоб тільки не налякати сина, спонукати його діяти й думати самотійно. А Деві своїми діями доводить, що в нього є характер, сила й мужність.

Єдиною надією врятувати хлопця був літак, і Деві повинен буде його пести. Не було ні іншої надії, ні іншого виходу, але спочатку треба все добре продумати. Хлопця не можна лякати. Якщо сказати Деві, що йому доведеться вести літак, його охопить жах. Треба добре подумати, як про це сказати синові, підготувати його й переконати зробити це, хоч і несвідомо. Треба було навищомки знайти шлях до поіннятої страхом незрілої свідомості дитини. Бен уважно подивився на сина й пригадав, що давно вже як слід не приглядався до нього.

«Він, здається, хлопець розвинутий», — подумав Бен, дивуючись чудному напрямку своїх думок. Цей хлопець із спокійним обличчям був чимось схожий на нього самого: за дитячими рисами приховувався, можливо, твердий і навіть невгамовний характер. Але бліде, трохи широкувате обличчя виглядало зараз нещасним. Помітивши пильний погляд батька, Деві відвернувся й заплакав. (...)

Деві розстелив біля нього рушник. Бен смикнувся, щоб перепернутися. Йому здалося, що в нього розірвалися на шматки і руки, і груди, і ноги, але йому пощастило лягти на рушник спиною, упершись п'ятами в пісок, і він не втратив свідомості.

— Тепер тягни мене до літака, — ледве чутию промовив Бен. — Ти тягни, а я буду відштовхуватися п'ятами. На поштовхи не звертай уваги, головне — швидше дістатися туди.

— Як же ти зможеш пести літак? — запитав його зверху Деві.

Бен заплакавши очі, він хотів уявити собі, що переживає зараз син. «Хлопчик не повинен знати, що машину доведеться пести йому, — думав він. — Якщо сказати, це перелякає його на смерть».

— Цей маленький «Остер» літає сам, — відповів Бен. — Треба тільки покласти його на курс, а це не важко.

— Але ж ти не можеш поворухнути рукою. І очей зовсім не розплющуєш.

— А ти про це не думай. Я можу літати наосліп, а правити колінами. Давай тягни. (...)

* * *

Ех, коли б він міг рухати ногами! Видно, щось сталося в нього з хребтом; він тепер був майже пелев, що кінець кілцем усе-таки помре. Головне — вижити до Каїра й показати хлопцеві, як посадити літак. Цього буде досить. Тільки на це він надіявся, це була його найдалша мета.

І ця надія допомогла йому забратися в літак, він уповз у кабіну зігнувшись, напівсидючи, майже непритомний. Потім спробував сказати хлопцеві, що треба зробити, але не зміг вимовити й слова. Хлопця охопив страх. Обернувшись до нього, Бен відчув, що й зробив це одне зусилля. (...)

«Знову непритомно», — подумалося Бену. Він порипуп на кілька хвилин у легкий, приємний сон, але старався зберегти останню нитку свідомості. Він чіплявся за неї, адже це було єдине, що залишалося в нього для врятування сина.

Бен не пам'ятував, коли він плакав, але тепер зненацька відчув на очах безпричинні сльози. Ні, він не думає здаватися! Нізащо!

— Розклеївся твій батюко, га? — сказав Бен і навіть відчув деяке задоволення від цієї відвертості. Справа йшла на добре. Він знаходив шлях до серця хлопчика. — Тепер слухай!.. — Бен знову відійшов далеко-далеко, а потім повернувся. — Доведеться тобі взятися за діло самому, Деві. Нічого не вдієш. Слухай. Колеса вільні?

— Так, я забрав усе каміння.

Деві сів, зціпивши зуби.

— Що це нас погойдує?

— Вітер.

Про вітер Бен забув.

— Ось що треба зробити, Деві, — повільно вів батюко. — Потягни важіль газу на двійм, не більше. Одразу. Зараз же. Постав усе ступню на педаль. Добре! Молодець! Тепер поверни чорний вимикач із мого боку. Чудово! Тепер натисни оту кнопку, а коли мотор заведеться, потягни важіль ще трохи. Стій! Коли мотор заведеться, постав ногу на ліпу педаль, увімкни мотор до краю й розперчися проти вітру. Чувси?

— Це я можу, — сказав хлопець, і Бену здалося, що він почув у його голосі різку нотку нетерпіння, яка падала чимось його власний

голос. — Здорово дме вітер, — додав хлопець. — Надто сильно, мені це не подобається.

— Коли будеш вирулювати проти вітру, подай уперед ручку. Починай! Запускай мотор!

Бен відчув, що Деві перехилився через нього й увімкнув стартер; потім чхнув мотор. Тільки б не надто сильно пересував ручку, доки не заведеться мотор! «Зробив! Йй-богу, зробив!» — подумав Бен, коли мотор почав працювати. Він кивнув,

Кадр із кінофільму
«Останній джойм». СРСР, 1958 р.
Режисери Н. Куришін. Т. Вульфович

і в голові відразу ж заморочилося від напруження. Бен зрозумів, що хлопчик дає тая і пам'ятається розпернути літак. А потім його всього невчасно почув якийсь нестерпний шум: він відчув поштовхи, спробував підняти руки, але не зміг і опам'ятатися під падло сильного ривіння мотора. (...)

* * *

Залишившись сам на висоті трьох тисяч футів, Деві подумав, що вже ніколи більше не зможе плакати. У нього на все життя висохли сльози.

Тільки раз за свої десять років він похвалився, що його батько — льотчик. Але він пам'ятав усе, що батько розповідав йому про цей літак, і багато про що догадувався, чого батько не говорив.

Тут, угорі, було тихо і світло. Море здавалося зовсім зеленим, а пустеля брудною; вітер підняв над нею целену куряви. Попереду горизонт уже не був такої прозорий. Курява здіймалася вище й вище, але море він усе ще бачив добре. У картах Деві розумівся. Тут не було нічого складного. Він знав, де лежить Ікря карта, витягнув її із сумки у дверцятах і задумався про те, що доведеться робити, коли підлетить до Суєца. Але, дрантою, хлопець знав і це. Від Суєца пела дорога до Каїра, вона йшла на захід через пустелю. Летіти на захід буде легше. Дорогу не важко розгледіти, а Суец він упізнає по тому, що там закінчується море й починається канал. Там треба повернути ліворуч.

Деві боявся батька. Правда, не тепер. Тепер він просто не міг на нього дивитися: той спав із відкритим ротом, напівголий, увесь залитий кров'ю. Хлопець не хотів, щоб батько помер; він не хотів, щоб померла мати, але нічого не вдієш: це буває. Люди зажди помирають. (...)

(Переклад Володимира Гнатівського)

Робота з текстом

Огнишлемо прочитане. 1. Чи продовжує автор у своїй оповіді посперітивно робити головним героєм то батька, то сина? Доведіть або заперечте це прикладами з останніх епізодів. 2. Розкажіть, як діяв Деві на березі моря, у кабінці літака. 3. Про що шкодував Бен, спостерігаючи за вправними діями сина? 4. З яким пам'яттям Бен відзначає подібність галюсу Деві з його власним?

Для обговорення. 1. Сильним Деві зробили обставини чи батько просто не знав характеру свого сина? 2. Прокоментуйте слова Бена: «*Ніколи не стаєш, на що ти здатний, доки не спробуєш*».

Бену здавалося, що від поштовхів його тіло пронизують крижані стріли, розривають на шматки. У роті в нього пересохло. Бен повільно приходив до пам'яті. Глянувши вгору, він побачив куряву, а над нею тьмяне небо.

— Деві! Що сталося? Що ти робиш? — закричав він сердито.

— Ми майже прилетіли, — відповів Деві. — Але вітер піднявся зараз високо, і вже смерисяс.

Бен заплющив очі, щоб збагнути те, що сталося, але так нічого й не зрозумів. Йому здавалося, що він уже повертався до пам'яті, коли вказував хлопцеві курс, а потім знову втрачав свідомість. Літак гоїдало, і це ще більше посилювало біль.

— Що ти бачиш? — випукнув він.

— Аеродроми й будинки Каїра. Он великий аеродром, куди прибувають пасажирські літаки.

Хитання й поштовхи літака обірвали слова хлопця. Здавалося, потоком повітря їх підносить угору на сотню футів, щоб потім жбурнути вниз у нестримному падінні на добрих дві сотні футів; крила літака судорожно розгойдувалися то в один, то в інший бік.

— Не спускай з очей аеродрому! — крикнув Бен крізь напад болю. — Стеж за ним! Не спускай з очей! — Йому довелося крикнути це двічі, перш ніж хлопець розчут; він тихенько говорив про себе: «Бога ради, Деві, генер ти повинен чути все, що я кажу». (...)

Бену видно було великий літак. До літака залишилося не більше п'ятисот футів, і вони йшли прямо на нього. Уже майже стемніло. Курява висіла над землею, паче море, але за великим чотиримоторним літаком виднілася смуга чистого повітря, — отже, мотори запусені на повну потужність. Якщо він стартував, а не перевіряв мотори, усе буде гаразд. Не можна сидати за льотною доріжкою: там грунт надто нерівний.

Бен заплющив очі.

— Стартує...

Бен із зусиллям розплющив очі й кинув погляд поверх носа машини, що хиталися вгору й униз. До великого ДК-1¹ залишилося щонайбільше двісті футів, він просто заступав їм дорогу, але йшов із такою швидкістю, що вони розминуться. Бен підчув, що охоплений жахом Деві почав тягнути на себе ручку.

— Це можна! — крикнув Бен. — Гни їй донизу!

Ще літака задерся, і вони втратили швидкість. Якщо втратити швидкість на такій висоті та ще при цьому вітрі, їх рознесе на шматки.

¹ ДК-1 — літак.

— Вітер! — гукнув хлопець; його маленьке личко застигло й перетворилося на трагічну маску.

Бен знав, що наближається останній дюйм і все в руках у хлопчика...

— Молодець! — похвалив він.

Залишилася хвилинка до посадки.

— Шість дюймів! — кричав Бен; язик його наче розлух від напруження й болю, а з очей текли гарячі сльози. — Шість дюймів, Деві! Стій! Ще рано! Ще рано... — плакав він.

На останньому дюймі, що відділяв їх від землі, Бен усе-таки втратив самопладання.

Його оторнув страх, ним оволоділа смерть, і він не міг більше ні говорити, ні кричати, ні плакати. Бен привалився до дошки; в очах його був страх за себе, страх перед цим останнім запаморочливим падінням на землю, коли чорна злітна доріжка насувається на тебе в хмарі пороку. Він намагався крикнути: «Пора! Пора! Пора!», але страх був надто великий. В останню смертну мить, яка знову кидала його в забуття, Бен відчув, як ніс літака тріхав піднявся, пичує гуркіт ще не заглушеного мотора, літак, ударившись об землю колесами, м'яко підскочив у повітря, а потім настало нестримне чекання. Та ось хвіст і колеса літака торкнулися землі — це був останній дюйм. Вітер закрутив літак; машина забуксувала, опинилася на землі цілю й завмерла. Настала тиша.

О, яка тиша і який спокій! Бен чув їх, відчував усією своєю істотою. Він раптом зрозумів, що виживе. Він так боявся померти й не хотів здаватися! (...)

* * *

Коли привели Деві, Бен побачив, що це була та сама дитина, з тим самим обличчям, яке він зовсім недавно вперше розгледів. Але справа була не в тому, що розгледів Бен, важливо було дізнатися, чи зумів хлопець що-небудь побачити у своєму батькові?

— Ну як, Деві? — несміливо спитав він сина. — Здорово було, га?

Деві кивнув. Бен знав: хлопчина зовсім не думає, що було здорово, але настане час, і він зрозуміє. Колись хлопець зрозуміє, як було здорово. До цього варто було докласти рук.

— Розксіївся твій батько, правда? — запитав він знову.

Деві кивнув. Обличчя його залишалося таким же серйозним.

Бен усміхнувся. Так, що вже гріха таїти: батько справді розксіївся! Їм обом потрібен час. Йому, Бену, тепер потрібне буде ціле життя,

Кадр із кінофільму
«Останній дюйм». СРСР, 1958 р.
Режисери Н. Курікін,
Г. Вульфович

яке подарував йому хлопчак. Але, дивлячись у ці світлі очі, на трохи випнуті вперед зуби, на це обличчя, таке незвичайне для американця, Бен вирішив, що заради нього віддасть усе. На це варто витратити час. Він уже добереться до самого серця хлопчини! Рано чи пізно він до нього добереться. Останній дюйм, який ризикую всім і все, неважко подолати, якщо не бути майстром своєї справи. Але бути майстром своєї справи — обов'язок льотчика, а Бен був же колись зовсім неспованим льотчиком.

(Переклад Володимира Гнатівського)

Робота з текстом

Осмыслено прочитайте. 1. Який епізод твору ви вважаєте кульмінаційним? Очіма якого героя він зображується? Чому? 2. Розкрийте пряме й переносне значення виразу «останній дюйм». Приведіть приклади з тексту, де вислів уживається в різних значеннях.

Для обговорення. 1. Який ще «останній дюйм» залишилося подолати батькові й сину? 2. Як ви думаєте, чи подолають його Бен і Деві? Чи дає нам автор підказку на це?

Творче завдання. 1. Розкажіть від імені Деві про момент приземлення літака на каїрському аеродромі. 2. Напишіть твір-роздум про стосунки дітей і батьків на тему «Крок назустріч».

Книжка і комп'ютер. Оповідання Дж. Олдріджа було екранізоване (режисери П. Куріакін і Т. Вулфарджен, 1958 р.). Фільм напружено і цікаво показує атмосферу напруженої боротьби хлопчика за своє й батькове життя, розкриває характери героїв, змушує глядача переживати за складний політ і ще більше за приземлення літака. За допомогою Інтернету подивіться цей фільм, порівняйте його з авторським текстом.

Перевірте себе

1. Які факти з життя та творчості Дж. Олдріджа ви запам'ятали? 2. Про які випробування йдеться в оповіданні «Останній дюйм»? 3. Які зміни в характерах і стосунках головних героїв відбуваються у творі? 4. Які цінності утверджуються в оповіданні англійського письменника? 5. Розкрийте символічний зміст назви твору.

Радимо прочитати

Олдрідж Дж. Останній дюйм / Переклад Володимира Гнатівського. — К., 1974.

Олдрідж Дж. (Aldridge James). Последній дюйм (The Last Inch) / На англ. яз. — М., 2007.

Джозеф Редьярд КІПЛІНГ

1865–1936

Я з вами жив заодно...

Редьярд Кіплінг

Сторінки життя та творчості

Коли ми чуємо ім'я англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга, одразу згадуємо про Мауглі, кішку, яка гуляла, як сама собі знала, або маленьке слоненя, якого жорстокий крокодил ухопив за хобот. Однак Дж. Р. Кіплінг — не тільки дитячий письменник. Він є автором цікавих повістей, романів, новел, а також прекрасних поезій, які порушують важливі філософські проблеми. Його творчість сповнена глибокої тривоги за спіт, розпорок земної цивілізації. Переживши разом із своїм поколінням війни й катастрофи, смерть і страждання, письменник шукав шляхи, які зможуть зробити життя людей мирним і осмисленим.

Джозеф Редьярд Кіплінг народився 30 грудня 1865 р. в м. Бомбей (Індія). Його батько, Джон Локвуд Кіплінг, через фінансову скруту залишив Англію й посів місце викладача художньої школи в м. Бомбей. Мати письменника, Еліс Макдональд, відома як авторка поезій. Хлопчик полюбив Індію та її смаглявих мешканців ще з дитинства. Батьки були дуже зайнятими, і його виховували слуги-губільці, які розповіли маленькому Редьярдові чимало індійських казок, легенд і дивовижних історій. Перші слова хлопчик вимовив мовою хіндустані. Він став англоіндійцем, засвоївши дві такі різні, але цікаві й неповторні культури — західну й східну.

Батьки послали Редьярда на навчання до Англії в закритий пансіон місіс Хеллоуей, де хлопчика ображали, биляли й принижували. Одного разу його тітка помітила, що Редьярд утрачає зір. Через деякий час мати віддала його на навчання в інший елітний заклад — Кінгфілд Сервіс Коледж,

• *Даруйте*

У 1907 р. Дж. Р. Кіплінг першим серед англійців був нагороджений Нобелівською премією в галузі літератури.

Першу світову війну письменник зустрів із захопленням, та незабаром переживався в безглуздість й жорстокість насильства: на війні загинув його син, якому він допомагав влаштуватися в армію. До кінця життя Дж. Р. Кіплінг жив самотньо, майже ні з ким не зустрічався.

Дж. Р. Кіплінг
серед кореспондентів
у Південній Африці

де готували «слуг Британської імперії». Однак Редьярда не приваблювала військова кар'єра. Він захопився літературою. В юнацькі роки почав писати вірші, публікував їх у журнали. На жаль, їх не друкували. Батьки оцінили їх належно набагато раніше, ніж професійні редактори. У 1881 р. коли Редьярдові виповнилося 16 років, вони видали власним коштом його збірку *«Шкільні вірші»*, а після закінчення навчального закладу допомогли синові влаштуватися на роботу в газету. У 17 років Дж. Р. Кіплінг повернувся в Індію й став працювати репортером «Цивільної та військової газети».

Та справжня слава прийшла до нього після повернення в 1889 р. в Англію. У творах письменник описував яскраві події, про які він чув або в яких сам брав участь, прекрасну природу Індії і враження від зустрічей із людьми, сильними духом. У 1894 р. вийшла друком його *«Книга джунглів»*, у 1901 р. — роман *«Кім»*, у 1902 р. — *«Просто казки»*.

Джозеф Редьярд Кіплінг любив подорожувати різними країнами, і скрізь його супроводжувала слава. Побував у Китаї, Австралії, Африці, Японії, тривалий час жив у США.

18 січня 1936 р. письменник помер у м. Лондоні.

Балада про Схід і Захід (1889)

Історія створення

За основу «Балади про Схід і Захід» взято реальний випадок, що стався на північно-західному кордоні британської Індії. Місцевий «абреск» на ім'я Камаль із дванадцятьма бійцями втік на заколотний кордон і вкрив лонинцю Полковника. Полковничий син вирушає папудогін за Камалем. Він наздогнав Камала, відбувається поєдинок не на життя, а на смерть. Однак кожний побачив сміливість іншого, і повага до ворога здолала ненависть. Усе закінчилося досить мирно. Камаль і Полковничий син присягнулися на вічну дружбу, стали братами не по крові, а по духу. Переповідаючи цю реальну подію, Дж. Р. Кіплінг наповнює її філософським змістом. У баладі йдеться не тільки про зіткнення двох чоловіків, двох ворогів, а й про конфлікт двох світів — Сходу і Заходу. Це не лише сторони світу, а й утілення різних вірувань, позицій, світоглядів і, урешті-решт, — народів.

Дослівно першу фразу балади перекладено так: «Захід є Захід, а Схід є Схід, з місця вони не зійдуть», але весь текст доводить думку про те, що, хоча Захід і Схід ніколи не зрушать з місця, людина з людиною, незважаючи на різницю в поглядах, національну й релігійну належність, завжди можуть порозумітися й зблизитися духовно. Це шлях до духовного єднання людства, від чого залежить доля Землі. Спітосприйняття письменника підзначається особливою толерантністю. Він утверджував думку про те, що немає Заходу без Сходу, а Сходу без Заходу, що всі частини поєднуються в одному цілому, що світ різнобарвний і багатолікий, тому завдання справжньої людини — увібрати, прозріти, поважати й полюбити це розмаїття.

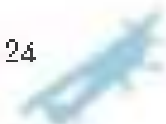

Кадр із кінофільму
«Ганга Дін». США, 1939 р.
Режисер Дж. Стівенс

Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдово,
Допоки Землю і Небеса на Суд не покличе Бог,
Та Сходу і Заходу вже нема, границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!
Камаль з двадцятьма бійцями втік на заколотний кордон,
І лошицю Полковника він почував у далекий горняний схрон:
Найкращу лошицю зі стайні вкрап, коли спітати почало,
Дзвінки підкови в лахи занув і скочив легко в сідло.
І запитав Полковничий син, що водив дозвірів загіт:
«Хто скаже мені, де Камаль тепер, де схованку має він?»
Мохамед Хан, Резальдарін син, йому підповів тоді:
«Хто знає ніного туману шлях, той Камалеві знає путі.
Як смершне — прокаче під Абазай, Гонар на ранок промчить,
Та путь одна — через форт Букло йому до рідних утіть;
Як поскачеш ти швидше на форт Букло, аніж летітиме птах, —
Поможе Бог, до провалля Джехай заступити йому ти шлях.
Колі ж його не догонити там, назад скоріше вертай.
Бо скрізь чаїться Камалів люд за страшним проваллям Джехай.
Там праворуч — скала, і ліворуч — скала, а між ними — ті дерева.
Там ти почуєш, як клацне затвор, хоч ніде не видно стрільця».
На коня скочив Полковничий син, був гарячий кінь, вероний —
Серце б'є, наче дзвін, шиї гордої згин, як шибениця міцний.

Мчить юнак на коні, ось вже Форт вдалині, і там чекає обід,
Але як злодім хочеш догнати, тоді барятись не слід.
І знову вершник п потопою летить швидше пташиних зграй,
Жене він коня, і вже догана птікачів під проваллям Джехай,
Жене він коня, і вже догана лошницю й Камалья на ній,
Курок пружний звів, лишень втікачів на постріл дістав вороний.
Він вистрільвав раз і вдруге ще, та кулі пішли убік.
«Мов солдат стріляси! — гукнув Камаль. —
Покажи, як їздити звик!»
У провалля Камаль повернув, і за ним син Полковника без вагань,
Вороний, мов олень, вперед летів, та лошниця мчала, мов лань.
Вороний вудила свої закусив — пелегкою була тора,
А лошниця вуздечкою грала — так рукавичкою леді гра.
Прапоруч — скала, і ліпоруч — скала, і мік ними — ті дерева,
І тричі келцугу рупшиці затвор, і не видно було стрільця.
Місяць прогнали з неба вони, б'є зорю вже стуків коник,
Вороний, мов зранений бик, — біжить за ланню легкою вслід.
Спіткнувся вороний і в гірський потік упав на пельому скаку:
Тоді Камаль повернув назад і звестись поміг юнаку.
Він вибив з руки його пістолет — там бути не могло борні,
«Наздо довго житям, — промовив Камаль, — завдячуєш ти мені:
На двадцять миль тут скелі нема, нема тут жодного шня,
Де б мій стрілець не цілих тебе, не ждала б де западня.
Якби я руку підняв й опустив, як виїхав на бекет.
Прудконогі шакали уже б давно збіглися на бекет;
Варто було б кивком голови подати умовний знак —
І після утти не зміг би злетіть по горло ситий коршак!»
Йому відповів Полковничий син: «Що ж, нагодуй звірину;
Та перше розпак, яку сплатить муситимеш ціну.
Як тисяча шабель прийде сюди, щоб забрати мої кістки, —
Стільки за утту шакалів платить злодію не з руки!
Кони потопчуть твої поля, солдати твої хліб з'їдять,
Худобу заб'ють, хати розберуть на паливо для батати.
Коли влаштує тебе ціна і голодні твої брати, —
Шакали ж собакам кровна рідня, то клич, псе, їа сюди!
Але як ціна висока тобі, скінчено усе до ладу:
Лошницю батькові поверни, дорогу я й сам знайду!»
За руку схопив Камаль юнака, і погляд його горів:
«Не слід нам згадувати собак. Вовк вовка тут перестрів!
Лошниця твоя. І краще я жертиму стерво тинле,

Щіж тому, хто сміявся смерті в лице, заподіяти зможу зло».
Йому відповів Полковничий син: «Я мусив честь берігти.
В дарунок від батька лошицю візьми — бо справжня людина ти!»
Та лошиця підбігла до юнака і ластитись почала;
«Нас двоє сильних, — сказав Камаль, — та вона до тебе пішла.
Тож хай в дарунок від крадія тобі принесе вона
Вуздечку коштовну, моє сідло і срібні два стремена!»
Тоді юнак ністобет подав йому рукояттю до рук:
«У ворога ти відібрав один, а другий дарує друг!»
Камаль промовив: «Дарунок твій лише за дарунок прийму.
Твій батько сина до мене послав — я сина піддам йому!»
Свиснула Камаль; і син його по схилу гори збіг вниз, —
Як олень легкий, міцний і стрункий, як готовий до бою син.
«Ось твій господар, — сказав Камаль, — він пойдеть довірців загін,
Щитом йому стань, роби без вагань все те, що накаже він,
Допоки я або смерть твоя не обірвуть цих пут назавжди,
Весьди за ним криві вогонь і дим оборонцем вірним іди.
Хліб Королеви їстинеш ти, тож її борони закон,
І як треба, зруйнуй свої о батька дім, щоб у спокої жив курдон.
Кавалеристом відважним стань, тримайся твердо в сідлі.
І Рєзалдаром зроблять тебе, а я, може, помру в петлі!»
Онима зустрілися юнаки, і джі не було в очах,
І братню клятву вони дали на солі і кислих хлібах:
І братню клятву вони дали, розрізавши дерну настил,
На рукоятці та лезі ножа, і на імні Господа Сил.
Камалін син осідлая коня, лошицю — Полковничий син,
І двом пергулись у форт Букло, звідки поїхав один.
Загін дозорців зустріли вони, і двадцять шабель в ту ж мить
Зблиснули грізно, готові кров хлопця із гір пролити.
«Не рунте його! — Полковничий син гукнув своїм войкам, —
Бо той, хто вчора ворогом був, сьогодні товариш нам!»
Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдвох,
Допоки Землю і Небеса на Суд не покличе Бог:
Та Сходу і Заходу вже нема, границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!

(Переклад Максима Стріли)

Робота з текстом

Осмыслено прочитано. 1. Які слова повторюються на початку й наприкінці балади? У чому полягає значення такого обрамлення? 2. Які події становлять сюжет твору? Що зумовлює динамізм розвитку сюжету?

3. Визначте частини «Балади про Схід і Захід». Який момент ви вважаєте кульмінацією? 4. Знайдіть приклади контрасту в тексті. Коли контраст зникає? 5. Охарактеризуйте головні образи — Камалія та Палковичного сина. 6. Розкрийте позицію автора. 7. Назвіть символи у творі, з'ясуйте їх зміст. 8. Визначте провідну ідею твору.

Порівняємо. Визначте подібність і відмінність між образами героїв балади. Для обговорення. Що потрібно для того, щоб об'єднати Схід і Захід, людей різних вірувань, рас, національностей?

Творче завдання. Підготуйте усну розповідь на тему «Як сильні стають лицем у лице, хоча вони із різних світів!» (8–10 речень).

«Якщо...» (1910)

Коментарі. Джозеф Родьєрд Кіплінг — авдитна емоційливою вдачею. Він мав сильний і нестримний характер, їздив по всьому світу в пошуках яскравих пригод, не раз помилявся, падав із вершин слави, однак умів знову підвестися й йти далі. Моральний кодекс справжньої людини отілено у вірші «Якщо...» ("If"). Це один із найгуманістичніших творів письменника, у якому проглаголюються вічні цінності — честь, мужність, воля, відданість високій меті. Вірш написаний у формі звернення до сина, цей твір можна сприймати як його духовний заповіт до всіх наступних поколінь.

Як вистойш, коли всі проти тебе —
Упали духом і тебе клянуть,
Як попереч усім ти віриш в себе,
А з їх зневіри також візьмеш суть;
Якщо чекати зможеш ти невтомно,
Оббріханий — мовчати і пройти
Під поглядом ненависті, притому
Не грати цюти ні доброту;

Як зможеш мріять — в мрійництво не впасти,
І думать — не творити думки куль,
Якщо Тріумф, заріпю як Нещастя,
Сприймеш як дим і вітер на віку;
Якщо стерпиш, як з правди твого слова
Пройдешвіт ставить пастку на простих,
Якщо впаде все, чим ти жив, і знову
Зумієш все почати і звести;

Якщо ти зможеш в пориві одному
Поставить все на карту і програти,

А поліз — все спочатку, і нікому
Про втраги навіть слова не сказати;
Якщо ти змусиш Серце, Нерви, Жили
Служити пре, коли уже в тобі
Усе згоріло, вигасло — лишилась
Одна лиш поля — петять в боротьбі;

Як зможеш гідно річ вести з кробою
І з Королем не втратиш простоти.
Якщо усі рахувься з тобою —
На відстані, яку відмірши ти;
Якщо уцерьть напоити біг хвилини
Снагою дум, сверсією дій,
Тоді весь світ тобі належить, сишу,
І більше: ти — Людина, сишу мій.

(Переклад Євгена Сверстюка)

If

If you can keep your head when all about you
Are losing theirs and blaming it on you,
If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too;
If you can wait and not be tired by waiting,
Or being lied about, don't deal in lies,
Or being hated, don't give way to hating,
And yet don't look too good, nor talk too wise;
If you can dream — and not make dreams your master;
If you can think — and not make thoughts your aim;
If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same;
If you can bear to hear the truth you've spoken
Twisted by knaves to make a trap for fools,
Or watch the things you gave your life to, broken
And stoop and build'em up with worn-out tools;
If you can make one heap of all your winnings
And risk it on one turn of pitch-and-toss,
And lose, and start again at your beginnings
And never breathe a word about your loss;
If you can force your heart and nerve and sinew

To serve your turn long after they are gone,
 And so hold on when there is nothing in you
 Except the Will which says to them: "Hold on!"
 If you can talk with crowds and keep your virtue,
 Or walk with Kings — nor lose the common touch,
 If neither foes nor loving friends can hurt you,
 If all men count with you, but none too much;
 If you can fill the unforgiving minute
 With sixty seconds' worth of distance run,
 Yours is the Earth and everything that's in it,
 And — which is more — you'll be a Man, my son!

Робота з текстом

Осмыслено прочитано. 1. Визначте тему балади. 2. Охарактеризуйте образ ліричного героя твору. 3. Розкрийте значення цитату на початку строфи (*аніфора*).

Порівняємо. Якщо ви володієте англійською мовою, порівняйте оригінал і переклад вірша «Якщо...». Які домінанти оригіналу знайшли відображення в перекладі?

Творче завдання. Запропонуйте власний переклад окремих рядків (або строф) оригіналу.

За творами Дж. Р. Кінлінга знято багато мультиплікаційних фільмів: «Мауглі», «Слопеля», «Кішка, яка гуляла сама по собі», «Рікі-Тікі-Таві» та ін.

- За допомогою Інтернету подивіться мультфільми (1–2 за вибором), висловіть свої враження про них.
- Які моральні проблеми в них порушуються?
- Напишіть сценарій власного мультиплікаційного фільму за мотивами «Балади про Схід і Захід».

Перевірте себе

1. Розкажіть про життєвий і творчий шлях Дж. Р. Кінлінга.
2. Висловіть власні враження про його твори.
3. Які проблеми порушуються у творах Дж. Р. Кінлінга?
4. Які ознаки балади виявилися в «Баладі про Схід і Захід»?
5. У чому ви бачите своєрідність підходу автора до жанру балади?

Олександр ПУШКІН

1799–1837

Пушкінська ясність, пушкінська прожиття
завжди непереможно вабили мене.

Максим Рильський

Сторінки життя та творчості

Колись у давньогрецькому місті Афінах біля храму Аполлона Лікейського існувала школа — Лікей (або Ліцей), де викладали видатні філософи античності Сократ і Арістотель. Найважливіші цінностями Ліцею були знання. З давньогрецької слово *лікей* перекладається як «світло», що було пов'язано з культом бога Аполлона (охоронця світла, покровителя наук і мистецтва).

За зразком античних шкіл у Європі почали створювати навчальні заклади — ліцеї. Їх серед них один із найвідоміших — той, що відкрив 19 жовтня 1811 р. в Росії в Царському Селі (нині музей-заповідник у м. Пушкіні), неподалік від Санкт-Петербурга.

У Царськосельському ліцеї навчався Олександр Пушкін. Тут змінив його талант, сформу-

♦ *Давня школа*

Під час навчання в Ліцеї О. Пушкін написав понад сто віршів, розпочав поему «Руслан і Людмила».

вався світогляд і характер. У Ліцеї юний поет знайшов однодумців, дружба з якими залишила глибокий слід у його душі, підтримувала у важкі моменти життя, надихала на творчість.

Мудра думка

Він був одним із нас і водночас не таким, як усі. Природа обрала його бути генієм.

Іван Пуцин

Ліцеїсти навчалися шість років. Вони вивчали моральні (Закон Божий, етика, логіка), словесні (російська, французька, німецька мови й латина, а також риторика — мистецтво говорити), історичні (всесвітня історія, географія), математичні (математика, фізика) дисципліни й обов'язково — різні види мистецтва та фізичні вправи. Ліцеїсти писали вірші, малювали, танцювали, училися їздити верхи, фехтувати. Юнаків із найкращих дворянських сімей спеціально готували до державної діяльності, до служіння батьківщині. До Ліцею були запрошені найкращі викладачі, які виховували в ліцеїстах честь, патріотизм і відно-відальність.

Олександр Пушкін був добре підготовлений до занять у Ліцеї завдяки родинному вихованню. Він досконало володів іноземними мовами, прекрасно знав російську й зарубіжну літературу, мав гострий розум і чудову пам'ять. З улюблених предметів — російської поезії і французької мови — у Пушкіна завжди були відмінні оцінки (до речі, його ліцейське прізвище було Француз), точні й природничі науки давалися йому важко, а з математики було «задовільно». Начитаність, благодієтство душі, а головне, володіння поетичним даром зробили Олександра душею ліцейського товариства.

Вид на Ліцеї і ліцейську ярку.
Архітектор І. Невелов, 1791 р.
м. Пушкін. Сучасне фото

Він міг одним розчерком пера змусити всіх сміятися або сумувати, захоплюватися або обурюватися. Пушкін-ліцеїст був песетим, доброзичливим і витадливим на витівки.

Геніальність Пушкіна отримала імпульс для розвитку саме тут, у Ліцеї, де цінувалися вільне мислення й талант. Пільгість вишукаників Ліцею стали згодом відомими людьми, які зробили значний внесок у розбудову своєї держави. Однак, де б вони не були, куди б їх не кидала доля, завжди залишалися вірними своїй школі.

Для ліцеїстів пушкінського випуску дата заснування Ліцею — 19 жовтня — була священною. Завершивши навчання, вони поклялися у вічній дружбі й вирішили щороку зустрічатися в День Ліцею. Їхня дружба — не порушене братство, хоча одиноким — витримала перевірку часом.

На картині відомого художника Іллі Рєпіна «Пушкін на ліцейському екзамені в Царському Селі 8 січня 1815 року» (1911) зображений один із пам'ятних моментів навчання поета в Ліцеї. На вчорашній екзамен ліцеїстів був запрошений відомий російський поет Гавриїл Державін. Почувши вірні «Сказки про Царське Село» О. Пушкіна, письменник був уражений талантом юного ліцеїста. Гавриїл Державін хотів привітати й рязонувати свого наступника в поезії, але той, збентежений успіхом, втік із зали й заховався.

- Які почуття, на ваш погляд, переживають персонажі картини І. Рєпіна? За допомогою яких засобів мистець уявляють образи О. Пушкіна та Г. Державіна?

І. Рєпін. Пушкін на ліцейському екзамені в Царському Селі 8 січня 1815 року. 1911 р.

19 жовтня (1825)

Історія створення

Після закінчення навчання, у 1817 р. О. Пушкін був призначений на посаду в Колегію іноземних справ. Але його душа линула до поезії, якій він присвячував увесь вільний час ще в Ліцеї. З-під пера поета народжувалися твори, які миттєво поширювалися країною. Він писав про передових людей свого покоління, які прагнули волі й незалежності, висловлював надії на прогресивні зміни в державі. Надто критична позиція митця спричинила невдоволення з боку тодішньої влади, і в 1824 р. О. Пушкіна відправили подалі від столиці, у рідний місток

Пам'ятник О. Пушкіну
в Царському Селі

в с. Михайлівському Псковської губернії. 11 січня 1825 р. його відвідав Іван Пупнін, який розповів про організацію таємних товариств у Росії й ознайомив поета з комедією О. Грибосдова «Лихо з розуму» (рос. «Горе от ума»). Але річницю Ліцею в 1825 р. О. Пушкін святкував один. Подумки він звертався до своїх друзів, сумував за кожним із них, поминав померлих і водночас із світлим почуттям згадував про лицейське братерство, що залишилося для всіх незмінним у неперемінному й сповненому випробувань світі. Роздуми митця знайшли відображення в його вірші «19 жовтня».

Роняє ліс багряний свій убір,
Сріблить мороз поля зіп'ялі й голі,
Прольяне день, неначе мимоволі,
І падає за крайі округлених гір. (...)

Печалилось я до друта дальній світ,
З яким залив би довгу я роздуму,
Якому б міг сердечно стиснути руку
І побажати веселих безліч літ.
Я п'ю один; дарма моя уява
Товаришів скликати поспіша;
Не чую я знайомої появи.
І милого не жде моя душа. (...)

Він не прийшов, кудрявий наш співець,
Гітари вже не чути голосної,
Під міртами Італії ясної
Заєхнув навік, і дружній чайтьє різець.
Не вирізьбив на російській моголі
Там мовою вітчизни клякса слів,
Аби знайшов слова припіту милі
Сня півночі, що в край чужий забрів.

Чи ти сидиш в кругу товаришів,
Чужих небес коханець негерильничий?
Чи знов ідеш на тропік ти гарячий?

І вічний лід ошвічених морів?
Щастя путі!.. З ліцейського порога
На корабель ти став без вороття,
І з того дня в морях твоя дорога,
О, хвиль та бур улюблене дитя!

І ти зберіг у долі мандрівній
Прекрасних літ всі звичайі недавні:
Ліцейський шум, лабати нані слапні
Між хвиль морських жили в душі твоїй;
Ти простягав нам із-за моря руку,
Ти нас одних у спогадах поєнив
І повторив: «На довгу ще розлуку
Небагпений нас фатум осудить!»

Міцний навік, о друзі, наш союз!
Він, як душа, одвічний, негодільний;
Недрушпий він, прекрасний і стапільний,
У затишку родився дружпий муз,
І нас куди б не юдала година,
І праця теж куди б не привело,
Незмінні ми весь світ для нас чужина,
Вітчизна нам — лиш Царське Село!

Із краю в край грозою гпаний я,
Серед тенет педолі грозової,
Схвильований я дружбою новою,
І голова схильється моя...
З благаннями печальними бенгежно,
З надією юнацьких світлих літ,
Віддався другим я друзям безбережно,
Та був гіркий небратній їх привіт.

І нині тут, в забутій глушині,
В оселі хут страшних і снігопаду,
Я радісу й солодку мав віраду:
Я трюх із вас, о друзі, в тишині
Тут обійняв. Поета дім опальний,
О, Пушпін мій, ти перший навістив;
Ти звеселив витпання день печальний,

В Ліццю день його перетворив.
Ти, Горчакон, насливець з перших днів,
Хвала тобі — холодний блиск фортуни
Не заглушив душі твоєї струни:
Все той же ти для нас, товаришів.
Нам різку путь судьба судила строга,
Ступивши в світ — ми швидко розійшлись.
Та ось звела нас польова дорога,
Зустрілись ми й по-брательки обнялись.

Коли спіткав мене фортуни тів.
Для всіх чужий, бездомний, сиротою
Під бурю поник я головою
І ждав тебе, вісцун пермеських дів¹.
І ти прийшов, син ліношів натхненний,
О, Дельвіг мій, твій голос пробудив
Сердечний жар, що довго тлів священний,
І радо я судьбу благословив.

Пісенний дух з дитинства в нас горів,
І дивний нас натхнення ми пізнали:
Ще з юних літ ді музи нас питали,
Солодкий дар їх нас ласкаво трів:
Та вже любив я оплески і славу,
Ти ж для душі і муз лише співав;
Свій дар життя я трапив без утаву,
Ти ж геній спій у тиші звеличав.

Служіння муз не терпить сусти,
І мусить бути прекрасне величавим:
Та юнь зове нас усміхом лукавим,
І велич мрій нас келіче у спітні...
Отримуюсь — і скорбними очима
Ми дивимось в минуле без надій.
Скажи, Вільгельм, було ж таке і з нами,
По музі брат і друг коханий мій?

¹ *Пермеські дівки* — музи, покровительки мистецтв. Пермесь — річка в Стародавній Греції (біля гори Гелікон), отримала назву від імені тероя Пермеса, батька німфи Аганіпи. Джерело Аганіпи на Геліконі й річка Пермесь були присвячені цим музам.

Пора, пора! Душевних наших мук
Не вартий світ, розвіємо оману!
Сховай життя у самоту туманну!
Я, друже, жду твоїх стискання рук.
Прийди, огнем розмов своїх одразу
Тя наладай сердечні струни зноп;
Згадаємо бурхливі дні Кавказу,
І Шамшера, і славу, і любов.

Пора й мені... Гуляйте в добрий час!
Відрадте я вже чую зустрічання;
В поетопе повірте віщування:
Промчитьсья рік, і знову я між вас.
І прийде строж надій моїх запітних,
Промчитьсья рік, я буду знову ваш!
О, скільки сліз і вигуків привітних,
І піднятих угору скільки чап!

Ми першу з них у день знаменний цей
Надлем повніш в честь нашого союза!
Благослови, моя весільна муза,
Благослови нехай живе Ліцей!
За вчителів, що честь і юність нашу
Леліяли, за мертвих і живих,
Здіймім до уст махальну повну чашу,
Забутини зло, да благо вип'єм їх. (...)

Гуляймо-бо, поки ще дальня путь!
Але чап круг із кожним днем рідіє;
Хто в гробі спить, хто дальній сиротіє;
Судьба зорить, ми в'янем; дні пливають;
Старіємо, і тихше серце б'ється,
І нить життя кінчаємо снувати.
Кому ж із нас під старість доведеться
Самому день Ліцею святкувати?

Нещасний друг! У пових поколіттях
Пабридий гість і зайвий, і чужий,
Згадає нас в дні зустрічей незмінних,
Закривши зір схвилювано-сумний,
Хай стріне він, і радий, і печальний,

За чашкою цей день після вистод,
Як пилі я, вигнанець наш опальний,
Йти о провів без горя і турбот.

(Переклад Стенана Крижанівського)

Коментарі. У вірші О. Пушкін згадує імена друзів-ліцеїстів. «... *Кудрявий наш співача*» — тут йдеться про Миколу Корсакова, поета та музиканта, який після закінчення Ліцею був направлений на дипломатичну службу до Італії. «*Чужак небес коханець нетерплячий*» — у цих рядках йдеться про Федора Матюшкіна, котрий по закінченні Ліцею був направлений на службу на флот і втрутився у кругозвітно надіржав: «*І повторює: "На днюгу шк рикатору / Незбавимий нас фотодуш осудив!"*» — переклад із пісні Антона Дельвіга з приводу завершення навчання в Ліцеї. Антон Дельвіг — поет, видавець, перший із ліцеїстів став друкуватися в літературних журналах. Про Дельвіга поет згадує й далі як про того, хто прибудив «сприятельний жар», тобто спонукав до поезії: «*Поети сім отосанкий, / О, Пуццин мій, ти перший заохотив...*» — тут О. Пушкін із вдячністю згадує, як Іван Пуццин відвідав його в Михайлівському. Іван Пуццин — поет, за участь у декабристському¹ повстанні проти царя 1825 р. був засланий на довічне поселення до Сибіру. Олександр Герцаков — дипломат, міністр іноземних справ, канцлер Російської імперії. Оскільки він досяг великих висот у державній службі, О. Пушкін пише про нього: «*Тя, Герцаков, щасливець з перших двій...*» До речі, саме О. Герцаков організував святкування Дня Ліцею в 1882 р., коли нікого з його друзів уже не було. Вільгельм Кюхельбюккер — поет, його О. Пушкін називає «братом по музи». За участь у декабристському повстанні В. Кюхельбюккер, як і І. Пуццин, був засланий до Сибіру.

К. Кольман.
Повстання
14 грудня 1825 р.
на Сенатській
площі.
1830-і роки

¹ *Декабристи* (від рос. *декабрь* — грудень) — дворяни, учасники повстання на Сенатській площі в м. Петербурзі 14 грудня 1825 р., які після смерті Олександра I намагалися змінити державний устрій Російської імперії на парламентську республіку.

Робота з текстом

Осмыслено прочитайте. 1. Виразно прочитайте опис природи на початку вірша. Яким настроєм проілюстрований пейзаж? 2. Які факти біографії поета знайшли відображення у творі? Наведіть відповідні цитати. 3. Які думки й почуття переживає ліричний герой? 4. Розкрийте символічне значення образів моря, хвиль, корабля, грози.

Для обговорення. 1. Як ви розумієте рядки «Служіння муз не терпить суети, / І музять бути прекрасне величаво...» (рос. «Служенье муз не терпит суеты, / Прекрасное должно быть величаво...»)? 2. Прокomentуйте рядки «Міцний навік, о друзі, наш союз!» (рос. «Друзья мои, прекрасны наш союз!»). У чому полягала міць або краса союзу, про який писав О. Пушкін?

Робота в групах. Виразно прочитайте й поясніть поетичні характеристики О. Пушкіна на адресу друзів (І. Пушкін, О. Горчаков, А. Дельвіг, В. Кюхельбекер).

Творче завдання. Підготуйте усну розповідь на тему «Сила ліцейського братерства» (8–10 речень).

Краса слова

Поетичні твори О. Пушкіна приваблюють щирістю почуттів і красивою загалювання їх найменших порухів. У вірші «19 жовтня» важко визначити провідний настрій чи почуття, адже, крім уявлення ліцейського братерства, у ньому звучить туга за померлими, радісні спогляди при приїзді друзів, роздуми про мистецтво, надія на зустріч, образа на владу за несправедливість заслання.

Вірш О. Пушкіна побудований у формі особистих слогоділ. Його сюжет постійно повертає нас із теперішнього в минуле, але разом із тим ліричний герой прагне зазирнути й у майбутнє. У вірші знайшли відтворення факти біографії митця, а також його роздуми про життєвий шлях, на якому потрібна духовна підтримка друзів. Тому цей вірш можна вважати не тільки автобіографічним, а й філософським.

- Як зображується минуле, сучасне й майбутнє у творі?
- Чи змінюється образ автора в часі? Наведіть відповідні цитати.

Перевірте себе

1. Розкажіть про історію Царськосельського ліцею. 2. Як вплинуло навчання в Ліцеї на талант О. Пушкіна? 3. Які інтереси об'єднували ліцейців, чого вони прагнули? 4. Кого з друзів О. Пушкіна ви знаєте? Про ким з них він згадав у вірші «19 жовтня»? 5. Якими настроями просякнутий вірш поета? 6. Які художні засоби допомагають авторові передати напруження переживаль? 7. Охарактеризуйте образ автора твору.

Радимо прочитати

Пушкін О. Твори / За редакцією П. Тичини. — К., 1949.

Пушкін О. Вибране / Переклади М. Рильського, Н. Кир'ян. — К., 2009.

ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ

1859–1916

Щоб стати наرجуниим письменником, треба бути патріотом і другом лкдей.

Шолом-Алейхем

Сторінки життя та творчості

Справжнє ім'я письменника — *Шолом Нохумович Рабинович*. Він народився 2 березня 1859 р. в м. Переяславі (нині м. Переяслав-Хмельницький) у сім'ї небогатого крамаря Нохума Рабиновича. Роки дитинства майбутнього митця пройшли в с. Воронках на Голтальщині. Маленький Шолом дуже любив слухати казки, які розповідав йому дідусь Мойше-Йосе. Під їх впливом він і сам почав вигадувати різні історії.

Шолом-Алейхем навчався спочатку в хедері — єврейській релігійній школі, а потім у Переяславському повітовому училищі. Та несподівано прийшла біда. Коли хлопчикowi виповнилося 13 років, померла його мати, Хає-Естер. Її смерть була страшним ударом для сім'ї. Невдовзі в домі з'явилася мачуха, і дітям довелося терпіти цю нещасливу паругу.

Закінчивши в 1878 р. повітове училище з відзнакою, Шолом-Алейхем мав намір вступити до Житомирського учительського інституту, але мріям юнака не судилося здійснитися. Представники влади відмовили йому у вступі: мовляв, він не встигне завершити навчання, бо через три роки має бути мобілізований до війська.

Так із 17 років почалися поневіряння майбутнього письменника.

Своє самостійне життя Шолом-Алейхем розпочав домашнім учителем у маєтку багатія Голде Лоева у с. Софіївці на Київщині. Тут він закохався у свою ученицю Ольгу Лоеву, але її батько, дізнавшись про це, вигнав молодого вчителя з маєтку. Проте почуття Ольги й Шолома були дуже міцними. Незважаючи на спротив батька, через віість років Ольга Лоспа все ж таки вийшла заміж за Шолом-Алейхема й народила йому шістьох дітей.

Упродовж 1880–1882 рр. майбутній письменник працював раввином у м. Лубнах на Полтав-

Шолом-Алейхем із дружиною Ольгою та дітьми

щині. Пізніше про цей період свого життя він згадав в автобіографічній повісті «З ярмарку».

Починаючи з 1883 р. Шолом-Алейхем професійно займається літературною діяльністю мнвою іднн. У його перших повістях «*Два камені*» та «*Вибори*» достовірно змальовано життя євреїв, які, попри зацдні та постійні приниження з боку влади, не втрачали почуття гумору й шукали дорогу до щастя.

У 1887 р. Шолом-Алейхем переїхав до м. Києва, потім жив у м. Боярці (на дачі Томашевичів), а з 1891 р. — у м. Одесі. У ті роки він написав повість «*Сейдер Блук і його сімейка*» та повість «*Наложка*». Ці твори принесли митцю справжнє визнання. Проте його дедалі більше захоплює образ позитивного героя — простої людини, яка, незважаючи на суворі умови, пробивається в житті завдяки своєму таланту. Цій темі Шолом-Алейхем присвятив романи «*Стягнешо*» та «*Ісакає-Слокаєй*», де з великою симпатією створив образи людей мистецтва.

Письменник дуже любив подорожувати. Його виступи перед публікою збирали багато людей. Під час однієї з подорожей Шолом-Алейхем захворів на туберкульоз легенів і виїхав на лікування до Італії. Перша світова війна застала митця в Німеччині, звідки його вислали як російського підданого. Він був змушений переїхати до Америки. Йому вже ніколи не судилося повернутися на батьківщину. Шолом-Алейхем помер 13 травня 1916 р. в м. Нью-Йорку. Останнім бажанням письменника було, щоб його поховали в рідній землі. Та через історичні обставини воно не здійснилося. Утім, його душа була вічно зі своїм народом і батьківщиною.

Меморіальна дошка Шолом-Алейхему. м. Львів

Пісня над піснями (1909–1911)

Історія створення

Юнацькій темі письменник присвятив кілька творів («Аман і його дочка», «Мошкеле-зłodій» та ін.), серед яких помітно вирізняється повість «Пісня над піснями», над створенням якої Шолом-Алейхем працював упродовж трьох років. Перші дві частини «Бузя» та «Ідемо по зелень» були надруковані в 1909 р. в м. Варшаві в газеті «Дер Фрайнд», третя частина «Тієї ночі» — у нью-йоркському щотижневнику «Дер американер» 1911 р., четверта частина «У суботу після Зелених свят» — у нью-йоркській газеті «Юдинес тагеблат» 1911 р. У творі, за словами Шолом-Алейхема, знайшли підображення його особисті пережи-

вання, проте повість має широкий філософський зміст, що виходить далеко за межі біографії автора.

Коментарі. Сюжет про романтичне кохання голонних герців повісті Шлемека й Гуді є чудовим поетичним радям із біблійної книги «Пісня над піснями». Це твір невчальни-шляхетного характеру, який увійшов до третьої частини Старого Заповіту. Назва «Пісня над піснями» означає «найкраща з пісень». Авторство її приписується царю Соломону¹, хоча до сьогодні серед спеціалістів не існує єдиної точки зору щодо походження твору. Одні науковці вважають «Пісню над піснями» зібранням давньоєврейських любовних ліричних творів. Інші розглядають книжку як певну алегорію, що втілює любов Бога до обра-

Цар Соломон.
Ікона XVIII ст.

ного народу або любов Христа до церкви. У пасхальні свята «Пісню над піснями» читають у синагозі. Напередодні Песаха цей твір єврейські діти вивчають у релігійних школах. Шолом-Алейхем прекрасно знав Біблію, а в «Пісні над піснями» його найбільше захоплювала висока поезія в розкритті почуття кохання. Герої давньої «Пісні над піснями» цар Соломон і проста дівчина Суламіф покохали одне одного. У їхніх словах утверджується право людини вільно кохати і своїм коханням творити добро й красу. Хто б не був автором біблійної «Пісні над піснями», він утілює високе розуміння любовного почуття, яке окриляє й возвеличує людину.

Частина перша

БУЗЯ

1

Бузя — пестливе ім'я, створене з Естер-Люби; Любузя — Бузя... Вона старша за мене на один рік чи, може, на два, а нам обом немає ще й двадцяти років. Тепер сідайте, будь ласка, і підрахуйте, скільки мені років і скільки їй. Та це, зрештою, не має значення. Я краще розповім вам коротенько її біографію.

Мій старший брат Бенья жив на селі, орендував млин, умів стріляти з рушниці, їздити верхи на коні й плавати, як чортяка. Одного разу влітку він купався в річці й потонув. Про нього сказано в приказі: «Усі гарні плавці потонуть». По ньому залишилися млин, двоє коней, молода вдова з однією дитиною. Млина передали комусь іншому, коней продали, молода вдова вийшла заміж і поїхала десь далеко, а дитину привезли до нас.

То була Бузя.

¹ Соломон — легендарний цар Ізраїльського царства в 965—928 рр. до н. е.

2

Що батько любить Бузю як рідну дитину, і що мати тремтить над нею, як над сдиною дочкою, — це легко зрозуміти. Вони знайшли в ній розраду від великого горя. А я? Чому, як прийду з школи й не знайду Бузі, мені їжа не лізе в горло? А як Бузя приходить, стає світло п усіх куточках? А як Бузя звертається до мене, я опускаю очі? А як Бузя плузує з мене, я шату? А як Бузя...

1. Каурман. Дівчинка з квітами. 1900-і роки

3

Я довго чекаю, коли нарешті прийде любе, жадане свято Пасхи. Тоді я буду вільний. Гратиму з Бузєю в горіхи, бігатиму по подвір'ю, ходитиму до річки. Там я їй покажу, як пускають «качечки» на воду. Коли я їй кажу про це, вона мені не вірить, вона сміється. Узагалі Бузя не вірить мені ні на крихту. Тобто вона мені нічого не каже, тільки сміється. А я не люблю, коли сміються з мене. Бузя не вірить, що я можу вицряпатися на найвище дерево (якби тільки захотів!). Бузя не вірить, що я вмів стріляти (якби тільки мав з чого!). Нехай лишень настане Пасха, любе, жадане Пасха, коли вже можна буде гратися надворі, на свіжому повітрі, не перед очима в батьків, — я їй покажу такі штуки, що вона аж зачудується.

4

Настало любе, жадане свято Пасхи.

Нас обох одягли на свято в царське вбрання. Усе, що було на нас, мінилось, блищало й щеміло. Я дивлюсь на Бузю й згадую «Пісню над піснями», яку вилчав перед Пасхою з учителем у школі, згадую стих за стихом: «Прекрасна ти, подруго моя, — о, яка ж ти гарна! Очі твої, як у голубки, волосся — мов стадо кіз, що зісковзують з гори Галаадської, зубки п тебе — мов отара білих ягнят, що п річки виходять, одно в одно, губки — цурцурова стрітка, мова твоя, як мед, солодка».

Скажіть мені, будь ласка, чому, коли дивишся на Бузю, мусяш згадати «Пісню над піснями»? Чому, коли вилчав «Пісню над піснями», спадає на думку Бузя?

5

Чудопий переддень Пасхи. Сонячна година. Тепле повітря.

— Підемо?

— Так, — каже мені Бузя, і я відчуваю, що мені нашіть обличчя. Мати не попподувала нам горіхів. Попні жинені горіхів. Проте вона наказала

нам, щоб ми тепер, перед пасхальною вечерею, не сміли лузати горіхи. Гратися в горіхи — скільки дупи завгодно. Ми виходимо з дому. Горіхи торохкотять. Надворі добре. Надворі любі. Сонце вже близько крайнеба, дивиться вниз на околиці міста. Широко, просторо й привільно навколо. Де-не-де на горі, що ген за синагогою, визирає травичка, зелена, спіжа, тремтлива. З переском і цвіріньканням пролітає над нашими головами струнка зграя маленьких ластівок, і знову згадується мені «Пісня над піснями»: «П а р о с т к и — травичка вже з'явилася на землі, пора соловейка настала, і голос першої літньої пташки залунав у нашій країні». Я відчуваю себе напрогуд легким. Мені здається, що я маю крила: ось знімує і полечу...

6

З міста долинає дивний гомін. Шумить, вирює, гуде. Переддень Пасхи! Чудова, ясна година. Теплінь надворі.

У цю мить весь світ набуває в моїх очах зовсім іншого вигляду. Наш двір — замок. Наша хата — палац. Я — принц. Бузя — принцеса. Колоди, понакидані біля хати, — кедри й буки, що згадуються в «Пісні над піснями». Кішка, яка лежить коло дверей і гріється на сонці, — буди з полів вивих л а п е й, що згадуються в «Пісні над піснями». Горбок, що ген за синагогою, це — гора Д і в а н, теж із «Пісні над піснями». Жінки й дівчата, які стоять на подвір'ях, мивуть посуд, готуються до Пасхи, — дочки Єрусалима, про яких згадується в «Пісні над піснями». Усе-все з «Пісні над піснями».

Я йду, руки в кипіннях, потрушую горіхами. Горіхи торохтять. Бузя йде зі мною, не підетас ні на крок. Я не можу ходити поволі, мене підносять у повітря. Мені хочеться летіти, линути, ширяти, мов орел. Я пускаюсь бігом. Бузя біжить за мною. Я стрибаю на колоди, з одної колоди на іншу. Бузя стрибає зі мною разом. Я на колоду — вона на колоду. Я вниз — вона вниз. Хто перший стомиться? Я вгадав.

— Доки це будемо стрибати? — так каже мені Бузя.

А я відповідаю їй мовою «Пісні над піснями»:

— «Поки день холодом дине, і тіні простягаються». Ха-ха-ха! Ти втомилася, а я — ні!

7

Почуваю себе приливим, бо Бузя не вміє робити того, що я вмію. І разом з тим мені її жаль. Серце щемить. Мені здається, що вона зажурилася. Бузя має таку звичку: весела, весела. А потім раптом сиде в куточок і тихо заплаче. Скільки мати не втішас її тоді, скільки батько не цілує її тоді — дарма. Бузя мусить вишльокатися. За ким? За батьком,

який так передчасно помер? Чи за матір'ю, яка вийшла заміж, піїхала й забула навіть попрощатися? Ах, її мати, її мати! Коли їй падають про матір, вона міниться на обличчі. Вона не любить свою матір. Вона й слова поганого не каже про матір, але не любить її. Я це знаю папепне. Терпіти не можу, коли Бузя засмучена. Сідаю коло неї на колодах і намагаюся розпіяти її сумні думки.

8

Я держу руки в кишенях, торохчу горіхами й кажу їй:

— Угадай, що я можу зробити, коли схочу?

— А що ти можеш зробити?

— Коли схочу, усі твої горіхи перейдуть до мене.

— Ти їх у мене виграєш?

— Ні, ми навіть не розпочнемо гри.

— Що ж тоді? Ти їх у мене забереши силоміць?

— Ні. Вони самі перейдуть до мене.

Вона зводить на мене свої красиві очі. Свої гарні, сині очі з «Пісні над піснями».

Я кажу їй:

— Ти думаєш, певно, що я жартую? Я знаю, дурненька, таке чаріпне слово... Тільки скажу це слово...

Вона рясплює очі ще більше. Я почувала себе весільним. Я похвеню їй, як дорослий, як герой:

— Ми, хлопці, можемо геть усе. У нашій школі є один товариш. — Його звуть сліпий Шайка (він сліпий на одне око). — Він усе чисто знає. Певно такого на світі, чого б Шайка не знав. Навіть кабалу¹. Знаєш, що таке кабала?

Ні. Звідси їй знати? Я почувала себе на словому педі, що можу прочитати їй лекцію з кабали.

— Кабала, дурненька, це така річ, що може стати в пригоді! За допомогою кабали можна зробити так, щоб я тебе бачив, а ти мене ні. За допомогою кабали можна дістати вино з каменя й золоту із сліни. За допомогою кабали можна зробити так, щоб ми вдвох, як сидимо оце, зникли аж до хмар і ще вище хмар!..

9

Знятися з Бузєю за допомогою кабали у височінь, до хмар і ще вище хмар, і полетіти з нею гун-гун далеко за океан — це була одна з моїх улюблених мрій. Там, за океаном, починається країна карликів, що по-

¹ *Кабала* — тут чаріпне слово.

М. Шагал. Над містом. 1948 р.

ходять від богатирів часів царя Давида. Адже карлики з натури дуже добрі люди. Живуться вони тільки цукерками й мигдалевим молоком. Грають цілі дні на маленьких сопілках, співають і ведуть усі разом танок. Вони нічого не бояться й дуже гостинні. Коли хтось із нас приїздить до них, вони дають йому їсти й пити, одаровують найкращими уборами і безліччю срібних і золотих речей, а перед від'їздом папхають йому повні кишені діамантів, що валяються в них, як, приміром, у нас сміття на вулиці.

— Як сміття на вулиці? Невже?

Так одного разу спитала мене Буза, коли я їй розповів про карликів.

— Це віриш?

— А ти віриш?

— А чому ні?

— Де це ти чув?

— Як то де? У хедері.

— Ах, у хедері...

Нижче-нижче спускається сонце, забарплюючи небо червоною смугою багряного золота. Золото віддзеркалюється в Бузних очах. Вони купаються в золоті. (...)

11

(...) Іти з татом у синагогу напередодні Пасхи — хіба є більша насолода? Чого варте саме те, що валяється з голови до п'ят у все нове і в чим похпалитися перед товаришами? А підтрапа в синагозі? Черна пасхальна молитва! Ах! Скільки насолоди Господь Бог наготував для спреїських дітей на свято!

— Шимек! Шимек!

Мати моя не має часу. «Іду, зараз піду, от уже йду! Я тільки скажу Бузі кілька слів. Не бігли як два слова...»

І я кажу їй два слова. Я признаюсь їй: усе, що допіру сказав їй, неправда. Зробити за допомогою кабали так, щоб хтось інший летів, — цього не можна. Самому летіти — це інша справа: сам полетіти — я можу. І це я їй покажу, нехай лишень закінчиться свято, я зроблю першу спробу. Я полечу перед очима в неї отут на цьому ж місці, де лежать колоди, і за одну мить буду вже за хмарами. Звідти я візьму праворуч, от туди — бачини? — там кінчається все й починається Крижане море.

Бузя уважно слухає. Сонце посилає своє останнє проміння, щідується із землею.

— А що таке Крижане море? — питає в мене Бузя.

— Крижаного моря не знаєш? Крижане море — це Льодопитий океан, вода там густа, як драглі, і солопа, як ропа. Пароплавів немає на ньому. Люди, потрапивши туди, не можуть ніколи звідти повернутися.

Бузя дивиться на мене широко розкритими очима.

— Чого ж тобі йти туди?

— Я кіба туди йду, дурненька? Я ж лету. Лету понад морем, як орел. Адже за кілька хвилин я знову на суходолі! Там починаються дванадцять високих гір, що панують вогнем, а на дванадцятій горі, біля самої верховини, зупиняюсь і йду пішки сім миль, аж поки прибуваю до дрімучого лісу, далі йду лісом і долом, аж поки прибуваю до маленького струмочка. Струмочок я перепливаю й підраховую йі раліп по сім, — аж ось з'являється переді мною старезний дідок із довгою бородою й питає: «Яке твоє бажання?» А я кажу йому: «Веди мене до царівни».

— До якої царівни? — питає мене Бузя, і мені здається, що вона чогось злякалася.

— Царівна — це прекрасна принцеса, яку схопили з-під шлюбу, зачарували її, повели геть і сховали в кришталевому палаці, ось уже сім років...

— А тобі що до того?

— Як то — що мені до того? Я мушу її визволити.

— Ти мушиш її визволити?

— А то хто ж?

— Не треба летіти так далеко... Послухайся мене, не треба!..

І Бузя бере мене за руку, і я відчуваю, яка холодна її маленька ручка. Я дивлюся їй у вічі й бачу, як відбивається в них золоте сонце, що прощається з днем, з першим ясним, теплим днем напередодні Пасхи. Потроху відмірас день. Наче спічка, тасне сонце. Гомін, що стояв цілий день, утихас. Уже майже не видно на вулиці жодної живої людини. У вікнах хатинок з'являються вогники святкових свічок. Дивна, урочиста тиша обгортає нас, мене з Бузетю, і ми почувасмо себе міццю злитими з цією святковою тишею.

— Шимек! Шимек!

Уже третій раз мати кличе мене, щоб я пішов із татом до синагоги. Хіба ж я сам не знаю, що треба йти до синагоги? Я тут посиджу ще хвилину, одну хвилину, не більше. Та Бузя потула, що мене кличуть, — вона вирипас свою руку, схоплюється й жене мене:

— Шимеку, це ж тебе кличуть, тебе! Іди, іди! Уже час. Іди, іди!..

Я збираюся йти. Закінчився день. Згасло сонце. Золото перетворилося на кров. Вітересь подув, легенький, прохолодний. Бузя жене мене, щоб я пішов. Кидаю на неї останній погляд. Зовсім не та Бузя, що раніше. Інше обличчя, і зовсім іншої принади набуває вона в моїх очах цього чарівного вечора. «Зачарована принцеса», — майнула думка в мене в голові. Бузя однак не дає мені поринати в думки. Вона жене мене, жене, щоб я пішов. Я роблю кілька кроків і озираюсь назад на зачаровану принцесу, яка зовсім змілася з цим чарівним пасхальним вечором. І зупиняюся заворожений. Але вона показує рукою: «Іди! Іди!» І мені здається, що я чую її голос, чую, як вона мені каже мовою «Пісні над піснями»: «Біжи, мій милий, біжи, мій коханий! І будь подібний до оленя або до сарни на горах западних!»

(Переклад Єфраїма Райціна)

Робота з текстом

Смислоско прочитале. 1. Розкажіть про історію появи Бузі в домі Шимека. 2. Як її прихід сприйняли оточуючі? 3. Які асоціації виникали в Шимека, коли він дивився на Бузу? Наведіть відповідні цитати. 4. Чому цю красу дівчини Шимек говорить словами з Біблії? 5. Розкрийте душевний стан Шимека. 6. Доведіть, що закоханий герой поетично сприймає навколишній світ. 7. Яка була найзаповітніша мрія Шимека? 8. Виразно прочитайте епікси пригоди. Як вони пов'язані з душевними настроями героя? 9. Розкрийте символічний смисл свята, на яке з нетерпінням чекав Шимек. 10. Визначте фольклорні мотиви в прочитаному тексті.

Порівняємо. Прочитайте біблійну «Пісню над піснями» і визначте її відтуння (образів, метафор, символів) у повісті Шолом-Алейхема.

Частина друга

ІДЕМО ПО ЗЕЛЕНЬ

1

— Швидше, Бузо, швидше! — кажу я Бузі за десь перед Зеленими сльотами, беру її за руку, і ми хутко сходимо на гору. — Час не жде, дурненька, десь минає. Нам треба перейти через он яку гору, а за горою ще матимемо річку. Над річкою стелиться кладка з дощок, це — «місток». Річка тече,

жаби кумкають, дошки хитаються, і лише там, як перейти місток, лише там починається справжній рай, Бузя. Там тільки й починаються мої маетки.

— Твої маетки?

— Я хочу сказати — левада. Велике поле, що простягається, простягається без кінця без краю. Зеленою копрюю попо покрите. Жовтенькими цвіточками воно цвятьковане. Червоненькими кончикками воно поклинковане. А запахи там — найкращі запахи у світі. І дерева там є в мене, безліч дерев, високі, кристалі дерева. І горбок там маю, на якому сиджу. Хочу — сиджу собі, хочу — кажу чарівне слово, здіймаюсь у повітря й летчу, як орел, вище хмар, понад полями й лісами, понад морями й пустелями, аж ген-ген за Чорні гори...

— А звісти, — перобиває мене Бузя, — ти йдеш сім миль пішки, поки не приходиш до маленької річечки?

— Ні, до дрімучого лісу... Спершу йду лісом і долом і лише тоді прибуваю до річечки...

— Річечку ти перепливаєш і одлічуєш сім разів по сім...

— І з'являється переді мною старезний дід із довгою бородою...

— Він питає тебе: «Яке твоє бажання?»

— А я кажу йому: «Поведи мене до царівни...»

Бузя пириває своєю рукою з моєї руки й пускається бігти в гори. Я біжу за нею.

— Бузю, чого ти так біжиш?

Бузя не підповідає. Вона сердиться. Вона не любить царівни. Усі казки вона любить, тільки не про царівну... (...)

3

(...) На чому ж ми зупинилися? Напередодні Зелених свят. Ми біжимо в гори. Наперед Бузя, за нею я. Бузя гніваєтся на мене за царівну. Усі казки вона любить, тільки не про царівну. Та не турбуйтесь — Бузя пізв триває недовго. Ось вона знову дивиться на мене своїми великими, ясними, замріяними очима, закидає головою назад і каже мені:

— Шимеку! Ой Шимеку! Диви-но! Подивись, яке небо! Ти зовсім не бачиш, що діється навколо!

— Я бачу, дурнеська! Авжеж бачу. Я бачу небо, підчуваю теплий вітерець, чую як пташки щебетують, і цвірінькають, і літають над нашими головами. Це наше небо, наш вітерець, наші пташки — усе наше, наше, наше! Подай твою руку, Бузю!..

М. Шимко. Дівка
і Ширвані. 1926 р.

Щі, вона не дає мені руки. Вона соромиться. Чому соромиться мене Бузя? Чому вона почервоніла?

— Там, — каже мені Бузя й біжить попереду, — там, як перейдемо місток...

І мені здається, що вона звертається до мене мовою Сузаміфі з «Пісні над піснями»: «Ходімо, мій милий, ходім, любий мій. Ходімо гон-гон у поле. Будемо почувати в садах, прокидатися у виноградниках, дивитися, чи цвіте виноград! Чи зазеленіло виноградне гроні! Чи паростяться гранати!..»

І ось ми біля містка. (...)

6

Там, на горбіку, сидимо, я і Бузя (зелені на спято ми ще не парвали), і розповідаємо казки. Тобіто розповідаю я, а вона слухає. Я розповідаю їй про те, що буде через багато, багато років, коли я стану дорослим, вона дорослою й ми поїдемо разом. Ми зараз же за допомогою чарівного слова здіймемося у повітря понад хмари й об'їдемо цілий світ. Насамперед ми відвідаємо всі країни, де бував Александр Македонський¹. А далі подамось до Палестини. Там побуваємо на всіх западних горах, у всіх виноградниках, пахнемо поли кішени іпокиру, фініків, маслин і полетимо зідти ще далі й далі. І в кожному місці утнемо щось інше, бо ж ніхто нас не бачитиме... (...)

(Переклад Єфраїма Райцина)

Робота з текстом

Осмыслено прочитане. 1. Як проводили свій вільний час діти напередодні Зелених свят? 2. Розкажіть про традицію Зелених свят. Яку роль підіграє вона в розкритті сюжету й образів твору? 3. Які значення в другій частині повісті мають пейзажні замальовки? 4. Які барви в них домінують? Наведіть відповідні цитати. 5. Як пейзаж допомагає розкрити внутрішній стан героїв, їхні настрій і переживання? 6. Використовуючи текст, доведіть, що навіть у мріях закоханої жінки — проникий світлотвір твору.

Біблійна «Пісня над піснями» дала імпульс багатьом митцям до створення великих шедеврів. Композитори Г. Адельман, Е. Аміран, С. Карлібах написали музику до окремих розділів біблійної «Пісні над піснями». Англійський художник Данте Габріель Роккетті в 1865–1866 рр. створив картину «Кохана» («Наречена») за мотивами біблійного твору.

¹ *Александр Македонський* — цар Македонії (IV ст. до н. е.), відомий полководець, який завойовував багато країн і створив сильну державу.

Частина третя

ТІСНІ НОЧІ

1

«Дорогому синові!..

Надсилаю тобі 00 карбованців і прощуп тебе, сину мій, щоб ти мені зробив приємність і приїхав додому на Пасху. Мені соромно перед людьми на старості літ. Маєш єдиного сина й ніжк не удостоїшся його побачити. Мати також благас тебе, щоб ти, Бога ради, приїхав на Пасху. І знай, що Бузю треба поздоровити. Вона в щасливий час заручилася. Бог дасть, у суботу після Зелених свят справимо весілля. Від мене, батька твого...»

Це щше мені мій батько — уперше так гостро. Уперше за весь час, відколи ми розійшлися. А розійшлися ми з батьком тихо, не сварилися. Я порушив його завіти. Не хотів іти його шляхами. Пішов своєю дорогою — подався вчитися. Спочатку він гнівався, казав, що ніколи не простить мене, хіба що на смертному одрі. Згодом він простив мене. (...)

Холодне, страшенно холодне було наше листування. Та хто мав час помічати це в царській мрїй, у якому я перебував? Але вчтанній батьків лист мене збудив. Не так (признався!) батькові скарги, що йому соромно перед людьми, не так материні благання — ніщо (призналося!) так не пройняло мене, як оці кілька слів: «І знай, що Бузю треба поздоровити...»

Бузя — ота Бузя, якій ніде немає рівної, хіба що в «Пісні над піснями»! Та Бузя, яка переплетена й невіддільно пов'язана була з моїми дитячими роками! Та Бузя, яка завжди була зачарованою царівною всіх моїх дивовижних казок, найкращою принцесою моїх золотих мрїй — ота Бузя тепер чиясь наречена? Чиясь, не моя?! (...)

3

(...) Того ж таки дня, коли одержав від батька листа й відповів йому, я помчав додому, і прибув саме напередодні свята. У теплу, ясну годину напередодні Пасхи.

І застав спок містечко таким самим, яким я його залишив колись, багато років тому. Не змінилось і на волосьнику, не стало іншим ні на крихту... Те саме містечко, ті самі люди. Такий самий переддень Пасхи, з тим самим передсвятковим шарварком.

Бракувало тільки «Пісні над піснями». Ні! Тепер уже більше не «пісне-пісеньо», як було колись, багато років тому. Наш двір уже більше не виноградник царя Соломона, як у «Пісні над піснями». Дрова, колоди й дошки, понакидані біля нашої хати, уже більше не кедрі й буки.

Кішка, що лежить біля дверей і гріється на сонці, уже більше не польова лань з «Пісні над піснями». Горбок, що ген-ген за синагогою, уже більше не гора Ліван. Немає запашних гір... Жінки й дівчата, які стоять на дворі, мийуть посуд, прибирають і готуються до Пасхи, уже більше не дочки єрусалимські, що згадуються в «Пісні над піснями». Де подівся мій колишній молодий, свіжий, ясний, пахощами пройнятий світ із «Пісні над піснями»?

4

(...) Я застав у себе дома все таким самим, як залишив багато років тому. Ніщо не змінилося й на волосинку, не стало іншим ні на крихту. Батько такий самий, як був. Тільки в його срібній бороді трохи побільшало срібла. Його широке, біле, зморщене чоло трохи більше зморщилось. Певно, під турбот...

І мати така сама, як була. Тільки рум'яне обличчя її пожовкло. І дається мені, пона менша стала на зріст. А може, це мені тільки здається, тому що вона трохи згорбилася, пригнулася до землі? І очі в неї червонуваті, з подушечками, начебто піддухли. Певже то від сліз?..

За чим плакала моя мати? За ким? За мною, її єдиним сином, який не хотів слухатися батька й порушив його завіти, не хотів піти його шляхами, пішов своєю власною дорогою, подався вчутися й так довго не приїздив додому? Чи моя мати плаче за Бузєю, яка виходить заміж у суботу після Зелених свят?..

Ах, Бузя! Вона теж анітрохи не змінилася. Не стала іншою ані на волосинку. Виросла тільки. Виросла й крапця стала. Ще крапця, піж колісь. Висока і струнка, пишучка й сповнена принади. Очі — такі самі гарні сині очі з «Пісні над піснями». Тільки більш замислені, ніж колісь. Замислені, заглиблені, засмучені, гарні сині очі з «Пісні над піснями» і усмішка на устах. І дружня вона, люба, близька, привітна й тиха, мов голубка, цюотливо-тиха. (...)

Дивлюся тепер на Бузю, і знову все стає, як у «Пісні над піснями», як колісь, багато років тому... (...)

11

(...) І от я знову в моїй старій синагозі й молюся разом із нашими старими парафіянами, і чую того самого кантора, що й колісь, і співає піп те саме, що й колісь. І всі моляться ревно й палко, так само виспівуючи, як і колісь. І я молюся разом з усіма. Але мої думки далекі від молитви. Я перетортаю сторінку по сторінці в молитовнику і — не моя в тому пиша — потрапляю на «Пісню над піснями»: «П р е к р а с н а т и,

по друго моя! О, яка ж ти гарна! Очі твої як у голубки...» Я б хотів молитися разом з усіма, але не можу. Перетортаю сторінку по сторінці в моєму молитовнику і — не моя вина в тому — натрапляю знову на «Пісні над піснями». Глава п'ята: «Прийшло в мій сад, сестро моя, наречена...»

Але що я кажу? Що я вигадую? (...) Сад — не мій сад. Бузя — не моя наречена. Бузя — чиясь наречена. Чиясь, не моя!.. І гнів бушує в моїй душі. Не проти Бузі. Не проти когось. Ні! Гніваюсь на себе самого: як це так, як я міг у такий час бути далеко від Бузі? Як я міг допустити, щоб забрали в мене Бузю й віддали її іншому? Хіба ж вона не писала мені часто листів і не робила патаків, що «попа сподіається незабаром побачитися зі мною»?.. Хіба ж я не відволікав кожного разу шану зустріч з одного свята на друге, так довго, аж поки вона покинула писати? (...)

13

(...) З тим самим святковим привітанням, з яким бувало колись, багато років тому, ми входили цієї ночі після спягоги до хати, увійшли ми й тепер — я і татко.

Тим самим привітанням, яким мати й Бузя бувало зустрічали нас цієї ночі багато років тому, зустріли вони нас і тепер.

Мати — «цариця», одягнена у своє царське шовкове вбрання, а «царівна» Бузя — у свою білосніжну сукню. Точнісінько та сама картина, що й колись, багато років тому: ніщо вітряне не змінилось, не стало іншим ані на полонинку.

Як багато років тому, так і тепер, цієї ночі, наша хата повна принади. Якась особлива краса, урочиста, велична краса оновила нашу хату. Святковий блиск розлився по нашій хаті цієї ночі. Біла сукатертина виблискує, як свіжий сніг. Мамині свічки ясніють у срібних свічниках. Привітно міниться в пляшках вино до обрядових чотирьох чаш! Ах, як скромно й патітно виглядає з тарілки біла маца! Як святково й урочисто стоїть «цареве» крісло. На обличчі «цариці» спочиває благодать, як завжди цієї ночі. А «царівна» (Бузя) уся, з піт до голови, мов з «Пісні над піснями». Ні, що я кажу, вона сама — «Пісня над піснями». (...)

15

(...) Тієї ночі я довідався про новинку.

Я кохаю Бузю.

Я кохаю її тією світлою, полум'яною, нескельною любов'ю, яка так чудово оспівана в «Пісні над піснями». Великі поетичні літери пи-

*М. Нагай.
Адам і Єва. 1961 р.*

різьблюються не знати звідки й лануть перед моїми очима. Літери ці з поїтно читаної «Пісня над піснями», літера по літері: «...Бо дужа, як смерть, любов, аюгі, як пекло, ревності. Стріли її — стріли погані. Вона — цолум'я Господне».

І я сиджу тієї ночі біля відчищеного пісна й пропущу ту ніч, сповнену таємниць і загадок, щоб вона мені розкрила таємницю: «Невже ж то? Невже ж?..»

Але ніч, сповнена таємниць і загадок, мовчить. Таємниця залишається таємницею для мене — до завтра.

«Завтра, — сказала мені Бузя, — ми поговоримо». Ах! Завтра ми про все поговоримо... Пешай вже скоріше закінчиться ця ніч. Ця ніч! Ця ніч!..

(Переклад Сіфрайма Райцмана)

Робота з текстом

Осмыслено прочитайте. 1. Які події сталися в житті Шимека? 2. Чому він вирішив негайно повернутися додому? 3. Яким Шимек повернувся у своє рідне містечко, рідний дім? Наведіть цитати. 4. Яке враження на нього справила зустріч із Бузєю? 5. Виразно презентуйте портрет героїні. Поясніть слова Шимека: «*Бузя все, я ніг до колони, мов з "Пісні над піснями"*. *Ні, що я кажу, вона сама — "Пісня над піснями"*». 6. Яких нових відтінків у душі Шимека набуло почуття кохання? 7. Як ви розумієте назву третьої частини «Тієї ночі»?

Для обговорення. Як оцінює свої вчинки Шимек?

Краса слів

Шимон-Аншійком — майстер розкриття внутрішнього стану героїв. Він використовує різні художні засоби для створення психологізму: внутрішній монолог, асоціації, враження, описані деталі, символи, лейтмотиви, пейзажі тощо.

- Наведіть приклади засобів розкриття психологічного стану персонажів.

Частина четверта

У СУБОТУ ПІСЛЯ ЗЕЛЕНИХ СВЯТ

10

(...) За весь час мого перебування дома я не писавши Бузі й десятої, сотої частини того, що пилав перед нею того ранку. Я розкрив перед

нею своє серце, показав їй свою душу. Розповів усю правду, що мене сюди привело...

Якби не батьків лист із звісткою про весілля, якби не ті кілька слів: «У суботу після Зелених свят», — мене б тепер не бачила ця річка, що біжить з горбка вниз, і лісок, що зеленіє тут недалеко...

І я приєтаюся їй цією таки річкою, яка біжить під горбіком, і цим таки ліском, який зеленіє тут недалеко. І цим блакитним небосним килимом, що над нашими головами, і золотим сонцем, яке відбивається в її очах, і всім гарним, чистим і світлим на світі, що я приїхав сюди лише для неї, лише для неї, бо... я люблю її... Нарешті це слово вирвалося.

— Бо я люблю тебе, Бузю, чуєш, я люблю тебе тією світлою, подум'яною, нескельною любов'ю, яка оспівана в «Пісні над пісками»: «Бо, як смерть, дужа любов, люті, як пекло, ревнощі, стріли її — стріли воїняні, вона — полум'я Господнє...» Що з тобою, Бузю? Ти плачеш? Господь з тобою!..

11

Бузя плакала. Бузя плакала, і цілий світ обгорнувся смутком. Сонце перестало світити, річка — текти, лісок — зеленіти, комашня — літати. Ітаньки — спітати.

Бузя плакала. Вона схопала обличчя в руки. Її плечі здригалися. І вона плакала шмараз дужче й дужче.

Так плаче мала дитина, почувши, що втратила батька й матір.

Так плаче піддана матір за слоєсто дитиною, яку в неї забрали.

Так плаче молода жінка, тужачи за своїм коханим, який відвернувся від неї.

Так плаче людина, тужачи за своїм життям, що вислизнуло з-під її ніг.

Даремні були мої слова розплати. Зайві всі порівняння з «Пісні над пісками». Бузя не хоче втішатися. Бузя не хоче слухати мої епітети. Надто пізно, каже вона, надто пізно я згадав про неї... Надто пізно я схаментувався, згадав, що є Бузя на світі... Бузя, яка має серце, що сумує, і душу, що геть поривається звідси в інший світ...

— Може, я б пригадав, — каже вона, — ті листи, які вона мені колись писала? Та. — перебиває вона сама себе, — куди мені пам'ятати такі дурниці?

Хіба вона не розуміє сама, — їй, власне, давно вже треба було це наперед знати, — що наші шляхи різні? Що вона не може зі мною рівнятися? Куди їй до мене? Вона — звичайна містечкова дівчина, — куди їй до мене?.. Тепер вона розуміє, яка дурість, яка велика дурість була з її боку, що вона морочила мені голову своїми дитячими листами, своїми

дурними натяками, ніби батько й мати сумувать за мною... Ні, їй самій треба було зрозуміти, що вона не може зі мною рівнятися. (...)

12

Бузя перестала плакати — і все ожило. Сонце почало світити, як раніше, річка — текти, лісок — зеленіти, комашня — літати. Пташки — співати.

Бузя перестала плакати, і сухими стали її очі. Її гарні сині очі з «Пісні над піснями». І пісок на її щічках, як висихають краплі роси під гарячим сонцем.

І раптом вона почала виправдовуватися за свої сльози. Тепер вона бачить, яка вона дурна. Чого було плакати? З якої причини їй плакати? Чого їй бракує? Багато дівчат на її місці почували б себе щасливими. Безмежно щасливими... І вогник загорівся в її очах. В її гарних синіх очах з «Пісні над піснями». Я ніколи ще не бачив такого вогника в Бузиних очах. І червоні плями проступили на її щічках, на її гарних щічках-тройндах. Я ще ніколи не бачив, щоб Бузя так гнівалася, так плюменіла, як гнівалася і плюменіла цієї хвилини! І я хочу встати їй за руку, і я звертаюсь до неї мовою «Пісні над піснями»:

— «Гарна ти, моя подруго» — о, яка ж ти гарна, Бузю, коли твої щічки палають і очі бризкають вогнем!..

Дарма! Бузя не слухає моєї «Пісні над піснями». Бузя має свою власну «Пісню над піснями». Вона не перестає хвалити «когось», хвалити безмежно. Вона каже мені:

— «Любий мій, бiлий і рум'яний» — мій наречений гарний і порядний, «кращий за тисячі інших» — порядніший за багатьох-багатьох інших. Може, він не такий учений, як інші, зате він добрий. Затє він мені піддалий. Затє він любить мене. Побачив би ти листи, які він пише мені, побачив би ті листи!

— «Половила, — кажу я їй далі, немов не чуючи її слів, — половила ти серце моє, сестро моя, наречена!»

А вона мені:

— Бачив би ти його листи, що він пише мені, коли б ти бачив ті листи...

Її слова бривать якось дивно. Дивний голос. Цей голос — здається мені — хоче перекрычати інший голос. Внутрішній голос.

Для мене це мово, як двічі по два. (...)

14

Минають дні. Проходять тижні. Настали любі Зелени спята. Настала субота, що після Зелених свят. Минула субота, що після свят, і ще су-

бога. І ще субота, а я все ще гостюю у своєму містечку.

Що я тут роблю? Нічого. Анічогісінько! Мої батьки влаштують, що я покаявся, шкодую, що порушив їхній завіт і не ехотів їм їхніми шляхами. І вони раді. Дуже раді.

А я? Що я роблю тут? Чого мені треба тут? Нічого. Анічогісінько! Щодня я йду на прохідку, за місто. Туди — за млип. Туди — через місток. Туди — до тлого барвистого поля, що простягається без кінця-краю, облямоване срібною річкою з одного боку, і низькорослим, але густим ліском, — з іншого боку. Срібна річка здається шовковою биндою, блакитно-гаптованою. Рясний лісок здається густими пазлами кучерявого волосся, якого час від часу торкається вітерець.

Там сідаю я самотній на горбку. На тім горбку, де ми недавно сиділи вдвох, я і Бузя, лілея із Сарона, троянда долин.

На тім горбку, де ми, бувало, удвох колись, багато років тому, я і Бузя, бігали, нещаче молоді олені, і стрибали, наче сарни на запатнних горах. Там, на тім місці, де поховані найкращі спогади моєї навіки втраченої молодості, мого навіки втраченого щастя, я можу просндіти на самоті довгі години й опдакувати незабутню Суламіф з мого «пісне-пісенного» роману.

15

А що із Суламіф з мого «пісне-пісенного» роману? Що з Бузєю? Чим закінчилося? Який кінець?

Не примупуйте мене розповідати вам кінець мого роману. Кінець — бодай найкращий — це сумний акорд. Початок — найгірший початок — кращий, ніж найкращий кінець. Тому мені набагато легше й набагато присмипне розповісти все це ще раз спочатку. Ще, і ще раз, і ще сто разів. І тією самою мовою, цю й угі рази.

У мене був брат Бєня. Він погонує у ріці. Залишив сирітку, звали її Бузя. Нестливе ім'я від Естер-Любис. Любузя — Бузя. І гарна була ця Бузя, як Суламіф, що з «Пісні над піснями». І ми зростали, я і Бузя, як брат і сестра. (...)

І так далі.

Початок — найгірший початок — кращий, ніж найкращий кінець.

М. Шагал. Букет з літаними закоханими. 1935–1947 рр.

Початок — нехай буде кінцем, епілогом мого не вигаданого, а справжнього, сумного роману, якого я дозволив собі палвати:

«Пісня над піснями».

(Переклад Єфраїма Раїцмана)

Робота з текстом

Осмыслено прочитано. 1. Як сприйняла Бузя освітчення Шимека? 2. Розкрийте внутрішній етап діючності. За допомогою яких художніх засобів він відтворений автором? 3. Поясніть слова Шимека: «*Бузя не слухав моєї "Пісні над піснями". Бузя має свою власну "Пісню над піснями"*». 4. Які моральні цінності утверджуються у творі?

Для обговорення. 1. Прокоментуйте кінцівку твору Шолом-Алейхема. 2. Запропонуйте власний фінал. 3. Які враження й почуття залишила у вашій душі повість? До яких роздумів спонукала?

Краса слова

«Пісня над піснями» Шолом-Алейхема — яскравий зразок ліричної прози. Епічні елементи (події, характери) ніби розчиняються в потоці почуттів, настроїв і асоціацій розповідача. У сюжеті поєднуються дві лінії: 1) зростання й становлення героїв; 2) історія їхніх стосунків, плесн почуттів. Звернімо увагу на те, що письменник визначає жанр свого твору як *типацький роман*.

- У творі поєдналися ознаки ліричної повісті та роману. Доведіть це прикладами з тексту.

Перевірте себе

1. Розкажіть про зв'язки Шолом-Алейхема з Україною. 2. Розкрийте проблематику повісті Шолом-Алейхема «Пісня над піснями». 3. Охарактеризуйте образи головних героїв твору. Розкажіть, як вони змінюються з часом, використовуючи текст. 4. Визначте ямль біблійних мотивів у повісті. 5. Які традиції єврейського народу знайшли підображення у творі? 6. Розкрийте особливості оповіді. 7. Що, на вашу думку, приваблює в цій книжці різні покоління?

Радимо прочитати

Шолом-Алейхем. Вибране / Переклад Єфраїма Раїцмана. — К., 1959.

Панляко Д. Шолом-Алейхем // Д. Панляко. Біля мужнього гнізда. К., 1988.

Олександр ГРІН

1880–1932

До кінця днів я хотів би мандрувати світ-
ливими країнами уяви.

Олександр Грін

Сторінки життя та творчості

Чи знаєте ви, де розташовані Зурбатан, Каперна чи Лісс?.. Не шукайте ці місця на мапі. Ви не знайдете їх ані в нашій країні, ані за кордоном. Та все ж вони існують! У прекрасній країні Грінландії, яку створив силою уяви російський письменник Олександр Грін. Тут яскраво сяє сонце, шумить блакитне море й живуть герої, які здатні високо літати в небі й бігти по хвилях. А головне — вони вірять у свою мрію! У дивовижну

країну Грінландію вирушасмо й ми з вами. Слухайте своє серце та до-
віртеся нашому капітану — Олександрові Грину!

Олександр Степанович Гринецький (справжнє прізвище письменни-
ка) народився 11 серпня 1880 р. в м. В'язці (Росія). З раннього дитин-
ства він був великим фантазером. Хлопчик багато читав, захоплювався
творами Д. Дефо, Ж. Верна, Р. Л. Стівенсона. Він змалку мріяв про мо-
ре й пригоди, але в реальному житті був дуже самотнім. Рано втратив
матір. Олександр відчував себе непотрібним у родині, куди прийшла
молода матушка. Крім того, навчання в реальному училищі давалося йо-
му важко, а батько не міг дати синуві гідної освіти. Тому Олександр
мусив сам шукати свій шлях.

Мріючи про морські пригоди, він вирішив стати справжнім капіта-
ном і в шістнадцять років утік до м. Одеси, щоб піти на кораблі в кру-
госвітню подорож. Однак дуже швидко майбутній письменник зрозумів,
якими далекими від дійсності були його мрії. Олександр мусив виконувати найбруднішу ро-
боту, аби заробити на шматок хліба. Після по-
перення з плавання працював землекопом, ря-
балкою, вантажником, золотошукачем. Доли
кидала його то на військову службу, то у вир
революційної боротьби. Проте романтика по-
дорожей завжди вабила Олександра.

*Дж. Брентон. Відривання.
2011 р.*

Музей О. Гріна
в с. Старому Криму

У 1912 р. О. Грін оселився в м. Санкт-Петербурзі, де почав писати художні твори. Його перші оповідання й повісті відразу привернули увагу читачів. Важко повірити, що письменник дописував останні сторінки повісті *«Пурпурові вітрила»* в 1921 р., у своїй холодній квартирі, саме в той час, коли тисячі людей гинули в коловороті громадянської війни. Навіть імена героїв звучали, як казки, — Ассаль, Грей, Лонгрена...

Повість була вперше опублікована в 1923 р.

У 1924 р. О. Грін переїхав у Крим і оселився в м. Феодосії, де разом із дружиною прожив шість років. За цей час з'явилися нові твори: *«Золотий ланцюг»*, *«Та, що біжить хвилем»*, *«Дорога в нікуди»* та ін. Останні роки життя митця минули в с. Старому Криму. Через загострення давньої хвороби й матеріальну скруту він змушений був переїхати з міста в маленький сільський будиночок, але разом із ним були його книжки, сонце, кохана жінка...

8 липня 1932 р. О. Грін номер. Могила письменника в с. Старому Криму досить скромна, але її відразу можна впізнати за стрічками, квітами, аркушами з малюнками й віршами, які приносять сюди шанувальники таланту митця. Великий мрійник і чарівник залишився жити у світлій країні Грінландії. Він і сьогодні вивисно веде корабель своєї мрії і надихає серця читачів на прекрасне!

Феєрія (з фр. *feeerie, fee* фея, чарівниця) — твір (літературний, театральний, цирковий) із фантастично-казковим сюжетом.

Пурпурові вітрила (1921)

Поєднання реального й фантастичного у творі. Письменник утілює у творі думку про пошуки ідеального світу, де житимуть сильні й красиві герої, здатні боротися за свою мрію й знаходити рідних по духу людей. Головний герой повісті Грей зробив те, про що все життя мріяв сам письменник, — став капітаном і подарував казку своїй коханій. Твір *«Пурпурові вітрила»* просякнутий світлою вірою в те, що людина може створити справжнє диво своїми руками. Письменник К. Паустовський сказав про цю повість: *«Світ героїв Гріна здається переаліагом лише людипі, ніякій духовно»*.

Основний конфлікт твору. У творі О. Гріна розповідається про сумну долю моряка Лонгрена та його маленької доньки, яких цураються й не люблять мепшангі приморської селища. Духовно обмежені люди Каперти не здатні любити, не вірять у казки й мрії, тому вважають, що фанта-

зерка Ассоль нешовна розуму. Але дівчина, як і героїня чарівних казок, набагато краща й розумніша за всіх місцевих красунь. Крізь важкі випробування, образи й насмішки Ассоль пронесла у душі дитячу казку про принца, який приїде до неї на кораблі з пурпуровими вітрилами. Багату уяву дівчини, її чисту душу й глибоку піру в чудеса зумів побачити й оцінити Грей — благородний і сильний герой.

Ассоль і Грей. Головні герої творів Гріна — це світлі душі, які пмають мріяти, любити, пірити й чекати. Письменник знаходить яскраві порівняння для своїх улюблених героїв: Ассоль порівнюється з ластівкою, Грей — із польовим чайком. Щастя знайшло героїв, оскільки вони вірили, чекали й наближали його. Дорослі Ассоль і Грей зберегли світло, що дає змогу побачити прекрасне у звичайному, диво — у буденному. Справжня піра й кохання здатні змінити реальність, подолати конфлікт краси з повсякденністю, перетворивши життя на казку. Людина, за Гріном, може сама робити дива, але для цього треба палко вірити, як Ассоль і Грей. Вірність своїм мріям і мсті отримує винагороду — пурпурові вітрила обов'язково «рухнуть, розтинаючи хвилі, просто до тебе».

Особливості жанру. У творі елементи казки, проте кожен сюжетний поворот автор пояснює цілком реальними збігами обставин: випадкова зустріч сплячої Ассоль і Грея, розповідь трактирника про дивну дівчину та її мрію, купівля й попиття пурпурових вітрил. У творі послідували ознаки фєсрії і повісті, що дає підстави назвати його *поезією-фєсрією*. Найбільш уражаючим у повісті є останній епізод твору, коли всі мешканці Каперни, а попереду всіх — розгублена й щаслива Ассоль, спостерігають за прибуттям корабля з пурпуровими вітрилами.

Кадр із кінофільму «Пурпурові вітрила». СРСР, 1961 р.
Режисер О. Птушко

Ознаки фєсрії

Фантастичний сюжет, уявний час і простір, незвичайні персонажі, несподівані, фантастичні події, використання чарівних і яскравих ефектів.

Ознаки повісті

Художнє дослідження невеликого кола проблем, незначна кількість персонажів і подій, розгалужений сюжет, зображення певного періоду, епізодів із життя героя (героїні), велика роль описів (у тому числі портретів, пейзажів), важливе значення голосу автора або розповідча, відкривий фінал.

Робота з текстом

Смислосно прочитане. 1. Розкажіть про стосунки Монтегана з односельцями.

2. Які почуття відгукував батько до Ассоль? А вона до нього? 3. Виразно прочитайте портрет Ассоль. Прокomentуйте авторські порівняння в ньому. 4. Розкажіть про зустріч Ассоль з Етлем. Як ця зустріч вплинула на дівчину? 5. Опишіть внутрішній світ Ассоль. Поясніть слова автора: «*Їй було більше, аніж іншим. — тільки іншого мовило, — все, що вона бачила, чим жила, що було довкола, обертаючись мерехтливим танцюєм і образи повсякдення*». Пам'ятайте приклади поетичного бачення світу Ассоль. 6. Які риси характеру допомогли Грею стати справжнім капітаном?

Порівнясно. Порівняйте мешканців Каперли з іншими персонажами (Монтеган, Астоль, Грей).

Для обговорення. 1. Чому в Каперлі не любили Монтегана й Ассоль? 2. Чому автор називав душу Грея «дивною» й «летючою»? 3. Що допомогло головним героям досягти щастя?

Творче завдання. 1. Дайте свої відповіді на запитання Ассоль: «*Як це — уміти любити?*» 2. Знайдіть у творі порівняння головних героїв із птахами. Чому автор обрав саме цих птахів для опису Ассоль і Грея?

Для самостійного опрацювання. Якими іменами присягався Грей? Поміркуйте, чому саме до них звертався цей персонаж. Що ви знаєте про згадуваних письменників?

Робота в групах. Розкрийте значення провідних символів твору: пурпурові вітрила, назва яхти Грея «Секрет», море, Каперла, сонячне світло.

Книжка і комп'ютер. Твори О. Гріна багато екранізували. Найкращим є кінофільм режисера О. Птушка «Пурпурові вітрила» (1961 р.), у якому підтверено атмосферу народження справжнього кохання й дива. За допомогою Інтернету подивіться цей фільм і порівняйте його з книшкою.

Перевірте себе

1. Що ви дізналися про життя та творчість О. Гріна?
2. Охарактеризуйте художній світ О. Гріна.
3. Які проблеми порушено в повісті-фаварі «Пурпурові вітрила»?
4. Визначте основний конфлікт твору. Як його долають головні герої?
5. Як розуміють кохання Ассоль і Грей?
6. Розкрийте жанрову своєрідність твору.
7. Які символічні образи утверджують провідну ідею — віру в здійснення мрії?
8. Запропонуєте власне продовження твору «Пурпурові вітрила».

Радимо прочитати

Грін О. Пурпурові вітрила. Та, що біжить по хвилях / Переклад Ігоря Андрущенка. — К., 2012.

ВІРШІ ЗАРУБІЖНИХ ПОЕТІВ ПРО ДРУЖБУ Й КОХАННЯ

У стрімкому світі, де все так швидко змінюється, є цінності, які ніколи не тьмяніють і не втрачають своєї парності. Це справжні «константи» — дружба й кохання. Вони допомагають людині залишитися людиною й вижити в найскладніших випробуваннях. Кожне покоління має свої уявлення про дружбу та кохання, проте незмінним залишається те, що ці почуття дають людям велике натхнення, жагу до життя й відкриття світу. Генріх Гейне писав: «Кохання дарує особливе бачення, це наче чарівна призма, крізь яку ми зовсім по-іншому сприймаємо все довкола. Однак ця призма подібна до крихітного кришталю — її дуже легко розбити, і тоді вже ніколи не зібрати друзів... Той, хто знайшов кристалеву призму кохання, повинен дбайливо зберігати її у своєму серці». Вірші відомих поетів про дружбу та кохання відлунюють у нашому часі. Адже поки ми живемо, ми будемо любити одне одного!

Роберт БЕРНС

1759–1796

Кохання дзвенить у моєму серці
різдяними дзвонами.

Роберт Бернс

Сторінки життя та творчості

Шотландський поет *Роберт Бернс* народився й виріс у с. *Аллоуей* біля м. *Ейра* (Шотландія). Його творчість тісно пов'язана з історією та фольклором цієї країни.

У своїх піснях він поетизував образ гарної дівчини (*bonnie lass*). Але за життя Р. Бернса шотландські красуні насміхалися над ним і чекали, коли ж співець дівочої краси зустріне справжнє кохання. Це трапилося 1783 р.,

коли Р. Бернс познайомився з *Джин Армюр*. Вони поклялись одне одному у вірності й підписали складене Робертом плетивне спідництво, за яким називали себе чоловіком і дружиною. Проте таке спідництво не визнавалося тогочасним суспільством. Багатий батько *Джини* не дав дозволу на шлюб і почав судове переслідування молодого поета. А Р. Бернс був бідним, тому мусив тривалий час переховуватися. Потрапивши до м. *Единбурга*, поет опублікував свої пісні, які пізніше увійшли

до його зібраних творів. Однією з провідних тем у творчості Р. Бернса є краса кохання, яку митець оспівував, спираючись на скарби фольклору. У 1788 р. він узяв офіційний титло іа Джим Армор, якій присвятив багато пірнів.

«Моя любов – рожевий квіт...» (1794)

Коментарі. Пірн "A Red, Red Rose" уперше з'явився в 1794 р. в журналі "Scots Songs", виданий за сприяння популяризатора шотландських пісень П. Урбані, з яким певний час співпрацював Р. Бернс. Піст щиро вірив у те, що шотландська пісня не повинна загубитися в минулому. У передмові до твору П. Урбані писав, що пірн отримав від «відомого шотландського поета», який почув подібні слова з уст практиці сільської дівчини.

У шотландському діалекті англійської мови слово *любов* *love* – в оригіналі вірша використовується на позначення дієслова *любати*, але воно поширилося в великій літері в значенні *кохана*.

Ч. Люві. Роберт Бернс і його жінка. 1844 р.

Моя любов – рожевий квіт
В весінньому саду,
Моя любов – веселий спіл,
Що з ним я в світ іду.

О, як тебе кохаю я,
Єдина моя!
Тому кохання не змітити,
Хоч висхнуть всі моря.

Нехай посхнуть усі моря,
Потануть брили скал,
А ти навіс любов моя, –
Аж згасне сонця пал.

Прощай, прощай, мій рідний край,
Прощай, моя любов,
Та де б не був я, мила, знай –
Прийду до тебе знов!

(Переклад Миколи Лукаши)

O my Love's like a red, red rose,
That's newly sprung in June:
O my Love's like the melodie,
That's sweetly play'd in tune.

As fair art thou, my bonnie lass,
So deep in love am I;
And I will love thee still, my dear,
Till a'the seas gang dry.

Till a'the seas gang dry, my dear,
And the rocks melt wi' the sun;
And I will love thee still, my dear,
While the sands o' life shall run.

And fare-thee-weel, my only Love!
And fare-thee-weel, a while!
And I will come again, my Love,
Tho' 'twere ten thousand mile!

Моя кохана — пишна роза,
Краса весняних днів;
Моя кохана — мелодійний,
Присмивно-аграйний спів.

Яка краса твоя безмежна,
Така й любов моя;
Тебе любитиму я, поки
Всі висохнуть моря.

І висохнуть моря, кохана,
Й розтопиться граніт;
Тебе любитиму я, поки
Не западеється світ.

Прощай, прощай, моя кохана,
Я йду, я йду звідсіля!
Та знову я прийду, кохана,
Й за десять тисяч миль!
(Переклад Василь Мисика)

П. Добер. Ілюстрація до віршів
Р. Бернса. 1976 р.

Робота з текстом

Описуємо прочитане. 1. Назвіть ознаки парадної пісні у творі. 2. Охарактеризуйте образ ліричного героя. 3. Які образи природи сприяють узагальненню сили кохання?

Порівнюємо. Порівняйте текст оригіналу й переклади твору В. Мисика та М. Лукаша. Які художні доміпанти оригіналу відтворили перекладачі? Знайдіть відмінності між перекладами.

Книжка і комп'ютер. За допомогою Інтернету прослухайте пісню на слова Р. Бернса у виконанні шотландського співака Е. Спідарга. Яке враження справила на вас ця пісня? Які слова стали її лейтмотивом?

Краса слова

Провідна тема вірша — кохання та його значення в житті людини. Краса кохання розкривається через образи троянди та музика, що є традиційними символами у філософії. Силу почуття підкреслюють гіперболи: «*Нехай висохнуть усі моря, потоплять брили скеля*».

- Які ще художні засоби використовує автор для зображення кохання?

Радомо прочитати

Роберт Бернс. Вибране / Переклад Миколи Лукаша. — К., 1959.

Генріх ГЕЙНЕ

1797–1856

Алімаа записався б, якби коет порівняв його з людським серцем.

Генріх Гейне

Сторінки життя та творчості

Поет *Генріх Гейне* народився 13 грудня 1797 р. в м. Дюссельдорфі (Німеччина). Його сім'я завжди підчувала матеріальну скруту. Тому юнака відправили в м. Гамбург, де він навчався комерційної справи у свого багатого дядька Соломона Гейне. Генріх відповідав за ділове листування, а у вільний час писав вірші. Першим поштовхом до їх написання стало його несподіване кохання до кулини Амалії (старшої дочки дядька Соломона). Вона була дуже привабливою дівчиною, але зростала в атмосфері, де найбільше цінували гроші, кар'єру й стабок. Амалія мріяла про шлюб із багатим чоловіком, який зміг би забезпечити їй заможне життя. Тому щирі почуття юнака не знайшли підпіді. Ділячина згодом вийшла заміж за багатого аристократа, а Г. Гейне залишив комерцію й став відомим поетом, талант якого розквітнув під впливом кохання.

«Коли настав чудовий май...» (1822–1823)

Коментарі. Кохання й душевні страждання — основна тема ранньої лірики Г. Гейне, зокрема його збірки «Книга пісень» (1817–1827), до якої увійшли поезії з творчого доробку раннього періоду, у тому числі вірш «Коли настав чудовий май...», перекладений Лесею Українкою в 1890 р. Переживання ліричного героя виходять далеко за межі біографії митця. У вірші йдеться про високе почуття кохання, що дає життя людському серцю.

Амалія Гейне

Коли настав чудовий май,
Садочків розквітавня,
Тоді у серденьку моім
Прокитгулось кохання.

Коли настав чудовий май
І пташок чебетання,
Тоді я милій розказав
Мою журбу й кохання.

(Переклад Лесі Українки)

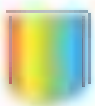
Вінсент Ван Гог.
Кінець буяку.
1890 р.

* * *

abc
ukr

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Knospen sprangen,
Da ist in meinem Herzen
Die Liebe aufgegangen.

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Vögel sangen,
Da hab' ich ihr gestanden
Mein Sehnen und Verlangen.

Робота з текстом

Осмыслено прочитано. 1. Випишіть повтор у вірші. Розкрийте їх значення у творі. 2. Охарактеризуйте образ ліричного героя. 3. Які ознаки фольклору виявилися у вірші?

Порівняємо. 1. Порівняйте оригінал і переклад твору. Чи вдалося перекладати відтворити зміст оригіналу? Доведіть свою думку прикладами з тексту. 2. Знайдіть в оригіналі відповідник до метафори Лесі Українки «світлові розливання». Наскільки точним, на ваш погляд, є цей переклад?

Творче завдання. Опишіть (*устно*) картину, яка постала у вашій уяві під час читання вірша.

Книжка і комп'ютер. За допомогою Інтернету знайдіть і презентуйте інші вірші Г. Гейне про кохання. Який із них вам найбільше сподобався? Чому?

Костянтин СИМОНОВ

1915–1979

Ми виграли війну не тільки зброєю,
а й силою людських почуттів.

Олесь Гончар

Сторінки життя та творчості

Російський поет вірменського походження *Константин Михайлович Симонов* народився 28 листопада 1915 р. в м. *Петрограді* (нині м. *Санкт-Петербург, Росія*). Самостійне життя почав із заводу, де працював токарем, а свою головну мрію здійснити пізніше, вступивши до Літературного інституту імені М. Горького в м. Москві. Перші вірші почав писати ще студентом.

З 1939 р., тобто від початку Другої світової війни, К. Симонов працював військовим кореспондентом. Воював на різних фронтах проти фашизму, завершивши війну в Берліні. Під час війни писав не тільки статті в газети, а й вірші, повісті та п'єси. Константин Симонов створив великий роман про війну *«Живі і мертві»* (1959), за його сценарієм знімали кінофільми й ставили п'єси. Найпопулярнішим з усієї творчості постає вірш *«Жди мене...»*, написаний у перші роки війни, який дуже любили солдати та їхні далекі коханці.

Константин Симонов помер у 1979 р., його поховали згідно із заповітом, на Буйницьківському цвині (Білорусь), де в червні 1941 р. він брав участь у бою з нацистами.

«Жди мене...» (1941)

Історія створення

Валентина Серова

Вірш присвячений відомій російській актрисі Валентині Серовій — дружині поета. У 1941 р. К. Симонов прочитав вірш лише найближчим друзям і не збирався його друкувати. Проте пізніше поет змінив рішення, коли один із друзів надіслав цей вірш «літками під туги на коханню». Уперше вірш з'явився в газеті «Правда» на початку 1942 р. У 1943 р. за сценарієм К. Симонова був знятий фільм з однойменною назвою *«Жди мене»* (режисер *О. Стожар*), де головну героїню зіграла Валентина Серова.

Жди мене, і я вернусь.
Тільки ретко жди.
Жди, коли дощі, як грузь,
Ллються на садні.
Жди, коли сніги метуть,
Жди в палючі дні,
Жди тоді, коли не ждуть
Тих, що на війні.
Жди, коли не відповім
На твої листи.
Жди, коли набридне всім
Ждати, з ким ждала ти.

Жди мене, і я вернусь,
Не бажай добра
Тим, хто радить, як дідусь,
Що забуть пора.
Хай повірять мати й син,
Що мене нема,
Хай у сляві сивин
Сяде мовчком
І за упокій вино
П'є товариш мій.
Жди. І з ним ти заодно
Вишити не смій.

Жди мене, і я вернусь
Всім смертям на зло.
Хто не ждав, пенсне комусь
«Щастя помогло!»
Хто не ждав, позадрить нам,
Тільки не лбагне,
Що з вогню своїм жданням
Ти спасла мене.
Як пройшов я всі фронти —
Хто мені поміг?
Просто ждати зміла ти
Краще від усіх!

*(Переклад)
Дмитра Павличка)*

Жди мене, и я вернусь.
Только очень жди,
Жди, когда наводит грусть
Жёлтые дожди,
Жди, когда снега метут,
Жди, когда жара,
Жди, когда других не ждут,
Позабыв вчера.
Жди, когда из дальних мест
Поезд не придёт.
Жди, когда уж надоест
Всем, кто вместе ждёт.

Жди меня, и я вернусь,
Не желай добра
Всем, кто знает наизусть,
Что забыть пора.
Пусть поверят сын и мать
В то, что нет меня.
Пусть друзья устанут ждать,
Сядут у огня,
Выпьют горькое вино
За имени души...
Жди. И с ними заодно
Выпить не смей.

Жди меня, и я вернусь,
Всем смертям назло.
Кто не ждал меня, тот пусть
Скажет: — Попешло.
Не пойдёт, не ждавшим им,
Как среди огня
Ожиданием своим
Ты спасла меня.
Как я выжил, будем знать
Только мы с тобой, —
Просто ты умела ждать,
Как никто другой.

Робота з текстом

Осмыслено прочитайте. 1. Чому слово *жди* неодноразово повторюється у вірші К. Симонюка? 2. Яким ви уявляєте ліричного героя твору? 3. Назвіть образи природи, що вказують на тривалість розлуки ліричного героя з коханою людиною. 4. Які почуття утверджуються у вірші?

Порівняйте. Порівняйте оригінал і український переклад твору. Визначте різницю перекладу. Як домітанти оригіналу відтворено перекладачем? Які нові вислови з'явилися в художньому перекладі?

Для обговорення. 1. У чому, на вашу думку, полягає духовна сила нещасливих рядків К. Симонюка? 2. Які ще вірші про Другу світову війну ви знаєте? Що нового з них ви дізналися про людей, на долю яких опала війна?

Творче завдання. 1. Поясніть вислів *«всім смертям нас жди»*. 2. У вірші розкриється секрет щасливого повернення ліричного героя. У чому він полягає? Наведіть цитату.

Краса слова

Вірш К. Симонюка «Жди мене...» — один із найвідоміших творів Другої світової війни. Його почли напам'ять, переписували, носили біля серця ті, хто воював, і ті, хто чекав із війни своїх коханих. За своєю композицією твір нагадує молитву, звернення під час важких випробувань до близької людини. Слово *жди*, *ждати* повторюється майже в кожному рядку вірша, часом відтворюючись звуками [ж] або [жд] в інших словах. Простим є слово у творі К. Симонюка набуло такої великої сили, що кожен, хто читав вірш у рязки війни, вірив, що його почуття обов'язково прятують рідну людину від смерті. Цей твір і після війни не втратив свого значення.

- Як ви вважаєте, у чому полягає актуальність вірша для наших днів? Чому такі твори нам потрібні?

Перевірте себе

1. Виразно прочитайте ваш улюблений вірш про дружбу й кохання. 2. Розкажіть про історію його створення. 3. Розкрийте приховані можливості твору. 4. Висловіть враження від прочитаного твору. 5. Зверніться до періодичних літературних журналів («Всесвіт», «Слово і час» та ін.) і знайдіть ще твори (1–2) сучасних поетів про високі людські почуття. Підготуйте виразне читання віршів і розповідь про авторів.

ДЕТЕКТИВ ЯК ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ

Виникнення жанру. Одним із різновидів пригодницької літератури є жанр детективу, що має прихильників у різних країнах. Детектив бере початок у 1830–1840-х роках із творчості американського письменника Едгара Аллана По, котрий створив кілька оповідань про розкриття злочину або таємниці, пов'язаної зі злочинцем: «Золотий жук», «Убивство на вулиці Морґ», «Пропалий лист», «Темниці Марі Роже» та ін. Біля витоків формування цього жанру стояли також письменники Вільям Вілкі Коллінз, Артур Конан Дойл, Агата Крісті та ін.

Ознаки детективу. Характерними особливостями детективу є:

1) наявність злочину й загадки, пов'язаної з ним;

2) злочин повинен бути розкритий не за допомогою збігів, випадковостей чи фантастичних подій, а виключно логічним методом;

3) образ слідця (слідця) — того, хто розгадує таємницю, який має бути найрозумнішим серед персонажів і не може бути злочинцем;

Зауваження

У детективах часто використовуються наскрізні образи, які внаслідок їх популярності стали традиційними. Серед них герої Артура Конана Дойла — Шерлок Холмс і містер Ватсон; Жюль Верна — комісар Мегре; Агати Крісті — міс Марпл; Еркіль Пуаро; Ренка Стаута — Ніро Вулф і Арчі Гудвін та ін. Ці персонажі перейшли з літературних творів в інші види мистецтва (кіно, театр та ін.).

4) у слідця може бути (як правило, в інтелектуальному детективі) щиросердний друг, який спостерігає за розгадуванням тасмниці, а періодко розповідає про хід розслідування читачам;

5) мінімум описів і відсутність розлогих характеристик;

6) читач має рівні з персонажами можливості для розкриття загадки, він певнає включений у процес розумової дії, пов'язаної з розслідуванням;

7) у фіналі загадка обов'язково має бути розгадана, а зло викрито.

Сюжет і композиція. Як правило, детектив будується за усталеною сюжетною схемою: експозиція — знайомство з основними персонажами (їх небагато); зав'язка — надходження інформації про злочин чи тасмницю, пов'язану з ним; розвиток дії — процес розгадування тасмниці (огляд місця злочину, опитування свідків, збирання фактів, переслідування злочинців тощо, але головнає — логічні умовиподи слідця); розв'язка — слідць знаходить рішення загадки, інші дивуються його висновкам, тому згодом він повідомляє про кроки розслідування друзам чи супутникам.

Види детективів. Жанр детективу відзначається великим розмаїттям. У художній літературі відомі такі жанрові різновиди детективу: *інтелектуальний* (у центрі поставлено інтелектуальну загадку); *психологічний* (побудований на психологічних колізіях, розкритті особливостей характерів персонажів, у тому числі слідця й злочинця); *кримінальний* чи *поліцейський* (відзначається гостротою подій, стрімкістю сюжету, збільшенням кількості персонажів, у тому числі підозрюваних); *гумористичний* (комі трагічні елементи поєднуються з комітними ситуаціями); *жіночий* (де розслідування веде жінка, керуючись специфічною «жіночою» логікою); *молодіжний* (де молода людина опиняється в центрі тасмниці, пов'язаної зі злочинном, і долучається до процесу розслідування, маючи власний погляд на хід подій, що періодко суперечить офіційній персії).

Кадр із кінофільму
«Пуаро Агати Крісті».
Велика Британія, 1990 р.
Режисери Е. Грів, Е. Беннет

Класична й масова література. Детективи виникли як продукт масової літератури. Ті детективні твори, які виграли широкою публікою в багатьох країнах і не втратили своєї популярності з часом, називаються *класичними*. Це справді шедеври світової літератури. У них виявилися провідні ознаки й національна специфіка жанру. Разом з тим у сучасний період з'являється багато творів, написаних за традиційною детективною схемою, але недосконалих у художньому плані. Вони ввійшли

в широкий потік *масової культури*, в якому ми стикаємося щодня. Твори масової літератури часто керуються не естетичними вимогами, а виключно комерційними інтересами. Проте й серед масової літератури трапляються цікаві явища. Тому потрібно навчитися підрізняти художньо досконалі твори від тих, що написані на потребу дня. Критеріями художності є передовсім наявність гуманістичної ідеї, загальнолюдських образів і висока майстерність автора, який уміє цікаво розповісти про проблеми, що хвилюють багатьох людей, відобразити соціально значущі явища, особливості людської психології.

Ознаки детективу здебільшого виявляються в межах спічних творів — в оповіданні, повісті, романі. Разом з тим детектив активно проникає в драматургію, кіно та інші види мистецтва й культури. З історії літератури є чимало випадків, коли елементи детективу інтегруються з іншими жанровими формами, тоді виникають складні жанрові утворення, багатозначні за своєю природою.

Детектив (англ. *detective* — агент розшуку, з латин. *detectio* — розкриття) — різновид пригодницької літератури, передовсім прозові твори, у яких розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином.

Робота з текстом

Для обговорення. 1. Які класичні детективи ви знаєте? Розкажіть про них. 2. Які сучасні детективні твори привернули вашу увагу? Чому? 3. Що вам подобається й що не подобається в детективах, які ви читали? Поясніть свої уподобання.

Книжка і комп'ютер. За допомогою комп'ютера й Інтернету створіть презентацію «Мій улюблений автор детективу та його твори». Підготуйте повідомлення в класі.

Детектив став популярним жанром кіно. Які детективні фільми (серіали) ви бачили? Висловіть своє враження від них. Дайте оцінку їх художній вартості.

Перевірте себе

1. Коли виник жанр детективу? 2. Хто з письменників стаяв біля витоків жанру? 3. Назвіть жанрові ознаки детективу. 4. Визначте різновид вашого улюбленого детективу.

Едгар Аллан По

1809–1849

Книжка повинна мати широкі береги й залишати простір для роздумів.

Едгар По

Сторінка життя та творчості

Загадковий, фантастичний, жазливий і жакравий — усе це визначення, якими характеризують художній світ американського письменника Едгара По. Він писав вірші, повісті й оповідання. Кожен з його творів має таємницю, яку ми й досі розгадуємо.

Едгар Аллан По народився 19 січня 1809 р. п.м. *Бостоні (США)*. Його батько, Девід По, був актором. Він залишив сім'ю, коли Едгарові було лише три роки, і про нього ніхто більше нічого не чув. Дитинство митця пройшло в м. Річмонді (столиця штату Вірджинія, США). Мати, Елізабет Арнольд По, була талановитою й популярною актрисою. Проте вона захворіла й померла молодого, залишивши трьох дітей сиротами. Усе життя Едгар сумував за своєю матір'ю та домівкою, якої п нього так ніколи й не було. Його взяла на виховання бездітна сім'я багатого торговця Джона Аллана. Пані Аллан була доброю жінкою, піклувалася про Едгара як про рідного сина. Проте невдовзі вона померла, а його стосунки з Джоном Алланом були напруженими — вінчим надто суворо ставився до пасерба, і з часом Едгар По залишився без допомоги.

Університет. м. Шарлотсвілл
(штат Вірджинія). США.
Сучасне фото

Після закінчення школи юнак вступив до університету в м. Шарлотсвіллі (США), що знаходився неподалік від м. Річмонда, проте не зміг завершити навчання через брак коштів. В юності він дуже хотів мандрувати, бути борцем за свободу народів, відкривати нові землі. Проте життя складалося зовсім по-іншому. Окрім короткого перебування в м. Лондоні ще в дитинстві, хлопця ніде не бував. Йому довелося жити в злиднях. Він пробував знайти забуття в розвагах, однак це не давало бажаної розради. Едгар згайшов

відсуття справжньої свободи у світі мистецтва. Творча уява підірвала йому шлях до небачених світів.

Едгар По почав писати художні твори ще в університеті. Перша поетична збірка *«Тамерлан»* була видана 1827 р. Потім він служив в армії, був журналістом, видавав журнали, але все це не приносило прибутку. Незважаючи на матеріальну скруту, у 1831 р. вийшла друком збірка Е. А. По *«Поєми»*. Справжня слава прийшла до письменника після виходу у світ оповідання *«Русотис, знайдений у пляшці»* (1835).

Найспокійнішим і найпліднішим періодом у творчості Е. А. По був час, коли він жив у Філадельфії. Тут митець написав приблизно 30 оповідань, що дали початок розвитку жанру детективу. У 1839 р. вийшло друком перше видання прози Е. А. По — *«Гротески й арабески»*, а в 1845 р. — збірка *«Ворони»*.

Останньою збіркою письменника стала книжка *«Дзвони»* (1849). Обставини його смерті й досі не з'ясовані. З м. Річмонда Е. А. По вирушив до м. Балтимора. На вулиці він утратив свідомість, його знайшли непритомного й без тронтей. Добрі люди перевезли письменника в балтиморський шпиталь, де він помер 7 жовтня 1849 р.

Едгар По був першовідкривачем у парній детективу. Митець проклав шляхи й для наукової фантастики, і для психологічної прози.

Мудра думка

Його твори не можна вважати фантастичними: якщо вони й фантастичні, то лише зовні... Едгар По майже завжди бере найнезвичайнішу дійсність, ставить свого героя в найвинятковішу зовнішню або психологічну ситуацію і з вразливою достовірністю розповідає про стан душі людини.

Федір Достоевський

Творчість Едгара По справила великий вплив на письменників Артура Конана Дойла, Агату Крісті, Жоржа Сіменона та ін., надихнула композиторів Моріса Равеля, Клема Дубьяккі, Сергія Рахматініна. Впливу Едгара Аллана По зазнали російські (Федір Достоевський, Олександр Блок, Валерій Бряков) й українські письменники (Микола Хвильовий, Григорій Косинка). У США створено два музеї Едгара По — у м. Балтиморі (штат Меріленд) і м. Річмонді (штат Вірджинія). Істинні твори Е. А. По вражають надзвичайною силою фантазії і художньою майстерністю.

Оповідач — вигадана автором особа, від імені якої в художньому творі письменник оповідає про події і людей. Позиція оповідача виявляється у викладі від першої особи («я»). Оповідач може мати вигадану літературну біографію, вступати в певні стосунки з персонажами, брати участь у подіях чи спостерігати за ними.

Розповідач — вигадана автором особа, від імені якої в спільному творі розповідається про події і людей, з допомогою розповідача формується весь уявний світ літературного твору. Позиція розповідача наближена (хоча не тотожна) до автора й виражена (на відміну від оповідача) формою викладу від третьої особи («він», «вона»). Автор може не називати свого розповідача, але читач може здогадатися про його характер, соціальний статус, участь у подіях тощо.

Точка зору — погляд на події і персонажів, ставлення до них, що виявляється у формах оповіді й залежить від того, хто розповідає про події і людей, його участі (чи неучасті) в сюжеті, зацікавленості, часової дистанції тощо.

Золотий жук (1843)

Р. Гейбл. Ілюстрація до оповідання Е. А. По «Золотий жук». 1977 р.

Коментарі. В одному зі своїх листів Е. А. По писав про сучасне йому покоління так: «У нас немає кращої аристократії, отже, ми створили для себе аристократію доларів... Людина з таким талманцем, як правило, має дуже обмежену душу». Хлопа в оповіданні «Золотий жук» («The Gold-Bug») ідеться про пошуки скарбів, та все ж таки у творі утверджується не сила золота, а сила людської думки, багатство творчої уяви й розуму, завдяки яким герой розгадав таємницю та знайшов скарбок. Від теми оповідання в суспільстві посилюється інтерес до криптографії (шифрування задля збереження таємниці інформації). Утім, зміст твору значно ширший за таємницю давнього пергаменту. Герой оповідання Е. А. По наділений великими інтелектуальними здібностями, що дає йому можливість подолати важкі обставини й біди. В образі Мегріша втілено американську мрію — утвердження особистості в житті за рахунок власних сил, енергії і розумових можливостей.

Г-го! Він скаже, мов сказаний:
Його тарантул укусив¹.

Артур Мерфі

Багато років тому я був зачарований із таким собі містером Вільямом Лєграном. Він походив із давнього гугенотського роду² і колись був багатий. Але ціла низка знегод довела його мало не до вбогства, і, щоб уникнути припинень, неминучих при втраті багатства, він вибрався з Нью-Орлеана, міста своїх предків, і поселився на Саллівеновому острові поблизу Чарльстона в штаті Південна Кароліна.

Острів цей дуже незвичайний. Завдовжки він десь так зо три милі й майже весь покритий морським піском. Ширина його ніде не більша за чверть милі. Від материка острів відділяє ледве помітна протока, де течія пасилу пробиває собі шлях крізь памуд і густий очерет, улюблене пристановище болотяних куріпок. Рослинність на острові, як і м'якша було сподіпатись, небагата й хиляпа. Великих дерев не побачиш. Біля західного кінця острова, де споруджено форт Моултрі й де стоїть кілька жалюгідних осель, у яких улітку живуть утікачі під чарльстонської куряви й присланиці, можна ще знайти колочу карлувату пальму, але взагалі весь острів, — окрім цього західного місця та смуги кам'янистого білого береза, що лицем до моря, — покривають зарослі пахучого мирту, такого якогось англійським садівникам. Ці кущі сягають п'ятнадцяти-двадцяти футів заввишки й утворюють майже непрохідні хащі, де повітря густо просякато пахонцями мирту.

Серед цих чагарів, ближче до східного, найвіддаленішого від материка кінця острова, Лєгран поставив собі невеличку хатину, у якій і жив, коли мені судилося випадково з ним познайомитися. Наше знайомство незабаром перетворилося на дружбу, бо у вдачі цього відлюдника чи-

Задля створення ефекту ймовірності сновіди Г. А. По використовує реальні географічні дані. *Саллівенівий острів* (Sullivan's Island) (площа 8,5 кв. км) — острів в Атлантичному океані, штат Південна Кароліна (США), розташований у гирлі гавані Чарльстона. Його названо на честь капітана Флоренса О'Саллівена, який прибув сюди одним із перших і заснував ірландське поселення в Чарльстоні. *Форт Моултрі* — місце військової служби Е. А. По з листопада 1827 по грудень 1828 р.

¹ «Усі помилуються» — комедія англійського драматурга Артура Мерфі (1727–1805). Едгар По бачив виставу за цією п'єсою в Нью-Йорку й записав, мабуть, по пам'яті цитату з неї.

² *Гугенотський рід* — тут акцентовано на належності герля не тільки до одного з напрямків у християнстві, скільки до аристократії, інтелектуальної еліти.

Карта місця оселі
освідданих
«Золотий жук»

мало було такого, що збуджувало цікавість і викликало повагу. Лесгран здобув добру освіту, мав надзвичайно сильний розум, але був заражений мізантропією¹, і раз у раз то проймався запалом, то впадав у меланхолію². У нього було багато книжок, хоча заглядав до них піл рідко, нагомість воліючи ходити на полювання та ловити рибу або блукати над берегом і в миртових заростях, де вишукував різні мушлі й комахи. Його колекції комах позаздрив би навіть Сваммердам³. У цих мандрах Лесграна звичайно супроводив старий негр, на ім'я Джушітер. Відлучений на волю ще до того, як зубожіла господарева родина, він, одначе, уважав своїм обов'язком і далі залишатися при молодому «маса»⁴ Вілові, і ні добром, ні злом його не можна було від цього відвернути. Родичі Лесгранові, здається, ще й підтримували цю затьятість у негробі, маючи певність, що Лесгран трохи схилився і, отже, потребує постійного догляду й опіки.

Суворозима на широті Саллівенового острова — рідкісне явище, і восени майже ніколи не доводиться обігрівати приміщення. Проте в середині жовтня 18** року був досить-таки холодний день. Саме перед заходом сонця я нарешті пробився крізь хачі до хатини приятеля, якого не бачив уже кілька тижнів. Мешкав я тоді в Чарльстоні, за дев'ять миль від острова, перебратися на яхті у ті часи було куди тяжче, ніж тепер.

Добувшись до хатини, я постукав, як звичайно, а не почувши відповіді, дістав ключа з відомого мені схопку, підміснув двері й увійшов. У каміні палахкотів яскравий вогонь. Це була несподіванка, і аж німк не неприємна. Я скинув пальто, уместився в кріслі перед тріскучими подіянками й став терпляче чекати господарів.

¹ *Мізантропія* (з грецьк. *μισανθρωπία*) — нечужість, недовіра до людей. Мізантроп — людина, яка уникає товариства, відлюдькувата.

² *Меланхолія* — сум, туга, похмурий настрій.

³ *Сваммердам Ян (1637–1680)* — голландський ентомолог, автор праці «Загальна історія комах».

⁴ *Маса* — тут: пановенше звертання слуги до свого господаря, що йде від тих часів, коли в Америці існувало рабство.

Вони повернулися, тільки-но смеркло, і привітали мене вельми щиро. Джупітер, ширяко усміхаючись, заходився готувати на вечерю болотяних куріпок. Лєгран посів чергогий напад гарячкового западу — інакше, мабуть, і не скажеш. Він знайшов новий різновид двостулконогий молоска, та ще й більше того — вистежив і з Джупітерою допомогою виклював жука, нібито зовсім не відомого науці, і завтра збирався вислухати мою думку про нього.

— А чому не сьогодні? — запитав я, потираючи руки над вогнем і подумки посилаючи під три чорти все жукове поріддя.

— Якби ж знавти, що ви тут! — вигукнув Лєгран. — Але я вас так давно вже не бачив, тож звідки ж мені здогадатися, що ви саме сьогодні завітасте? Дорогою додому ми зустріли лейтенанта Дж** з форту, і я дав йому на печір жука. Отож до ранку пам його піяк не побачити. Переключуйте в нас, а на світанку я пошлю Джуна, щоб приніс жука. Такої краси скільки світ світом не бувало!

— Це ви про світанок?

— Який там світанок! Жук, от що. Він якрапа-золотої барви, запбільшки з великий горіх гікорі¹ і має дві чорні, як вугіль, цятки вгорі на спині, а третю таку саму — унизу. Вусики тоненькі...

— Тоненькі, але важкенькі! — докинув своє слово Джупітер. — Та цей жук із щирого золота, усе до цятки в ньому золоте, у середині й зверху, — такого важкого жука я проду-віку не бачив.

— Нехай і так, Джупе, — підказав Лєгран занадто вже поважним тоном, — але це не підстава, щоб ми їли пересмажену дичину. Жук і справді такої барви. — Лєгран обернувся до мене, — що я майже згоден із Джупітером. Надкриття мають такий металевий відблиск, якого ви ще ніколи не бачили. А втім, завтра й самі перекопастеся. А тим часом я вам покажу, якої він форми.

Сказавши це, Лєгран сів до невеликого столу, де лежали перо й чорнило, але не було видно ані клаптика паперу. Він попорпався в пухляді — проте й там теж паперу не знайшлося.

— Нічого, — сказав урешті Лєгран. — нам і цього вистачить.

Він дістав із кинтени камізельни клопоть, як мені вдалося, дуже брудного паперу й став побіжно накреслювати на ньому обрис жука. А я все так і сидів собі коли каміна, ще не встигну зіртітися. Лєгран скінчив своє малювання і, не підводячись із місця, передав мені папір.

Аж раптом ззадвору почувся голосний гавкіт, а тоді скриботіння у двері. Коли Джупітер відчинив, у кімнату вкочив здоровезний Лєгранів плюсфандленд, кинувся просто до мене й став лапцятись, поклавши лапи мені на плечі: у попередній свої відвідини я приділяв

¹ Гікорі — різновид американської ліщини.

Р. Габор. Ілюстрація до оповідання Е. А. По «Золотий жук». 1977 р.

йому чимало уваги. Перешалівши, собака припих, і я нарепті зміг поглянути на папір. Щиро кажучи, я дуже здивувався, коли побачив, що саме намалював мій приятель.

— Еге ж, — промовив я, уважно розглянувши малюнок. — Жук таки чудний, ніде правда діти, чогось подібного я ще в житті не бачив... Хіба що це, може, череп, череп із кістками навхрест. У всякому разі цей жук пі на що у спиті так не подібний, як на емблему смерті.

— Череп! — повторив Лєгран. — Таки й справді, на папері воно начебто й подібно. Безперечно. Дві верхні чорні пятаки — ніби очі, правда? А довга пиязу — ніби отвір рота... Та й весь контур овальний.

— Може, і так, — озвався я, — але з вас, Лєгране, художник ніякий. Я краще почекаю, поки побачу самого жука, якщо хочу скласти собі уявлення про його вигляд.

— Що ж, ваша воля, — трохи ображено пробурмотів Лєгран. — Я маюю досить стерпно, принаймні мені так здається. У мене були добрі вчителі, і не зрозумів же я безжелезний, смію думати.

— Ну, тоді ви жартуєте, любий друже, — сказав я. — Тут намальовано дотолі-таки непоганний череп — можу погодитись, що навіть пречудовий череп, як на мою профанську думку, і ваш жук, якщо він подібний до цього черепа, — найдивніший жук у світі. Побачивши такого жука, недопго й у пачисту силу повірити! Думаю, ви пампете його *scarabaeus caput hominis*¹ абошо; у природничій історії чимало таких назв. Але де ж ті самі пусики, що ви казали?

— Вусики?! — вигукнув Лєгран, уже почавши дратуватися нашою розмовою. — Та не могли ж ви їх не побачити. Я намалював вусики точнісінько такі, які вони є наспраді. Уже де-де, а тут ви не можете мати до мене претензій.

— Може, і справді ви намалювали. — відказав я, — тільки я їх не бачу.

Щого більше не кажучи, я повернув Лєгранові папірця, щоб зайве його не драгувати. Однак мене все-таки дуже здивувало, чому справа так обернулася. Я ніяк не міг збагнути, що вивело Лєграна з рівноваги. А щодо зображення жука — то там насправду ніяких вусиків не було видно, та й сам жук подібний був швидше до черепа.

¹ *Scarabaeus caput hominis* — з латини. *людська голова*. Уважається, що Е. По винадав цього жука, об'єднуючи прикмети двох різних видів.

Летран сердито забрав папірця й уже майже зіжмакав його, щоб викинути, очевидно, у попіл, коли це раптом щось прикувало його упату до малюнка. Умить лише йому побагровіло, а тоді зробилося смертельно біліде. Кілька хвилин піт пильно приднялявся до малюнка, не рухаючи з місця. Потім підвівся, узяв свічку зі столу й сів на морську скриню в найдавнішому кутку кімнати. Там він знов почав ретельно розглядати папір з усіх боків. (...)

Псевдовзі Летран дістав з кашоні сурдуга¹ таман, обережно вклав туди папірця і, заховавши його в письмовий стіл, замкнув шухляду. Тепер він трохи заспокоївся, хоча попередня жвавість до нього так і не повернулася. Проте Летран уже не стільки хвилюється, як просто блукає десь думкою. Що ближче до ночі, то все в глибшу задуму він упавдав, і всі мої спроби розважати його були марні. Спершу я мав намір перепочувати в хатині, як то не раз робив раніше, але настрій господарів переконав мене, що краще піти. Летран не нахвилювався, щоб я залишався, однак на прощання потис мені руку ширше, ніж звичайно.

(Переклад Ротміслєва Дмитра)

Робота з текстом

Осмыслимо прочитане. 1. Що незвичайного ви помітили на певних сторінках оповідання? 2. Де відбуваються події? 3. Чому автор пише, що острів цей дуже незвичайний? У чому ви бачите його «незвичайність»? 4. Опишіть Саллієнсовий острів. 5. Якої пори відбуваються події у творі? 6. Який день випав під час відвідин оповідача бузнику Летрана? 7. Що ще сталося «несподіваного» у той день? 8. Чим звук, якого спіймав Летран, відрізнявся від інших? 9. Що викликало подив оповідача, коли Летран розглядав власний малюнок?

Творче завдання. 1. Усно опишіть звука (або намалюйте його й прокоментуйте свій малюнок до твору). 2. Яким ви уявляєте Летрана? 3. Розкажіть про оповідача, від імені якого ведеться розповідь цю історію. Що про нього вам відомо з його розповіді? А про що можна здогадатися — який він за своїм характером, освітою, у яких стосунках із Летраном?

Я не бачився з Летраном десь так із місяць. Аж ось одного дня заходить до мене в Чарльстоні його служник, Джупітер. Я ніколи не бачив доброго старого негра таким занепокоєним і вже подумав, чи не сталося з моїм приятелем якого лиха.

- А, Джупе, — сказав я. — То що у вас нового? Як там твій господар?
- Та, як на правду, маса, то він трохи нездужає.

¹ *Сурдуга* — шуртук, верхній чоловічий одяг.

- Нездужає? Прикро це чути. На що ж він скаржитися?
- Отож-бо й с, він зовсім не скаржиться. Хоч він таки дуже заслаб.
- Дуже заслаб, Джупітере? Чому ж ти не сказав одразу? Він лежить?
- Де б пак він лежав! Він як забреде, то й зі свічкою не знайдеш. Отож-бо й попо. Болить мені дупня за горопапного¹ маса Віла.
- Джупітере, я б усе-таки хотів зрозуміти, про що це ти говориш. Отже, кажеш, твій господар хворий. А на що він заслаб, ти не знаєш?
- Та вже не майте на мене серця, маса. Мій господар ні на що не нарікає. Тільки чого він снується цілі дні отак похнюплено, а сам білий-білий став як полотно? І чого він усе щось рахус та рахус?..
- Що рахус, Джупітере?
- Та цифри всілякі рахус на дощині — такі чудні цифри, що я й зроду не бачив. Аж страх бере, їй-богу. Я з нього ока не спускаю. А вчора він схопивсь іще до схід сонця й на цілий Божий день десь пропав. Я вже здорового дубця наготував, думав, доброго дупня йому треба дати, як вернетися. Але такий він сумний прийшов, що не дміт я, дурень, і руки на нього піднести.
- Що? А, розумію. Ні-ні, ти не будь такий суворий до нього, Джупітере, — не лупцкой його. Він, бідлашний, не витримає. А ти не можеш мені сказати, через що спричинилася з ним ця хвороба, що вислихало таку дивну й о поведінку? Яка-небудь пригода сталася, відколи я був у вас?
- Ні, маса, відтоді ніякої пригоди не траплялося. А ось ранише трапилася, того самого дня, коли ви приходили.
- А що саме? Що ти маси на увазі?
- Та що ж, маса, жука й маю на увазі.
- Що-що?
- Жук. Я левен, що той золотий жук укусив маса Віла в голову, їй-богу.
- А чому ти так думаєш, Джупітере?
- Бо в нього щелепи здорові, та й рот теж. Зроду я не бачив такого клятого жука, щоб отак хвищав ногами й кусав усе, що не попаде. Маса Віл хутко вхопив його й зразу ж випустив, отож тоді він, певно, і вкусив його. Я вже знаю. А мені той жук зразу не сподобався, я б його нізашо голіруч не взяв. Я знайшов істапоть паперу та й заторгул його, ось що я зробив. А крайчик паперу запхав йому в пащеку.
- Отже, ти думаєш, що твого пана вкусив жук і від цього він захворів?

¹ *Горопапний* — бідлашний, словесний горя, сумний.

— Я не думаю нічого, я просто знаю, бо через що б іще маса Вілові сплилося золото, коли б його не вкусила золотий жук? Я вже паслухався за цих золотих жуків! (...)

— Ти маєш якийсь доручення від містера Леграна?

— Ні, маса, я маю ось цю цидулку.

І Джупітер передав мені записку такого змісту:

«Дорогий***! Чому ви так довго не заходите до мене? Сподіваюся, ви не образилися на ту мою роздратованість? Та ні, звичайно ж, ні.

За той час, про я вас не бачив, у мене з'явився великий клопіт. Я маю дещо розповісти вам, хоча не дуже собі уявляю, як це зробити, і не певний, чи взагалі є в цьому потреба. Я не повсім добре почував себе останні дні, і відолуха Джуп споконнадмірною турботливістю доводить мене до розпаду. А вчора — чи повірите? — він наготував здоровезного дубця, щоб покарати мене, бо я, бачте, утік від нього й цілісінький день сам-одни проблукав у горах на материку. І тільки через те, що я зле виглядаю, не перепало мені на горіхи.

Свої колекції я нічим новим не поповнив за цей час.

Якщо маєте таку змогу, приїжджайте, будь ласка, з Джупітером. Дуже прошу. Я хотів би побачити вас уже сьогодні ввечері, справа вельми важлива. Залевняю вас — надзвичайно важлива.

Із щирою повагою — Вільям Легран».

Тон цієї записки чомусь неабияк мене стривожив. (...) Пі хвилини не вагуючись, я зібрався піти разом із петром.

Коли ми дісталися до пристані, на дні човна, яким ми мали шере-братися через протіку, я заважив кошу і три лопати, усе повісієншке.

— А це ж що, Джупе? — запитав я.

— Та кося й лопати, маса.

— Я бачу, але паліце вони тут?

— Це маса Віл наказав мені купити в місті, і я цілу купу грошей мусив за них викласти.

— Але що, ради всього тасманичного на світі, твій «маса Віл» збирається робити кошою й лопатами?!

— Оцього вже я не знаю, і нехай мене лиха година поб'є, коли й він знає. Це все той клятий жук.

...Було близько третьої години дня, коли ми прийшли. Легран нетерпляче чекав нас. Мою руку він потяг із перловим збудженням, що не могло не стурбувати мене й тільки посилює мої підозри. Обличчя в нього було бліде, аж моторошне, а глибоко посаджені очі ряхтіли гарячковим блиском. Поцікавившись його здоров'ям і не знаючи, що казати далі, я знічев'я запитав, чи повернув йому жука лейтенант Дж**.

— О, звісно! — відповів Лестран, увесь спаленівши. — Я забрав жука другого з ранку. Тепер ніщо мене з ним не розлучить. А ви знаєте, Джупітер має рашію щодо нього.

— Як це? — спитав я, приймаючись сумним передчуттям.

— Та що цей жук із щирого золота.

Лестран промовив це таким поязним тоном, аж у мене серце тьохнуло.

— Цей жук принесе мені багатство, — вів він далі, переможно посміхаючись, — поверне мені мої родові маєтності. Тож чи дивно, що я так його ціную? Доля судила жукові стати моїм, тим-то мені залишається тільки скористатися з нього як слід, і я здобуду те золото, шлях до якого він мені покаже. Джупітере, припеси-но сюди жука.

— Що? Жука, маса?! Хай йому всячина, щоб я його займав! Беріть уже самі, коли вапа воля.

Отож Лестран поважно й урочисто підвівся й сам приніс мені жука в заселеній коробочці. Жук і справді був претарний і з наукового погляду вельми цінний, бо на той час натуралісти ще не знали такого різновиду. На спині в жука були дві круглі чорні цяпки з одного кінця й одна довгаста з іншого. Падкрилля здавалися дуже твердими й так вилискували, наче були з лощеного золота. Та й важкий був жук неабияк — не дурно ж бо Джупітер так про нього думав. Але ось як Лестран міг дотримуватися такої самої думки — то вже мені й у голові не вкладалося.

— Я послав по вас, — проречистим тоном почав Лестран, — сподіваючись поради й допомоги в здійсненні волі фортуни й жука...

— Любий Лестране! — урвав я його. — Ви нездужаєте, і треба вжити деяких заходів. Найкраще буде вам лягти, а я залишусь у вас кілька днів, поки вам покращає. У вас гарячка і...

— Перевірте мій пульс, — сказав він.

Я так і зробив і, мушу визнати, не помітив ані найменших ознак гарячки. (...)

— Ми з Джупітером вибираємося на материк у гора, і в цій експедиції потребуємо допомоги людини, якій можна довіряти. Ви — єдина така людина. Добре нам поведеться чи зле, але збудження моє після цього зникне.

— Я охоче стану вам у пригоді, — відловив я. — Тільки скажіть, на ласку Божу: цей чортів жук якимось причетний до експедиції?

— Так.

— Ну, тоді, Лестране, я не можу брати участі в цій безглуздій химері.

— Що ж, шкода, дуже шкода. У такому разі доведеться спробувати нам самим.

— Самим?! Ви таки збожеволіли! Стрипайте, а надовго це ви вибираєтесь?

— Мабуть, на цілу ніч. Виходимо ми зараз і повернемося не пізніше як на світанку.

— І ви обіцяєте мені, даєте слово честі, що коли покінчимо з вашою забаганкою й уся ця історія з жуком (Боже милостивий!) закінчиться, ви вернетесь додому й послухасте моєї ради, так ніби я пап лікар?

— Так, обіцяю. А тепер збираймося, бо часу обмаль.

З тяжким серцем супроводив я свого приятеля. Вибрались ми — Летран, Джулітер, собака і я — близько четвертої години. Джулітер напосівся сам нести кошу й обидві лопати (...). Щодо мене, то я ніс два погайні ліхтарі, тоді як Летран задовольнився самим жуком, прив'язаним до шворки. Ідучи, він раз у раз вимахував шворкою з жуком, ніби чаклуючи. (...) Марно я пробував випитати в нього мету подорожі. Умовивши мене піти з ним, Летран, здавалося, віддохотився від будь-якої розмови й на всі мої запитання відшвидковав коротким: «Побачимо!»

Кадр із кінофільму «Золотий жук», Франція, 1981 р.
Режисер А. Рено

(Переклад Ростислава Доценка)

Робота з текстом

Осмыслимо прочитане. 1. Що схвилювало старого слугу в поведінці тепелазаря? Якого висловку дійшов Джулітер? 2. Що в тексті записки викликало в оповідача занепокоєння? 3. Якими були подальші дії оповідача після отримання записки Летрана? 4. Які предмети, придбані Джулітером, привернули увагу оповідача? 5. Чому, побачивши Летрана, оповідач вирішив, що в нього гарячка?

Для обговорення. Яким наляке Летран в експозиції і зав'язці твору? Знайдіть цитати для його характеристики, прокоментуйте їх.

Чопном ми перебралися через протоку біля виступу острівця, вийшли на високий берег материка й рушили в північно-західному напрямку. Містина мала дикий і пустельний вигляд, ніде не було й сліду людської ноги. (...)

Так ми подорожували години зо дні, і вже перед заходом сонця дійшли до околиці ще похмурішої, ніж та, що залишилася позаду. (...)

Площина, на яку ми вийшли, поросла ожайною, і незабаром ми зрозуміли, що без кося далі не продертися. Там-то за всякіпкою хазяїна

Г. Герлін. Ілюстрація до оповідання Е. А. По «Золотий жук». 1895 р.

Джунітер став прокладати нам стежку до височезного тюльпанового дерева, що росло в гурті з якимось десятком дубів. Розложистістю гілля, красою листяної крони й узгальї своїм величним виглядом воно перевершувало й ці дуби, і всі інші дерева, що я будь-коли бачив. Коли ми дісталися під тюльпанове дерево, Лейран обернувся до Джунітера й спитав, чи зможе він підертися на цей стовбур. Старого негра мовби ошелешило це запитання, і якусь хвилюнку він не відповідав. (...)

— Авжеж, маса, ще не бувало такого дерева, щоб Джуни на нього не пізів, — просто сказав негр.

— Тоді лізь мерщій, бо швидко смеркне й ми не встигнемо побачити, що нам треба.

— А високо лізти, маса? — поцікавився Джунітер.

— Лізь по стовбуру, а там я скажу тобі... Стривай-но! Візьми жука із собою.

— Жука, маса Біле?! Золотого жука?! — скрикнув негр, аж підсахнувшись перелякано. — Для чого цей жук на дереві? Пехай мене повісять, щоб я його взяв!

— Якщо ти, Джупе, такий здоровий негр, боїшся торкнутися до цієї мирної мертвої комахи, то бери її за шворку. Але якщо ти ніяк її не візьмеш, доведеться розтравити тобі макітру ось цією лопатою.

— Та паліно хвилюватися, маса? — відказав Джунітер, помітно осоромлений і уже упокорений. — Ото аби що римати на старого негра! Я ж тільки в жарт. Щоб я боявся жука? Та що мені той жук!

Він обережно взяв шворку за самній кінець і, тримаючи жука якнайдалі від себе, приготувався лізти на дерево.

Замолоду тюльпанове дерево, *Liriodendron Tulipifera*, цей найвеличнійший мешканець американських лісів, має дуже гладенький стовбур і часто випускає гілля тільки високо від землі. Але з часом кора на дереві робиться нерівна та гудзувата, і на стовбурі з'являються короткі падростки. Тож-бо труднощі, які постали перед Джунітером, лише на перший погляд здавалися нездоланими. (...) Джунітер кінець кінцем добувся до першого великого розгалуження і, здається, вирішив, що своє завдання виконав. Найбільша небезпека й справді вже минула; але ж він вибрався на височінь у яких шістдесят—сімдесят футів!

— Тенер куди, маса Біле? — запитав негр.

— Угору по найгрубшому суку, в оцей бік, — сказав Лєгран.

Джунітер не забарився виконати команду — літти, очевидно, було неважко. (...) Незабаром почувся його голос, немовби десь іздалеку.

— Довго ще літти?

— А ти вже високо? — запитав і собі Лєгран.

— Ще й як! — відкалав негр. — Я вже бачу небо крізь верхітку дерепа.

— Цебо — це байдуже, ти слухай, що от я скажу. Оглянься назад і порахуй, скільки гілок ти проминув на тому суку, по якому лізеш. Порахував?

— Одна, дві, три, чотири, п'ять... Позад мене п'ять гілок, маса.

— Тоді виліз ще на одну пилце.

За кілька хвилин почувся голос, запевняючи, що пластик його дістався до своєї гілки.

— Тенер, Джуле, — збуджено закричав Лєгран, — лізь по цій гілці так далеко, як тільки зможеш! А коли побачиш щось чудне, озвешся!

Якщо досі я ще не впевнів був певний, що мій бідолашний приятель скибнувся, то в цю хвилину в мене розвіялися останні сумніви. Він таки збожевів. Тільки як тенер приставити його додому? Поки я міркував над цим, Джунітер знову подав голос:

— Я боюся далі літти, гілка геть струхла.

— Ти кажеш «струхла», Джунітере? — тремлячим голосом промовив Лєгран.

— Еге ж, маса, вона трухлава, як старий пеплок. Їй давно вже капеть.

— Що ж його робити, Боже мій?! — скрушно запитав Лєгран.

— Що робити? — радо вхопився я за нагоду. — Та пертатися додому й лягати в постіль. Не барімся, любий друже. Уже смереєс, та й ти ж не забули, що мені обіцяли.

— Джунітере! — закричав Лєгран, незвертаючи на мене ніякісінької уваги. — Ти чуєш? (...) Отже, слухай далі! Коли посунешся ще трохи вперед по цій гілці, але так, щоб не впасти, і не випустиш жука, я подарую тобі срібного долара, тільки-но ти злізеш на землю.

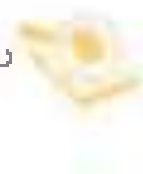
— Я вже сунуся, маса Біле, уже-уже, — хутко відповів Джунітер. — Ось і кінець гіляки.

— Уже кінець?! — мало не вереснув Лєгран. — Кажеш, ти вже на кінці гіляки?

— Та вже близько, маса!.. О-о-о! Боже милосердний, що це тут на дереві?

— Ну?! — зраділо скрикнув Лєгран. — Що там таке?

— Та нічого, тільки череп. Хтось лишив свою голову на дереві, а вороння видзьобало все м'ясо до крихти.

— «Череп», кажеш? Чудово! А як його прикріплено до тілляки? Чим він тримається?

— А й правда, маса, зараз глину. Чудасія, їй-бо! Здоровецький цвях у черепі. Оце ж він і держить черепа на тілляці.

— Тепер слухай, Джупітере, зроби точно, як я скажу. Ти чуєш?

— Еге ж, маса.

— То добре вважай! Знайди ліве око черепа.

— Га, оце ж так маєш! Та ж у нього ніяких очей немає.

— А хай тобі з таким телепнем! Ти знаєш, де п тебе права рука, а де ліва?

— А вжеж знаю, я добре знаю, де п мене ліва рука. Це та, що я цю дрова рублю.

— Шу та звісно, ти ж лівак. А ліве око в тебе з того самого боку, що й ліва рука. Тепер ти вже знайдеш, може, де ліве око черепа, тобто місце, де було ліве око? Знайшов?

Запала довга мовчанка. Нарешті негр озвався:

— То ліве око черепа з того самого боку, що й ліва рука? Але п черепа й сліду руки немає, не те що! Та вже хай. Ось воно, ліве око, знайшов. То що з ним робити?

— Пропусти жука вниз крізь той отвір, скільки шворки стане, але стережися, щоб шпорка не випала з руки.

— Уже зробив, маса Біле. Немає легше, як пропустити жука крізь дірку. Оно він висить унизу. (...)

Забивши кілочок саме в тому місці, де плав жук, мій приятель дістав із кишені рулетку. Один кінець її він прикріпив під стовбуром дерева, — з того боку, що найближчий до кілочка, — потім розмотав рулетку й через кілочок протяг далі, у напрямку, визначеному двома пунктами: деревом і кілочком. Джупітер ішов попереду й підгинав косю кунці ожини. За п'ятдесят футів під кілочка Летран зупинився й забив ще один кілочок. Узятини його за центр, він окреслив коло діаметром десь так у чотири фути. Після цього схопив сам лопату, дав по одній Джупітерові й мені й сказав якомога швидше братися до роботи.

(...) Мені було ясно, що Летрана посіла пригаманна південням жага шукати заховані скарби, і ця його химерність ще й посилилася, коли він надивив жука; а Джупітер до того ж забалакав йому пуха тим, що цей жук, мовляв, «із широго золота». (...) Мені стало прикро й сумно на серці. Кінець кінцем я вирішив, що краще вже я з доброю волею пізнаюся копати, аби швидше Летран переконався в безглузді своїх марень. Отож ми засвітили ліхтарі й рівно заходилися працювати, так наче й справді робили щось путнє. (...)

Наприкінці другої години роботи яма досягла п'яти футів завглибшки, хоча піяких ознак скарбу ніхто ще не завважив. Ми перестали копати, і я почав сподіватися, що наша комедія вже завершується. Проте Лєгран, хоча сам і дуже розгублений, задумливо витер піт із чола й знов заходився працювати. Викопана яма мала в перетині чотири фути і в облоді покрипала те коло, що окреслив бун Лєгран. Тепер ми трохи розширили площу ями й заглибилися ще на два фути. Знову ніякого знаку. (...)

— Ти, мерлотнику, — просичав Лєгран крізь зуби, — триклятий чорнюче, відповідай мені зараз же, чуєш? Щоб без усяких викрутів! Де в тебе ліве око?

— Ой, на Бога, маса Віле! Та от же моє ліве око, хіба ні? — заталосив нажаханий Джуїтер, кладучи долоню на свій правий орган зору й невідривно там її тримаючи, немовби хазяїн намірявся відерти йому це око.

— Я так і думав! Я знав! Гур-ра! — закричав Лєгран, вишустив негра й кинувся витинати різні вихляси та скоки, — на превеликий подив свого служника, що, підвівшись із колін, мовчки позирав то на хазяїна, то на мене.

— Ходімо назад! Вертаймося! — скомандував Лєгран. — Гру ще не програно. — І він перший рушив знову до тютюнового дерева.

— Ану, Джуїтере! — гукнув він свого служника, коли ми були вже біля дерева. — То як череп прибито до гілляки — лицем до стовбура чи під стовбура?

— Назовні, маса, щоб воронни могло без усякого клопоту видзьобати очі.

— Гарязд. А крізь яке око ти пропустив жука: крізь це чи оце? — Лєгран торкнувся рукою одного, а потім другого ока Джуїтера.

— Крізь оце, маса, крізь ліве, як ви наказували. — І негр тупав пальцем на своє праве око.

— Ага, так, тоді почнімо спочатку.

Тоді мій приятель, у божевільні якого тепер мені вже привиджувалася певна система, переставив кілочка, що позначав те місце, де вбив жук, на три дюйми західніше. Простягнувши знову рулетку від стовбура дерева до кілочка, він відміряв ще п'ятдесят футів по прямій і таким чином установив нову кінцеву точку, на підстані в кілька ярдів під викопаною ямою.

Цього разу Лєгран окреслив коло трохи більше діаметром, ніж попереднє, і ми знову заходилися копати. (...) Так минуло шість годин. І саме коли ці химери уяви цілком полюбили мене, наш собака раптом знову несамовито розтавкався. (...) За кілька секунд він вигріб купу

людських кісток, що колись були двома скелетами, усуміш із металевими гудниками та зітлілою попляною одежею. Ще кілька ударів лопатою — і на видноті показалося лезо здорового іспанського ножа, а далі — три-чотири долітих і срібних монети.

Побачивши їх, Джупітер пройнявся нестримним захватом, але на обличчі його хазяїна проступило цілкомите розчарування. Лесгран наполягав, однак, щоб ми не кидали роботи. Та тільки-но він скінчив свої слова, як я упав долілиць, перетиснувшись ногою через велике залізне кілце, що випиналося із землі.

Тепер ми заходяться працювати куди завзятіше, і такого гарячково-го збудження, як у подальші десять хвилин, я ще зроду не зазнавав. Ми очистили під землі довгасту дерев'яну скриню, яку, — судячи з того, що вона чудово збереглася й дошки не втратили твердості, — колись було оброблено якоюсь хімічною речовиною. (...) Усі ми гуртом, хоч як нагужувалися, спромоглися тільки ледь зрушити скриню з місця. Нам відразу стало ясно, що втрюх ми такої ваги не подужаємо винести. На щастя, віско скрині закріплювали тільки два висувні протопитчі. Задихаючись від хвилювання, ми тремтячими руками вирвали їх. І вмить — незмірний скарб зблиснув перед нами. Коли світло ліхтарів упало в яму, від накиданої купи золота та самоцвітів сяйнуло таким блиском, що нас мало не посліпило.

(...) Лесгран, здавалося, геть знесилів від збудження й майже не озивався. Джупітерово обличчя на кілька хвилин зблідло мов смерть, — якщо взагалі може збліднути негр. Він стояв не просто приголомшений, а ніби аж громом уражений. А тоді раптом упав навколівши в ямі, занурившись руками по лікті в золото, та так і запмер, немовби різкопуючи в цій невичайній купелі. Наренті Джупітер глибоко зітхнув і прорік голосно щось на взірцьь монолога:

— І все це він, золотий жук! Любезний золотий жук! Маленький мій, золотенякий, а я ж так його шпетив! І не сором тобі, старий петре? Ну, чого мовчиш?..

Наренті мені допелося попернути до дійсності їх обох — і господаря, і служника: скарб же треба було забирати. Пора стояла пізня, і якби ми дуже забарилися, то не велики б до ранку перенести все в хатину. Але голова в нас ішла обертом, і ми довго стояли й думали, не знаючи, з чого починати. Наренті ми виїняли зі скрині зо дві третини вмісту і аж тоді насильу спромоглися витягти її з ями. Виїняті скарби захопали в куцях ожини, а вартувати коло них залишили собаку, що йому Джупітер якнайсуворіше наказав будь-що не сходити з місця й не зчиняти гавкоту до нашого повернення. Після цього ми хутко рушили у зворотну дорогу, несучи із собою скриню. Це зазнавши ніяких пригод, а тільки стра-

швидко змирившись, десь так о першій годині ночі ми дісталися до хатини. Нас посіла така втома, що годі було й думати, аби підразу збиратися знову. Тим-то ми спершу повечеряли й цілу годину відпочипали, а вже потім, не зводячи більше, подалися назад у гори, захопивши із собою три міцних лантухи, що знайшлися в хатині. Близько четвертої години ми були коло ями. Поділивши решту здобичі приблизно на рівні три частини й не засидаючи ям, ми вдруге вирушили до хатини й приставили туди свою золоту ношу саме о тій порі, коли перші проблиски світанку загоріли над верхів'ями дерев на сході. (...)

Коштовностей, накиданих у скриню нагусом, збирак, було по самі підп'язки... (...) Тієї ночі весь уміст скрині ми оцінили десь так на півтора мільйона доларів; подальша реалізація золота й коштовностей (себе на вжиток ми залишили їх зовсім мало) показала, що ми були надміру стримані у своїх підрахунках. (...)

Робота з текстом

Означимо прочитане. 1. Чому оповідач вирішив допомогти Лєгранові, хоча й не віряв в успіх експедиції? 2. Відзначте момент, коли точка зору оповідача щодо задуму Лєграна почала мінятися? 3. Як поставилися до скарбу Дзупітер, Лєгран, оповідач? Поясніть реакцію кожного з них.

Творче завдання. Візьміть на себе роль оповідача й розкажіть про експедицію під проводом Лєграна.

Коли ми переглянули весь скарб і наше гостре збудження трохи зляглося, Лєгран, бачивши, що мені страшенно кортить почути розгадку цієї надзвичайної таємниці, почав нарешті докладно про все розповідати.

— Ви пам'ятаєте той вечір, як я показав вам напидку намальований обрис жука. (...) Отож коли ви повернули мені клаптик пергаменту, я вже ладен був зібрати його й кинути у вогонь.

— Клаптик паперу, ви хочете сказати? — утвав я Лєграна.

— Ні. Він і справді нагадує папір, а й сам був так думав, але, почавши малювати на ньому, підразу побачив, що то дуже тонкий пергамент. Ви ж пам'ятаєте, який він був брудний. Ну, і коли я взяв його, щоб зібрати, то нешироком глянув на той малюнок, куди й він дивилися, і вкрай здивувався, бо й справді розпізнав обрис черепи на тому самісінькому місці, де я нібито малював жука. На хвилину це мене так вразило, що я не міг і думок докупити зібрати. Я ж бачив, що мій малюнок деталями дуже різнився від того, який був у мене перед очима, хоч у цілому обрис їх і були близькі. Тоді я взяв свічку, сів у найдальшому кутку

кімнати й пильніше приглянувся до пергаменту. Переторнувши його, я побачив на звороті свій малюнок — точнісінько такий, яким його й малював. Насамперед мене взяв подив, що ось же можлива така різочка подібність, такий химерний збіг — череп на звороті пергаменту, саме під моїм жуком, і то не тільки обрисами, а й розміром до жука подібний. Кажу ж бо дивність цього збігу зовсім мене спантеличила на якусь хвилю. (...) Але, отямившись, я раптом виразно пригадав, що, коли я починав малювати жука, на звороті пергаменту ніяких обрисів не було. Я був певний цього, бо ж спочатку кілька разів перетортав пергамент, шукаючи чистішого куточка. І що-що, а черепа я б уже не міг не помітити. Відкриття це прайшло мене навіть дужче, аніж подібність жука формою до черепа. За цим усім, безперечно, крилася якась нерозгадана таємниця. (...)

Коли ви пішли, а Джупітер міцно заснув, я почав докладніше обмірковувати всю справу. Найперше я пригадав, за яких саме обставин жук потрапив до мене. На материк, за мильо на схід від острова, але близько до смуги припливу ми знайшли жука. Коли я схопив його, він боляче куснув мене, і я мусив його випустити. Жук уяв біля ніг Джупітерові. Той, однак, не зразу підняв жука, а перше своїм звичаєм розглянувся туди-сюди, шукаючи листка або чогось такого, щоб було безпечніше пальцям. У цю мить Джуп, вірніше, ми обидвоє, завважили клапоть пергаменту, що тоді мені видався папером. Він лежав, присипаний піском, і тільки крайчик його виднів назовні. Нещодазік від цього місця я побачив кістяк начебто баркаса. Пролежав він тут, либонь, довгенько, бо від дерев'яного каркаса залишилися лише сліди.

Отже, Джупітер узяв той пергамент, загорнув у нього жука й дав мені. Незабаром ми рушили додому й дорогою зустріли лейтенанта Дж**. Коли я показав йому комаху, він попрохав у мене дозволу взяти її до форту. Ледве встиг я висловити свою згоду, як він уже заховав жука до кишені камізелки, а пергамент залишився в моїх руках. (...) Десь у цю, видно, хвилину я несвідомо й поклав той шматок пергаменту до кишені.

Ви пам'ятаєте, що, підійшовши до столу намальовати жука, я не знайшов паперу там, де він звичайно лежав. У шухляді теж нічого не було. Тоді я почав нишпорити по кишенях, — може, де трапиться старий лист, — і раптом рукою намацав пергамент. (...)

Упаяжайте мене за фантазера, як собі хочете, але я вже тоді підчув певний зв'язок між окремими явищами. Я з'єднав докупи дві ланки довгого ланцюга. На березі моря лежав човен, а неподалік паллявся пергамент — такий пергамент, не папір! — із намальованим черепом. Ви, звичайно, спитаєте, де ж тут зв'язок? Я відповім, що череп, череп із

схрещеними кістками під ним, — це піратська емблема. У кожній сутінці пірати виступають під прапором із зображенням черепа.

Отже, то був пергамент, а не папір. (...) Я також звернув увагу на форму пергаменту. Хоч один його ріжок і був каліньсь обірваний, видно було, що первісно пергамент мав подовгасту форму. Це була саме така пергаментна смужка, на якій можна зробити пам'ятний запис, призначений для тривалого зберігання.

— Але ж ви самі сказали, — утрудився я, — що черепа не було на пергаменті, коли ви малювали свого жука! То як ви могли простежити якийсь там зв'язок між човном і черепом, якщо цей самий череп хтось — бошня-хто і як — намалював уже після паного жука?

— Власне тут і починається таємниця. Хоча якраз у цьому моменті мені було не так уже й важко її розв'язати. (...) Надворі було холодно (рідкісний випадок, але ж який щасливий!), і в каміні палав погонь. Я розігрівся з дороми й тому сів біля столу. Ви, однак, присунули своє крісло ближче до каміна. Тільки-но ви взяли від мене пергамент і почали розглядати, як убіг Волк, наш собака, він кинувся до вас і передніми лапами скочив вам на груди. Лівою рукою ви стали гладити собаку, стримуючи його за шал, а ваша права рука, що з пергаментом, упала між колін, зовсім близько до вогню. (...) Ви, безперечно, знаєте, що існують і споконвіку існували хімічні препарати для невидимих записів на папері або на пергаменті — прочитати їх можна лише після нагрівання. Кобальтова емаль, розчинена в царській горілці й розведена в чотирикратній за патого кількості води, дає зелений колір. Перетоплений кобальт, розріджений у сесігрянному спирті, дає червоний. За якийсь час, коли папір чи пергамент вихватоне, колір зникне, але знов стає видимий при нагріванні.

Тепер я почав швидко вивчати зображення черепа. Зовнішні його обриси, ті, що ближчі до країв пергаменту, проступали набагато чіткіше, ніж внутрішні. Було ясно, що тепло діяло або недостатньо, або нерівномірно. Я негайно ж розпалив вогонь і рівномірно прогрів увесь пергамент. Спершу чіткішими зробилися тільки лінії черепа, але згодом у протилежному від черепа — по діагоналі — кутку пергаменту проступили на видноті обриси начебто якоїсь звірини. Ще шльовніше глянувши, я побачив, що то мав бути кіт.

— Ха-ха! — вирвалося в мене. — Звісно, сміятися з вас мені не випадає, півтора мільйона це занадто поважна штука, аби жартувати, але як не думаєте ви й третю ланку доточити до ланцюга! Знайти щось спільне між піратами й кішками?! Пірати, як відомо, до хатнього затинку не вельми охочі, тож і кішки їм ні до чого.

— Але ж я кажу, що там зображена була зовсім не кішка.

— Є, кішка чи кіт — невелика різниця.

— Невелика, але є, — сказав Лейфран. — Ви, можливо, чули про капітана Кіда¹. Оце ж вам *кіт* і *Кід*. Я відразу зрозумів: зображення kota немов своєрідний підпис-ієрогліф, як-от малюнок у ребусі або що. Я кажу «підпис», бо kota було намальовано саме в тому місці, де підписуються. А зображення черепа в протилежному по діагоналі кутку навіювало думку про герб чи печатку. Але мене збивало з пантелику те, що десь поділося головне в моєму гаданому документі: текст. (...)

Ви, безперечно, чули, що існують тисячі туманних легенд про капітана Кіда та його спільників, ніби вони позакопували свої скарби десь на Атлантичному узбережжі. В основі цих легенд мусять бути якісь дійсні факти. (...) Ви чули про якийсь білий-менш значний скарб, знайдений на узбережжі?

— Ніколи не чув.

— А проте ж багатства Кідопі були незмірні, це кожен знає. І я був певен, що його скарб досі ще лежить у землі. (...) Я тоді ще більше нагрів пергамент над погнем, але ніяких знаків не проступило. Тоді я подумав, чи не завжає часом бруд, і вирішив обмити пергамент тильною водою. Поклав його на сковороду, донизу тим боком, що з черепом, а сковороду поставив на жарівницю з деревним вугіллям. За кілька хвилин, коли сковорода добре протрілася, я взяв пергамент і, на превелику свою радість, побачив розташовані в ряд начебто цифри. Я знову поклав пергамент на сковороду й зачекав ще з хвилину. Коли я зняв сковороду з вогню й узав пергамент, заміє проступив повністю — ось зараз ви й самі побачите.

З цими словами Лейфран нагрів пергамент і дав мені. Поміж черепом і котом видніли знаки, незграбно виведені червоним чорнилом:

5 3 AA = 3 0 5)) 6¹ ; 4 8 2 6) 4 A 5)) 4 A) ; 8 0 6 ; 4 8 = 8 6 0)) 8
5 ; ;] 8⁺ ; ; Δ⁺ 8 - 8 3 (8 8) 5⁺ - ; 4 6 (; 8 8⁺ 9 6⁺ ? ; 8)⁺ Δ (: 4 8 5) ; 5⁻
= 2 : 'A (; 4 9 5 6⁺ 2 (5¹ - 4) 8 || 8¹ ; 4 0 6 9 2 8 5) ;) 6 = 8) 4 AA ; 1 (A
9 ; 4 8 0 8 1 ; 8 : 8 Δ 1 ; 4 8 - 8 5 ; 4) 4 8 5 - 5 2 8 8 0 6⁺ 8 1 (Δ 9 ; 4 8 ; (8
8 ; 4 (Δ ? 3 4 ; 4 8) 4 Δ ; 1 6 1 ; : 1 8 8 ; Δ ? ;

— Але мені щось під цього апітрохит не проясніло, — промовив я, віддаючи Лейфранові пергамент. — Навіть за всі копитошності Голконди² я б не зміг розгадати цієї загадки.

¹ *Кід (Kidd) Вільям* (бл. 1650–1701) — капітан королівського англійського флоту, який став піратом і закінчив своє життя на лондонській шибениці.

² *Голконда* — індійська держава XVI–XVII ст., у якій видобували багато алмазів. Вона стала символом незліченних багатств, самоціттів і виробів із них.

(...) — Ці знаки й цифри утворюють шифр, тобто в них криється певний зміст. Але з того, що я чув про Кіда, можна було зробити висновок, що він не здатний був укласти вигадливої криптограми. Отже я вирішив, що цей код нескладний (...).

У даному разі, як і завжди при шифрованих записах, найперше постало питання про мову. (...) Зображений кіт означав, що йдеться про капітана Кіда, англійця, котрий, звісна річ, користувався англійською мовою. (...) Отже, я зупинився на англійській мові.

Як ви бачите, запис на пергаменті не має поділу на слова, що значно ускладнює завдання. Якби текст не йшов усунізь, я почав би з того, щоб підшукати й відставити найкоротші слова, і, потрапивши на слова з однієї літери, як-от англійське «I» (займенник «я»), уважав би, що успіху досягнуто. Але оскільки поділу на слова не було, то спершу мені довелося підрахувати, які знаки пжито частіше, а які рідше. Підрахунки дали таку таблицю:

Знак «8» ужито 34 рази,	«=» — 8 разів,
«;» — 27 разів,	«1» — 7 разів,
«4» — 19 разів,	«0» — 6 разів,
«)» — 16 разів,	знаки «9» і «2» — по 5 разів,
«A» — 15 разів,	знаки «:» і «3» — по 4 рази,
«·» — 14 разів,	«?» — 3 рази,
«5» — 12 разів,	« » — 2 рази,
«6» — 11 разів,	знаки «\$», «—» і «*» — по разу.

В англійській мові, як відомо, на письмі найчастіше зустрічається літера *e*. У міру дедалі меншої частотності літери розташовуються так: *a o i d h n p i t s t u y e f g e m w b k r q x z*. Літеру *e*, одначе, уживають куди частіше від інших, — узагалі важко знайти речення, де б вона не переважала. (...)

Отже, можемо вважати, що 8 — це *e*. Далі, з усіх англійських слів найуживаніше *the*, означений артикль. Тепер подивімося, чи не знайдемо тут сполучень трьох, щоразу розташованих у тій самій послідовності знаків, з яких останнім знаком було б 8. Якщо знайдемо такі сполучення, вони найімовірніше означатимуть слово *the*. Придивившись, ми й справді знаходимо не менше як сім разів повторене сполучення знаків ;48. Таким чином, можемо вважати, що крапка з комою — це *t*, 4 — це *h*, а 8 — це *e*. У цьому, останньому, ми вже добре пересвідчилися. Це вже посуває нас набагато вперед.

Розшифрувати ціле одне слово, ми можемо встановити перні й останні літери багатьох інших слів, що дуже важливо. Ось візьмімо хоча б передостаннє сполучення ;48 — це майже на самому кінці.

Перший після 8 знак, крапка з комою, як ми знаємо, починає нове слово. З шести подальших, після *the*, знаків п'ять нам уже відомо. Підставляємо замість знаків літери і, замінивши невідому літеру крапкою, записуємо *t.eeth*.

Літери *th* доводиться відразу відкинути, бо такого закінчення не має жодне англійське слово зі стільки літер, що починається з *t*. У цьому легко пересвідчитись, підставляючи на порожнє місце одну по одній усі літери абетки. Залишається, отже, *tee*.

Перебравши, якщо потрібно, усю абетку, знаходимо єдине можливе прочитання — *tree*, тобто «дерево». Маємо, таким чином, ще одну літеру — *r*, зображену в шифрі як Δ , і можемо прочитати вже два слова поспіль: *the tree*.

Трохи далі бачимо знову сполучення $\Delta 8$, тобто *the*. Вишшиємо тепер цей уривок тексту поміж відомими нам словами: *the tree ;A (A ? 3 4 the*.

Підставивши вже розшифровані літери, маємо: *the tree thr A ? 3h the*.

З крапками замість невідомих літер уривок виглядатиме так: *the tree thr . . h the*.

Тут відразу напрашується слово *through*, «через», що дає нам ще три літери — *o*, *n* і *g*, зашифровані відповідно знаками Δ , ? і 3.

Нильно приглянувшись тепер до сполучень розшифрованих уже знаків у криптограмі, знаходимо неподалік від початку запис 83(88, тобто *egree*, що, безперечно, означає слово *degree* («градус») без першої літери. Звідси маємо ще одну літеру — *d* (знак «=»).

Помінувши чотири знаки після слова *degree*, бачимо сполучення $\Delta 6(\Delta 88+$, або ж, якщо під розшифровані знаки підставити літери, а нерозшифрований знак замінити на крапку — *th.ree*.

На думку відразу спадає слово *thirteen*, тобто «тринадцять», що дає нам ще дві нових літери, *i* та *n*, у криптограмі відповідно 6 та Δ .

Звертаємося тепер до початку шифрованого запису: 53 AA =.

Після підстановки одержуємо: *good*.

Звідси бачимо, що перший знак — це *a*, неспігачений артикль, а перші два слова — це *A good* («добрий»).

Щоб уникнути плутанини, складемо таблицю розшифрованих знаків, розташувавши їх за абеткою:

«5» означає <i>a</i>	«6» — <i>i</i>
«7» — <i>d</i>	«8» — <i>n</i>
«8» — <i>e</i>	«A» — <i>o</i>
«3» — <i>g</i>	«(» — <i>r</i>
«4» — <i>h</i>	«;» — <i>t</i>

Розшифровано, отже, десять найважливіших літер. Гадаю, немає потреби докладно зупинятися на тому, як я розшифрував речку. В усякому разі, ви, мабуть, переконалися, що такого роду криптограми не дуже важко розгадувати, знаючи їх будову. Але майте на увазі, що ця криптограма належить до найпростіших. Залишається дати вам повний текст розшифрованого запису на пергаменті. Отже, прошу:

«A good glass in the Bishop's hostel in the Devil's seat twenty one degrees and thirteen minutes northeast and by north main branch seventh limb east side shoot from the left eye of the death's-head a bee-line from the tree through the shot fifty feet out».

(«Добре скло в Єпископовім заїзді на чортонім сидалі двадцять один градус і тринадцять мінут північ–північ–схід головний сук сьома гілляка східний бік стрілай з лівого ока мертвої голови пряма лінія під дерева через постріл на п'ятдесят футів»). (...)

Я бачив, що укладач криптограми зумиє писав усі слова всуціль, щоб важче було її розгадати. Ну, а коли за таке діло береться хтось не аж надто тямущий, він майже неодмінно переборщить. Там, де йому в процесі писання трапляється кінець речення чи слова, він конче намагатиметься дальший знак поставити якнайближче до попереднього. Ось пригляньтеся до криптограми й ви легко помітите п'ять таких місць. Виходячи з цього, я так помежував текст:

«Добре скло в Єпископовім заїзді на чортовім сидалі — двадцять один градус і тринадцять мінут — північ–північ–схід — головний сук, сьома гілляка, східний бік — стрілий з лівого ока мертвої голови — пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів».

— Проте від цього межування мені зовсім не стало ясніше, — сказав я.

— У перші дні мені теж так само, — підтовів Летран. — А тим часом я заходився ревно розшукувати кожного, чи не знає хто поблизу Салліпенового острова будівлі під назвою «Єпископів заїзд». Нічого не довідавшись, я вже мав намір розширити смугу обстежень і повести їх систематичніше, коли це одного ранку мені раптом спало на думку: а може, цей «Єпископів заїзд» якось стосується давнього роду Біскопів, що колись володів старовинною садибою за чотири милі на північ від

Кадр із кінофільму
«Золотий жук». Франція, 1981 р.
Режисер А. Рене

острова. Я подався на плантацію й розпитав тамтешніх старих негрів. Нарешті одна старенька бабуся сказала, що чула про такий собі «Єпископів заїзд» і, може, навіть й покаже мені туди дорогу, тільки, то зовсім не заїзд, ані шипок, а просто висока скеля.

Я пообіцяв їй добре віддячити за клопіт, і вона, трохи повагавшись, погодилася провести мене. Знайшли ми те місце без будь-яких труднощів, і, відпустивши негрятянку, я став розглядатися довкола. «Заїзд» виявився наромадженням диких урвищ і скель, найвиша з яких стояла трохи осторонь і скидалася на штучну споруду.

Я вдерся на вершечок цієї скелі й зупинився, не знаючи, що ж робити далі.

Коли я так роздумував, погляд мій упав на вузький прискалок на східному узбіччі скелі, десь так за ярд нижче від вершини. Цей прискалок виступав наперед дюйма на п'ятнадцять і був не більши як фут завширшки, а заглибина в скелі саме понад ним робила його трохи подібним до крісла з увігнутою спинкою, що були модні за наших прадідів.

Я здогадався, що це і є «чортове сидало», згадане в криптограмі; тепер таємниця була незначебно розв'язана. «Добре скло», ясна річ, означало не що інше, як підзорну трубу, — моряки часто вживають слово «скло» в такому значенні. Отже, тут, як я відразу збагнув, треба було вдатися до підзорної труби, до того ж дивитись у неї з точно визначеної позиції. А «двадцять один градус і тринадцять мінут» та «північ—північ—схід» означали, безперечно, спрямування труби. Страшенно збуджений своїми відкриттями, я поспішив додому, озброївся підзорною трубкою й пернувся на скелю.

(...) Піднісши трубу під кутом десь так у двадцять один градус, став обережно водити нею вгору-вниз, аж поки увагу мою привернув круглий отвір чи то просвіт у листі величезного дерева, що віддалині підносилося над усіма своїми сусідами. Посеред того просвіту я помітив білу цятку, але що воно таке, спершу не міг розгледіти. Відрегулювавши фокус труби, я глянув ще раз і побачив, що то людський череп. Це відкриття так підняло мені настрій, що й уся загадка видалася розгаданою. Адже ясно було, що слова «головний сук, сьома гілляка, східний бік» могли означати лише розташування черепа на дереві, а вислів «стріляй з лівого ока мертвої голови» також дозволяла тільки одне тлумачення, коли йшлося про пошук захопаного скарбу. Я міркував так: якщо опустити до землі кулю, пропущену крізь лівий очний отвір черепа, і провести пряму лінію від найближчої точки стовбура через «постріл» (тобто місце, куди впала куля) далі на п'ятдесят футів, то саме там і буде місце, де ймовірно закопано скарб. (...)

— Коли ми вперше копали, — сказав я, — то схилили місцем, пеппо, через те, що Джупітер з дурного свого розуму опустив жука з правої очниці черепа замість лівої, так?

— Саме через це. На місці нашого «пострілу», тобто де ми забили кілочок під деревом, відхилення становило тільки зо два дюйми, і якби скарб там було й закопано, така похибка апітрохи б не зашкодила. Але ж «постріл» і найближча точка дерева вказували тільки напрямом, тож що далі ми відходили від дерева, білвало й відхилення, і за п'ятдесят футів відстані скарб залишився зовсім осторонь. Якби не моя пайглибіше переконання, що скарб таки справді був десь неподалік, уся наша праця пішла б намарно. (...)

— А цей ваш проречистий тон, оці пимахування жуком? Це щось украй дивне. Я був певний, що ви збожеволіли. І чому ви хотіли опустити з очниці черепа неодмінно жука, а не кудлю?

— Та, приро кажучи, мене трохи роздратували ваші патяки, що я, мовляв, з'їхав з слуху, тож я нишком поклав собі відплатити вам невеличкою містифікацією. Через це я й вимахував жуком і через це ж таки надумав опустити його з дерева. До речі, на цей намір наптовхнуло мене якраз ваше зауваження, що жук дуже важкий.

— Ага, розумію. Тепер залишається тільки ще одне з'ясувати. Оці скелети, що в ямі, звідки вони могли взятися?

— Про це я знаю не більше за вас. Можливо, однак, лиш одне правдоподібне пояснення — хоча й страшно уявити собі таку людську жорстокість. Звісна річ, Кідові — якщо це справді Кід заховав скарб, у чому я не маю сумніву, — Кидові хтось мусив допомогати в цій роботі. А коли основну частину роботи було виконано, він, мабуть, вирішив, що усунути зайвих свідків не завадить. Два-три удари кайлом, коли його помічники ще поралися в ямі, — і було вже по всьому. А проте, може, тих ударів знадобилося десяток, хто знає?

(Переклад Ростислава Дітківки)

Г. Боек. Ілюстрація до оповідання Е. А. По «Золотий жук». 1893 р.

Робота з текстом

Осмислосмо прочитане. 1. З'ясуйте символічне значення назви оповідання «Золотий жук». 2. Який же золотий жук «укусив» Лєграна? Чи була то «золота ляхманка» чи щось інше? 3. Щодіагнозувати Лєгранові знайти

скарбу? Золотий жук? Розум? Чи його фантазія? Запропонуйте й обґрунтуйте власну відповідь.

Порівнюємо. 1. Що єднає образи автора й оповідача? 2. Чим відрізняються образи оповідача та Лєграна, оповідача й автора? 3. Доведіть, що оповідач — людина освічена, культурна. 4. Як оповідач сприймав Лєграна протягом твору? Визначте (за текстом) етапи зміни ставлення оповідача до головного героя твору.

Творче завдання. 1. Складіть послідовний план роздумів Лєграна. 2. Спробуйте «перевтілитися» в Лєграна й розкрийте від його імені таємницю скарбу, не порушуючи логіки його думки. 3. Створіть епілог до твору (*мож.*).

Краса слова

Едгар По жив у світі, де панувала влада золота. Але постійно бурчачий із бідністю, письменник не сприймав надмірного практицизму й прагматизму своїх співвітчизників. Світлий, де панував культ грошей, він протиставив світ людської уяви й розуму. Саме тому його творчі вирізнялися з-поміж сусідів. Вони не такі, як усі. Письменник любив створювати загадкові ситуації, але ще цікавіше йому було стежити за людиною, таємними порухами душі особистості, як вона внаслідок себе, як тих чи інших обставин. Отже, які ж вони, творчі Едгара По — люди в найнижтковіших обставинах?

- Охарактеризуйте героїв оповідання «Золотий жук» (Лєграна, Джулітера, оповідача). За допомогою яких художніх засобів письменник розкриває їхній душевний стан, переживання, настрої, думки?

Перевірте себе

1. Визначте провідну тему й ідею оповідання «Золотий жук». 2. Назвіть частини сюжету оповідання. Дайте їм назви. 3. Дайте оцінку екабістості Лєграна. Що автор утверджує в цьому образі? 4. Яким забігається Лєгран на початку й наприкінці твору? 5. Виявіть ознаки детективу в оповіданні «Золотий жук». 6. Напишіть епілог до твору: «Як склалася в подальшому доля персонажів оповідання "Золотий жук"?». 7. Створіть власну криптику (*українською або англійською мовою*) на підставі того, що ви дізналися про творчість Е. А. По. Запропонуйте її для розгадування в класі.

Радимо прочитати

По Е. Золотий жук: Оповідання та повісті / Переклади з англ. — К., 2001.

Артур КОНАН ДОЙЛ

1859–1930

Найбільша сила на світі — це сила людського інтелекту.

Рей Бредбері

Сторінки життя та творчості

В історії зарубіжної літератури є образи, які ніколи не вмирають. Серед них ті, які сприймаються читачами як цілком реальні. — герої Артура Конана Дойла — енцикл Шерлок Холмс і його друг — доктор Ватсон.

У чому ж секрет популярності творів про Шерлока Холмса? Про це дуже добре сказав сам письменник: «Я люблю свого героя за те, що він перемагає не фізичною силою й не зброєю, а виключно розумом».

Отже, детективи про Шерлока Холмса уособлюють людський розум і його безмежні можливості на шляху подолання зла.

Артур Ігнатійович Конан Дойл народився 22 травня 1859 р. в м. Единбурзі (Шотландія). Його батько, Чарльз Аспамонт Дойл, був архітектором і художником. Мати, Мері Фолі, прищепила синові любов до літератури й лицарських традицій, на які багата історія Шотландії.

Закінчивши навчання в школі та коледжі, хлопець у 1876 р. вступив до Единбурзького університету. У 1881 р. отримав диплом бакалавра медицини. Він мав широку медичну практику, але знаходив час і на подорожі. Як лікар побував навіть в Арктиці й Африці. Артур Конан Дойл мав багату творчу уяву й великий талант розповідача, тому педогогічна література стала його основною професією, заради якої він полишив медицину. Утім, його герої доктор Ватсон улібрали у себе досвід мандрівок і лікарської практики автора. Дяки риси Шерлока Холмса — пристрась до всього незвичайного, логічне мислення та бажання захистити скривджених — теж від його творця.

Перші твори про Шерлока Холмса А. Конан Дойл почав писати на початку

Справжнє прізвище письменника — Дойл, а Конан — одне з його імен, проте в зрілому віці він став використовувати його як частину прізвища Конан Дойл. Зустрічаються різні варіанти написання літературного імені письменника: Конан Дойль, Конан-Дойль.

1880-х років, але до великого успіху було ще далеко. У 1892 р. вийшла друком збірка оповідань *«Пригоди Шерлока Холмса»*. Потім таких збірок буде ще декілька: *«Спогади про Шерлока Холмса»* (1892–1893), *«Нові пригоди Шерлока Холмса»* (1905), *«Випадок із судової практики Шерлока Холмса»* (1927). Окрім того, були надруковані й окремі детективні повісті: *«Собака Баскервілів»* (1901–1902), *«Долина жахів»* (1914–1915). А ще історичні й фантастичні романи... Однак прославився А. Конан Дойл саме своїми детективами, творами про Шерлока Холмса й доктора Ватсона, які утворюють літературний цикл.

Життя письменника обірвалося 7 липня 1930 р. в м. Кроуборо неподалік від м. Лондона. На його надгробку латинськими словами: «Вірний, як сталь, прямий, як клинок» (*“Steel true, blade straight”*).

У м. Лондоні знаходиться Музей Шерлока Холмса (The Sherlock Holmes Museum). Згідно з творами митця, Шерлок Холмс і його друг доктор Ватсон жили у квартирі на вулиці Бейкер-стріт, 221б (221b, Baker street) у період з 1881 по 1904 р. Але такої адреси насправді тоді не існувало. Наразі від такого помешкання розташованій музей популярного в усьому світі сищика.

- За допомогою Інтернету вийдіть на сайт Музею Шерлока Холмса й здійсніть віртуальну екскурсію.
- Яка атмосфера панує в домі на Бейкер-стріт?
- Які експонати, відомі вам із книжок письменника, привернули вашу увагу?

Музей Шерлока Холмса.
м. Лондон (Велика Британія)

Цикл (з грецьк. *κύκλος*) — сукупність художніх творів, які об'єднані задумом автора, наскрізними героями, ідеями, сюжетно-композиційними особливостями, мотивами, формою оповіді.

Пістрява стрічка (1883)

Коментарі. Як літературний герой, Шерлок Холмс має свою біографію й риси характеру. Усе життя він присвятив боротьбі зі злочинністю. Гривні, кар'єра, слава не мали для нього значення. Він брався за кримінальні справи не задля грошей, а щоб, використовуючи свій «дедуктивний метод», допомогти тим, хто страждає від зла. «Дедуктивний метод» Шерлока Холмса полягає в ретельному збиранні фактів, їх аналізі, а також уважному вивченні психології і мотивів людських учинків. Через оповідача — доктора Ватсона — письменник повідомляє читачам про всі подробиці, пов'язані зі значи-

ном чи тасмницю, але їх може з'єднати в одне ціле тільки інтелект Шерлока Холмса, котрий робить на підставі побаченого й почутого обґрунтовані висновки.

Історія Хелін Стюнер, яка потерпала від жорстокості вітчима, викликала інтерес у Шерлока Холмса своєю незвичайністю. Великий детектив рятує дівчину, покаравши злочинця його ж «засобом» убивства.

С. Лоджет. Шерлок Холмс і доктор Ватсон на Бейкер-стріт. 1903 р.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Виразно прочитайте портрет Хелін Стюнер. Що в її вигляді спідчило про те, що дівчину охопив жах? 2. Кого вона боялася? 3. Як ви думаете, що в цій історії зацікавило Холмса й змусило його взятися за цю справу? 4. Чому Грімсбі Ройлзетт прийшов до Лондона? 5. Чи домігся він свого? 6. Що чекало на героїв у маєтку Грімсбі Ройлзетта? 7. Як Шерлок Холмс розкрив тасмницю й урятував жінку від смерті?

Для обговорення. 1. Які риси характеру Шерлока Холмса та доктора Ватсона виявилися в цьому оповіданні? 2. Про які факти чи події жінку знав доктор Ватсон, але не помітив їх?

Творчі завдання. 1. Перекажіть від імені Хелін Стюнер історію, яка відбувалася на Бейкер-стріт. 2. Розкажіть від імені доктора Ватсона про подальші дії Шерлока Холмса. 3. Уявіть собі кімнату Грімсбі Ройлзетта. Як нимпанкція характеризує господаря? 4. Уявіть собі детективом і складіть «діалог» на кожного з персонажів твору.

Спілка рудих (1890)

Коментарі. Шерлок Холмс має талант до розгадування всіляких тасмниць. Він був людиною обдарованою й в інших галузях, зокрема обізнаний у галузі мистецтва, умів грати на скрипці, сам писав музику. Як натура творча, Шерлок Холмс ставився до дедуктивного методу теж як до мистецтва, виявляючи високу професійність у розслідуваннях злочинів.

Робота з текстом

Осмислюємо прочитане. 1. Що привернуло увагу Шерлока Холмса в історії Вілсона? 2. Знайдіть описи портретів персонажів. Виразно прочитайте їх. Яку роль відіграє портрет у творчій творчості? 3. Як Шерлок Холмс з'ясував про місце та час злочину? 4. Як він вирішив запобігти злочину? 5. Знайдіть у тексті цитати, які свідчать про: а) сміливість Шерлока Холмса; б) любов до мистецтва; в) екстраординарність; г) уміння робити висновки з різноманітних фактів.

Порівнюємо. Порівняйте образи Шерлока Холмса й доктора Ватсона.

Про Шерлока Холмса та доктора Ватсона створено чимало кінофільмів. У популярний цикл «Пригоди Шерлока Холмса та доктора Ватсона» з акторами В. Лівановим і В. Салдузіним (режисер І. Масленников, 1980 р.) входять такі стрічки: «Шерлок Холмс і доктор Ватсон», «Пригоди Шерлока Холмса та доктора Ватсона», «Собака Баскервілів», «Старбін Агри», «Двадцяте століття починається». А у 2010-х роках студією ВВС (Велика Британія, режисери С. Макфінта і М. Геттис) створено сучасний цикл «Шерлок» за мотивами творів А. Конана Дойла, головні ролі в якому викопали Б. Камбербетч і М. Фрімен.

- Задоромогаю Інтернету подивіться фільми про пригоди Шерлока Холмса та доктора Ватсона (2-3 за вибором).
- Наскільки вони відтворюють авторський задум? А в чому розвивають його? На підставі власного досвіду розкажіть про втілення образів А. Конана Дойла в різних видах мистецтва. Якщо ви володієте навичками роботи з комп'ютером, підготуйте презентацію.

Кадр з кінофільму «Пригоди Шерлока Холмса та доктора Ватсона». СРСР, 1980 р. Режисер І. Масленников

Краса слова

У кожного автора детективу є власні засоби створення атмосфери таємничості. Є такі засоби і в письменника А. Конана Дойла. Серед них — використання різних точок зору на одну й ту саму подію чи факт.

- Знайдіть подібні приклади в прочитаних вами оповіданнях.

Перевірте себе

1. Розкажіть про історію створення циклу про Шерлока Холмса та доктора Ватсона. 2. Назвіть ознаки циклу, виявіть їх у прочитаних вами творах. 3. Доведіть, що прочитані вами оповідання є детективами. 4. Які ідеї утверджуються у творах про Шерлока Холмса? 5. Охарактеризуйте образи Шерлока Холмса та доктора Ватсона. Визначте засоби їх створення.

Радимо прочитати

Дойл Артур Конан. Пригоди Шерлока Холмса / Переклад з англ. Миколи Дмитренка. — К., 2009.

НОВЕЛА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖАНР

З історії жанру. Одним із малих оповідних жанрів є новела. Витоки новели сягають XIII–XIV ст. В європейській культурі то була *епоха Відродження* (або *Ренесанс*). Тоді в 1281 р. в Італії з'явилася збірка під назвою «*Новеліно*», де було вміщено понад сто різноманітних оповідок, де йшлося про цікаві випадки з життя городян. Хто був автором цієї збірки, достеменно не відомо. Імовірно, вона мала багатьох авторів, а хтось один потім зібрав і записав ті історії, які люди переказували одне одному на міських площах і вулицях. Значним кроком в утвердженні жанру новели була творчість італійського письменника Джованні Боккаччо. Талановитими авторами новел були: у XIX ст. — Едгар Аллан По, Вашингтон Ірвінг, Проспер Меріме (*США*), Ернст Теодор Амадей Гофман (*Німеччина*), Антон Чехов (*Росія*) та ін.; у XX ст. — Іван Бунін (*Росія*), Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський (*Україна*), Акутагава Рюноске (*Японія*), Герберт Джордж Уеллс (*Англія*) та ін.

Ознаки новели. Новела є пелелиним за обсягом твором, у ній небагато персонажів і, як правило, одна сюжетна лінія, не розгалужена, не переобтяжена описами її характеристикami. Новела є різновидом оповідання. Вона відзначається гостротою й напруженістю дії, несподіваним перебігом подій і незви-

Штурріскіо.
Портрет хлопчика.
Боттичелло 1500 р.

О. Глюк.
За читанням. 1836 р.

чайним фіналом. Отже, новелі властиві незвичайність, оригінальність явища, що зображується у творі, гострота сюжету, несподівана розв'язка, а також яскравість і влучність художніх засобів, серед яких велику роль відіграють символи, виразні деталі, підтекст. Внутрішній світ персонажів у новелі показаний не прямо, а через прихований зміст подій, образів і ситуацій. Йоганн Вольфганг Гете писав: «Новела є ніщо інше, як печування подія». Едгар Аллан По визначив одну з провідних ознак новели — «єдність ефекту або враження». Антон Чехов уважав головним у новелі лаконізм (тобто мінімум словесних засобів) і при тому широчінь думки.

Види новел. Існують такі різновиди новел, як *психологічна* (побудована на розкритті особливостей характерів персонажів); *філософська* (порушує важливі питання сенсу буття людини); *фантастична* (де є фантастичні події); *гумористична* чи *сатирична* (де зображуються комічні ситуації, смішне в характерах персонажів) тощо. Нерідко різновиди новел можуть перехресчуватися між собою, що є цілком природно для літератури, адже художній твір є багатозначним явищем.

Новела (з італ. *novella* — новина) — невеликий за обсягом епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом.

Перевірте себе

1. Дайте визначення новели. 2. Назвіть жанрові ознаки новели. 3. Яких представників жанру новели ви знаєте? 4. Які оповідання, що ви прочитали, можна назвати новелами? Поясніть свою думку. 5. Придумайте сюжет новели на підставі власного життєвого досвіду.

О. ГЕНРІ

1862–1910

Життя — не трагедія і не комедія. У ньому
преднюються і комічне, і трагічне одночасно.

О. Генрі

Сторінки життя та творчості

Уже понад століття, читаючи твори американського письменника О. Генрі, людство сміється й подіючас сумує. До новел митця хочеться повертатися в різні періоди життя. У них ми вчимося милосердя, любові й мудрості.

Справжнє ім'я письменника — *Вільям Сідні Портер*. Він народився 11 вересня 1862 р. в м. Грінсборо (штат Північна Кароліна, США). Його батька, лікаря за професією, вигнали в місті за знання й співчутливе ставлення до хворих. Мати рано померла, залишивши сиротами трьох маленьких синів.

Після смерті матері вихованням Вільяма займалася тітка Евеліна Портер, яка керувала в Грінсборо приватною школою для дівчаток. Саме в школі гітоськи Вільям прочитав твори В. Скотта, Ч. Діккенса, А. Дюма та В. Гюго, які залишилися його улюбленими книжками на все життя. Згодом хлопець почав працювати в аптеці свого дядька.

Коли Вільямові виповнилося двадцять років, він погодився на пропозицію друга — доктора Джеймса Холла — поїхати до Техасу, де той мав невеличке ранчо. Псевдові юнак навчився їздити верхи, купив модний ковбойський капелюх і розмовляв іспанською мовою не гірше, ніж місцеві ковбої. Саме тут він написав перші гумористичні оповідання.

Нарешті В. Портер оселився в м. Остін — столиці Техасу. Він часто змінював професії, шукаючи справу до душі. Одного разу юнак побачив на вечірці красуню Атол Естес Роуч і закохався.

Молоді люди обвінчалися. Атол була заїдною, чуйною, турботливою й цілю-

Америка 1930-х років

Що означає псевдонім письменника, достеменно не відомо. За однією з версій, його походження пов'язане з фармацевтичним довідником, який написав Еллен Огден Генрі. Працюючи в аптеці, Вільям Портер часто користувався цією книжкою. За іншою версією, псевдонім митця походить із вигуку: «Oh, Henry!», який часто звучав на адресу шкідливого kota Генрі. Той кіт мешкав в остінського друга письменника — Джозефа Гаррела, у родині якого Вільям жив у 1884–1887 рр.

спрямованою дружиною. Під її впливом Вільям почав серйозно працювати над оповіданнями й друкувати їх у місцевих газетах. Фінансовий стан молодій родині покращився — В. Портер працював бухгалтером-касіром Остінського національного банку. Проте ревізія в банку обернулася трагедією для молодого подружжя. За порушення у педенні бухгалтерської документації Вільяму зарожувало ув'язнення, і він вирішив утекти спочатку до Нового Орлеану, а потім у Гондурас. Так почалися найважчі часи в його житті.

Можливо, Портер якось би влаштувався на півдні Америки, знайшов би згодом прибуткову справу, але змушений був повернутися. Дізнавшись, що дружина помирає, Вільям, неспазяючи на безпеку, приїхав додому.

Але померла в нього на руках. Одразу після похорону В. Портера заарештували. Почалися довгі роки ув'язнення, які остаточно сформували полого американського письменника — О. Генрі. Саме такий псевдонім узяв собі Вільям Портер.

За три роки, проведених за ґратами, він зіткнувся із сотнями людей, які втратили надію на кращу долю. Своїми творами О. Генрі намагався допомогти їм повернути втрачені почуття, подолати відчай, запалював вогник надії. Перше оповідання *«Різдвяний подарунок Діка-саєструса»* він відправив до журналу, сподіваючись заробити на різдвяний подарунок для дочки Маргарет. Й автору пощастило!.. Віп отримав гроші, на які купив подарунок для дочки.

Незабаром літературна Америка помітила письменника О. Генрі, навіть не знаючи, хто ховається під псевдонімом. У 1902 р. митця запросили працювати до нью-йоркського журналу. Він переїхав до великого міста, його ім'я стало відомим у всій країні. У 1904 р. вийшов друком роман письменника *«Королі й капуста»*, у 1906 р. — перша збірка новел *«Чотири мільйони»*. Пізніше було ще сім збірок, у яких ідеться про героїв, яких доля випробовує різними обставинами, а нерідко кидає на самісіньке дно суспільства. Однак герої О. Генрі не втрачають справжніх почуттів і людяності. Цим вони нам і цікаві.

Дари волхвів (1905)

Кометгарі. Біблійний сюжет про поклоніння волхвів Ісусу Христу розпочинає кожне з чотирьох Євангелій (Новий Заповіт). Волхви — це мудреці, які по зірках дізналися про народження Ісуса Христа й прийшли йому поклонитися. На знак благоговіння перед Ісусом Христом, котрий мав урятувати людство, волхви принесли йому *золото* (як новому Царю Іудейському), *ладан* (ароматична смола з ладанного дерева, що росте на Аравійському півострові й у Східній Африці, ладан використовується під час богослужіння) і *смирну*, або *мірру* (спеціальний бальзам, мазь, яким змащували в давнину тіла покійника). Отже, золото символізувало народження духовного Царя для людей, ладан указував на божественне походження Ісуса, а смирна була дана йому як ладані, що є смертною. Волхви своїми дарами започаткували традицію різдвяних подарунків, кожен з яких повинен даруватися від щирого серця й з великою любов'ю.

І. Босх. Дари волхвів. 1510 р.

Один доллар вісімдесят сім центів. Це було все. З них шістдесят центів — монетками по одному центу. Вона відвойовувала кожну монетку, торгуючись із бакалійником, зеленярем, м'ясником так заперкло, що аж пуха палала від мовчазного осуду її екупості, викликаній надмірною ошацливістю. Делья тричі перелічила гроші. Один доллар вісімдесят сім центів. А завтра Різдво.

Що було діяти — хіба впасти на стару, потерту маленьку купетку й заплакати. Так Делья й зробила. З цього маємо дійти повчального висновку, що життя складається зі сліз, зітхань, усмішок, причому зітхань переважають.

Поки господиня переходить поступово від першої стадії до другої, оглянемо її господу. Мебльована квартира за вісім доларів на тиждень. Це можна сказати, що вона зовсім убога, але щось спільне з цим поняттям, безперечно, має.

Унизу, у вестибюлі, скринька для листів, у щілину якої не ввійшов би жоден лист, і кнопка електричного дзвоника, з якої жодному смертному не пощастило б виписнути ніякого звуку. На дверях була ще прикріплена картка з написом «М-р Джеймс Діллінгем Янг».

Слово «Діллінгем» розтягнулося на всю довжину в той недавній час процвітання, коли власник цього імені одержував тридцять доларів на

тиждень. Тепер він заробляв тільки двадцять доларів, і літери в слові «Діллінгем» поблякли, немовби серйозно замислились, чи не скоротитись їм до скромного, без претензій «Д». Та хоч коли містер Джеймс Діллінгем Янг, приходячи додому, піднімався у свою квартиру на верхньому поверсі, його завжди зустрічав вигук: «Джим!» і гарячі обійми місіс Джеймс Діллінгем Янг — її ви вже знаєте як Деллу. А це й справді так гарно!

Делла перестала плакати й провела щуховкою по щоках. Вона стояла біля вікна, сумно дивлячись на сірого kota, який прогулювався по сірому паркану в сірому дворі. Завтра Різдво, а в неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Вона місяцями економила буквально кожен цент, і ось це все, що вдалося зібрати. За двадцять доларів на тиждень далеко не зайдеш. Витрати були більші, ніж вона розраховувала. Витрати завжди більші. Тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Її Джимові! Багато щасливих годин провела вона, роздумуючи, що б таке подарувати йому на Різдво. Щось особливе, рідкісне, коштовне, хоч трохи гідне високої честі належати Джимові.

Між вікнами кімнати стояло трюмо. Можливо, вам ніколи не випадало дивитися в трюмо у восьмидоларовій мебльованій квартирі. Дуже худя й дуже рухлива людина, спостерігаючи швидко зміну своїх відображень у його довгих і вузьких дзеркалах, може дістати досить точне уявлення про свою зовнішність. Делла була струнка, і їй пощастило опанувати це мистецтво.

Вона раптом одійшла від вікна й зупинилася перед дзеркалом. Очі її сяяли, як діаманти, але за якихось двадцять секунд лице втратило свої кольори. Вона хутенько приєднала шпильки й розпустила своє довге волосся.

У подружжя Джеймс Діллінгем Янг було дві речі, якими вони дуже пипалися. Одна — це золотий годинник Джима, що належав матері його батькові та дідові, друга — волосся Делли. Якби царця Савська¹ жила в будинку навпроти, Делла часом, помити голову, сушила б своє волосся біля вікна, щоб затьмарити блиск оздоб і коштовностей її величності. Якби цар Соломон був швейцаром у будинку, де вони жили, і зберігав би всі свої скарби в підвалі, Джим, проходячи повз нього, завжди діставав би свій годинник, щоб побачити, як Соломон рве собі бороду від задротіп.

¹ Царця Савська — царця однієї з найбагатших країн у Шимелній Аравії. Згідно з біблійними переказами, вона піднесла Соломону дорогі цінні дарунки, щоб той навчив її божественної мудрості.

Прекрасно волосся Делли розсипалося каштанопими хвилями, сяючи, мов струмені водоспаду. Воно спадало нижче її колін і вкривало, наче плащем, майже всю її постать. Потім вона знову, нервуючи й поспішаючи, підбрала його. Завагавшись, постояла якусь мить перухомо, і дві чи три сльози впади на потертий червоний килим.

Мерщій надіти старенький коричневий жакет і старешканій коричневий капелюшок! Махнувши спідницею, Делла кинулася до дверей і вибігла з дому на вулицю, а в очах у неї ще поблискували діамантовими краплями сльози. (...)

Вона зупинилася перед дверима з вивіскою: «М-м Софроні. Найрізноманітніші вироби з волосся». Делла вибігла на другий поверх і спинилася, переводячи дух, серце її швидко билось.

Мадам Софроні була здоровенна білява жінка із сухими манерами.

— Чи не купите ви моє волосся? — спитала Делла.

— Я купую волосся, — відповіла мадам. — Зніміть капелюшок, гребта подивитися, що за товар.

Знову заструменів каштанопий водоспад.

— Двадцять доларів, — сказала мадам, звично зважуючи в руці волосся.

— Давайте мерщій, — промовила Делла.

Дві години після цього пролетіли на рожевих крилах — вибачайте за банальну метафору. Делла бігала по крамницях, шукаючи подарунок Джимові.

Нарешті знайшла. Безперечно, ця річ була створена для Джима, і тільки для нього. Нічого подібного не було в жодній іншій крамниці, вона вже все перевернула там догори дном. Це був платиновий ланцюжок для кишенькового годинника, простий і строгий, він привертав увагу коштовністю матеріалу, а якого був зроблений, а не мінургим блиском — саме такими мають бути всі гарні речі. Він навіть був гідний годинника. Побачивши його, Делла відразу дійшла думки, що ланцюжок повинен належати Джимові. Він був такий, як Джим. Скромність і гідність — ці якості були в них обох. За ланцюжок довелося заплатити двадцять один долар. У Делли залишилося ще п'ятдесят сім центів, і вона поспішила додому. З таким ланцюжком Джим у будь-якому товаристві зможе дістати свій годинник, гляннути, зотра година, бо хоч який чудиний був той годинник, а Джим іноді дивився на нього крадькома, бо висів він не на ланцюжку, а на старому шкіряному ремінці.

Н. Дж. Лінн. Ілюстрація до повісті О. Генрі «Дарн волхвів». 2008 р.

Коли Делла повернулася додому, її захоплення трохи вщухло, натомість з'явилися передбачливість і розсудливість. Вона дістала щипці для завивання, зашалаила газ і почала виправити спустошення, вчинені великодушністю та любов'ю. А це завжди надзвичайно важка праця, дорогі друзі, велетенська праця.

За єврок хвилини її голова покрилася дрібними кучериками, і Делла стала дуже схожою на хлюпчиська, що втік з уроків. Довгим, уважним і критичним поглядом вона глянула на себе в дзеркало.

«Якщо Джим не поб'є мене з першого погляду, — подумала, — то, слянувши вдарує, скаже, що я схожа на хорне куз Коні-Айленда¹. Але що, що могла б я зробити з одним доларом і вісімдесятьма сімома центами?!»

О сьомій годині капа була готова, а гаряча сковорода стояла на плиті, чекаючи, коли на ній смажитимуться котлети. Джим ніколи не спізнавався. Делла затиснула в руці платиновий запцюжок і сперлася на краєчок стола біля вхідних дверей. Псевдові вона почула його кроки внизу на сходах і на мить зблідла. Вона мала звичку звертатися до Бога з коротенькими молитвами з приводу деяких життєвих дрібниць, і тепер швиденько зашепотіла:

— Господи, зроби, будь ласка, так, щоб я все ще сподобалася йому!

Двері відчинилися, Джим увійшов і причинив їх. Його худе обличчя було закляпанате. Бідолаха, у двадцять два роки він мав годувати сім'ю! Йому давно треба було купити нове пальто, і рукавичок у нього не було.

Джим увійшов і завмер, наче естер, що збирається кинутися на перепелицю. Його очі спинилися на Деллі, у них був вираз, якого вона не могла зрозуміти, і їй стало страшно. Це не були ні гнів, ні здивування, ні докір, ні жах — жодне з тих почуттів, яких вона могла сподіватися. Він просто пильно дивився на неї, і на обличчі в нього був отой дивний вираз. Делла зіскочила зі столу й кинулася до нього.

— Джиме, милий, — вигукнула вона, — не дивися так на мене! Я обстриглася і продала волосся, бо я б не пережила, якби нічого не змогла подарувати тобі на Різдво. Воно знову виросте! Ти ж не гніваешся, ні? Я повинна була це зробити. Волосся в мене росте дуже швидко. Подорож мене з Різдвам. Джиме, і будьмо щасливі. Ти ж навіть не знаєш, який гарний, чудовий подарунок я приготувала для тебе!

— Ти обстригла волосся? — насилу спитав Джим так, наче він не міг усвідомити цього очевидного факту, хоча його мозок напружено працював.

— Обстригла й продала його, — відповіла Делла. — Але ж я тобі все одно подобається? Я ж така сама, тільки з коротким волоссям!

¹ *Коні-Айленд* — центр розваг у м. Нью-Йорку.

Джим задивовано оглянув кімнату.

— То, виходить, твого волосся вже немає? — спитав піп з якимсь безглуздим пираном.

— І не шукай його, не знайдеш, — відповіла Делла, — кажу ж тобі: я його продала — обстригла й продала. Сьогодні Святпечір, Джиме. Будь зі мною ласкавий, це ж я зробила для тебе. Можливо, волосся на моїй голові й можна було б перелічити, — п її голосі раптом прозвучала глибока ніжність. — але ніхто й ніколи не зможе пикірати мою любов до тебе! Смажати котлети, Джиме?

І Джим раптом наче прокинувся під палючого сну. Він обняв свою Деллу. Будьмо скромні — відвернімося на якихось десять секунд і займімося чимось іншим. Подумаймо, наприклад, яка різниця між вісьмома доларами на тиждень і мільйоном на рік? І математик, і мудрець дадуть непрациплані відповіді. Воляхи принесли коштовні дари, але серед них не було одного. Цей туманний натяк ми роз'яснимо пізніше.

Джим витяг із кишені свого пальця пакуночок і кинув його на стіл.

— Зрозумій мене правильно, Делла, — сказав піп. — Ніяка стрижка, ніякі нові зачіски не примусять, щоб я розлюбив тебе, дівчанко. Але розторни цей пакунок і ти зрозумієш, чому я спершу трохи розгубився.

Білі спритні пальчики розірвали мотузку й папір. Пролунав крик захвату, а на зміну йому — ой леле! — прийшли, як то буває тільки в жінок, потоки сліз і зойки. Допелюся негайно вдатися до всіх заспокоєливих засобів, які тільки були в господаря квартири.

Річ у тому, що на столі лежали гребінці, набір гребінців — бічні й задні, — якими Делла давно любивалася на одній із бродвейських вітрин. Чудові гребінці, справжні черепахові, прикрашені по краях дрібними коштовними каменями, і саме того відтінку, що пасував би до її волосся. Гребінці коштували дорого, вона знала це, і її серце давно вже нило від того, що не було ніякої надії купити їх. Тепер вони належали їй, але де ж ті коси, що їх прикрасили б ці довгождані гребінці.

А проте вона міцно притисла їх до грудей, підвела нарешті загуманені сльозами очі, усміхнулася і промовила:

— У мене дуже швидко росте волосся, Джиме!

Делла підкочилась, як ошпарене котеня, і вигукнула:

— О Господи!

И. Дж. Ливс.

Ілюстрація до повісті О. Генрі
«Дари воляхи». 2008 р.

Джим ще не бачив свого чудового подарунка. Вона хутенько подала йому на долоні ланцюжок. Матовий коштовний метал, здавалося, засяяв відбитим світлом її гарячої і широкі радості.

— Ну, правда ж гарний, Джиме? Я обнищпорила все місто, поки знайшла його. Тепер ти можеш дивитися, котра година, хоч сто разів на день. Дай-но мені свій годинник. Я хочу побачити, який вигляд він матиме з ланцюжком.

Але Джим не послухався — він ліг на кушетку, закрив руки під голову й усміхнувся.

— Деллі, — сказав, — давай сховаємо свої подарунки до іншого часу. Вони западто гарні, щоб так зразу ними користуватися. Я продав годинник, щоб купити тобі трібібліці. А тепер, гадаю, пора смажити кашлетти.

Волхви, ті, що принесли дари немольяті в яслах, були, як ви знаєте, мудрі люди, надзвичайно мудрі люди. Вони винайшли звичай робити різдвяні подарунки, бо вони були мудрі, і дари їхні були мудрі, можливо, їх можна було навіть замінити, якщо траплялися два однакових подарунки. А я розповів вам нічим не примітну історію про двох дурненських дітей, які жили у восьмидолларовій квартирі й зовсім не мудро пожертвували одне для одного найдорожчими своїми скарбами. Але до відома мудреців наших днів треба сказати, що з усіх, хто робив подарунки, ці двоє були наймудріші. З усіх, хто приносить і приймає дари, наймудріші тільки такі, як вони. Це всюди так. Вони і є волхви.

(Переклад Юрія Іванова)

Робота з текстом

Сенслюсно прочитайте. 1. Коли відбувається дія повілі? 2. Що ви дізналися про головних героїв повілі з опису їхнього помешкання? 3. Які художні деталі змальовують матеріальні становище молодого подружжя? 4. Чим засмучена голова героїня повілі? 5. Опишіть Делту. 6. Знайдіть приклади іронії в описах розповідача. Як забарвлена іронія — доброю усмішкою, скудом чи сумом? Чому ви так вирішили? 7. З якою міццю розповідач згадує біблійних героїв — царицю Савську та царя Соломона? 8. Охарактеризуйте образ розповідача повілі. 9. У чому полягає несподіваність розповідки? 10. Чим подарунки Делли та Джима, на думку автора, мудріші за дари волхвів? 11. Знайдіть частину твору, де автор без допомоги розповідача звертається до читачів.

Для обговорення. 1. Що було важливіше для героїв повілі О. Тенрі — дарувати чи отримувати подарунки? Обґрунтуйте відповідь. 2. У чому полягає символічне значення Різдва для людей?

Творче завдання. Складіть *(уяво)* сюжет власної різдвяної повілі.

Краса слова

Твір О. Генрі побудований за законами жанру новели. Рішальвідач веде нас за собою, ніби підказуючи розвиток подій, але водночас і дивує читачів. Якщо про перший подарунок, з'являючий цінною речішнюго велнятя Делли, мвжтя лелкы здогадатися, то подарунок Джима виявляється несподіваним. Автор намісню будувє описвідь так, що вся увага зкцентрована на переживаннях Делли. З перших рядків ми захоплені її турботами, невугтнями, хвилюваннями. Розповідач їм великою ніжністю та любов'ю описує побут і почуття молодого подружжя. Очима Делли ми бачимо й Джима, чекаючи першої реакції її чоловіка на подарунок дружини. А письменник, навпаки, прихильомшує нас ще однією вгкрито сімейної коштовності. Подарунки миттєво втрачають свій практичний сенс, але набувають символічного значення, як і все, що пов'язане з Ріддом і образом Спасителя. Він приписує людству ідею великої любові, а рідвинні подарунки гурків новели — це втілення любові. Ріддко, нагадує нам автор, має стати свержідним духовним виміром у житті кожної людини.

- Як зберегти в душі світло рідвинної зірки? Дайте відповідь на це запитання, використавуєчи текст новели «Дари вимхків».

Останній листок (1905)

Коментарі. За словами О. Генрі, найвеличніша книжка у світі — це життя, у якому послугуються романтичне й буденне, смішне та сумне. Демократизм О. Генрі полягає у виборі героїв — звичайних людей, до яких дивя не завжди прихильна. Художникам — гуркям новели «Останній листок» — скрутно живеться у великому місті, де падує влада грошей, а мистецтво витісняє масова культура. Проте всіх героїв твору об'єднує мрія про служіння справжньому мистецтву.

У невеличкому районі на захід від площі Вашингтона вулиці показалися й розбилися на вузькі смужки, що називаються проїздами. Ці проїзди утворюють химерні кути й повороти. Там одна вулиця перетинає навіть сама себе разів зо два. Якомусь художникові пощастило відкрити надзвичайно цінні властивості цієї вулиці. Уявімо собі, що збирач боргів з рахунком за фарби, папір і полотно, ідуци цим маршрутом, раптом стрічає самого себе, коли він уже повертається назад, не дістаючи в оплату жодного цента!

Отож люди мистецтва незабаром полетіли в старий чудернацький Грінч-Вілідж¹ у пошуках вікон, що виходять на північ, гостроверних

¹ Грінч-Вілідж (*Greenwich Village*) — район у західній частині м. Нью-Йорка, де мешкали художники, поети, музиканти, автори.

М. Маркавіч. Ілюстрація
до повісті О. Герзі
«Останній листок». 2011 р.

дахів XVIII століття, голландських мансард і низької квартирної платні. Потім вони притягли туди з Шостої авеню кілька олов'яних кухлів та одну-дві жаровні й утворили «колонію».

Студія Сью та Джонсі містилася на го-рищі присадкуватого триповерхового цегляного будинку. Джонсі — нестливе від Джозанна. Одна дівчина прийшла з штату Мен, друга — із штату Каліфорнія. Вони познайомилися за табльдотом¹ у місцевому «Дельмоніко»², ресторанчику на Восьмій вулиці, побачили, що їхні погляди на мистецтво, сягає з листя цикорію та широкі рукави цілком збігаються, і вирішили зайняти спільну студію.

Це було в травні. А в листопаді холодний невидимий пришелець, якого лісари називають Пнеумонією, почав бродити по колонії, торкаючись то одного, то другого своїми крижаними пальцями. По Іст-Сайду цей зарізяка розгулював сміливо, ішов швидко, уражаючи десятки жертв, але тут, у лабіринті вузьких, порослих мохом проїздів, насили переставляв ноги.

Містера Пневмонію не можна було назвати благородним старим джентльменом. Для цього підтягнута задиркуватого болдура з черпаними кулацюрками мініатюрна дівчина, недовкрівна від каліфорнійських зефірів, навряд чи була тією дичиною, на яку дозволялося полювати. Проте він напосівся на неї, і тепер Джонсі, недаючи їй поворухнутись, лежала на фарбованому залізному ліжку, дивлячись крізь невеличкі щіливи голландського пікна на глуху стіну сусіднього мурованого будинку.

Одного ранку заклопотаний лікар порухом концлатої сиплої брови запросив Сью в коридор.

— У неї один шанс... ну, скажімо, з десяти, — повідомив він, збиваючи ртуть у термометрі. — І цей шанс полягає в тому, щоб вона хотіла жити. Та коли люди починають діяти в інтересах гробаря, то вся фармакоція³ — марнога. Ваша маленька подруга вже вирішила, що ніколи не одужає. Які в неї були наміри на майбутнє?

¹ *Табльдот* — м'ясо.

² *«Дельмоніко»* — дорогий ресторан у центрі м. Нью-Йорка.

³ *Фармакоція* — посібник для аптекарів.

— Вона... вона хотіла намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку,— сказала Сью.

— Намалювати? Дурниці! Чи немає в неї чогось такого, про що справді варто було б думати — наприклад, якогось хлопця?

— Хлопця? — перепитала Сью голосом, подібним на звуки натягнутої струни. — Хіба хлопець, вартий... ні, докторе, нічого такого немає.

— Ну, тоді це просто занепад сил, — підсумував лікар. — Я зроблю все, що тільки може наука, знярядям якої я є. Але коли мій пацієнт починає рахувати карети у своїй похоронній процесії, я скидаю з цілющої сили ліків п'ятдесят процентів. Якщо вам вдасться, щоб вона хоч раз спитала, який буде цієї зими новий фасон рукавів у пальтах, я зможу поручитися, що в неї буде один шанс не з десяти, а з п'яти.

Коли лікар пішов, Сью вибігла в майстерню й плакала в японську паперову серветку, аж доки та геть не розмокла.

Потім узала креслярську дошку і, наєвиступачи веселий мотилчик, незалежно ввійшла до кімнати.

Джонсі, майже не помітна під ковдрою, лежала, повернувшись обличчям до вікна. Сью перестала наєвистувати, подумавши, що Джонсі заснула.

Вона прилаштувала дошку й почала малюнок тушшю — ілюстрацію до журнального оповідання. Молоді художники мусять мостити свій шлях у Мистецтво, малюючи ілюстрації до журнальних оповідань, які молоді автори пишуть для того, щоб вимостити собі шлях у Літературу.

Малюючи героя оповідання, ковбоя з штату Айдахо в елегантних штанах, з моноклем, Сью почула тихий шеліт, що повторився кілька разів. Вона швидко підійшла до ліжка.

Очі п Джонсі були широко розплющені. Дівчина дивилась у вікно й лічила — лічила у зворотному порядку:

— Двадцять, — мовила вона й трохи атолом: — Одинадцять, — потім: — Десять і дев'ять, — а тоді, майже однокчасно: — Вісім і сім.

Сью стривожено подивилась у вікно. Що там лічити? Адже перед очима лише порожніє безмежно похмуре подвір'я та глуха стіна цегляного будинку на підстані двадцяти футів. До половини тієї стіни видряпався старезний плющ, пузлуватий і підгнилий біля коріння. Холодний подих осені струєив з нього листя, і було добре видно, як майже голі галузки рослини чіпляються за потріскані цеглини.

— Що там таке, серденько? — спитала Сью.

— Шість, — ледь чутно мовила Джонсі. — Тепер вони надають швидше. Три дні тому їх було майже сто. Аж голова боліла рахувати. А сьогодні вже легко. Он іще один упав. Тепер лишилося тільки п'ять.

— Пять чого, серденько? Скажи своїй Сьюді.

— Листків. На плящі. Коли впаде останній, я помру. Я знаю це вже три дні. Хіба лікар нічого тобі не сказав?

— Таких дурниць я ще ніколи не чула, — ширянула Сью, чудово вдаючи зневагу. — Як відношення має листя старого пляща до твого одужання? А ти ж, капосне дівчисько, так любила цей плящ! Не будь дурненькою, бо ж іще сьогодні вранці лікар мені казав, що твої шанси одужати, та й то скоро... стривай, як же він сказав?... Він сказав, що в тебе десять шансів проти одного! А це майже стільки, як у кожного з нас у Нью-Йорку, коли їдеш у трамваї або проходиш повз новий будинок. Спробуй-но тепер з'їсти бульйону й дай твоїй Сьюді закінчити малюнок, щоб можна було продати його редакції і купити своїй хворій дівчинці порвейну, а собі, неначе, свинячих котлет.

— Не треба більше купувати вина, — мовила Джонсі, не підриваючи погляду від вікна. — Он іще один полетів. А бульйону я не хочу. Залишилось усього чотири листочки. Я хочу, поки не стемніло, побачити, як одірветься останній. Тоді помру і я.

— Джонсі, любя, — сказала Сью, схилившись над ліжком, — ти можеш пообіщати мені, що замиючи очі й не дивитимешся у вікно, поки я закінчу роботу? Я повинна здати ці малюнки завтра. Мені потрібне світло, інакше я опустила б штору.

— А чи не могла б ти малювати в другій кімнаті? — холодно спитала Джонсі.

— Краще я побуду біля тебе, — відповіла Сью. — До того ж я не хочу, щоб ти весь час дивилася на ті дурні листки.

— Тоді скажи мені, коли закінчиш, — заплічуючи очі, попросила Джонсі, бліда й непорушна, мов повалена статуя. — бо я хочу побачити, як упаде останній листок. Я стомилася чекати. Стомилася думати. Мені хочеться розслабитись, ні за що не триматися й полетіти — дещо нижче й нижче — як один з тих нещасних, виснажених листків.

— Спробуй заснути, — порадила Сью. — Мені треба покликати сюди Бермана, щоб намалювати з нього відлюдька-золотошукача. Я прийду на хвилинку, не більше. А ти лежи й не рухайся, поки я не повернуся.

Старий Берман був художником і жив на першому поверсі під ними. Йому вже перевалило за шістдесят, і борода в нього, як у скульптури Мікеланджело «Мойсей», кільцями спускалася з його голови сатира на тіло карлика. У мистецтві Берман був невдахою. Соржк років три-

мав він у руках пензель, але й на крок не наблизився до своєї Музи, щоб хоч торкнутися краю її мантії. Він весь час збирався створити шедевр, але навіть не почав над ним робити. Уже кілька років, як він не малював нічого, крім якоїсь мазанини — вивісок і реклам. На шматок хліба він заробляв, позуючи тим молодим художникам з колонії, які не могли платити натурникомі-професіоналу. Він занадто багато пив і ще не обмислив балачок про свій майбутній шедевр. Що ж до всього іншого, то це був буркітливий дідок, який нещадно знущався з усякої делікатності, у кому й вона не виявлялася, і дилився на себе як на сторожопого пса, спеціально поставленого захищати двох молодих художниць у студії нагорі.

Сью застала Бермана, під якого дуже тхнуло алі віллкою, у його тьмяно освітленій комірчині внизу. У кутку стояв мольберт із підрамником, на якому було натягнуто чисте полотно, що вже двадцять п'ять років чекало перших штрихів шедевра. Сью розповіла старому про химери Джонсі й про свої побоювання відносно того, як би їй подруга, легенька й тендітна, немов листок, не відлетіла від них, коли зв'язок із світом у неї ще послабшає.

Старий Берман з червоними очима, які помітно сльозилися, гачасливо виявив свою зневагу, знущуючись із таких ідіотських вигадок.

— Що, — кричав він із жахливим пімецьким акцентом, — хіба ще такі дурні, щоб умирати через листя, яке осипається з клятого плюша? Уперше чую. Ні, не хочу позувати для вашого йолота відлюдька! Як це ви дозволяєте їй забитати голову такими дурницями? Ах, маленька бідолашна міс Джонсі!

— Вона дуже хвора й зовсім апеситена, — сказала Сью, — а від високої температури ще наче й схибигулася, бо в голові в неї погпо пєяких химер. Гарзд, містер Берман, якщо не хочете позувати мені, то й не треба. Просто я думаю, що ви гідкий, старий... старий базіка.

— Ви справжня жінка! — заторлап Берман. — Хто каже, що я не хочу позувати? Ану вперед. Я йду з вами. Півгодина я намагаюся пояснити, що готовий позувати. Боже мій! Тут зовсім непідходяще місце хворіти такій гарній дівчині, як міс Джонсі. Колись я намалюю шедевр, і ми всі виберемося звідси. Йй-бо, виберемося!

Джонсі спала, коли вони піднялися нагору. Сью опустила штору аж до підвіконня й знаком веліла Берманові пройти в другу кімнату. Там вони зупинилися біля лікна й з острахом подивилися на плонц. Потім мовчки перезирнулися. Надворі вперто йшов холодний дощ із снігом. Берман у старій синій сорочці, зображаючи підлюдька-золотошукача, усівся на перекинутому догори дном чайнику, що правив за скелю.

Паступного ранку, прокинувшись після короткого сну, Сью побачила, що Джонсі не зводять сумних, широко розплющених очей з опущеної зеленої штори.

— Підними її, я хочу подивитися, — пошепки наказала Джонсі.

Сью стомлено послухалася.

Неймовірна річ! Цілу ніч періцив дощ і шаленів рпучкий вітер, а на цегляній стіні ще виднів листок плюща. Один-єдиний. Темно-зелений біля стебла, але з жовтизною гліни й розкладу по зубчастих краях, він хоробро тримався на галузці за двадцять футів від землі.

— Це останній, — мовила Джонсі. — Я думала, що він неодмінно впаде вночі. Я чула, який був вітер. Сьогодні він упаде, тоді й я помру.

— Та Бог з тобою! — сказала Сью, схилившись замученим обличчям над подушкою. — Подумай хоч би про мене, якщо не хочеш думати про себе. Що буде зі мною?

Джонсі не відповіла. Душі, яка лаштується вирушити в далекую тасмичу подорож, усе на світі стає чуже. Невідчепна думка про смерть опановувала Джонсі дедалі дужче в міру того, як одна по одній слабшали ниточки, що зв'язували її з подругою і всім земним.

День повільно минув, але навіть у присмерку вони бачили на тлі цегляної стіни, що самотній листок плюща тримається на своїй ніжці. А потім, коли настала ніч, знову зірвався північний вітер, знов у вікна періцив дощ, тарабанячи по низьких голландських карнизах.

Коли розвидніло, Джонсі безжально звеліла підняти штору.

Листок плюща був ще на своєму місці.

Джонсі лежала й довго дивилася на нього. А потім озвалася до Сью, яка на газовій плитці розігрівала для неї курячий бульйон.

— Я була поганим дідическом, — сказала Джонсі. — Щось примусило цей останній листок залишитися там, де він є, щоб показати,

М. Маркавіч
Ілюстрація
до повісті
О. Генрі
«Останній
листок».
2011 р.

яка я була противна. Це гріх — хотіти вмерти. Тепер ти можеш дати мені трохи бульйону й молока з портвейном... Або ні, принеси спочатку дзеркало, потім обклади мене подушками — я сидітиму й дивитимусь, як ти готуєш їсти.

Через годину вона сказала:

— Сюді, я сподіваюся намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку.

Удень прийшов лікар, і Сью, проводжаючи його, знайшла привід прийти в коридор.

— Шанси рівні, — сказав лікар, потискуючи худеньку тремтячу руку Сью. — Гарний догляд — і ви виграєте. А тепер я повинен навідатися ще до одного хворого, тут унизу. Його прізвище Берман, здається, він художник. Теж пневмонія. Він старий, немічний, а хвороба в тяжкій формі. Надії ніякої, але сьогодні його заберуть до лікарні, там йому буде зручніше.

Наступного дня лікар сказав Сью:

— Небезпека минула. Ви перемогли. Тепер харчування й догляд — і більше нічого не треба.

А надвечір того ж дня Сью підійшла до ліжка, де лежала Джонсі, умиротворено пластунш дуже синій і зовсім неспотрібній вовняній шарф, і однією рукою — разом із подушками та плетивом — обняла подругу.

— Мені треба щось тобі розповісти, біле мишенятко, — сказала вона. — Сьогодні в лікарні від запалення легенів помер містер Берман. Він хворів тільки два дні. Позавчора вранці двірник знайшов староту в його кімнаті безпорадного від страждань. Його черепники й одяг теть промокли й були холодні як лід. Ніхто не міг збагнути, куди він ходив такої жахливої ночі. Потім знайшли ліхтар, який ще горів, драбину, перетягнуту в інше місце, кілька розкиданих пензлів і палітру, на якій було змішано зелену та жовту фарби. А тепер подивись у вікно, люба, на останній листок плюща. Тебе не дивувало, що він ні разу не затремтів і не колихнувся від вітру? Ах, сонечко, це і є шедевр Бермана, він намалював його тієї ночі, коли впаав останній листок.

(Переклад Миколи Дмитренка)

Робота з текстом

- Осмыслиємо прочитане. 1. Розкажіть про життя героїв новели О. Генрі. 2. Як автор зображує помешкання художників. Їхні мистецькі влодобання? 3. У які моменти змінюється інтонація, ставлення розповідача до своїх героїв? Чому? 4. Як поводяться Сью і Джонсі в момент випро-

бування? 5. Чому останній листок виявився для Джонсі таким важливим? 6. Яке враження справили Берман при першій появі у творі? 7. За допомогою яких образів у творі звучить тема страждань мистецтва? 8. У чому полягає символічне значення малюнка Бермана? 9. Яка сила, на думку письменника, здатна подолати смерть? 10. У чому полягає несподіваність фіналу?

Для обговорення. 1. Який момент твору ви вважаєте кульмінаційним? 2. Збірка, у якій уміщено повість, має назву «Западовий світильник». Для характеристики яких ситуацій у творі можна використати цей образ?

Творче завдання. 1. Розкажіть про «історію творби» під імені Сью й від імені Джонсі (за вибором). 2. Прочитайте за змінами переживань Сью і Джонсі.

Краса слова

Про мистецькі плани художника Бермана автор докладно не розповідає, він лише називає подвигам його майбутнє створіння, яке мусть відповідати засадам краси. Зображуючи портрет художника, автор згадує про видатного майстра Відродження, символ мистецької досконалості — Мікеланджело та його відому статую «Мойсей». Мойсей — біблійний персонаж, протеча Христа, утілення людяності й самозожиття. Поєднуючи різні образи в характеристиці Бермана, автор стверджує ідею, що мистецтво разом з людяністю здатне творити диво. Але чимусь полегши в кімнаті майстра залишається чистим. Можливо, це свідчить про неприйняття тих цінностей, що процвітають у сучасному мистецтві. Про це можна подумати й посперечатися. Але Берман урятував цю художницю цінною власною життям. Останній листок — це центральний образ, у якому поєдналися багато значень: лист павани, який в уяві дівчини перетворився спочатку на символ смерті, а потім — на волю до життя; останній малюнок майстра, у який він укладав свою душу; а ще це символ милосердя та самопожертви.

- Придумайте сюжет для картини Бермана.

Перевірте себе

1. Визвіть ознаки жанру новели у творах О. Генрі. До якого різновиду новели належать прочитані вами твори? 2. Визначте провідні теми й ідеї новели О. Генрі. 3. Які цінності автор утверджує в повелі «Дари полхвів»? 4. Які біблійні образи й мотиви знайшли відображення в повістях письменника? 5. Розкрийте тему мистецтва в повісті «Останній листок». 6. Поясніть символічний зміст назви повісті О. Генрі.

Радимо прочитати

О. Генрі. Вибране: Королі і капуста. Оповідання та повелі / Переклади з англ. — К., 2006.

Герберт Джордж УЕЛЛС

1866–1946

Своїми найбільшими набутками людство завдячує уяві.

Герберт Уеллс

Сторінки життя та творчості

Англійський письменник Герберт Уеллс підкрив безмежні можливості людської уяви. Він витадяв чудовий образ — машину часу, яка дала можливість рухатися в різних вимірах і навіть перенестися в майбутнє. Разом із своїми героями письменник здійснював фантастичні подорожі в космічні світи, прогнозував розвиток науки та техніки, попереджаючи людство про згубність знедуховлення й безвідповідальності за свої вчинки.

В одному зі своїх оповідань Г. Дж. Уеллс створив незлічайний образ-символ — чарівну крамницю. Там усе відбувається не так, як у реальному світі. Речі то з'являються, то зникають, неживі предмети стають живими, а дитя відбувається завдяки польоту фантазії. У чарівній крамниці автор розмістив не тільки дивовижні предмети, а ще й роздуми про людину. Чи зможемо ми розгадати загадки письменника-фантаста? Чи зможемо увійти в його чарівну крамницю? Чи відчиняться для нас її двері?..

Герберт Джордж Уеллс народився 21 вересня 1866 р. у м. Бромлі неподалік від м. Лондона (Англія). Його батько був крамарем, мати працювала економікою в багатому маєтку.

Батьки хотіли, щоб син став крамарем. З 13 років він почав допомагати в крамниці. Герберт Уеллс вступив до Комерційної академії, але через скрутне матеріальне становище родини мусив припинити навчання. Деякий час йому довелося працювати й крамарем, і аптекарем, і розсилальцем. Однак самотужки він опановував латину й інші науки. Зрідка йому вдавалося відвідувати заняття, проте чимало часу забирала важка праця задля заробітку.

Невдовзі юнакові нарешті пощастило вступити до Кінгс-коледжу при Лондонському університеті

Герберт Уеллс уважав, що фантастика — це засіб прогнозування життя людей у майбутньому. Прогрес розвитком науки, на думку письменника, не повинна руйнуватися мораль людини, інакше досягнення розуму можуть стати згубними для світу.

А. Корріа. Ілюстрація до роману Г. Уеллса «Війна світів». 1906 р.

(King's College London), який готував викладачів природничих наук. Один із небагатьох, він одержував стипендію за успіхи в навчанні. Ним зацікавився видатний учений-біолог Томас Гакелі, послідовник Чарльза Дарвіна. Герберт Уеллс працював у лабораторії Т. Гакелі асистентом. За наукові досягнення йому присвоїли вчене звання доктора з біології. У 1890-х роках були опубліковані підручники з біології та фізіології, а в 1930 р. — три томи науково-популярної праці «Наука життя».

Свої перші художні твори митець почав писати ще в студентські роки. Нотатки до роману «Машина часу» він зробив саме під час навчання в Кінгс-коледжі. З цього твору, виданого в 1895 р., розпочалась історія наукової фантастики ХХ ст.

Фантастика письменника відрізняється від інших фантастичних творів, наприклад під романів Жуль Верна. Герберт Уеллс як науковець і дослідник завжди спирався на досягнення сучасної науки. У його творах можна знайти відгомін визначних відкриттів у галузі фізики, хімії, природознавства, математики, астрономії. У своїй фантазії автор вийшов за межі земної цивілізації і свого часу. Його герої підвідують інші планети й навіть галактики. Окрім того, його завжди цікавила духовна сутність суспільства, про що він писав у романах «Острів доктора Моро» (1896), «Невидимець» (1897), «Війна світів» (1898) та інших творах.

Герберт Уеллс помер у м. Лондоні 13 серпня 1946 р. Однак його ідеї, твори й думки дапно наважати майбутньому. В одному зі своїх нарисів митець зазначив: «Кожна моя книжка — це заклик до змін». За допомогою фантастики митець прагнув зупинити війни, знедуховлення суспільства, соціальне розпарування між людьми. Можливо, і ми змінимося, коли прочитаємо його твори?..

За мотивами творів Г. Дж. Уеллса знято чимало кінофільмів. У 1933 р. з'явився екранізація роману «Невидимець» (США, режисер Джеймс Уейл). У 2002 р. було екранізовано роман «Машина часу» (США, режисер Саймон Уеллс — правнук письменника). У 2005 р. здійснено екранізацію роману «Війна світів» (США, режисер Стивен Спілберг) та ін.

- Прочитавши одні із творів Г. Дж. Уеллса (*виділяємо за вибором*), поділіться одні із цих фільмів, порівняйте його з текстом твору. Висловіть враження про прочтану книжку та кінофільм.

Твори Герберта Уеллса українською мовою перекладали Сергій Іваненко, Микола Іванов, Олекса Логвиненко та ін.

Чарівна крамниця (1903)

Коментарі. У цій фантастичній повісті Г. Уельс призначує цінність творчої уяви. Людина повинна бути вільною, мріяти, бути собою, уважав митець. На думку письменника, справжнє життя відбувається лише в глибоких пластах «я», адатного творити великі дива. Те, що в людській душі, не менш важливе за світ реальний. Творча уява може змінити все: довкола, одухотворити земний світ.

Ту чарівну крамницю я бачив здалеку кілька разів; а раз чи двічі навіть проходив по ній вітрину, де лежало багато привабливих дрібничок: чарівні кульки, чарівні кури, чудодійні ковпаки. (...) Але мені й на думку не спадало повернути туди, поки одного дня Джип, не кажучи ні слова, узяв мене за палець і потяг до вітрини. І поводитися він так, що мені не залишалося нічого іншого, як зайти з ним до крамниці. Сказати правду, я й не здогадувався, що ця скромна з вигляду крамничка знаходиться саме тут, на Ріджент-стріт, між художнім салоном і закладом, де в паперованих інкубаторах виводять курчат. І все ж вона була саме тут. (...) Але тепер крамниця стояла просто переді мною, сумніву не було, і пухкенький Джипів палець стукав по її вітрині.

— Якби я був багатий, — сказав Джип, тикаючи пальчиком на «Яйце є — яйця нема», — то купив би собі он те. І оце. — Він показав на «Ляльку, що плаче, як жина». — І оце. — То був загадковий предмет, і називався він, як значилося на привабливому ярличку, «Купи її дилуї друзів». (...)

Джип, милий мій хлопчик, успадкував матеріну вихованість і не просив повести його в крамницю, не набридав мені бляганнями. Він просто там мене зовсім несвідомо за палець до дверей, і я добре розумів, що йому хочеться.

— Ось! — мовив він і показав на «Чарівну пльишку».

— А якби ти її мав? — запитав я. І Джип, почувши в цьому запитанні обіцянку, ураз просіяв.

— Я показав би її Джессі! — відповів він, не забуваючи, як завжди, про інших.

— До твого дня народження залишилося менше ста днів, — сказав я й узявся за дверну ручку.

К. Челумаків. Ілюстрація до повісті Г. Уельса «Чарівна крамниця». 2010 р.

Джип нічого не відповів, тільки ще дужче стис мій палець, і ми ввійшли до крамниці.

Це була не проста крамниця, це була чарівна крамниця, і тому Джип не поспішив підразу до прилавка, як бувало, коли ми заходили кудись купити йому звичайні іграшки. Увесь тягар розмови з продавцем він переклав тут на мене.

Крамниця була невеличка, тісна й досить темна. Коли ми причинили за собою двері, дзвоник на них жалібно тельнюкнув. Хвилину чи дві в крамниці, крім нас, нікого не було, і ми мали час розирнутися. Ось тигр із пап'є-маше на скляній вітрині, що стоїть на невисокому прилавку, — поважний, добродушний тигр, який розмірено киває головою; ось найрізноманітніші кришталеві кульки, порцелянова рука з колодою чарівних карт, цілий набір різних завбільшки чарівних акваріумів (...). На підлозі стояло кілька чарівних дзеркал; одне нас звужувало й видовжувало, друге приплющувало нам голови й скрадало ноги, третє робило нас низенькими й товстими, як бочки. І поки ми смілилися, дивлячись у ті дзеркала, з'явився якийсь чоловік — певно, продавець.

Одне слово, він стояв за прилавком — якийсь дивний, блідий, темно-полюсий чоловік. Одне плече в нього було біліше від другого, а підборіддя — як носак черепика.

— Чим можемо прислужитися? — сказав він і розчепірів на скляному прилавку свої чарівні довгі пальці.

Від несподіванки ми обидва заригнулися і обернулися.

— Я хотів би купити своєму хлопчикові кілька простеньких іграшок, — сказав я.

— Фокус? — запитав він. — Механічні? Для дому?

— Щось смішненьке, — відповів я.

— Гм... — мовив продавець і, ніби замислившись, потухав потилицю.

А тоді просто на очах у нас дістав у себе з голови скляну кульку.

— Щось таке? — сказав він і простяг кульку мені.

Такого ми не сподівалися. Багато разів мені випадало бачити цей фокус на сцені — без нього не обходився найзвичайнісінький фокусник, — але тут, у крамниці, я цього не чекав.

— Непогано! — кинув я, сміючись.

— Правда ж? — мовив продавець.

Джип відпустив мій палець і потягся рукою до скляної кульки, але долоня в продавця була порожня.

— Вона в тебе в кишені, — сказав чоловік.

— Скільки вона коштує? — спитав я.

— За скляні кульки ми нічого не беремо, — привітно відповів продавець. — Вони дістаються нам... — він піймав іще одну кульку — у себе на лікті, — задарма.

Третю кульку він схопив у себе на потилиці й поклав її на прилавок поруч із другою. Джим уважно роздивився свого кульку, потім дві ті, що лежали на прилавку, і зрештою підніп запитливий погляд на продавця, який стояв і веміхався.

— Можеш узяти собі й ці, — сказав той. — А як не боїшся, то й ще одну, з рота. Ось!

Джим якусь мить мовчки дивився на мене, так само не кажучи ні слова, потім згріб усі чотири кульки, знов узявся про всяк випадок за мій палець і приготувався дивитися, що ж буде далі.

— Отак ми дістаємо всі наші товари — ті, що дрібніші, — пояснив продавець.

Я засміявся і, підхопивши його жарт, сказав:

— Замість того, щоб брати їх на складі. Так воно, звісно, дешевше!

— До певної міри, — відповів продавець. — Хоча, зрештою, платити доводиться й нам. Тільки не так багато, як думають люди... Товари більших розмірів, а також харчі й усе, що нам треба, ми дістаємо з цього ось каселюха... І знаєте, що я вам скажу, сер? На світі немає жодного складу справжніх чарівних товарів! Ви, мабуть, помітили нашу вивіску: «Справжня чарівна крамниця»? — Він дістав із-за щокви преїскурант і подав його мені. — Справжня! — повторив він, показав пальцем на це слово й додав: — Тут аніякісінького шахрайства, сер!

Мені здалося, що його жарти не позбавлені серйозних підстав.

А продавець обернувся до Джима, підкреслено привітно веміхнувся й мовив:

— А знаєш, ти слапний хлопчик!

Я здивувався. Звідки, думаю, він знає? Адже задля дисципліни ми тримаємо це від Джима в таємниці, навіть удома.

Та малій вислухав цю похвалу спокійно, мовчки, не зводячи з продавця погляду.

— Бо тільки слапні хлопці можуть увійти в ці двері.

І ту ж мить, ніби на підтвердження цих слів, пролунав стук у двері й почувся слабенький писклявий голосок:

— У-у! Я хочу увійти сюди, тату! Хочу увійти! У-у-у!

А вслід за цим утішання та вмовляння змученого батька:

— Тут же зачинено, Едварде!

— І зовсім не зачинено! — озпався я.

— Зачинено, сер! — сказав продавець. — Для таких дітей у нас завжди зачинено.

І тут ми побачили хлопчика: маленьке біле личко, бліде від ласощів і всіляких смачних-пресмачних страв і перекривлене від повсякденних примх — одне слово, личко жорстокого маленького егоїста, який шкріб нігтем зачаровану шибку.

— Так не годиться, сер, — сказав продавець, коли я з властивою мені готовністю допомогти рупняй був до дверей.

За хвилину розбещеного хлопчика, який шикав перед дверима, повели далі.

— Як це ви так робите? — запитав я, з полегкістю зітхнувши.

— Чари! — відповів продавець, недбало махнувши рукою, і з-під його пальців — уявляєте! — поринули різнобарвні іскри й погасли в сутінках крамниці. — Там, за дверима, — звернувся продавець до Джина, — ти казав, що хотів би мати наш набір «Купи й дивуй друзів»?

Після героїчної внутрішньої боротьби Джин нарешті відповів:

— Так.

— Він у тебе в кишені.

І, перехилившись через прилавок — тіло в нього виявилось надзвичайно довгим, — цей чудернацький чоловік із манерами справжнього фокусника дістав у Джина з кишені коробку.

— Папір! — сказав він і взяв із порожнього каштеляха з пружинами аркуш паперу. — Шворка! — і в роті в нього виявився клубок, від якого він відмотав довжелезну шворку, зв'язав нею згорток, а тоді перекусив її зубами. А клубок, як мені здалося, проковтнув! Потім чиркнув об ніс однієї з червономовних ляльок сірника, потримав над вогнем свого пальця (він одразу обернувся на паличку червоного сургучу) й запечатав покушку. — Ти ще казав про «Яйце є — яйця немає», — зауважив він, дістав його зі спідньої кишені свого пальця й загорнув у папір разом із «Лялькою, що плаче, як жива».

Я віддавав кожен головий пакунок Джину, а той міцно притискав його до себе.

Хлопчик говорив дуже мало, але очі його були красномовні. Красномовні були і його руки, що тримали біля грудей покушки. Джин стояв певимовно схвильований. Так, це були справжні чари.

І раптом я аж здригуюся: під каштеляхом у мене щось заворушилося — таке м'яке, тремтне! Я схопився за кашелях, і з-під нього випурхнув скуйов'язаний голуб — її-богу, то був продавець спільник! — побіг по прилавку й чкурнув, як мені здалося, до картонної коробки за тигром із пап'є-маше.

— Отакої! — сказав чоловік і спритно вихопив у мене з руки кашеляха. — От дурний птах — де плантував собі птадо!

Він заходиться стріпувати мого кашеляха й витрусило в нього собі в руку двоє чи троє яєць, чималу мармурову кульку, годинник, з шіздесятка неодмінних сляяних кульок, зіжмаканий папір, потім ще папір. (...)

— Помаду збирається стільки всякої всячини, сер... Звісно, не тільки у вас... Мало як в кожного покупця... Чого тільки люди із собою не несуть!

А зіжмаканий папір на прилавку ріс, підіймався вище й вище й уже майже затулив продавця. Тепер ми чули тільки це його голос:

— Ніхто не знає, сер, що ховається в людині за її доброюпристойною подобою... Усі ми — усього лише прилистана зовнішність, одне слово, лицеміри...

Голос його лавмер — точнісінько як у наших сусідів лавмер бн грамо-
фон, коли б ви влучно запустили в нього цеглиною. І така сама раптова
мовчанка. Папір перестав шурхотіти, зробилося зовсім тихо.

— Вам уже не потрібен мій капелюх? — запався нарендті я.

Відповіді не було.

Я подивився на Джипа, Джип подивився на мене, і в чарівних дзер-
калах відбилися нані спотворені обличчя — чудернацтві, серйозні,
принишкі...

— Нам, мабуть, пора, — зітхнув я. — Скажіть, скільки а нас за все
це?.. — запитав я, раптом підвишивши голос. — Я хочу заплатити. І мій
капелюх, будь ласка...

Із-за купи паперу ніби почулося якесь сопіння.

— Давай заглянемо за прилавок, Джипе, — сказав я. — Він з нас
кешкує!..

Ми з Джипом обійшли тигра, що покинував головою. І що, ви ду-
маєте, було за прилавком? Там не було нічого! На підлозі лежав тільки
мій капелюх, а поруч сидів у глибокій задумі кролик — звичайні-
сінький кашловухий білий кролик, дурнуватий на вигляд, одне слово,
саме такий, які бувають тільки у фокусників. (...)

— Тату! — якось винувато шепнув Джип.

— Що таке, Джипе?

— Тату, я мені ця крамниця подобається!

«Вона подобалася б і мені, — подумав я, — якби прилавок раптом не
питається й не загородив нам дорогу до дверей». Але я не прохоловився
Джипові про це жодним словом.

— Трусь-трусь! — покликав Джип і простяг руку до кролика, коли
той пострибав нова нас. — Трусь-трусь, покажи Джипові фокусе!

Кролик чкурнув у двері, яких доти я там, звичайно, не помічав. По-
тім двері розчахнулися ширше, і з них знову вийшов чоловік, у якого
одне вухо було більше за друге (...).

— Чи не бажаєте оглянути нашу виставку, сер? — так само люб'яз-
но запитав він.

Джип потягнув мене за палець. Я подивився на прилавок, тоді на
продавця, і знову нані погляди зустрілися. Мені вже починало здава-
тися, що чари тут аж надто справжні.

— У нас обмаль часу... — відповів я.

Та не встиг я доказати цих слів, як ми вже стояли в іншій кімнаті, де були виставлені зразки.

— Усі товари в нас одного гатунку, — заявив продавець, погравивши свої тигучкі руки, — а саме: найвищого! Нічого, крім справжньої магії! (...)

Цієї миті я відчув, ніби чоловік щось відриває від мого рукава. Повернувши голову, я побачив, що він тримає за хвіст невеличке червоге чортеня, а воно смикається, звивається і все хоче вкусути його за руку. Ще хвилину — і продавець байдуже жбурнув його під прилавок. Чортеня було гумове, безперечно, і все ж на якусь мить мені здалося... І тримав він його так, як тримають у руках кусючу гадячку... (...) Я був радий, що малій не бачив того чортеняти.

— Послухайте, — мовив я, стиснувши голос і показуючи очима то на Джипа, то на червоге чортеня, — гадаю, у вас таких речей небагато?

— І сліду немає! Це, видно, ви занесли його з вулиці, — відповів продавець, так само стиснувши голос і ще ширше всміхаючись. — Аж дивно: чого тільки люди не носять із собою, самі про це не знаючи! — Потім до Джипа: — Тобі тут щось припало до вподоби?

Джипові припало тут до вподоби багато чого. І він довірливо й чемно звернувся до дивовижного продавця:

— А цей меч також чарівний?

— Це чарівний іграшковий меч. Не гнеться, не ламається, не ріже пальці. Хто має такого меча, той вийде цілий-цілісінький із двобою з будь-яким ворогом, не старшим за вісімнадцять років. Коштує від шівкрони до семи піліптів і шести пенсів — залежно від того, який завбільшки. Ці картонні обладунки призначені для юних лицарів, у мандрах воли просто незамінні. Чарівний щит, чоботи-скороходи, шапка-невидимка...

— Ой, гаусю! — вигукнув Джип.

Я хотів запитати, скільки ж усе це коштує, але продавець не звертав на мене уваги. Тепер він цілком завалодів Джипом. Він відірвав малого від мого пальця й заходився докладно розповідати йому про свої класні товари. Спитати його було вже годі. Невдовзі я з невирозумною тривогою й почуттям, дуже подібним до ревності, завважив, що Джип ухилився за його палець — достоту, як звичайно халався за мій. «Безперечно, він чоловік цікавий, — міркував я, — і в нього сила-силенна всіляких справді цікавих підрюбок. І все як таки...»

Я рупив за ними, нічого не кажучи й не спускаючи з ока того спиртного фокусника. Зрештою, Джипові тут подобається... А коли нам треба буде піти, ми зробимо це дуже просто, тут сумніву немає.

Виставка займала довгу, безладно забудовану галерею, уткану всілякими колонами, підпорами та стійками (...).

А продавець показував Джипові чарівні поїзди, що рухалися без пари й пружини — їм досить було тільки дати команду, а також оті надзвичайно дорогі цінні коробки з олов'яними солдатиками, що оживали відразу, щойно він підіймав кришку й промовляв... Перекласти цю скоромовку я не можу — у мене це дуже гостре пухло, а от Джип успадкував слух від матері й повторив скоромовку пमितь.

К. Челушкін. Ілюстрація до повісті І. Уеллса «Чарівна крамниця». 2010 р.

— Браво! — вигукнув продавець, безцеремонно зтріб солдатиків знову до коробки й віддав її Джипу. — Ану, ще раз!

І Джип за мить оживив солдатиків знову.

— Берете коробку? — запитав продавець.

— Ми б узяти, — відповів я. — якби ви продали її трохи дешевше, бо мені треба бути мільйонером...

— З доброю душею! — І продавець знову змів солдатиків у коробку, накрив її кришкою, помахав коробкою в повітрі — і вона вже була загорнена в бурій папір і перев'язана шворкою. А на папері стояла повна адреса й ім'я Джипа!

Помітивши мій подив, продавець засмівся.

— Це — справжні чари! — сказав він. — У нас без шахрайства.

— А як на мене, то вони аж надто справжні! — промовив я.

І після цього продавець заходився показувати Джипові фокуси, незвичайні вже самі собою, а ще незвичайніші тим, як він їх виконував. Чоловік пояснював, як улаштувані іграшки, показував їх напіворіт, а любий мій хлопчик поважно дивився й дуже глибокодумно кивав головою. Я за ними просто не встигав. (...)

— Але мою увагу відвертало інше. Ця крамниця вже починала висликатися в мене підозру й побоювання. Мене насторожувало тут усе, навіть стіни, стеля, підлога, кожен стілець, що траплявся дорогою. У мене було таке дивне враження, ніби, як тільки я відвернуся, усе це відразу закружляє, почне пересуватися, гратися у мене за спиною у «своїх сусідів». Карниз звивався, мов змія, а ліпні маски на стінах були, правду кажучи, аж надто пиразні як для простого піпсу.

Потім п око мені раптом упав один із тих чудних доглядачів. Він стояв трохи збоку і, мабуть, не бачив мене, — мені й самому було видно його за купою іграшок та ще й через арку тільки, сказати б, на три чверті. Прихилившись до стовпа, він виробляв із своїм обличчям таке, що в мене аж сироти на тілі повиступали! Особливо страшно було дивитися

на його ніс. А вигляд чоловік мав такий, ніби йому нудно й він просто вирішив розпажитися. Спершу ніс у нього був коротенький і сплюснений, потім на очах витягся, як підзорна труба, а тоді почав робитися все товщим і товщим, поки став подібним до довгого, тлучкого черпаного батога. Немов у страшному сні! (...)

І тут я похопився — адже таке видовище не для Джипа! Та, озирнувшись, я побачив, що всю його увагу половив продавець і малий не підозрює нічого поганого. Вони саме про щось шепотілися, поглядючи на мене. Джип стояв на табуреті, а продавець тримав у руках щось подібне до великого барабана.

— Тату, пограймося в піжмурки! — вигукнув Джип. — Тобі жмуритися!

І не петит я й слова сказати, як продавець накрив його отим великим барабаном! Я зразу збагнув, у чому річ.

— Скиньте барабан! — закричав я. — Зараз же! Ви перелякасте хлопчика! Скиньте!

Чоловік із неоднаковими вухами мовчки послухався й простяг мені той величезний циліндр, щоб я побачив, що він порожній. На табуреті теж нікого не було! Невже за одну мить мій хлопчик міг безслідно зникнути?.. (...)

Я ступив до ошкіреного продавця й люто перекинув ногою табурет.

— Годі цих дурниць! — гримнув я. — Де мій хлопчик?

— Ви ж бачите, — сказав продавець, усе ще показуючи мені порожній барабан. — У нас без шахрайства... (...)

— Стій! — крикнув я.

Чоловік засміявся й вибіг. Я кинувся за ним і опинився в ...неспроглядній темряві! Бах!

— О Господи! Я нас і не помітив, сер!

Я стояв на Ріджент-стріт і щойно зіпнувся з якимсь порядним на вигляд робітником. А за кілька кроків під мене стояв трохи розгублений Джип. Ми з тим чоловіком побачилися один перед одним, Джип крутнувся і з ясною усмішкою щабіг так ніби тільки на хвилинку згубив мене з очей. У руках він тримав чотири пакунки! І ту ж мить узявся за мій палець.

Спершу я не знав, що й думати. Я розирнувся, шукаючи поглядом дверей чарівної крамниці. Але їх ніде не було! (...)

І я зробив одище, що міг зробити в такому розгубленому стані: став край тротуару й помахав парасолькою, підкидаючи кеб.

— В скіпаж! — не тямлячи себе від радощів, вигукнув Джип.

Я допоміг йому сісти в кеб, насилу згадав слово адресу й сів сам. Потім відчув у себе в кишені щось незвичайне й знайшов там скляну кульку. Я обурено викинув її на бруківку.

Джил нічого не сказав. Якийсь час ми обидва мовчали. Нарешті Джил промовив:

— Оце була крамниця, тату!

І тут я подумав собі: «А як сприйняв усе це він?» На вигляд Джил був цілий, здіюваний, і це чудово. Він не був наляканий, не був роздублений; його просто страшенно тішило те, як минув день, до того ж на колінах він тримав чотири пакунки. Чорт, що ж там усе-таки було?

— Гм! — ошався я. — Малым дітям не можна ходити до таких крамниць щодня.

Джил вислухав мої слова з властивою йому стриманістю, і на якусь мить мені стало навіть шкода, що я його батько, а не мати, і не можу тут-таки, в екіпажі, поцілувати його. «Зрештою, — подумав я, — це так уже все це й страшно!»

Але остаточно я заспокоївся аж тоді, як удома ми розпакували ті чотири пакочки. У трьох із них виявилися коробки із звичайнісіпкими, але такими гарними олов'яними солдатиками, що Джил зовсім забув про їх «Справжніх царівних солдатиків», яких бачив у крамниці. А в четвертому пакунку було кошеня — невеличке, біле живе кошеня, дуже жпаве, славне на вдачу і з добрим апетитом. (...)

Було це підрозку тому. І тепер я починаю думати, що нічого поганого, власне, і не сталося. У кошенят виявилось не більше чарів, ніж буває в усіх інших кошенят. А солдатики трималися так стійко, що ними був би задоволений найсупорітний полковник. Ну, а Джил?.. Розважливі батьки погодяться, що з ним я мал поводитися особливо обачно. Але одного дня я таки не стримався й запитав:

— Джиле, а що, якби твої солдатики раптом ожили й пішли марширувати?

— А вони й так живі, — підповів він. — Я знаю одне слово, і досить мені тільки відкрити коробку й сказати його...

— І вони марширують?

— Ну звісно, тату! Якби вони не марширували, я б їх і не любив!

Я не висловив подиву — це було б недоречно.

Відтоді я не раз пробував, коли Джил грався із солдатиками, зненацька увійти до нього в кімнату. Але нічого чарівного в них я так і не помітив... Отож важко сказати щось напевно.

І ще одне: щодо грошей. У мене непоправна звичка завжди платити по рахунку. Кілька разів я проходив туди й назад по Ріджент-стріт, шукаючи ту крамницю, але не знайшов. І все ж таки я схильний думати, що в цій справі полієся чесно: коли вже ті люди, хоч би хто вони були, знають Джиліне ім'я та адресу, то нехай коли загодю надішлють мені рахунок, я сп'ячу його залюбки.

(Переклад Олекси Логвиненка)

Робота з текстом

Осмысливемо прочитане. 1. Що ви помітили незвичайного у творі? 2. Хто був ініціатором відвідування чарівної крамниці – Джип чи його батьки? 3. Які речі привернули увагу Джипа? 4. Які фокуси показав їм крамар? Прочитайте й перекажіть відповідні епізоди. 5. Знайдіть найбільш напружений момент твору. Чому саме цей момент ви вважаєте кульмінаційним? 6. Що, на вашу думку, означають ті подарунки, які залишилися в Джипа після відвідування чарівної крамниці?

Порівнюємо. 1. Як сприймав фокуси Джип? Наведіть відповідні цитати. 2. Про що постійно думав батько хлопчика, спостерігаючи за фокусами крамаря? 3. У який момент твору вам стало зрозуміло, що батько та Джип відрізняються своїми поглядами й пристрастями?

Для обговорення. 1. Чому двері чарівної крамниці відчинилися для Джипа й не відчинилися для його батька – Гварда? 2. Як ви думаєте, чи стане Джип схожим на свого батька, коли виросте?

Творче завдання. 1. Придумайте (*усло*) сюжет фантастичної повіллі «Чарівна крамниця-2» про те, як Джип став дорослим. 2. Напишіть твір-роздум про свої улюблені речі або іграшки «Світ, який для мене завжди живий...» (*1 за вибором*).

Краса слова

У центрі твору – два погляди на світ: творчий (романтичний), здатний звернути за видиму площину явища чи предмета, і прагматичний (реалістичний), зацікавлений виключно на розумовому сприйнятті дійсності. Прийом контрасту дає змогу письменникові показати багатий внутрішній світ хлопчика, відкритий для фантазії, і прагматичне, приземлене світовідчуття його батька. Перебуваючи в крамниці, Джип захоплюється діями, які в ній відбуваються. Вони викликають у його душі яскраві картини. Для нього світ – це щось живоподібне, загадкове й непізнанне. Краса внутрішнього світу Джипа безмежна у своїх проявах. Він здатний не тільки сприймати диво, а й дарувати його іншим. Отже, майбутнє, на думку митця, належить саме таким людям із криватою фантазією й чутливою душею.

- Використовуючи текст, розкрийте ставлення Джипа та його батька до речей, що знаходилися в крамниці, і подій, які там відбувалися.

Перевірте себе

1. Які факти біографії Г. Уеллса відтворені в повілі? 2. Які проблеми порушуються у творі? 3. Поясніть фінал. 4. Розкрийте багатство внутрішнього світу Джипа. 5. Охарактеризуйте образ оповідача в повілі. 6. Виявіть характерні ознаки жанру повілі у творі Г. Дж. Уеллса. 7. Визначте роль фантастики в ньому. 8. Розкрийте символічне значення назви повілі. 9. Порівняйте фантастичні твори Г. Дж. Уеллса та Ж. Верна, які ви прочитали.

Радимо прочитати

Уеллс Г. Дж. Повідавання / Переклад з англ. Миколи Гванова. – Львів, 2006.

Рюноске АКУТАГАВА

1892–1927

Якщо ти народився в хатинці, але маєш мудрість, ти подібний до квітки лотоса, який виростає з бруду.

З японської книжки «Лончанни доля конягува»

Сторінки життя та творчості

Рюноске Акутагава користується великою пошаною серед японців різного віку, які знаходять у його творах проблеми, пов'язані із пласким «я»: як поводитися мудро, як досягти гармонії із собою, як зрозуміти себе і як жити в добрій згоді зі світом. У новелах Р. Акутагави відображено особливості японського національного характеру — тісний зв'язок людини й природи, вірність давнім традиціям і пошуки морального очищення душі. Слава письменника як майстра короткого оповідання та оповісти дало перетину кордонів Японії.

Рюноске народився 1 березня 1892 р. в Токіо (Японія) в сім'ї небагатого торговця молоком, котрий мав невеличкі пасовиська на околиці міста. Коли хлопчику виповнилося десять років, його мати померла, тому Рюноске всиновив брата матері — Мітіакі Акутагава. У сім'ї дядька дбайливо зберігали культурні традиції. Тут захоплювалися давньою поезією, старовинним живописом, дотримувалися усталеного ладу, основою якого був глибока родина.

У 1913 р. Р. Акутагава вступив на відділення англійської літератури філологічного факультету Токійського імператорського університету, де почав писати перші твори й разом із друзями видавав журнал «Сінсїтсю» («Нова течія»). У 1915 р. він написав оповідання «Ворота Расьомон», а в 1916 р. — «Ніс», що засвідчили появу нового таланту в японській літературі. Після завершення навчання юнак працював викладачем англійської мови у посольсько-морській школі, співробітником газети в м. Осака, проте ніколи не припиняв літературної праці.

Найпопулярнішими збірками новел Р. Акутагави є «Расьомон» (1917), «Тотти і дві-

В Японії імена людей звучать не так, як у європейців. Спочатку там називають прізвище, а потім — ім'я. Тож Акутагава — прізвище класика японської прози, а Рюноске — його ім'я.

Р. Акутагава серед друзів.
1919 р.

явола» (1917), «Ляльковол» (1919), «Обертвовний лімнар» (1920), «Нічні квіти» (1921) та ін. Сюжети у творах митця нерідко побудовані на подіях минулого, оскільки письменник уважав, що «душа людини в даний момент і душі сучасної людини мають багато спільного». Тому не випадковим є інтерес митця до історії Японії, її культури та релігії.

Письменник був добре обізнаний зі здобутками європейської літератури. У його новелах можна знайти підгоміні мотивів і образів М. Гоголя, Ф. Достоевського, А. Чехова, Л. Толстого, І. Тургенева (Росія), Г. Флобера, П'єр де Мопассана (Франція) та інших митців.

У житті Р. Акутагава займав не тільки слави, а й чимало трагічних моментів. Він помер надто рано й несподівано для всіх у віці 35 років. У 1935 р. Кісуні Кап, друг письменника, заснував премію імені Р. Акутагава для молодих митців Японії, що залишається однією з найпрестижніших і нині.

Перша зустріч із митцем може стати початком трипального діалогу з ним протягом життя. Його твори не можна читати швидко й голосно, вони потребують душевного спокою, тривалих роздумів. А ще — занурення у власне «я». Завдяки цим творам ми можемо побачити себе зовсім іншими...

Найдавнішою релігією японців був синтоїзм (*сінто* означає «шлях богів»), що забезпечує участь японців у традиційних, ритуальних, домашніх обрядах. Основна мета синтоїзму — осмислення й виконання волі предків у сім'ї, суспільстві, державі. А в VI ст. в Японії поширився буддизм, який приніс ідею зрівності відповідальності людини за власні вчинки. Божество Будда є центральним символом буддизму. Він має різні зображення та інтерпретації, а його вчення спрямоване на духовне вдосконалення людини, на те, щоб вона пізнала саму себе й усвідомила, що «нічого не залишається без відповіді»: якщо ти вчинив добре, то на тебе чекає теж добре, а якщо вчинив погано, тобі доведеться відповідати перед вищою силою. У буддизмі поширеним уявлення про *нірвану* — стан духовного просвітлення, якого має прагнути кожна людина. У широкому смислі Будда розуміється як Проквіщення, Мудрість, Істина і Справедливість. У сучасній Японії синтоїзм і буддизм мирно співіснують.

Першим твором Р. Акутагава, який з'явився українською мовою в 1969 р., було оповідання «Мандарини» в перекладі Івана Дзюба. Він же переклав і новелу «Пакутинка» в 1970 р. Цьому видатному перекладаччві належить найбільше перекладів творів митця. Геннадій Туркоч і Василь Бойко також зверталися до перекладу художніх текстів японського письменника.

Павутишка (1917)

Історія створення

Новела «Павутишка» уперше була надрукована в журналі «Червоний птах», який видавала група японських письменників у 1918–1936 рр. спеціально для дітей з метою розвитку їхньої моралі й талантів. Рюноске Акутаґаґа прагнув у цьому творі бути зрозумілим дітям і подіючас хотів утілити філософську ідею в довершеній формі.

Коментарі. В Японії явища природи здавна мають прихований зміст. Наприклад, журавлик — символ прощання, удачі й довголіття; птахи й метелики — символ любовних почуттів і щастя; апельсини — продовження роду; вишня — ніжності й неповторності життя; бамбук — стійкості й мужності. Лотос уважається в Японії священною квіткою, пов'язаною з буддизмом. Лотос символізує саме вчення Будди, утілюючи досконалість, мудрість, духовну чистоту, прагнення до моральної дзєрєвності й просвітлення. Ця квітка нагадує про те, що в якому б середовищі не народилася людина й де б не перебувала, вона здатна досягти високого ідеалу. Адже лотос починає зростати на дні озера в бруді й воді. Він повільно росте вгору, а коли виходить на поверхню озера, перетворюється на чудову квітку. Тому ще одне символічне значення лотоса — це перемога краси й чистоти над брудом життя. Та чи кожен може здобути цю перемогу? І що потрібно для цієї перемоги? Про це варто поміркувати, читаючи новелу «Павутишка».

Цвітіння лотосів у Японії

1

Одного дня самотній Будда зічеп'я походив берегом озера Лотосів. Білосніжні, як перли, квіти на воді зі своїх золотистих личинок негнестанно ширяли навкруги невимотно присмії пахонці. У рато був ранок.

Будда пройшов над островом, полім став і крізь листя лотосів, що вкривали поверхню води, подивився вниз. Під озером було лекло, а тому крізь прозору, як кристаль, товщу води, наче в стереоскопі, ясно прозирала ріка Сандзунюкава¹ й Шпіляета гора. Погляд Будди привернув чоловік на ім'я Кандаґа, що разом з іншими грішниками,

¹ *Сандзунюкава* — тут: у буддистській релігії річка, через яку перепрашаються на той світ душі померлих.

яких аж кишіло, мучився в пеклі. Той Кандата, великий лиходій, за життя вбивав людей, підпалював їхні оселі й учинив чимало інших злочинів. А добро зробив лише один раз. Якось, мандруючи густим лісом, він побачив, як через стежку повзе павучок. Кандата підняв було вже ногу, готуючись його роздушити, та враз передумав: «Ні, не треба. Хоч воно й мале, але теж, напевне, хоче жити. Тож нікогда безпричинно вкорочувати йому віку».

Споглядуючи пекло, Будда задав, як Кандата врятував життя павучка, й вирішив підячити йому за добро — при патоді допомогти вибратися з пекла. На щастя, побачив над зеленим, як малахіт, листям логосу райський павук плів свою чарівну сріблясту пилку. Будда взяв павутинку й мимо сніжно-білих, як перлина, квітін швидко спустив її далеко-далеко вниз, до самого пекла.

II

Там, на дні пекла, у Кривавому озері борсався Кандата. Хоч куди глянь, усюди тьма кромішня, і тільки коли-не-коли в тій темряві зблисне вістря Шнцлястї гори. Чи може бути щось страшніше? Навколо тихо як у могилі, лише іноді чути тихі зітханнї грїшників — виснажені пекельними муками, вони навіть не можуть плакати вголос. Тож і Кандата, задіхавшись у Кривавому озері, звилався, корчився, як жаба перед смертю.

Та якось ненароком він звів очі вгору: з далекого неба над Кривавим озером у щїмї, немов боячись людського ока, повисла блискуча срібляста павутинка. Надрівни над головою павутинку, Кандата на радощах аж сплеснув у долонї: учепившись за неї, напевне, можна далеко полізти, навіть з пекла вибратися. Якщо все піде на лад, то і в рай можна опинитися. А тоді вже не доведеться страждати на Шнцлястїй горі й потопати в Кривавому озері.

Отак розмірковуючи, Кандата мерцій учепився обома руками за павутинку й відчайдушно почав дертися вгору. Ясна річ, такому лиходїєві, як Кандата, до цього не треба було звикати. Та хоч як він силкувався, а догори піднятися було не легко — рай і пекло віддаляла не одна тисяча рі¹. Зіп'явшись трохи, Кандата втомився й папіть не міг рукою порухнути. Що ж тут удієш? Вирішивши перепочити, Кандата повис на павутинці й зиркнув униз.

А все-таки його зусилля не пропали марно. Криваве озеро, що в ньому він потопав, за такий короткий час зникло в щїмї, а страшна своїм тьмяним блиском Шнцляста гора вже опинилася під ногами.

¹ Рі — міра довжини (3,9 км).

«Якщо так і далі, то скоро і з пекла, напевне, видобудусь». Обхопивши руками папутишку, Кандата зраділим, як піколти, голосом прокричав: «Наша взяла! Наша пляла!» Та нараз він схаменився — слідим за ним, як мурашня, по павутинці вгору підлася сила-силенна грішників. Сностерітши таке видовище, Кандата, алякапій чи, може, приголомшеній, на якусь хвилину розгублено роззявив рота й клінав очима. Тонка павутинка, що ледве витримувала його одного, папелце влірветься під тягарем такої безлічі людей. Якщо вона десь посередині обірветься, то марно він дряпався вгору — однаково полетить сторчака назад у пекло. О, це жахливо! А тим часом тисячі й тисячі грішників видиралися з темряви над Крипавим озером і один за одним піднімалися блискучою папутишкою вгору. Треба негайно щось придумати, інакше павутинка влірветься. І Кандата щосили закричав: «Гей, грішники! Це моя павутинка. Хто вам дозволив ціплятися за неї? Ану, спускайтеся вниз!»

Але тої ж миті павутинка знепачька розірвалася саме над Кандатою, й він, закрутившись дзвігою, швидко зник у темряві. В імлістому просторі, виблискуючи, лише висіла тоненька райська павутинка.

III

Стоячи на березі озера Лотосів, Будда від початку до кінця стежив за цією сценою. А як Кандата каменем упав у Крипаве озеро, обличчя Будди посмутніло й він пішов далі. Мабуть, жалюгідним здався йому Кандата, який намагався тільки сам вилізти з пекла, але був заслужено покараний за своє чертєве серце й лопу опинився в безодні.

А лотосу до всього байдуже. Його білий, як перлина, цвіт похитував вітриками коло ніг Будди, а золотисті тичинки споліповали повітря певимовно приємними пахощами. У райо бралося до полудня.

(Переклад Івана Дзюба)

Робота з текстом

Осмыслосмо прочитане. 1. За що Кандата опинився в пеклі? 2. Чому, на вашу думку, Будда звернув увагу саме на нього? 3. Як Будда вирішив урятувати Кандату? 4. Чи використав, на вашу думку, Кандата свій шанс на порятуюнок? 5. Назвіть частини твору. Поверіть обрали вам назви. 6. Знайдіть кульмінаційний момент повісти. 7. Сформулюйте ідей твору, спрямовані на вдосконалення людського «я», покращання моралі.

М. Турин. Ілюстрація до твору Р. Акутагави «Павутинка». 2011 р.

Для обговорення. Чому Кандата не зміг вибратися з пекла?

Творче завдання. 1. Розкрийте символічний зміст образів твору: озере, ріка Сандзунюкава, Шидягата гірця, Криваве озеро, павутинка. 2. Напишіть твір-роздум на тему «Лотос і павутинка для людини».

Роздивіться малюнки сучасного японського художника Мідзуніо Цуріні за мотивами новели «Павутинка». Які моменти зображено на малюнках? Перекажіть ці епізоди, прокоментуйте їх.

Краса слова

Характерними рисами прозаїстики Р. Акутаґави є: 1) філософський характер творів (загальнолюдські питання – добро і зло, життя і смерть, справдівість і несправділивість, удосконалення людського «я» тощо); 2) відображення специфіки національного буття – релігії, культури, історії; 3) широта змісту й можливість його трактування по-різному; 4) шеднання висадки та реалістичності; 5) занурення в глибини людської психології. Основний сюжет у творах митця розгортається в душі особистості. Письменник показує, як внутрішнє «я» переживає глибокий біль і навіть муки в процесі пошуку себе, тому людина і світ у його творчості постають нерідко сумними й трагічними. Новели Р. Акутаґави, у тому числі «Павутинку», можна назвати *філософсько-психологічними*.

Перевірте себе

1. Що ви дізналися про життя та творчість Р. Акутаґави? 2. Які важливі питання порушуються в новелі «Павутинка»? 3. Які вади людей засуджуються у творі? 4. Як у новелі втілено одну з провідних ідей буддизму – справділивість? 5. До яких речудумів вас спонукала новела Р. Акутаґави? 6. Які риси японської національної культури знайшли підтвердження в новелі?

Радимо прочитати

Акутаґаво Рюноске. Павутинка: Вибрані новели / Переклад Івана Дзюба. Львів, 2006.

Я І СВІТ

Художність як критерій оцінки творів мистецтва. Змінюється світ, і змінюються форми сучасного мистецтва. Воно спрямоване в майбутнє, у третє тисячоліття. У ньому з'являються дитопишкі персонажі, неймовірні сюжети, фантастичні прогнози... Ми щодня стикаємося з творами не лише класичного, визнаного десятиліттями й навіть століттями, але й масового мистецтва.

Інші для нас, людей третього тисячоліття, важливим стає поняття «художність» — це критерій, що відрізняє мистецтво від інших явищ. Які ж ознаки притаманні творам, які ми називаємо *високохудожніми*? Насамперед вони повинні мати загальнолюдське й національне значення, бути актуальними не тільки для своєї доби, а й для багатьох поколінь, отримати суспільне визнання в різних країнах. У поняття «художність» входить також майстерність письменника, який своїми творами репрезентує власну самобутність і водночас свою країну, національну культуру, добу, літературні тенденції чи стилі. У високохудожніх творах знаходимо широкий спектр традиційних тем, проблем, образів, мотивів, що дає підстави для «діалогу культур» у часі й просторі. Кожен із нас бере участь у цьому діалозі,

Зуважте!

У стрімкому світі, де виникає так багато різноманітних творів, потрібно навчитися відрізняти *старожане* від *нестарожаного*, *художнє* від *нехудожнього*, чітко виробити в собі стійкий естетичний смак.

Місто мистецтва та науки.
м. Вільхелм (Італія). Сучасна форма

масової культури, крім вищевказаних ознак, ще й художньою цілістю, гармонійною єдністю змісту й форми. До поняття «зміст» належать такі поняття, як тема (тема), проблема (проблема), ідея (ідея), провідний художній конфлікт, образи. А поняття «форма» охоплює сюжет, композицію, художній простір і час, мову, у тому числі специфічні для того чи іншого письменника засоби вираженості, образотворчості, індивідуальний стиль.

Мудра думка

Мистецтво дає духовну мету нашому існуванню.

Рей Бредбері

Важливою ознакою справжнього мистецтва є наявність гуманістичної ідеї. Воно кмітке людство до духовної мети, до всього найсвітлішого й найпрекраснішого, у тому числі до краси людських почуттів і вдосконалення життя.

Робота з текстом

Осмысленно прочитайте. 1. Назвіть критерії художності. 2. Які підомі вам твори сучасного мистецтва відповідають критеріям художності?

Робота в групах. Об'єднавшись у групи за інтересами, підготуйте огляд сучасних творів у журналі іноземної літератури «Весвіт» або ін. Одна з груп може, наприклад, здійснити огляд сучасної поезії за останні 1–2 роки, друга група — огляд оповідань сучасних письменників, третя група — романів і повістей, четверта — драматургії. Можна об'єднуватися в групи також за крайніми прізвищами (тобто об'єктивні літературні твори певних країн). Свої враження від прочитаних творів викладіть у власних рецензіях та ілюстраціях. На їх підставі можна створити цікаву стіпну газету «Світ сучасної літератури».

Творче завдання. Складіть (*усно*) промову на честь важкої увічненої книжки.

Айзек АЗИМОВ

1920–1992

Наукова фантастика є одним із ланцюгів,
які допомагають з'єднати людство.

Айзек Азімов

Сторінки життя та творчості

Одним із найпопулярніших сучасних фантастів світу є американський письменник єврейського походження Айзек Азімов. Він уважав, що фантастика йде попереду людства, прокладаючи шлях для розвитку науки, техніки й усієї людської цивілізації. Фантастична література, на його думку, дає змогу спростосувати майбутнє, виявити в ньому як перспективні, так і хибні тенденції. Ще в далекому 1964 р. Айзек Азімов замислився над тим, якою буде наша планета через 50 років.

Тепер настав час порівняти його прогнози з реальним життям. Саме він здогадався про те, що ми зможемо говорити між собою через тисячі й навіть десятки тисяч кілометрів за допомогою спеціальних пристроїв, і не тільки говорити, а навіть бачити спірозмовника. Він передбачив появу швидкісних потягів і літальних апаратів, вихід людини у відкритий космос і опанування міжпланетного простору. А ще він уважав, що на допомогу людині в майбутньому прийдуть роботи — спеціальні розумні машини, які будуть виконувати найскладнішу працю. Тепер ми переспідилися, що багато припущень митця здійснилося.

Айзек Азімов (справжнє ім'я *Ісаак Юдович Озімов*) народився 2 січня 1920 р. в м. *Петропавлівка* неподалік від м. *Смоленська* (Росія). Коли хлопчику було три роки, його сім'я виїхала до США. У м. Нью-Йорку батьки відкрили цукерню. У школу він почав ходити в Америці, що стала для нього рідною країною. За словами письменника, його першою мовою був ідиш (яким говорили в родині), а зростає він на творах улюбленого єврейського письменника Шолом-Алейхема. Однак свої твори

Айзек Азімов у класі
читав і книжок

Р. Морріс.
Айзек Азімов. 2005 р.

митець писав англійською, оволодівши нею досконалию.

У 1939 р. вийшла друком науково-фантастична повість митця *«Покинуті на Весті»*, а в 1941 р. з'явилося оповідання *«Калістанська лавра»*.

Айзек Азімов був не лише письменником, а й талановитим ученим. Закінчивши хімічний факультет Колумбійського університету, він став біохіміком, здійснював наукові дослідження й читав лекції для студентів у Колумбійському та Гарвардському університетах. У 1948 р. здобув ступінь доктора наук. Мав 14 почесних наукових ступенів і відзнак різних університетів світу.

Регулярно друкувати науково-фантастичні твори почав під час Другої світової війни. Його авторський набуток становить майже 500 книжок. Це науково-фантастичні романи, повісті, оповідання, повелі. А ще він писав наукові праці з біохімії, математики, міфології, астрофізики. Серед художніх творів письменника вирізняються збірка оповідань *«Я – робот»* (1950), романи *«Сталеві печери»* (1953), *«Оголене сонце»* (1954) *«Кінець Вічності»* (1955), і багато інших. В одному з останніх романів *«Самі боги»* (1972) Айзек Азімов застерігав людство від грандіозних космічних катастроф, від занепаду моралі й безвідповідальності в ставленні до світу. Він уважав, що наукова фантастика допоможе людям установити мир на всій Землі, бо від цього залежить виживання людства.

Письменник помер 6 квітня 1992 р. в м. Нью-Йорку, а його твори читають і перечислюють ті, хто крокує в третє тисячоліття.

Твори Айзека Азімова перекладали українською Д. Гришков, М. Бутенко, А. Опішко, Ю. Лісняк, В. Різчук та ін. Оповідання «Фак» переклав у 1990 р. А. Минько.

Фах (1957)

Роздуми про майбутнє людства. Світ, що зображує Айзек Азімов у повісті «Фах» («*Profession*»), на перший погляд, є розумним і раціонально влаштованим. Тут панує дисципліна, порядок, культ освіти. Однак яка ж то освіта? Тут діти не здобувають освіти самотужки, не вчать самостійно мислити й шукати інформацію, а за допомогою спеціальних технічних приладів отримують готові знання. Здається, це швидше й надійніше, однак це створює людську природу, позбавляє особистість можливості бути собою, здатності творити й мислити. Люди в державі майбутнього, яке змальовує письменник, ніхто, вони схожі на роботів, які мають виконувати лише те, що їм призначено владою. А тіх, хто не вписується в «прономеровану» більшість, хто виявляє хоч найменшу схильність до самостійного мислення, відокремлюють від суспільства в спеціальних інтернатах. Інтернати створені для того, щоб виявляти справжні таланти, які можуть проєктувати нові машини й тим самим визначати науково-технічний прогрес. Виходить, що це прогрес служить людині, а людина служить прогресу. Айзек Азімов змушує читачів замислитися над сутністю не тільки освіти майбутнього, а й усієї земної цивілізації. Він закликає не забувати про інтереси людини, поставити освіту й науку на службу людині, а не навпаки.

Проблема духовної сутності людини. Образ Джорджа Плейтена. У повісті «Фах» Айзек Азімов створив образ раціонально влаштованого суспільства, де кожна людина посідає чітко визначене місце, виконує призначені їй функції. Людей ніхто не вчив самостійно мислити, і вони поступово перетворювалися на запрограмованих істот, хоча й живих, але бездумних і безвольних. Мета такої суспільної системи, якій була підпорядкована освіта, — забезпечити швидкий науково-технічний прогрес. Однак чого вартий такий прогрес, якщо людина перестає бути людиною? Особистість у такому суспільстві позбавлена волі, бо навіть вибір професії під неї не залежить, не кажучи вже про щось інше. Вона більше схожа на робота, який лише чітко виконує накази, але не вміє ані мислити, ані творити.

Айзек Азімов не втрачає віри в людину. Він сподівається, що людське в ній не загине, проб'ється назовні крізь заборони й суспільству «диференціацію».

Кадр із кінофільму «Я — робот».
Пісеччина, США, 2004 р.
Режисер А. Пройас.

У творі «Фак» письменник стверджує, що прогрес має значення лише тоді, коли розвиваються не тільки машини, а й людина та її мораль. Суспільство має бути не лише зовні прекрасним і технічно досконалим, а й гуманним. Воно має служити людині, сприяти розвитку її здібностей, створювати умови для творчої реалізації.

виявився в День читання. Це вважалося «відхиленням» від усталеного порядку. Пізніше, у День освіти, Джордж довір, що вмів не лише мислити, а й здобувати знання, шукати відповіді на нерозв'язані питання. Через цей «недолік» мозку Джорджа помістили у так званий «інтернат для недоумків». У такій жорстокій спосіб у державі майбутнього виявляли справжні таланти. Визнання того, що він не такий, як усі, не придатний до освіти, ледь не вбило Джорджа, але він вистояв у випробуваннях. Творчість, жага знань, прагнення мислити не дали йому загинути. Джордж почав читати й за допомогою книжок не лише здобував знання, а ще й пізнавав себе, учився узагальнювати, систематизувати, робити висновки, бути вільним у своїх думках.

Джордж Плейтен залишив інтернат, відчувши в собі достатньо сил довести, що він не «нездара», а, навпаки, здатний до плідної діяльності задля суспільства. В освіті його не цікавили матеріальні блага чи престиж. Наука була важливою для нього сама по собі. Це відчуття притаманне лише справжнім талантам. Самостійність у набутті знань давала йому можливість рухатись і в моральному розвитку — бути людиною, а не бездумною машиною.

Кульмінаційним моментом у житті героя стала його розмова з новіанном. У цей момент народився не лише Плейтен-учений, а й Плейтен-аналитик, філософ, творець майбутнього.

Д. Мисальчук.
«Передмістя 2100». 1998 р.

Він довів, що не лише самотужки опанував свій фах, а може мислити глобально, а перспективною.

Наприкінці повісті з'ясовується, що Джорджа Плейтена перевірили. У державі майбутнього не знали, як виявити справжніх творців, тому для них і створювали надто суворі умови, щоб таланти, якщо вони є такими, розкрили себе.

Джордж Плейтен і Тревільян. Образ Джорджа Плейтена яскраво виявляється в порівнянні з іншим персонажем — Тревільяном. Джордж Плейтен і Тревільян були однолітками. Вони разом жили на планеті Земля, спілкувалися, брали участь у дитячих розвагах, товаришували. Проте їхні батьки посідали різне місце в «диференційованому» суспільстві майбутнього. Батько Джорджа був простим трубоукладачем, а Тревільян-старший був металургом на іншій планеті. Коли він повернувся на Землю, то мав вищий соціальний статус за своїх сусідів. Однак Джордж любив свого батька, вступив у бійку, захищаючи його ім'я. Тревільян хотів наслідувати свого батька, але лише для того, щоб посісти пише місце в суспільстві. Джордж хотів бути програмістом, змалку відчувши потяг до знань. Для нього не мав значення матеріальний чи соціальний розрахунок, як для Тревільяна, котрий хотів стати металургом, щоб потрапити на іншу планету — Новію.

Однак мрії героїв не здійснилися. Тревільян, який отримав знання за допомогою старого апарату, відстав від інших. Оскільки він і гадки не мав про те, що можна самотійно щось прочитати, удосконалитися, то цілком зрозуміло, що він ніколи не досягне своєї мети. На відміну від нього, Джордж, котрого відправили в «інтернат для недоумків», не змирився зі своєю долею. Він ще більше переконався у своєму покликанні, а головне — збагнув, що людина має навчитися сама добуцати знання, самотійно мислити: лише так можна керувати новітніми машинами й самим ходом технічного прогресу, а не залежати від них.

Автор протиставляє не лише ставлення героїв до знань, освіти, але і їхні моральні якості. Джордж Плейтен був людяним, морально стійким. Він хвилювався за своїх батьків, боявся осоромити їх. Він мав не лише талант, а й почуття гідності, внутрішньої свободи, цілеспрямованість Тревільяна із дитинства зник, щоб за нього все вирішували інші.

Ю. Сунтегі.
Ілюстрації до творів Айяка
Азімова. 1961 р.

Він обрав найлегший шлях у житті, дбаючи лише про матеріальні блага та свій соціальний статус. Його воля повністю підкорена панівній системі. Він здатний на зраду колишнього товариша, відчувши, що той не такий, як усі.

Отже, у повісті «Фах» письменник утверджує думку про те, що суспільство, у якому люди не вміють мислити, не приймають самостійних рішень, рано чи пізно деградує. Потрібно, щоб у суспільстві мислили не лише окремі особистості, а й щоб усі мешканці були вільними, свідомими і в здобутті освіти, і в житті. Так досягаються справжня свобода й розвиток цивілізації.

(...) Джордж спробував триматися невимушено. Усі вони, як повізани, так і земляни, кожний по-своєму «вивчали» його, як жука на гошці. Інженерську тепер сидів у кутку й спостерігав за ним широко розкритими очима. «Які ж ви всі ідіоти», — напружено подумав Джордж. Та вони повинні зрозуміти. Він примусить їх зрозуміти.

— Я був сьогодні на олімпіаді металургів, — почав він.

— Як, і ви теж? — увічливо запитав попідпир. — Здається, там було присутнє все населення Землі.

— Ні, вельмишановний, але я там був. У змаганні брав участь один мій друг, і йому дуже не пощастило, тому що ви дали учасникам апарати Бімена, а він здобув тільки Хенслерову освіту, очевидно, застарілої моделі. Ви сказали, що розбіжності зовсім незначні. — Джордж стулив два пальці до купи, свідомо копіюючи нещодавній жест свого співбесідника. — І мій друг знав до олімпіади, що знадобиться знайомство з апаратом Бімена.

— І що ж далі?

— Мій друг усе життя мріяв потрапити на Повію. Він знав апарат Хенслера. Він знав, що йому треба було ознайомитися з апаратом Бімена, щоб потрапити до вас. А щоб розібратися в цьому апараті, потрібно було засвоїти всього декілька фактів, ще трохи додаткових відомостей і, можливо, трохи практики. Якщо прахувати, що на терезах була мета всього життя, він міг би впертися...

— А де б він дістає стрічку з додатковою інформацією? Чи освіта тут, на Землі, перетворилася на приватне хатнє навчання?

Обличчя на дальньому плані, як по команді, зареготали...

— Тому піп і не став допчатися, вельмишановний. Він уважав, що йому потрібна стрічка. Чіащо на світі він навіть не пробував би вчитися без стрічки. Тож він просто відмовився.

— Відмовився? Можє, він із тих хлопців, що відмовилися б літати без екіметра? — знову пролунав рсгін, і новіанин ркзтануп у посмінці. — А піп кумедніп, цей хлопець, — мовив. — Продовжуйте. Я даю вам ще трохи часу.

— Не думайте, що я жартую. Стрічки дійсно нічого не варті. Вони вчать надто багатьох речей і падають безболісно. Людина, яка отримує знання за їх допомогою, не уявляє, як можна вчитися інакше. Її знання застигають у тому вигляді, у якому вона бере їх із стрічки. А якби замість того, щоб напихати людину стрічками, її примусили із самого початку вчитися, так би мовити, вручну, вона звикла б вчитися самотужки й продовжувала б навчання далі. Хіба це не розумно? А коли звичка буде добре розвинена, людині можна дати трохи знань через стрічку, щоб заповнити прогалини чи уточнити деякі деталі. А далі вже вона вчитиметься самостійно. Таким чином ви зможете своїх металургів, що знають спектрограф Хенслера, навчити користуватися спектрографом Бімена, і вам не доведеться прилітати на Землю по нові моделі спеціалістів.

Новіанин кивнув...

— А літаки отримують знання, окрім стрічок? З міжзоряного простору?

— З книжок. Вивчаючи самі апарати. Думалочи.

— З книжок? Як же можна зрозуміти южиски, не злобувши освіти?

— Книжки складаються зі слів, а більшу частину слів можна зрозуміти. Спеціальні ж терміни можуть ркз'яснити ті фахівці, яких ви вже маєте.

— А як бути з читанням? Ви припускаєте використання стрічок, за якими вчать читати?

— Гадаю, з тими стрічками все гаразд, хоча й не бачу причин, чому не можна вчитися читати старим методом. У всякому разі, частково.

— Щоб із самого початку виробити звичку до самостійних знань? — запитав новіанин.

— Так, так, — радісно підтвердив Джордж; цей чоловік уже почав розуміти його.

— А що з математикою?

— Це найлегше, сер... вельмишановний. Математика відрізняється від інших технічних дисциплін. Вона починається з кількох несклад-

II. Киев. Людина майбутнього.
2006 р.

них принципів і поступово ускладнюється. Можна розпочати вивчення математики, нічого про неї не знаючи. Вона практично для цього й існує. А коли ви ознайомитеся з відповідними розділами математики, то зможете розуміти інші книжки по техніці. Особливо, якщо розпочнете з легких.

— А хіба є легкі книжки?

— Безумовно. Навіть якби їх не було, фахівці, що ви їх уже маєте, спробують написати. Деякі з них, може, зуміє викласти частину своїх знань словами й символами.

— Великий Боже! — сказав новіанин, звертаючись до людей, що побіступали його. — У цього бісеняти на все є відповідь.

— Так, так! — закричав Джордж. — Запитайте мене ще.

— А самі ви намагалися вчитися по книжках? Чи це тільки ваша теорія?

Джордж повернувся й швидко глянув на Інженеску, та історик залишався незворушним. На його обличчі застигла тільки доброзичлива цікавість.

— Намагався.

— І ви вважаєте, з цього щось виходить?

— Так, вельмишановний, — палко відповів Джордж. — Візьміть мене із собою на Нолію. Я можу скласти програму й керувати...

— Зачекайте, я маю ще декілька питань. Як ви думаєте, скільки вам потрібно буде часу, щоб стати металургом, який уміє працювати з біметалевим спектрографом, якщо припустити, що почнете вчитися, не маючи ніяких знань і не використовуючи стрічок освіти.

Джордж завагався.

— Ну... можливо, кілька років.

— Два роки? П'ять? Десять?

— Не можу сказати, вельмишановний.

— Бачите, це найголовніше питання, і ви повинні підповісти на нього. Ну, приміром, п'ять років. Вас улаштовує такий термін?

— Думаю, що так.

— Чудово. Отже, протягом п'яти років людина вивчає металургію за вашим методом. Ви не можете не погодитися, що весь цей час вона не дає нам ніякої користі, а її треба годувати, забезпечувати житлом і грошми.

— Але ж...

— Дайте мені закінчити. До того часу, коли вона буде підготовлена й зможе користуватися спектрографом Бімета, мине п'ять років. Чи не здається вам, що тоді в нас уже з'явиться вдосконалена модель апарата, з яким вона не зуміє працювати?

— Однак доти вона стане досвідченим ученим, і засвоєння нових деталей буде для неї витанням днів.

— Ви так думаєте. Гарзд, припустімо, що вище друг самостійно пивчал апарат Бімена й успішно його опанував. Чи зможе він зрівнятися своїм умінням з умінням учасника змагань, який отримав усе за допомогою стрічок?

— Можливо, і ні... — почав Джордж.

— Отож-би й воно, — докинув повіянин.

— Заждіть, дайте мені закінчити. Навіть, якщо він і знає щось гірше, ніж той, інший, у даному випадку важливо те, що він може вчитися далі. Він зможе придумати нове, на що нехатна людина, яка здобула освіту за допомогою стрічок. Ви будете мати в запасі людей, здатних оригінально мислити...

— А ви протягом свого навчання вигайшли прось пове? — запитав повіянин.

— Ні, але ж я один, і не так уже й давно почав вчитися...

— Так... ну, леді й джентльмени, ми досить з вами порозважалися?

— Зачекайте! — раптом перелякавшись, витукнув Джордж. — Я хочу домовитися з вами про особисту зустріч. С речі, які я не можу пояснити по відеофону. Ряд деталей...

Погляд новіанина ковзнув повз Джорджа.

— Інженеску! По-моєму, я зробив вам послугу, про яку ви просили. Завтра в мене напружений день. Бувайте здорові!

Екран згас.

Джорджеві руки рвонувалися до екрана в нестримному бажанні ожити його.

— Він не повірив мені! — скрикнув Джордж. — Він не повірив мені!

— Так, Джордже, не повірив. Невже ви й справді думали, що він повірить? — запитав Інженеску.

Джордж майже не чув його.

— Але чому? Адже це правда. І так вигідно для нього. Пийкого ризику. Вони мали б справу зі мною та ще з кількома... Десяток людей, що пчилися б роками, коштували б менше, ніж один готовий фахівець... Він був п'ятий! Він нічого не зрозумів.

Задихаючись, Джордж роззірнувся довкола.

— Як мені дістатися до нього? Мені конче необхідно. Усе вийшло не так, як треба. Не треба було говорити з ним по відеофону. Мені потрібен час. Треба зустрітися з ним піч-на-піч. Як мені...

— Він не захоче зустрічатися з вами, Джордже, — промовив Інженеску. — А якщо й погодиться, то все одно вам не повірить.

— Ні, повірите, зашевняю вас. Коли він тверезий, він... — Джордж повернувся до історика, і його очі широко розкрилися. — Чому ви називаєте мене Джорджем?

— А хіба це не наше ім'я? Джордж Плейтен?

— Ви знаєте, хто я?

— Я знаю про вас усе.

Джордж завмер, тільки часте дихання різко здіймало його груди.

— Я хочу допомогти вам, Джордже, — зашептів Інженеску. — Я вже говорив вам про це. Я весь час вивчав вас і хочу вам допомогти.

— Мені не потрібна ваша допомога! — вигукнув Джордж. — Я не недоумок.

Він рпучко повернувся і, як палений, кинувся до дверей. Ролчавнув їх і був схоплений двома полісменами, що миттєво залишили свій пост.

Після всього збудження Джордж відчув дотик шпирца якраз під шелепою. І все закінчилося. Останнє, що залишилося в пам'яті, було обличчя Інженеску, який ні спіпчуттям дивився на нього...

Коли Джордж розплющив очі, то побачив білу стелю. Він згадав, що сталося. Але згадав так нечітко, наче все відбувалося з кимось іншим. Він дивився на стелю, аж поки не наповнився її близькою, яка начисто промила його мозок, начебто питильцяючи місце для нових ідей, для інших напрямків мислення.

Джордж не знав, як довго він так лежав, дослухаючись до плину своїх думок.

— Ти прокинувся? — пролунав чийсь голос.

І Джордж уперше почув свій власний стогін. Невже він застогнав? Він спробував повернути голову.

— Тобі боляче, Джордже? — запитав голос.

— Як дивно, — прошепотів Джордж. — Я так хотів залишити Землю. Я нічого не розумів.

— Ти знаєш, де ти?

— Я знову в... в інтернаті. — Джорджені нарешті вдалося повернутися.

Голос належав Омейні.

— Як дивно, що я нічого не розумів.

Омейні ласкаво усміхнувся.

— Поепи ще...

Джордж заснув. І знову прокинувся. Свідомість його прояснювалася. Біля ліжка, читаючи, сидів Омейні, та як тільки Джордж відкрив очі, Хейлі відклав книжку. Джордж із зусиллям сіп.

— Привіт, — мовив він.

— Ти голодний?

— Ще б пак! — Він із цікавістю подивився на Омейні. — За мною стежили, коли я пішов звідси?

Омейні кивнув.

— Ти весь час був під наглядом. Ми хотіли непомітно скерувати тебе до Антонеллі й дати тобі нагоду виговоритися. Нам здавалося, що для тебе це єдиний спосіб досягти успіху. Емоції лапкали твого розвитку.

— Я був абсолютно неправий щодо нього, — трохи зашарівшись, промовив Джордж.

— Тепер це не має значення. Коли в аеропорту ти зустрівся біля стенда метадуртів, один із наших агентів зараз же сповістив нам перелік учасників змагань. Ми з тобою досить говорили про твоє минуле, тож я зрозумів, що означало в ньому ім'я Тревільяна. Ти спитав, як потрапити на олімпіаду. Це могло призвести саме до тієї кризи, на яку ми покладали такі надії, тож до заги скерували Ладислава Інженеску, щоб він зустрівся з тобою й подбав про все.

— Він обіймає важливу посаду в уряді?

— Так.

— І ви доручили йому мене. Виходить, що сам я чогось вартий.

— Ти й справді багато чого вартий, Джордже.

Принесли парувочу духмяну печеню. Джордж усміхнувся й відкинув простирало, щоб звільнити руки. Омейні допоміг накрити стовпик біля ліжка. Якійсь час Джордж їв мовчки.

— Я раптом вже раз прокидався нещадно, — промовив він.

— Я знаю, — сказав Омейні. — Я був тут.

— Так, я пам'ятаю. Ти знаєш, усе змінилось. Здавалося, дуже сильна втома позбавила мене всіх почуттів. Я більше не гнівався. Я міг тільки думати.

— Ні, — сказав Омейні. — Це просто спокій. Ти добре відпочив.

— Ну, у певному разі мені стало все зрозуміло, певно я завжди знав це, але не хотів дослухатися до внутрішнього голосу. Чого я чекав від Новії, — подумав я, — хотів вирушити на Новію, щоб зібрати групу вояків, що не здобули освіти, і вчити їх по книжках. Я хотів відкрити там інтернат для недоумців... на зразок цього... а на Землі вже є такі інтернати... і багато.

Омейні всміхнувся, блиснувши зубами.

— Інститут вищої освіти — ось як точно звучать такі установи.

— Тепер я це так добре розумію, що дивуюся своїй нещадній сліпоті, — сказав Джордж. — Зрештою, хто винаходить нові зразки механізмів, для яких потрібні нові фахівці? Хто, наприклад, винайшов

*М. Білан. Айзек Азімов.
1992 р.*

спектрограф Бімена? Я думаю, чоловік на ймення Бімен, але він не міг здобути освіти за допомогою стрічок, бо йому не вдалося б просунути її вперед.

— Щільно слухаю.

— А хто створює стрічки освіти? Фахівці по виробництву стрічок? А хто ж тоді складає стрічки для їхнього навчання? Фахівці ще вищої кваліфікації? А хто складає стрічки... Ти розумієш, що я хочу сказати. Десь має бути кінетр. Десь мають бути чоловіки та жінки, здатні оригінально мислити.

— Так, Джордже.

Джордж відкинувся назад і спрямував погляд у простір поверх голови Омейні. На якусь мить у його очах промайнула тінь колишнього хвилювання.

— Чому мені не розповіли про все це спочатку?

— О, якби ми могли. — сказав Омейні, — скількох неприємностей ми б уникли. Ми вміємо аналізувати інтелекти, Джордже, і визначати, що ця людина може стати пристойним архітектором, а та — хорошим теслярем. Однак не вміємо визначити, чи здатна людина до оригінального творчого мислення. Це надто делікатна гадузь. С деякі кустарні методи, що дозволяють визначити тих, хто, можливо, має такий талант. Про цих людей доповідають у День читання, як, наприклад, повідомили про тебе. За дуже приблизними підрахунками, таким чином сповіщають про одну людину з десяти тисяч. У День освіти цих людей перепірають знову, і виходить, що в дев'яти випадках з десяти трипогу зчинили помилково. Тих, хто залишається, направляють у такі установи, як ця.

— Але чому не можна розповісти людям, що один зі... зі ста тисяч потрапляє сюди? — запитав Джордж. — Це не було б таким потрясінням для того, хто потрапляє.

— А як же інші? Ті дев'яносто дев'ять тисяч дев'яносто дев'яносто дев'ять, які ніколи не потрапляють у такі установи? Не можна, щоб усі оті люди плакали себе невдахами. Вони прагнуть здобути фах, і тим чи іншим шляхом здобувають його. Кожен може додати до свого ім'я слова: «дипломованій такий-то чи така-то». Так чи інак, кожен посідає спос місце в суспільстві. Це необхідність.

— А ми? — запитав Джордж. — Ми — винюток? Один із десяти тисяч?

— Вам ні в якому разі не можна казати. Ось у чім заковика. Адже це лишається останнє випробування. Навіть після відсіпу п'ять п'яти дев'ять чоловік із десяти, що потрапили сюди, виявляються не зовсім підходящими для творчості, і немає такого апарату, який допоміг би нам вирізнити з цієї десятки того єдиного, хто нам потрібен. Цей десятий повинен виявитися сам.

— Яким чином?

— Ми поміщаємо вас сюди, в Інтернат недоумців, і той, хто не бажає з цим змиритися, і є людина, яку ми шукаємо. Щоправда, метод жорсткий, зате себе виправдовує. Не потрібно казати людині: «Ти можеш винаходити нове. Тож-бо, твори». Набагато розумніше зачекати, поки вона сама молить: «Я можу творити і творитиму, хочете ви цього чи ні». Таких людей, як ти, Джордже, десять тисяч, і вони сприяють технічному прогресові півтори тисячі епітів. Ми не можемо дозволити собі загубити бодай одного з них або ж витратити пачку зусиль на того, хто не виправдає наших сподівань.

Джордж відсунув порожню тарілку й підніс до рота чашку з кавою.

— А як же з тими, які... не виправдують сподівань?

— По всьому вони отримують освіту за допомогою стрічок і стають соціологами. Інженерську — один з них. Сам я дипломований психолог. Ми с, так би мовити, другий епітел.

Джордж допив каву.

— Мені досі не зрозуміло одне, — промовив він.

— Що ж?

Джордж відкинув простіраadlo і встав.

— Чому воно зветься олімпіадою?..

(Переклад Анорія Митка)

Краса слова

У творі Айзека Азімова «Фак» проблеми науки й освіти тісно пов'язані з проблемами розвитку суспільства. Тому в повісті щедрано особливості наукової і соціальної фантастики, що є характерним для розвитку фантастичної літератури другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

- Виявіть ознаки фантастики у творі (у сюжеті, образах, художньому часі й просторі).

Робота з текстом

Осмыслено прочитайте. 1. У яких значеннях вживається слово *фак*, вилісене: в назву твору? Яким символічним змісту воно набуває? 2. Визначте провідні теми твору. Чи пов'язані вони лише з розвитком освіти, науки

і техніки? 3. Навіть наукові, соціальні й моральні проблеми повісті «Фак». 4. Розкажіть про День читання, який змальовує у творі Айзек Азімов. Розкрийте сутність цього свята в державі майбутнього. 5. Опишіть (решо) День освіти. Що відбувалося того дня? Чому цей день був такий важливий для молоді?

Порівнюємо. Підготуйте порівняльну характеристику образів Джорджа Плейтена та Тревіліяна. Доберіть відповідні цитати.

Для обговорення. 1. Чи гуманішою щодо людини є держава, зображена Айзеком Азімовим у повісті «Фак»? 2. Якою, на вашу думку, має бути освіта майбутнього? Якою є її мета? 3. Висловіть ваше ставлення до експериментів, що відбувалися в державі майбутнього? 4. Хто, на вашу думку, переміг — герой чи державна система?

Творче завдання. 1. Як могли в подальшому скластися долі героїв? 2. Дайте власний критичний ревізюк суспільства, змальованого письменником у повісті «Фак».

Для самостійного опрацювання. Дайте власну оцінку системі освіти, яка зображена в повісті «Фак».

Робота в групах. Усно візтворіть діалог (1–2 за вибором) від імені літературних героїв (Джордж — Тревіліян, Джордж — Омейні, Джордж — Антонеллі, Джордж — Іжжеску, Джордж — провіант).

Книжка і комп'ютер. За допомогою Інтернету підготуйте презентацію на тему «Майбутнє людства в мистецтві».

Джорджа Плейтена постійно хвилювало питання: «Чому ви не змагаєтесь олімпіадою?» Як відомо, олімпіадою називають змагання (спортивні, інтелектуальні). Вони мають сенс лише тоді, коли змагаються люди, які самостійно щось досягли. А в повісті «Фак» фактично відбуваються змагання не між людьми, а між апаратами, які «дають» їм знання. Тому Тревіліян і не переміг, бо він набув знання за допомогою застарілого апарата. У часи Стародавньої Греції панувало поняття «калігастіа» (зб.) «калікастіа»), що означало передання понять «прекрасний» і «добрий», тобто людина мала бути не тільки фізично розвиненою, а й морально досконалою. Це був ідеал античної людини. А в суспільстві майбутнього, яке змалював Айзек Азімов у повісті «Фак», моральні якості учасників олімпіади не мали ніякого значення.

Перевірте себе

1. Яким постає світ майбутнього в повісті Айзека Азімова «Фак»? 2. Яке місце призначалося людині в суспільстві майбутнього, що зображує митець? 3. Які випробування пройшов Джордж Плейтен? 4. Чи було це випробуванням лише його інтелектуальних здібностей? 5. Які розумові здібності й моральні риси виявив Джордж Плейтен під час випробувань? 6. Визначте ідею твору.

Радимо прочитати

Азімов Айзек. Кінцарь Вічності: Вибрані твори. — К., 1990.

Діана Вінн ДЖОНС

1934–2011

У її книжках розповідається про боротьбу проти всього, що робить людей посередніми й сірими, адже від природи вони наділені багатомановою й життєрадісністю.

Колін Барроу

Старішки життя та творчості

Англійська письменниця Діана Вінн Джонс є популярною авторкою понад тридцяти дитячих романів про чарівні світи та дивовижних героїв. Вона вважає, що такі персонажі можуть допомогти дітям і підліткам зробити своє життя яскравішим і подолати нетарарди в реальному житті. Обділену в дитинстві батьківською увагою та любов'ю, її турбували відчуження й навіть кортінгча в сім'ї та суспільстві, тому нерідко вона втілювала життєві проблеми у фантастичних ситуаціях і героях, наділених надзвичайними властивостями. Її казковий світ населений мешканцями, кожен з яких є носієм певних чеснот або вад. У такий спосіб авторка досліджувала моральну сутність людей, а також їхні можливості в удосконаленні себе і свого життя.

Діана Вінн Джонс народилася 16 серпня 1934 р. в м. Лондоні (Англія) в сім'ї вчителів. Вона була найстаршою серед трьох сестер.

Під час Другої світової війни сім'я Джонс переїхала до Уельсу, де жили бабуся та дідусь майбутньої письменниці. Її дідусь був священником, тож вона змалку відвідувала церкву й зачаровано слухала священні пісні Уельського краю. Родина ще кілька разів переїжджала й, урешті-решт, у 1943 р. оселилась у м. Таксіді, що в графстві Ессекс. Молодші сестри Діани — Урсула й Ізабель (остання в майбутньому стане Ізабель Армстронг, професором і відомим англійським літературним критиком) — дуже любили читати книжки. А оскільки в домі дитячих книжок було

Д. В. Джонс у дитинстві

« Дарую ж ти »

У творчак Д. В. Дженс: справедливість і добро досягаються тільки за великим людським серцем та творчої уяви. А це дає надію багатьом поколінням її читачів.

« Дарую ж ти »

У 1977 р. Д. В. Дженс одержала першу літературну нагороду за книжку «Пастаржани: життя» із серії «Світи Крестомансі». За фантастичні твори в 1999 р. авторка отримала дві почесні нагороди: Міфологічну нагороду в США і премію Карла Едварда Вагнера від Британського товариства фентезі, а у 2007 р. — Усесвітню премію фентезі.

зовсім не багату, Діана розважала молодших сестер тим, що вигадувала для них різні цікаві історії.

Після закінчення школи в 1953 р. дівчина вступила до коледжу святої Анни Оксфордського університету. Їй пощастило слухати лекції відомих письменників-фантастів — Дж. Р. Р. Толкієна та К. С. Льюїса. У студентські роки Діана познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Джоном Барроу (пізніше професором Брістольського університету, спеціалістом із середньовічної літератури).

У 1973 р. вийшла друком перша книжка письменниці. Вона також писала пісьми для Лондонського театру. У 1976 р. родина переїхала до м. Брістоля. У їхній сім'ї панувала любов до англійської літератури, наукових досліджень, тому не випадково, що двоє з її трьох синів присвятили своє життя вивченню англійської літератури (нині Колін Барроу — професор Оксфордського університету, Річард Барроу — голова англійського відділення Кондрікської школи, однієї з найкращих шкіл для дівчаток в Англії у м. Рідінгу, а третій син письменниці, Майкл, — комп'ютерний фахівець). Саме для них Діана почала вигадувати фантастичні історії, хотіла збагатити коло читання своїх дітей-підлітків.

У своєму домі Діана писала книжки оліпцем за філіжанкою кави, а біля її ніг обов'язково були собака чи кішка. Мистецтва працювали нагхньо, кожен з її персонажів був для неї живим, мав власний характер. Сини письменниці виростили... А пригодницькі твори Д. В. Дженс

читає тепер увесь світ. Навіть у далекій Японії про один з її найскрапніших образів — Мандрівний Замок Хаула — знає кожна дитина завдяки майстерній скранізації однойменного твору в стилі аніме. Сучасний світ, стрімкий, різномітний і високотехнологічний, як і раніше, потребує казок. Адже саме в добрих чарівних казках людство пізнає себе, учиться розрізняти добро і зло, долає проблеми й шукає духовну мету.

Роман «Мандрівний Замок Хаула» екранізований у 2004 р. японським режисером аніме Хірою Міядзакі. Англійська версія мультфільму вийшла у 2005 р.

- Подивіться цей фільм, висловіть своє враження, порівняйте з текстом твору.

Мандрівний Замок Хаула (1986)

Чарівний світ твору. У романі Д. Джонс одночасно співіснують декілька паралельних світів, у яких тільки рухаються мешканці Мандрівного Замку чарівника Хаула (Howl's Moving Castle). За допомогою дверної ручки, яка повертається в різних напрямках (позначених кольорами), можна швидко переміщуватися в просторово-часових площинах.

Основна дія роману відбувається (коли ручку дверей Мандрівного Замку опустити зеленим униз) у місті Маркет-Чіпінгті. Головна героїня Софі Хаттер є найбільш діяльною, невтомною й працьовитою старшою сестрою в заможній родині. Після смерті її матері батько одружився вдруге. Коли в дім прийшла матуха, життя сестер Софі та Летті змінилося, проте, на відміну від сюжету народних казок, не погіршилося. Матуха (її звали Фанні) народила в новому шлюбі доньку Марту, яку сестри приймають як рідну сестричку у своє тепле сімейне коло.

Кадр
із мультфільму
«Мандрівний Замок
Хаула».
Японія, 2004 р.
Режисер Х. Міядзакі

Кадр із мультфільму
«Мандри́ний Замок Хаула».
Японія, 2004 р.
Режисер Х. Міязаки

Діана Вінн Джонс у своїх інтерв'ю неодноразово підкреслювала, що її дід по батьківській лінії — валлійський священик. Тому старовинні заклинання, які виконав Хаул, теж були написані здебільшого валлійською мовою. Ім'я Хаула теж походить із валлійської *haul*, яке нині означається англійською як *howl* і означає «церковні пісні», виконавши псалмін. Прототипом Хаула став чоловік Діани (професор Джон Барроу), оскільки він вивчав середньовічні тексти. А надмірна сувороість матері до Діани знайшла втілення в образі Відьми Пустирнищ (the Witch of Waste). Себе ж письменниця відтворила в образі Софі. Водночас Діана Вінн Джонс мала дуже теплі стосунки зі своїми сестрами, що теж знайшло відтворення на сторінках роману.

¹ *Синь Горобець* — герой відомої французької народної казки, який заманивав, а потім убивав своїх жінок. Цю казку літературно обробив і опублікував Шарль Перро.

За ustalеною казковою традицією, троє братів (чи сестер) мусять піти у світ шукати кращої долі, бо зла мачуха вигнає їх із дому. Винагороджується обов'язково третій (чи третя) найрозумніший. Але в казковому романі письменниці все відбувається навпаки: найрозумнішою якраз є старша із сестер — Софі. Мачуха зображується не злою, а доброю. Усі три сестри не ворогують, а дружать і підтримують одна одну. Після смерті батька Фанні вирішила відправити дівчаток навчатися різних ремесел: Марту віддали на навчання до чаклунки Аппабель Ферфакс, Летті — до кондитерської, а Софі залишилася працювати в крамниці дамських капелюшків, що утримувала її мачуха Фанні.

Характерною особливістю роману є те, що її казкові героїні належать одночасно реальному й чарівному світам, тісно поєднаним між собою. Дівчата мусять заробляти собі на життя, боротися зі скрутою й самотністю. І разом з тим докола них панує чарівна атмосфера. Господар Мандри́ного Замку, Хаул, створив чимало легенд про себе і свій будинок. Так, у Маркет-Чіпінгу люди повірили, що ніби Хаул закохує в себе дівчат, заманиє їх у замок, а потім «в'їдає» їхні серця. Його навіть називали в місечку «Синього Горобця»¹.

Головна героїня Софі зображується надзвичайно працювитою, але самотньою. Коли сестри полишили батьківський будинок, Софі не мала друзів, допіряючи свої думки й почуття лише капелюшкам, передаючи їх майбутнім пташинцям гарну долю, пророкуючи

вдале заміжжя. За цей дивовижний дар на дівчину розгнівалася Відьма Пустирниця, перетворивши її на стару жінку. Не знаючи, як зняти прокляття злої чаклунки, Софі вирушає до Мандрівного Замку Хаула, маючи надію на диво.

Мотив фантастичного перетворення героїв (молодість — старість або навпаки) бере витoki з народних казок. Водючись Софі не є суто казковою героїнею, вона муcить багато працювати, а також бути уважною й спостережливою, щоб наблизитися до розгадки таємниці й стати знов собою. Поплук шляху до повернення власного «я», боротьба зі злом на цьому шляху — провідна тема твору.

Елементи казки в образах роману. Діана Вінн Джонс спиралася на творчість відомого англійського письменника XVII ст. Джона Донна, який писав про різні прояви людської натури й складність духовного буття особистості. У його віршах теж перехрещувалися різні світи — земний, потойбічний, космічний. До рук одного з героїв казкового роману, Майкла, випадково потрапило домашнє завдання Ніла з початком вірша Джона Донна, яке Майкл сприймає за заклинання. Послугуючись сесимильними чоботами (*seven league boots*), разом із Софі Майкл вирушає виконувати один з основних пунктів «заклинання» — зловити падаючу зірку. Саме Кальцифер був тією падаючою зіркою, яку валив аловип Хаул, бо боявся напикати згаснути в портхавенських болотах. І тоді зірка перетворилася на вогняного демона, який був наділений величезною силою, рухав і обертав довкола своєї осі Мандрівний Замок, надавав надзвичайної могутності Хаулові.

Мешканці Портхавена зверталися до Хаула за чарівними порошками, наприклад для заклинання попутного вітру тощо. Авторка роману досить скептично розцінює значення чарівних порошків, висловлюючи своє ставлення до них через слова Кальцифера: «У цих чарах головне — вірити, що вони подіють. Як віддаватимеш, гляди, щоби мала впевнений вигляд». Жодні чари не допоможуть у справі, якщо людина не вірить у їх силу. Письменниця вважала, що віра людини, впевненість у правильності своїх дій, підтримка оточуючих дозволяють здійснити неможливе. Так і Софі в Мандрівному Замку стала майже

Кадр із мултифільму
«Мандрівний Замок Хаула».
Японія, 2004 р.
Режисер Х. Міядзакі

чарівницею: вона наклала заклинання привабливості на костюм Хаула, розмовляла з поганим демоном, користувалася семимильними чоботами... Але при тому їй на мить не забувала про долю своїх сестер і про те, що їй потрібно повернутися до власного сества.

Коли відьма дізналася про портхавенський вихід, у Мандрівному Замку довелося знову виходити переміщувати, два залишилися незмінними — вихід до Уельсу й Кінгсберрі, а два були зміщені (у колишню крамницю капелюшків і в долину Пустирищ).

У рідному домі їй стіпи допомагають, тож Софі властива ще більше експериментувати над квітами, працювати над заклинаннями, навіть на якийсь час перетворити пса-людину (зачарованого відьмою) на людину. Переміщення Мандрівного Замку пов'язано з певними змінами в характері героїв — Софі та Хаула: Софі стає впевненішою в собі, а Хаул — чутливішим до прохань оточуючих. Світ живої природи, квітів поширюється на всі інші світи. Софі дуже хотіла мати сад із квітами, де можна було б гуляти. Тож Хаул переносить один із виходів замку в сад із квітами, який знаходиться на початку Пустирищ Відьми, які свого часу засадив квітами й деревами чарівник Саліман. Софі з Хаулом почали продавати квіти в крамниці. Зміни в характері Хаула засвідчує і той факт, що Хаул у Маркет-Чіппінгу вже не приховує власне ім'я, а підкриває магазин квітів під своїм справжнім іменем.

Коли Софі через хитрощі Відьми Пустирищ опиняється в її замку, Хаул кидає всі свої сили на знищення злої чаклунки й перемагає її. А разом із Софі вони переміщують і вогняного демона. Софі ж рятує життя Хаула...

Щастливий фінал роману нагадує фінали народних казок. Справжня любов долає чаклунство. Усі сестри Хаттер знаходять щасливе кохання: Софі залишається з Хаулом, Летті — із чарівником Саліманом, Марта — із Майклом. Навіть Кальцифер, утихомирений, повертається до Мандрівного Замку після того, як угоду з ним розірвано. Отже, у романі Д. В. Джонс добро перемагає зло, сімейна й дружня підтримка надає впевненості, а велика внутрішня праця над собою може зробити зі звичайної людини казкову героїню (чи героя), що винагороджується за свої чесноти й досягає щастя.

Робота з текстом

1. **Осміслено прочитане.** 1. Що вам відомо про Хаула та його Мандрівний Замок? 2. Усю опишіть Мандрівний Замок. 3. Визначте частини сюжету твору. 4. Який момент у сюжеті можна назвати *кульмінаційним*? 5. Визначте моральні проблеми роману. 6. Які риси характеру Софі розкрива-

тоться під час подорожі до Мандрівного Замку та життя в ньому? 7. Як змінився характер дівчини після її пережиття? 8. Розкажіть про вирішальну битву поміж Хаулом і Відьмою Пустирниці. Хто допомагає Хаулові? 9. Прокоментуйте розв'язку роману. На який фінал ви очікували?

Порівнюємо. 1. Порівняйте образи двох чарівників — Хаула й Відьми Пустирниці. Доберіть відповідні цитати для характеристики героїв. 2. Назвіть ознаки чарівної казки у творі. Чим відрізняється свірописменниці від казки?

Для обговорення. 1. У чому, на вашу думку, полягає призначення прийому чаклунства у творі? 2. Які перетворення (зовнішні та внутрішні) відбуваються з персонажами?

Творче завдання. 1. Усно відтворіть події, які розгортались у Мандрівному Замку, з наглядом Хаула, Майкла, Софі, Кальцифіра (*за вибором*). 2. Охарактеризуйте світо улюбленого героя (чи героїні) твору. 3. Створіть сюжет (*усно або письмово*), у якому б у чарівному сюжеті та героях знайшли втілення проблеми сучасного життя. Знайдіть у своєму сюжеті засоби подання прямих засобами казки та фантастики.

Книжка і ком'ютер. Завітайте до фантастичного веб-сайту письменниці, який побудований у традиціях Мандрівного Замку, і дізнайтеся більше про її книжки, біографію, залиште свій коментар на фан-сайті Д. В. Джонс.

Фентезі (з англ. *fantasy* — фантазія) — літературний жанр, у якому магія та інші надприродні явища є головними елементами сюжету, теми чи місця дії. Багато історій цього жанру відбуваються у вигаданих світах, де магія є звичною справою.

Перевірте себе

1. Розкрийте особливості чарівного світу в романі «Мандрівний Замок Хаула» Д. В. Джонс. 2. Які сучасні проблеми порушуються у творі? 3. Розкажіть про випробування, які випали на долю Софі. Що допомогло дівчині їх подолати? 4. Які внутрішні зміни відбулися в характері героїні? 5. Які моральні риси втілено в образі Хаула? 6. Чи є у творі Д. В. Джонс елементи фентезі? Доведіть свою думку. 7. З якими творами сучасної літератури можна, на ваш погляд, порівняти роман «Мандрівний Замок Хаула»?

Радимо прочитати

Джонс Діана Вітл. Мандрівний Замок Хаула / Переклад Андрія Порятка. — Львів, 2008.

Корнелія ФУНКЕ

нар. 1958 р.

Корнелія Функе стала відомою на своїй батьківщині тоді, коли вона була вже «зіркою» в Америці. Її романи-фентезі заворожують мільйони людей.

Крістіане Гейль

Сторінки життя та творчості

Чи любите ви фантазувати? Живучи у своєму місті або в селі, чи здатні ви поплинути думкою в незвідані світи й пережити карколомні пригоди разом із вигаданими персонажами? Чи бачите ви у своїй уяві морські глибини, далекий космос або минулі часи?.. Якщо так, вам неодмінно сподобаються книжки відомої німецької письменниці й ілюстраторки Корнелії Функе.

Корнелія Функе народилася 10 грудня 1958 р. в м. Дорстедт (Німеччина). Навчаючись у гімназії святої Урсули, Корнелія поринула в чудовий світ книжок, найулюбленішими серед яких були «Пригоди Тома Сойєра» Марка Твена, «Острів скарбів» Р. Л. Стівенсона, «Володар переліп» Дж. Р. Р. Толкієна, «Хроніки Нарнії» К. С. Льюїса, «Пітер Пен» Дж. М. Баррі. Хоча на той час Корнелія сама ще не почала писати твори, однак постійно розповідала своїм друзям незвичайні історії. Особливо її приваблювали невідомі світи, тому дівчинка мріяла бути астронавтом або дослідником морських глибин.

Зауважте

Твори К. Функе перекладені 37 мовами (у тому числі українською) і поширюються мільйонними тиражами по всьому світові. Письменниця працює переважно в жанрі фентезі та пригодницького роману.

Перше в реальному житті потрібні були інші професії, тому після закінчення гімназії вона переїхала до м. Гамбурга, щоб вивчати соціальну педагогіку в університеті. Три роки потому вона працювала вихователькою дітей з обмеженими можливостями, спочив упатою та підкуванним допомагала їм хоча б трохи забути про їхні проблеми. Однак жата до книжок і малюнків не залишала її, тому паралельно Корнелія опановувала секрети оформлення книжок у Гамбурзькому інституті дизайну.

Це було нелегко: у першу половину дня навчатися, у другу — працювати. Однак Корнелія не могла полишити хворих дітей. «Без цих дітей я ніколи б не написала "Володаря над зlodіями"», — писала авторка про себе. Саме тоді вона по-справжньому усвідомила необхідність історій, що допомогли б її вихованцям відволіктися від сумної дійсності й на крилах уяви перенестися в чарівні світи, де вони могли б пережити захопливі пригоди, яких у реальності були позбавлені через хвороби. Корнелія Функе плакала, що фізичні вади не є перешкодою для розвитку особистості, тому вбачала спосіб покликання в тому, щоб сприяти становленню всіх без винятку дітей, дати їм впевненість у собі й відчуття великі можливості творчої уяви. На цьому шляху, на думку мисткині, не обійтися без книжок.

Опанувавши професію ілюстратора, К. Функе прикрашала своїми малюнками дитячі книжки, однак їх зміст не завжди їй подобався. Тому невдовзі вона вирішила сама створювати незвичайні історії про дітей і для дітей. Її письменницька діяльність розпочалася зі сценарію для дитячого телевізійного серіалу «Сім каменів».

Перший роман для підлітків «Великий пошук дракона» К. Функе вийшов друком у 1988 р. У ньому йдеться про Бена й Лізу, які супроводжують дракона Лунга на «дах світу», щоб піп зміг там зустріти подібних собі істот. Авторкою було видано понад 40 фантастичних творів, більшість з яких вона сама ж і проілюструвала. «Я завжди мріяла про історії, для яких я могла б малювати морських зміїв, водяних істот, драконів чи щось подібне. Але в Німеччині так мало створюють фантазі. А це означає, що я ніколи не отримаю подібних історій, для яких я б хотіла малювати картинки. І тому я почала сама писати», — згадувала письменниця.

У 2005 р. журнал "Time" зарахував К. Функе (до речі, разом із президентом США Джорджем Бушем, засновником

Корнелія Функе

За книжки для дітей і юнацтва, які швидко стали популярними в усьому світі, К. Функе назвали «німецькою Джоан Роулінг». Однак справжнє визнання прийшло до письменниці з-за океану. У 2002 р. в США вийшов друком переклад її роману «Володар над зlodіями» (2000), упродовж п'яти місяців він очолював списки дитячих бестселерів у США і Великій Британії. Ця книжка отримала відразу дві престижні американські премії в галузі дитячої літератури, а британський журнал "Guardian" розмістив її на першій щоденній хіт-параду дитячої літератури.

Корнелія Функе
зі своїми книжками

компанії "Apple" Стивом Джобсом і духовним лідером Далай Ламою) до 100 найвпливовіших людей світу. У 2006 р. за романом «Володар над злодіями» у Голлівуді було знято однойменний фільм. Корнелія Функе особисто брала участь у підготовці екранізації, для чого переїхала до м. Лос-Анджелеса, де проживає й тепер. У 2007 р. письменниця здобула перше місце в списку авторів спітених бестселерів для дітей.

У вересні 2003 р. був надрукований найвідоміший роман-фентезі

К. Функе для підлітків — «*Чорнильне серце*», цього разу одномоментно в Німеччині, Великій Британії, США, Канаді й Австралії, а у 2005 р. та 2007 р. читачі отримали його продовження — «*Чорнильна кров*» і «*Чорнильна смерть*». У 2004 р. театр м. Ганновера поставив «Чорнильне серце» на сцені, у 2008 р. роман було екранізовано.

У вересні 2010 р. у 8 країнах Європи опубліковано новий роман К. Функе «*Віднайду Кам'яне Тіло*», який започаткував нову серію романів для юнацтва. Друга частина «*Живі тіні*» з'явилася у вересні 2012 р.

Успіх книжок письменниці стрімко зростає, вони залишаються популярними серед дітей і підлітків, часто екранізуються (за її творами знято вже 7 фільмів), отримують численні відзнаки, серед яких премія «Бембі» у категорії «Культура» (2008), Федеральний Хрест за заслуги (2008) і премія імені братів Я. і В. Грімм (2009).

У 2009 р. роман «Чорнильне серце» переклав О. Лангвицька, у 2010 р. «Чорнильну кров» переклали Л. Український і С. Сліпченко, того ж року вийшов друком український переклад роману «Чорнильна смерть», здійснений П. Тацануком.

Мудра думка

Хіба є на світі щось прекрасніше за букви? Чарівні знаки, голоси померлих, будівельні камені чудових світів... Знаки-утішники, рятівники від самотності, хранителі тьмниць, провісники істини...

Корнелія Функе

Чорнильне серце (2003)

Коментарі. Прийом поєднання реального й уявного (книжкового) світів використовують також в інших творах світової літератури: «Гарун і море оповіток» С. Рушді, «Безкінечна історія» М. Ендрю, «Тільки вітру» К. Руїса Сафмара, «Місто мрійливих книг» В. Моєса. Проте, на відміну від інших сучасних авторів, К. Функе відображає великі можливості автора змінювати світ довкола, підкреслює його відповідальність за це, як його слово «відтукнується» в душі читача.

Чарівність мистецтва слова. Провідною темою роману «Чорнильне серце», що увійшов до циклу творів разом із романами «Чорнильна кров» і «Чорнильна смерть», за словами авторки, є жага до читання. Загалом «чорнильна трилогія» написана на пошану книжкам і літературі. У циклі утверджується магія слова й припадковитість читання. Уже в першому романі йдеться про чарівність мистецтва слова, майстерність написання книжки й про те, який вплив мають книжки на тих, хто їх читає. Книжковий світ, до якого вводить нас К. Функе, широкій і розмаїтій. У ньому триває двобій добра і зла, світла і темряви, тут діють як позитивні, так і негативні герої, що вступають у боротьбу за душу кожного читача.

У романі «Чорнильне серце» розповідається про палітурника й книголюба Мортимера Фолхарта (для родичів просто Мо) та його дочку, дванадцятирічну Метті. Через випадкові здібності батька з ними траплялися надзвичайні пригоди. Давно, коли Метті була ще маленькою, Мо читав своїй дружині Терезі одну цікаву книжку так виразно, що її персонажі раптом ожили в реальному світі. А сама Тереза разом із двома її кішками дивним способом потрапила в середньовічний книжковий світ.

Через 10 років після тих подій біля будинку Мо та Метті з'явився незнайомець, якого батько називав «Вогперуким». Той незнайомець попередив про небезпеку: інші книжкові персонажі, оживлені за допомогою читання, — Капрікорн і його банда — намагаються завладіти останнім примірником книжки, щоб оживити страшну істоту — Тінь і напевно залишитися на Землі. Незважаючи на всі спроби Мо та його родини вкрити й сховати книжку, ворогам вдається їх сховити. Однак виявляється, що Метті успадкувала магічний дар батька. За допомогою мистецтва слова, що здатне творити дива, їй удалося переторнути сторінку, завдяки чому Капрікорна та його помічників було «зачитано» назад у книжку, а матір повернено додому. Герої роману переживають багато пригод. Події розвиваються стрімко й непередбачувано, але любов до книжок і творча уява допомагають Метті, Мо й Елінор подолати всі небезпеки.

Окрім традиційного казкового сюжету про боротьбу добра і зла, у творі порушується багато актуальних моральних проблем: дружба і любов, стосунки батьків і дітей, прощення та підпопідальність за свої дії. Роман К. Функе «Чорнильне серце» є своєрідною версією про створення світу, в основі якого — Слово, загальнолюдські цінності. І тільки від людини залежить, який моральний вибір вона зробить.

Тема «оживлення» книжки в романі «Чорнильне серце». Коли ми читаємо цікаву книжку, то насамперед бажаємо «зануритися» в оповідь, «проникнути» у її світ, ніби розчинитися в ньому. Корнелія Функе втілює читачію фантазію в «Чорнильному серці», створивши художній світ, у якому автор, текст і читач залежать одне від одного. Незважаючи на те, що події роману відбуваються в наш час, у творі жодного разу не згадуються комп'ютер і телевізор. Усе відбувається довкола шарудіння книжкових сторінок. За словами письменниці, її твір «про тих, хто любить читати, і для тих, хто любить читати». Кожен розділ у романі розпочинається цитатою відомих письменників, що акцентують увагу на тих чи тих моральних питаннях. Коли б зібрати книжки всіх письменників, яких авторка цитує в «Чорнильному серці», то вийшла б чудова дитяча бібліотека!

Магія слова дає змогу письменниці подихнути життя в тру думок, надати читачеві простір для фантазії, розкрити красу мистецтва. «Смакуй кожне слово, Метті, — звучав у її пам'яті голос Мо, — нехай воно тане в тебе в роті. Вичуваєш кольори? Вітер і піч? Страх і радість? І любов?

Магія слова дає змогу письменниці подихнути життя в тру думок, надати читачеві простір для фантазії, розкрити красу мистецтва. «Смакуй кожне слово, Метті, — звучав у її пам'яті голос Мо, — нехай воно тане в тебе в роті. Вичуваєш кольори? Вітер і піч? Страх і радість? І любов?

К. Функе. Ілюстрація до твору «Повелитель драконів». 1997 р.

Відчуї їх, Меггі, і все оживе» — так зображує процес «оживлення» книжки К. Функе.

Проблема духовної сутності людини.
Образ Меггі. Дванадцятирічна Меггі, дочка палітурника Мортимера Фолхарта, обожає книжки. Цього вона навчилася у свого батька, якого ніжно називає «книжковим лікарем». Дівчинка зовсім не пам'ятає матері, але не відчуває себе знедоленою, бо живе в чарітному світі, сповненому любов'ю, фантазією та пригодами, — світі чудесних книжок. Її батько Мо є книжковим фанатом, саме він навчив Меггі цінувати красу друкарського слова. Але, крім цієї приєстраті, вони ще володіють дивовижним даром — оживляти героїв із прочитаних ними вголос книжок. Однак ця тасмниця, як і обставини зникнення її мамі, розкриває дівчинці лише під час незвичайних подій: неочікуваних, жахливих і нереальних.

Ще на початку твору авторка розповідає про сховок Меггі — скриньку з книжками, яку вона неодмінно бере із собою в кожну подорож. Саме книжки навчили дівчинку мислити, підрізяти добро під ала, поважати кожну людину й бажати всім щастя. Лише така позитивна героїня здатна побороти темні сили, не допустити світове зло на Землю й визволити плаєних батьків.

Посидання реального й уявного світів у романі. Роман «Чорнильне серце» демонструє читачам два світи: реальний світ любителів книжок з їхніми багатими бібліотеками та рідкісними виданнями (одна з яких дала назву твору) та уявний, вигаданий світ книжок, населений фантастичними істотами, еліфами, феями, але також і тиранами, темними силами, котрі намагаються заповнити Землю страхом. У такий фантастичний спосіб К. Функе стверджує думку про те, що книжки та їх персонажі є різними... Є добрі книжки, сповнені світла, але є й такі, де діють «лихі сили». І така література теж, на жаль, трапляється в нашому реальному житті. А рашом Землю захоплять книжкові монстри, злодії та негідники, яких Мо «вичитав» із «Чорнильного серця»? Із плаєністю їм хитрістю вони взялися до справи: зникнути всі примірники книжки, з якої вони потрапили в реальний світ. І це їм майже вдалося, лише один примірник книжки залишився в Мо та Меггі. Навколо нього й розгорнулася справжня битва, котра перетворилася на велику боротьбу між вигаданим і реальним, між добром і злом.

Як найкращі героїні народних казок, Меггі з відністю проходить через усі випробування, бо має сильний характер, веселу вдачу й допитливий розум. А ще вона відкрита до спілкування, любить своїх рідних та оточуючих. Її персонажів (тим паче, якщо це персонажі її улюблених книжок), уміє побороти почуття страху й сміливо йде до власної мети. Усі ці моральні якості вона взяла з книжок, які її скрізь оточують і є її найбільшим скарбом.

Робота з текстом

Осмыслюємо прочитане. 1. Розкрийте прямий і переносний зміст назви роману. 2. Коли відбуваються події у творі? 3. Назвіть провідні теми роману. 4. Поясніть, чому всім героям необхідні «Чорнильне серце». 5. За допомогою яких метафор, епітетів і порівнянь уявляється ставлення головних героїв до книжок? Наведіть приклади з тексту. 6. Як, на думку Мо, треба читати книжки? 7. Охарактеризуйте образ Меггі. Чим вона відрізняється від однокласників? 8. Розкажіть про пригоди її духовні випробування Меггі. 9. Як, на вашу думку, далі складеться доля дівчинки? Що їй може чекати в майбутньому?

Порівнюємо. Порівняйте твори «Чорнильне серце» К. Функе та «Гаррі Поттер і філософський камінь» Дж. Роулінг.

	«Чорнильне серце»	«Гаррі Поттер і філософський камінь»
Події уявного й реального світів		
Речення як свіжесту		
Головні персонажі		
Провідні теми твору		
Художні засоби		

Для обговорення. 1. Яку роль у вихованні людини відіграють книжкові герої? 2. Чи достатньо людські знання та уявлення лише з книжок? 3. Які цінності дарують нам книжки?

Творче завдання. Розкажіть про події роману від імені одного з реальних (Меггі, Мо, Елінор, Рена) або книжкових (Валерушкі, Капцікорн, Баста) персонажів (*на вибір*).

Книжка і комп'ютер. За допомогою комп'ютера створіть презентацію на тему «Я в художньому світі улюбленої книжки». Пам'ятайте ілюстрації до твору.

Перевірте себе

1. Які відомі вам книжки згадуються в «Чорнильному серці»? 2. Охарактеризуйте образи головних героїв роману (Меггі, Мо, Елінор). 3. Поясніть присутність персонажів із різних книжок на сторінках «Чорнильного серця». 4. Які реалії і проблеми сучасного життя знайшли відображення у творі? 5. Визначте провідну думку роману «Чорнильне серце». 6. Які моральні риси виявили головні герої роману під час випробувань? Як їм допомогли досягти мети прочитані книжки? 7. Дослідіть, хто творі К. Функе «Чорнильне серце» — це роман-фантазія.

Радимо прочитати

Функе Кароліна. Чорнильне серце / Переклад О. Левчишинка. - Вінниця, 2009.

З М І С Т

Лицарям ХХІ століття	3
Як працювати з підручником	4

ВСТУП

Оригінал і переклади	6
Біблія. Старий Заповіт. Книга псалмів	9

БИЛИНИ І БАЛАДИ

Билина як жанр давньоруської літератури	11
Ілля Муромець і Соловей-Розбійник	16

Балада як жанр фольклору та літератури	23
Король Лір і його дочка	24

<i>Балади про Робіна Гуда</i>	31
Як Робін Гуд став розбійником	33
Поведінка Робіна Гуда з Гасм Гізборном	45

Фрідріх ШІЛЛЕР	47
Рукавичка	48

Адам МІЦКЕВИЧ	51
Слітязь	53

Роберт Льюїс СТВЕНСОН	61
Вересовий трунок	62

ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ В ЛІТЕРАТУРІ

Вальтер СКОТТ	66
Айвенго	69

Друга світова війна в європейській поезії	75
Константін Льедефонс ГАЛЧИНСЬКИЙ	75
Пісня про солдатів з Вестерлянде	76
Лист із полону	77
Альфред МАРГУЛ-ШПЕРБЕР	78
Про назву концтабору Бухенвальд	78
Іммануель ВАЙСГЛАС	80
Круки	80
Булат ОКУДЖАВА	82
До побачення, хлопчики	83
Зображення трагедії Другої світової війни	84
Василь БИКОВ	84
Альпійська балада	85

ДУХОВНЕ ВИПРОБУВАННЯ ЛЮДИНИ

Джеймс ОЛДРІДЖ	104
Останній двійм	106
Джозеф Редьярд КІПЛІНГ	121
Балада про Схід і Захід	122
«Якщо...»	126

ДРУЖБА І КОХАННЯ

Олександр ПУШКІН	129
19 жовтня	131
ПОЛОМ-АЛЕЙХЕМ	138
Пісня над піснями	139
Олександр ГРІН	157
Пурпурові віграла	158
Вірні зарубіжних поетів про дружбу й кохання	161
Роберт БЕРНС	161
«Моя любов — рожевий квіт...»	162

Генріх ГЕЙНЕ	164
«Коля пастав чудовий май...»	164
Костянтин СИМОНОВ	166
«Жди мене...»	166

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДЕТЕКТИВ

Детектив як жанр літератури	169
Едгар Аллан ПО	172
Золотий жук	174
Артур КОНАН ДОЙЛ	199
Пістрява стрічка	200
Спілка рудих	201

СВІТОВА НОВЕЛА

Новела як літературний жанр	203
О. ГЕНРІ	205
Дари волахів	207
Останній листок	213
Герберт Джордж УЕЛДС	221
Чарівна крампиця	223
Рюноске АКУТАГАВА	233
Павутилка	235

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА

Я і світ	239
Абіск АЗІМОВ	241
Фах	243
Діана Віпп ДЖОНС	255
Мандрівний Замок Хаула	257
Корнелія ФУНКЕ	262
Чорнильне серце	265

Навчальне видання

*Ніколенко Ольга Миколаївна,
Конєва Тетяна Михайлівна,
Орлова Ольга Василівна та ін.*

Зарубіжна література

**Щоручник для 7 класу
загальноосвітніх навчальних закладів**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Н. Лебаштанська*

Обкладинка, художнє оформлення та малюк *О. Зюж*

Художній редактор *Ю. Ясінська*

Технічний редактор *Л. Каченко*

Комп'ютерна верстка *С. Гриніної*

Коректори *С. Бабан, І. Барвінок*

Підписано до друку 09.07. 2015. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1.

Тиражі сува Ретерібури С. Друк офс. Ум. др. арк. 22,032

Обл.-вид. арк. 18,84. Умовн. фарбоді. 88,128.

Нак. вид. прим.

Зам. №

Видавничий дім «Трапеза»,

вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01033.

Тел./факс: (044) 253-98-04.

Електронна адреса: www.dgatos.com.ua

Свідчення про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Трапеза» на ШП «ЮНІСОФТ»
61036, м. Харків, вул. Моршова, 13 Б
Свідчення ДК № 3461 від 14.04.2009 р.